

NYELVI KÖZVETÍTÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN A PANDÉMIA IDEJÉN

KOMMUNIKÁCIÓ ÉS NYELV 4.

Nyelvi közvetítés a Kárpát-medencében a pandémia idején
című nemzetközi tudományos- és szakkonferencia tanulmánykötete

KOMUNIKACIJA I JEZIK 4.

Jezično posredovanje u Karpatskom bazenu u vrijeme pandemije
zbornik radova međunarodnog znanstvenog i stručnog skupa

COMMUNICATION AND LANGUAGE 4.

Language mediation in the Carpathian Basin during the pandemic
Proceedings of the International Scientific and Professional Conference

NYELVI KÖZVETÍTÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN A PANDÉMIA IDEJÉN

Szerkesztette
SZOTÁK SZILVIA ÉS LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANA

JEZIČNO POSREDOVANJE U KARPATSKOM BAZENU U VRIJEME PANDEMIJE

Uredile
Szilvia Szoták i Ana Lehocki-Samardžić

LANGUAGE MEDIATION IN THE CARPATHIAN BASIN DURING THE
PANDEMIC

Edited by
Szilvia Szoták and Ana Lehocki-Samardžić

INSTITUT ZA JEZIK
GLOTTA
NYELVI INTÉZET

Glotta Nyelvi Intézet / Institut za jezik Glotta / Glotta Language Institute
Osijek, 2022

A kiadást támogatta Eszék Város Magyar Kisebbségi Tanácsa és az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.

Izdavanje je finansijski omogućilo Vijeće mađarske nacionalne manjine grada Osijeka i Mađarske agencije za prevođenje i ovjeru prijevoda d.d.

The publication was financially supported by the Hungarian Minority Council of Osijek and the Hungarian Office for Translation and Attestation Ltd.

Nyelvi közvetítés a Kárpát-medencében a pandémia idején

Szerkesztette: Szoták Szilvia és Lehocki-Samardžić Ana

Jezično posredovanje u Karpatskom bazenu u vrijeme pandemije

Uredile: Szilvia Szoták i Ana Lehocki-Samardžić

Language mediation in the Carpathian Basin during the pandemic

Edited by: Szilvia Szoták and Ana Lehocki-Samardžić

Recenzensek/recenzenti/Reviewers:

Dr. Medve Zoltán, Dr. Andrić Edita, Guelmino Szilvia

Nyelvi lektorok/lektori/Revisers:

Dr. Mikić Čolić Ana (horvát, hrvatski, Croatian)

Dr. Andrić Edita (szerb, srpski, Serbian)

Deriš Katarina, Nagy Levente Péter (angol, engleski, English)

Dr. Lehocki-Samardžić Ana, dr. Magas Ágnes, dr. Szoták Szilvia (magyar, mađarski, Hungarian)

Műszaki szerkesztő/Grafička obrada/Technical editor: StudioHS internet d.o.o., Osijek

Printed by/Tisak/Nyomdai kivitelezés: StudioHS internet d.o.o., Osijek

Borítóterv/Naslovnica/Cover design: Marko Kolić

A kiadásért felel Lehocki-Samardžić Ana, a Glotta Nyelvi Intézet elnöke / Za izdavača: Ana Lehocki-Samardžić, predsjednica Instituta za jezik Glotta / Responsible for publication Ana Lehocki-Samardžić, president of the Glotta Language Institute

ISBN: 978-953-49769-2-0

A CIP bejegyzés elérhető a 150719044 szám alatt az Eszéki Városi és Egyetemi Könyvtár számítógépes katalógusában. / CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek pod brojem 150719044. / The CIP code is available in the computer catalog of the City and University Library in Osijek under the number 150719044.

© Szerzők és szerkesztők / Autori i urednici / Authors and editors, 2022

© Glotta Nyelvi Intézet / Institut za jezik Glotta / Glotta Language Institute

TARTALOM/SADRŽAJ/CONTENTS

ELŐSZÓ/UVODNE RIJEČI/INTRODUCTION	7
SZOTÁK SZILVIA–LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANA: Fordításszolgáltatás és fordításkutatás a pandémiával terhelt 21. században / Usluga i istraživanje prevođenja u 21. stoljeću opterećenom pandemijom / Translation services and translation research in 21st century burdened with the pandemic	
KÖSZÖNTŐ/POZDRAVNE RIJEČI/GREETING	15
AMODEO PERILLO, DANIELLA: Expectations and opportunities for LIT after the Pandemic / Elvárások és lehetőségek a bírósági tolmácsokkal és fordítókkal szemben a pandémia után / Očekivanja i prilike za sudske tumače i prevoditelje nakon pandemije	
TANULMÁNYOK/RADOVI/PAPERS	19
NYELVI KÖZVETÍTÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN A PANDÉMIA IDEJÉN / JEZIČNO POSREDOVANJE U KARPATSKOM BAZENU U VRIJEME PANDEMIJE / LANGUAGE MEDIATION IN THE CARPATHIAN BASIN DURING THE PANDEMIC	21
NÉMETH GABRIELLA: The relevance of certified translation and interpreting in judicial proceedings.....	22
LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANA–SZOTÁK SZILVIA–TAMÁS DÓRA MÁRIA: Terminológiaipolitika, azaz a jogi terminológia építői és gyakorlói.....	33
KARABALIĆ, VLADIMIR: Prevođenje znanstvenih tekstova iz perspektive stručne komunikacije.....	56
ALEKSA VARGA, MELITA–VLAINIĆ, HRVOJE: Challengese of assesing machine translation from German into Croatian language: a case study	65
ROBIN EDINA: A lektorálás minőségi tipológiája.....	75
ESZENYI RÉKA ZSUZSANNA: Egy fordítás evolúciója: neurális gépi fordítások minőségének longitudinális vizsgálata	86

NAGY LEVENTE PÉTER:	
Is translation still a good career choice?.....	95
WALKÓ ÁDÁM:	
Típushibák a magyar tankönyvek fordításánál.....	104
MILINKOVIĆ, SLAĐANA:	
Multikulturalnost u doba korone, prikaz slučaja: prevođenje i dostupnost udžbenika i pratećeg materijala u nastavi.....	113
ĐELATOVIĆ, SONJA:	
Uporaba fusnota u prevođenju kulturnospecifičnih izraza.....	134
BOCKOVAC TÍMEA:	
Az oktatástechnológiai szövegek fordításának kihívásai.....	148
TOLMÁCSOLÁS A PANDÉMIA IDEJÉN / USMENO PREVOĐENJE U VRIJEME PANDEMIJE / INTERPRETING DURING THE PANDEMIC.....	161
SERESI MÁRTA–LÁNCOS PETRA LEA:	
A kognitív terhelés változása online távtolemásolási platformok használatakor.....	160
SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA:	
A világjárvány hatása a tolemásolás helyzetének alakulására (Kolozsvár példáján).....	169
A kötet szerzői/Autori članaka/The authors of the book.....	178
Tárgymutató/Pojmovnik/Index.....	193

ELŐSZÓ

FORDÍTÁSSZOLGÁLTATÁS ÉS FORDÍTÁSKUTATÁS A PANDÉMIÁVAL TERHELT 21. SZÁZADBAN

A 21. század – amelyben a vilájárvány, a háborúk, valamint a globális gazdasági és pénzügyi válság sújtott bennünket – nagy megpróbáltatások elé állított mindannyiunkat. Meg kellett változtatnunk a világról alkotott nézetünket és korábbi működésünket mind a magán-, mind a szakmai élet területén. Ez a rendkívüli helyzet jogszabálymódosításokhoz és a munkahelyi környezet megváltozásához vezetett, amely a munkaadóktól és a munkavállalóktól is rugalmasságot kívánt. Különösen hangsúlyos és felelősségteljes az alkalmazkodás azok munkájában, akik áthidalják a kommunikációs nehézségeket olyan beszélők között, akik nem értik egymás nyelvét. A kommunikáció folyamata akkor is nehéz, ha a beszélők nincsenek egy helyiségben, de még nehezebb, ha a kommunikációs folyamatban tolmács is részt vesz, akinek a beszélgetés, tárgyalás vagy igazságügyi eljárás tartalmát, értelmét és körülményeit értelmeznie, tolmácsolnia kell.

Az írott szövegekkel dolgozó fordítók valamivel könnyebben viselték a járvány okozta körülményeket, mert a munkájukat egyébként is a megrendelőtől és a felhasználótól távol végezték. A tolmácsok munkájára már sokkal inkább hatottak a pandémia okozta változások, hiszen nekik rövid idő alatt át kellett térniük a távtolmácsolásra, addig nem használt technológiákkal kellett megismerkedniük és új igényekhez kellett alkalmazkodniuk.

A 2021 decemberében ötödik alkalommal került megrendezésre a Kommunikáció és Nyelv című konferencia a Glotta Nyelvi Intézet és az észéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének közös szervezésében. Ez alkalomból az Intézet és a Tanszék, azaz az észéki Bölcsészettudományi Kar összefogott az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.-vel, és nemzetközi tanácskozást szervezett a fordítástudomány szakértőinek és tudósainak részvételével azzal a céllal, hogy megvitassák a pandémia okozta krízishelyzet változásait a nyelvi szolgáltatás munkafolyamataiban, s megosszák egymással azokat a jó gyakorlatokat, amelyeket személyesen vagy szervezeti szinten kialakítottak. A konferencián négy nyelven hangzottak el előadások, s öt ország kutatói képviseltették magukat.

A tanácskozás színvonalát emelte, hogy a Magyar Tudományos Akadémia a Pécsi Akadémiai Bizottságon keresztül támogatta a szervezést szakmai és tudományos iránymutatásával. Nagy megtiszteltetés volt számunkra, hogy az EULITA (Jogi Tolmácsok és Szakfordítók Európai Egyesülete) elnöke plenáris előadás keretében köszöntötte a résztvevőket. A konferencián a fordítás mint szakma és mint tudományág számos kiemelkedő

és nemzetközileg ismert szakértője, kutatója és művelője vett részt, de voltak olyan hallgatók és doktoranduszok is, akik lehetőséget kaptak a fordítástudomány területén végzett kutatásaik bemutatására, és ezáltal bemutatkozhattak a szélesebb szakmai közönségnek. A résztvevők megtárgyalták, hogy a világjárvány milyen problémákat okozott a nyelvi közvetítésben, valamint érintették a fordítók munkaterének és munkamódszerének beszűkülésével keletkezett nehézségeket. Így kötetünkben is olvashatnak olyan aktuális problémákról, mint a világjárvány alatti munkavégzés jogi kereteinek módosulása, a megrendelő és a fordító között keletkezett távolság, a gépi fordítás növekvő jelentősége és szükségessége a járvány alatt és azóta is, a távtolmácsolás innovációja, valamint az aktív fordítók által bemutatott konkrét fordítási, lektorálási és terminológiai példák.

A tanácskozás alkalmat adott a tudomány és a szakma képviselőinek egy újabb (bár hibrid formában) találkozásra, valamint tapasztalatcserére előadások, kerekasztal-beszélgetések, és viták formájában. Célunk a jövőben is az, hogy a fordítói és tolmács szakma, valamint a tudomány képviselőinek találkozását támogassuk, és a rendezvényt olyan tartalmakkal bővítsük, amelyek e tudományterület és a nyelvi közvetítés színvonalának növekedését szolgálja a digitalizáció korában.

Eszéken, 2022. december 20-án.

UVODNE RIJEČI

USLUGA I ISTRAŽIVANJE PREVOĐENJA U 21. STOLJEĆU OPTEREĆENOM PANDEMIJOM

Najnovije doba u kojem nas je pogodila pandemija, ratovi i globalna gospodarska i financijska kriza, sve nas je stavilo pred velika iskušenja prilikom čega smo morali promijeniti svoje viđenje svijeta i način na koji smo dotada funkcionirali i u privatnim i profesionalnim životima. Ova izvanredna situacija dovela je i do novih regulacija u zakonodavstvu i zakonskim okvirima te prilagodbi u obavljanju radnih zadataka od strane poslodavaca, ali je zahtijevala i određenu fleksibilnost od posloprimaca što je posebno bilo naglašeno u radu onih koji premošćuju komunikacijske poteškoće između govornika koji se međusobno ne razumiju. Komunikaciju otežava kada govornici nisu u istoj prostoriji, ali je ona gotovo nemoguća kada nitko od sudionika komunikacijskog procesa nije na istom mjestu uključujući i onoga koji bi trebao tumačiti sadržaj, smisao i okolnosti razgovora, pregovora ili sudskih procesa.

Prevoditelji koji rade na pisanim tekstovima nešto su malo lakše podnijeli pandemiju jer su naviknuli na rad udaljen od onih kojima posreduju u komunikaciji, međutim tumači su nešto teže podnijeli ovu promjenu. Suština je rada prevoditelja i tumača je u posredovanju u komunikaciji među sugovornicima koja se može odvijati i u usmenom i u pisanom obliku. Većina se njih nikada nije služila tehnikom i tehnologijom rada na daljinu što je otežalo prilagodbu radu na daljinu u tako kratkom vremenu, a to je ostalo nepromijenjeno sve do kraja pandemije.

Konferencija održana u Osijeku u prosincu 2021. godine bila je peta u nizu konferencija koje organizira Institut za jezik Glotta u suradnji s Katedrom za mađarski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Osijeku. Tom su prilikom Institut i Katedra, odnosno Filozofski fakultet u Osijeku udružili snage s Državnom agencijom za prevođenje i ovjeru prijevoda OFFI d.d. (Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.) iz Budimpešte i organizirali međunarodni susret stručnjaka i znanstvenika s područja znanosti o prevođenju.

Kvalitetu susreta i sudionika prepoznala je i Mađarska akademija znanosti koja je preko Regionalnog odbora u Pečuhu pružila potporu u organizaciji te stručnom i znanstvenom usmjeravanju organizatora. Velika nam je čast bila što je susret ove vrste podržala i EULITA (Europska udruga sudskih tumača i prevoditelja EULITA) čija je predsjednica održala jedno od plenarnih izlaganja. Mnoga su istaknuta i međunarodno poznata imena prevođenja kao struke i kao znanstvene grane sudjelovala na ovom skupu, no bilo je tu i studenata i doktoranada koji su dobili priliku iznijeti svoja istraživanja na području prevođenja i tako se predstaviti široj znanstvenoj i stručnoj zajednici. Teme su aktualizirale probleme pandemije

i sužavanja prostora i načina djelovanja rada prevoditelja od zakonskih okvira u kojima su počeli raditi u pandemiji pa do njihovih izmjena, strojnog prevođenja kojemu je važnost povećana kroz rastuću potrebu u izolaciji korisnika od prevoditelja, pa sve do konkretnih primjera usmenog i pisanog prevođenja koje su prezentirali aktivni prevoditelji i tumači.

Bila je ovo prilika za još jedan susret (iako hibridni) znanosti i struke kroz izlaganja, okrugle stolove i rasprave iz kojih su se izrodila konkretna rješenja i preporuke za rad aktivnih prevoditelja. Želja nam je i u budućnosti okupljati predstavnike struke i znanosti o prevođenju i proširiti ovu manifestaciju sadržajima koji će uistinu služiti unapređenju kvalitete struke.

U Osijeku 20. prosinca 2022. godine

INTRODUCTION

TRANSLATION SERVICES AND TRANSLATION RESEARCH IN 21ST CENTURY BURDENED WITH THE PANDEMIC

The 21st century, with its pandemic, wars and global economic and financial crisis, has presented us all with great challenges. We have had to change the way we see the world and the way we used to operate, both in our personal and professional lives. This exceptional situation led to changes in legislation and the workplace environment, which required flexibility from both employers and employees. Adaptation is particularly pronounced, and involves increased responsibility, in the work of those who bridge the communication gap between speakers who do not understand each other's language. If communication is difficult when the speakers are not in the same room, it is even more so when they use an interpreter to communicate in meetings, negotiations or judicial proceedings.

Translators working with written texts found the pandemic a little easier to cope with, because they were working away from the client anyway. The work of interpreters, however, was severely affected by the lockdown, as they had to switch to distance interpreting in a short space of time, learn about new technologies and adapt to new needs.

In December 2021, the Communication and Language conference was held for the fifth time, jointly organised by the Glotta Language Institute and the Department of Hungarian Language and Literature of the Faculty of Humanities of the Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. To mark the occasion, the Institute and the Faculty joined forces with the Hungarian Office for Translation and Attestation to organise an international meeting of linguists specialising in translation to discuss the changes in the workflow of language services in the wake of the pandemic and to share good practices that have been developed at the personal or organisational level. The conference featured presentations in four languages and linguists from five countries.

To enhance the prestige of the event, the Hungarian Academy of Sciences provided professional and scientific guidance for the organisation through the Pécs Academic Committee. It was a great honour for us to have the President of EULITA (European Legal Interpreters and Translators Association) welcome the participants in a plenary speech. The conference was attended by a number of prominent and internationally renowned academics and practitioners in the field of translation, as well as students and doctoral candidates who had the opportunity to present their translation research to the wider academic and professional community. The presentations covered highly relevant topics with a focus

on the problems caused by the pandemic in the work environment and work methods of translators and interpreters. The issues addressed in the studies included in this book include the changing legal framework for working during a pandemic, the growing distance between the client and the translator, the increased importance of machine translation during and since the pandemic, and innovative solutions in remote interpreting.

The conference provided an opportunity for the scientific and professional communities to meet again (albeit in a hybrid form) and exchange experiences in the form of presentations, round tables debates, which resulted in concrete solutions and proposals. Our aim is to connect translators, interpreters and academics, and organise events that will help raise the standards of translation as a field of study and a profession in the age of digitisation.

Osijek, 20 December 2022

GREETING

EXPECTATIONS AND OPPORTUNITIES FOR LIT AFTER THE PANDEMIC

DANIELA AMODEO PERILLO

European Legal Interpreters and Translators Association (EULITA)

E-mail: mdamodeo@gmail.com

As one can read through the pages of this useful and illuminating book, the program of the conference was ambitious and the chosen topics were perfectly in tune with the situation existing in the last two years all over Europe and beyond: the centuries-old struggle between human beings and machines, and today between translators and neural machine translation; the creation and use of legal terminology and legal jargon; the comparison between national legal orders and the difficulties legal interpreters and translators face whenever working at court.

The new technologies

During the two dreary years of Covid Pandemic that our society recently endured, the New Technologies (“NT”) – those instruments that are product of the human intelligence, creativity and abilities innovated and developed very quickly, giving all of us – students, scholars, professors – the chance to continue to learn, teach, and meet despite the widespread restrictions. It is also true that people adapted very quickly to these new conditions, showing their willingness not to waste any time and to continue to stay involved, attend courses, deepen their knowledge, and improve their skills.

Nobody can deny that courses, seminars, meetings that occur in person make it easier to make new encounters, discuss more freely among peers, and above all exchange proposals and ideas which can give rise to future collaborations and projects. However, these tools and their numerous options have shown a great potential, and have been a great support to all people concerned.

It is well known that only a few courts disposed of NT before the start of the Pandemic and it was initially impossible for them to question a foreign accused person who needed an interpreter, with the consequence that far too often the fundamental principle of presumption of innocence was overturned and the suspect detained for quite some time before being heard. In a certain number of cases, judges and/or prosecutors recruited legal interpreters at

distance, who were obliged to work over the phone, with all the difficulties and obstacles that this causes to the quality of the interpreting, not to mention the ethical repercussions. Today many courts have updated their equipment and IT infrastructure, which is certainly positive, however the risk is now that they make use of those even when unnecessary.

Language and law

EU law has, since the foundation of the European Communities, influenced the legal language as well as the national law: if it is true that the legal terminology employed in the legislative acts of the EU has to be interpreted according to EU criteria, as the Court of Justice says, it is also clear that it constantly influences the way national legislators adopt their legislative acts and national judges write their own judgments. During the lockdown, the Court of Justice of the EU delivered an important judgment – C-564/19 – where it construes articles 2–5. of directive 2010/64 on the right to interpretation and translation in the criminal proceedings, which is the fundamental text for our profession.

The Court ruled that Member States have to take concrete measures in order to ensure that the quality of the interpretation and translation provided is sufficient to enable the suspect or accused person to understand the accusations against him or her, and also in such way that the relevant interpretation can be reviewed by the national courts.

This means that Member States have to adopt measures that will concretely allow judges to act in case the interpretation performed during one of their hearings is not sufficient. It is the first time that the Court of Justice, whose preliminary rulings have an *erga omnes* effect and have to be applied in all Member States, takes such a clear position on directive 2010/64.

Thanks to this decision we, as experts in the field, now have a moral obligation to insist with passion and belief as we raise awareness among judges, prosecutors, lawyers and all other judicial operators on the importance of recruiting qualified interpreters and translators who can guarantee the levels of quality that true justice deserves. Competence, knowledge and skills, however, cannot exist without a serious, complete and continuous training. The following articles will show that the universities and institutions involved in this event lead the way in this field.

It will then be the task of legal interpreters and translators to study and implement the necessary developments and innovations in the legal environment they work for, and to always remind themselves of the role they play in courtrooms and police stations: the life of foreigners also depends on their skills, respect and sense of responsibility: only if they are aware of that, judges, prosecutors, lawyers, police officers will truly recognize their role and genuinely respect their function.

KÖSZÖNTŐ

ELVÁRÁSOK ÉS LEHETŐSÉGEK A BÍRÓSÁGI TOLMÁCSOKKAL ÉS FORDÍTÓKKAL SZEMBEN A PANDÉMIA UTÁN

AMODEO PERILLO, DANIELA

Jogi Tolmácsok és Szakfordítók Európai Egyesülete (EULITA)

E-mail: mdamodeo@gmail.com

Amint e hasznos és tanulságos könyv lapjain olvasható, a konferencia programja igazán ambiciózus volt, és az elmúlt két évben Európa-szerte és azon túl is fennálló helyzethez az alábbi kiválasztott témák tökéletesen illeszkedtek: az ember és a gépek évszázados harca, valamint a fordítók és a neurális gépi fordítás közötti küzdelem aktualitása; a jogi terminológia és szakzsargon megalkotása és használata; a nemzeti jogrendek összehasonlítása; valamint a jogi tolmácsok és fordítók nehézségei a bírósági munka során.

Az új technológiák

A Covid-járvány két sivár éve alatt, amelyet társadalmunk a közelmúltban átélt, az új technológiák – azaz az emberi intelligenciával, a kreativitással és a képességek révén megalkotott eszközök – rendkívüli gyorsasággal újultak meg és fejlődtek, lehetőséget adva mindannyiunknak, diákoknak, tudósoknak, oktatóknak egyaránt, hogy az átfogó korlátozások ellenére folytassuk a tanulást, továbbra is taníthassunk és találkozhatunk. Az emberek nagyon gyorsan alkalmazkodtak ezekhez az új körülményekhez, megmutatva, hogy nem akarnak időt vesztegetni, és továbbra is aktívak szeretnének maradni, tanfolyamokon kívánnak részt venni, el akarják mélyíteni a tudásukat, és fejleszteni szeretnék a képességeiket.

Senki sem tagadhatja, hogy a jelenléti tanfolyamokon, szemináriumokon, találkozásokon könnyebb új ismeretéseket kötni, szabadabban lehet vitatkozni, és mindenekelőtt könnyebben megoszthatók egymással azok a javaslatok és ötletek, amelyek aztán jövőbeli együttműködések és közös projekteket eredményezhetnek. Ugyanakkor ezek az új platformok és a bennük rejlő változatos lehetőségek ígéretesek, és nagyszerű támogatást jelentenek minden érintett számára.

Köztudott, hogy a pandémia kezdete előtt csak néhány bíróság rendelkezett a legújabb technológiával, és kezdetben lehetetlen volt kihallgatni a tolmácsra szoruló külföldi vádlottakat, így túl gyakran sérült az ártatlanság vélelmének alapelve, és a gyanúsítottat meghallgatás nélkül hosszabb időre őrizetbe vették. Bizonyos esetekben a bírák, illetve az

ügyészek távtolmácsolás keretében kérték fel a jogi tolmácsokat, akik kénytelenek voltak telefonon keresztül dolgozni, szembesülve mindazokkal a nehézségekkel és akadályokkal, amelyeket ez a tolmácsolás minőségében okoz, nem beszélve az etikai következményekről. Mára számos bíróság korszerűsítette a felszerelését és az informatikai infrastruktúráját, ami kétségtelenül jó, fennáll azonban annak a veszélye, hogy ezeket az eszközöket akkor is igénybe veszik, ha nem szükséges.

Nyelv és jog

Az uniós jog az Európai Közösségek megalakulása óta hatással van a jogi nyelvre és a nemzeti jogra is: ha igaz, hogy – ahogyan azt az Európai Bíróság mondja – az uniós jogalkotási aktusokban alkalmazott jogi terminológiát az uniós kritériumok szerint kell értelmezni, akkor az is nyilvánvaló, hogy ez folyamatosan hat arra, ahogyan a nemzeti jogalkotók elfogadják a jogalkotási aktusaikat és a nemzeti bírák megalkotják a saját ítéleteiket. A lezárások alatt az Európai Bíróság C-564/19 számon jelentős ítéletet hozott, amelyben értelmezte a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló – szakmánk alapkövének számító 2010/64-es irányelv 2-5. cikkét.

A Bíróság kimondta, hogy a tagállamoknak konkrét intézkedéseket kell hozniuk annak biztosítása érdekében, hogy a tolmácsolás és fordítás minősége megfeleljen annak az elvárásnak, hogy a gyanúsított vagy a vádlott megértse az ellene felhozott vádat, és ennek oly módon kell megvalósulnia, hogy a vonatkozó tolmácsolás a nemzeti bíróságokon ellenőrizhető legyen.

Ennek értelmében a tagállamoknak olyan intézkedéseket kell hozniuk, amely alapján a bírák képesek lesznek eljárni abban az esetben, ha a meghallgatások során végzett tolmácsolás minősége nem elégséges. Ez az első alkalom, hogy a Bíróság ilyen egyértelműen állást foglal a 2010/64/EK irányelvvel kapcsolatban, és az előzetes döntéshozatalának hatálya mindenkire kiterjed, s azt minden tagállamban alkalmazni kell.

Ennek a döntésnek köszönhetően nekünk, a terület szakértőinek immáron erkölcsi kötelességünk elhivatottan és meggyőződéssel ragaszkodni ahhoz, hogy felhívjuk a bírák, ügyészek, ügyvédek és egyéb igazságügyi szereplők figyelmét arra, hogy elengedhetetlen az olyan szakképzett tolmácsok és fordítók alkalmazása, akik képesek garantálni az igazságszolgáltatásnak kijáró minőségi szintet. A kompetencia, a tudás és a készségek azonban nem létezhetnek komoly, teljes körű és folyamatos képzés nélkül. A következő cikkekből kiderül, hogy a rendezvényen részt vevő egyetemek és intézmények ebben élén járnak.

A jogi tolmácsokra és fordítókra vár a feladat, hogy a szükséges fejlesztéseket és innovációkat abban a jogi környezetben tanulmányozzák és alkalmazzák, ahol dolgoznak, és mindig emlékeztessék magukat a tárgyalótermekben és a rendőrkapitányságokon betöltött szerepükre: a külföldiek élete az ő képességeiken, tiszteletükön és felelősségtudatukon is múlik. A bírák, ügyészek, ügyvédek, rendőrök akkor fogják elismerni a szerepüket és valóban tisztelni azt, ha mindezzel maguk a szakemberek is tisztában vannak.

POZDRAVNE RIJEČI

OČEKIVANJA I PRILIKE ZA SUDSKE TUMAČE I PREVODITELJE NAKON PANDEMIJE

DANIELA AMODEO PERILLO

Europska udruga sudskih tumača i prevoditelja (EULITA)

E-mail: mdamodeo@gmail.com

Kao što se može pročitati na stranicama ove korisne i poučne knjige, program konferencije bio je ambiciozan, a odabrane teme savršeno usklađene sa situacijom koja je u posljednje dvije godine vladala diljem Europe i šire: stoljetna borba između ljudskih bića i strojeva, a danas između prevoditelja i neuralnog strojnog prevođenja; stvaranje i korištenje pravne terminologije i pravnog žargona; usporedba nacionalnih pravnih poredaka i poteškoće s kojima se sudski tumači i prevoditelji suočavaju kad god rade na sudu.

Nove tehnologije

Tijekom dvije sumorne godine pandemije virusa Covid-19 koju je naše društvo nedavno proživjelo, nove tehnologije („NT“), ili oni instrumenti koji su proizvod ljudske inteligencije, kreativnosti i sposobnosti, vrlo su se brzo inovirali i razvili, dajući svima nama – studentima, znanstvenicima, profesorima – priliku za nastavak učenja, poučavanja i susreta unatoč široko rasprostranjenim ograničenjima. Istina je i da su se ljudi vrlo brzo prilagodili novim uvjetima, pokazujući spremnost da ne gube vrijeme i da nastave biti uključeni, pohađali su tečajeve, produbljivali svoja znanja i usavršavali se.

Nitko ne može poreći da tečajevi, seminari, sastanci koji se odvijaju uživo olakšavaju nove susrete, slobodniju raspravu među kolegama, a prije svega razmjenu prijedloga i ideja koje mogu biti povodom za buduće suradnje i projekte. Međutim, ovi alati i njihove brojne mogućnosti pokazali su veliki potencijal i bili su velika podrška svim zainteresiranim osobama.

Dobro je poznato da je samo nekoliko sudova prije početka pandemije imalo na raspolaganju NT i da im je u početku bilo nemoguće ispitati stranu optuženu osobu kojoj je trebao prevoditelj što je za posljedicu imalo da se prečesto temeljno načelo presumpcije nevinosti nije uvažavalo, a osumnjičenik je zadržan duže vrijeme prije nego što je saslušan. U određenom broju slučajeva suci i/ili tužitelji angažirali su sudske tumače na daljinu, koji su bili obavezni raditi preko telefona uz sve poteškoće i prepreke koje to uzrokuje u kvaliteti prevođenja, a pritom ne spominjući i etičke reperkusije. Danas su mnogi sudovi ažurirali svoju opremu i informatičku infrastrukturu, što je svakako pozitivno, ali sada postoji rizik da se njome koriste čak i kada to nije potrebno.

Jezik i pravo

Pravni je okvir EU-a od osnutka Europskih zajednica utjecao na jezik prava kao i na zakonodavstvo država članica: ako je točno da se pravna terminologija koja se koristi u zakonodavnim aktima EU-a mora tumačiti prema kriterijima EU-a, kao što to Europski sud nalaže, također je posve jasno da to stalno utječe na način na koji zakonodavstvo država članica usvaja svoje zakonske akte i kako pojedini suci pišu svoje presude. Tijekom karantene, Europski sud donio je za EU važnu presudu – C-564/19 – u kojoj tumači članke 2-5. Direktive 2010/64 o pravu na tumačenje i prevođenje u kaznenom postupku, što je ujedno i temeljni tekst naše struke.

Sud je presudio da države članice moraju poduzeti konkretne mjere kako bi osigurale da kvaliteta usmenog i pisanog prijevoda bude prihvatljiva tako da bi osumnjičenik ili optužena osoba mogla razumjeti optužbe protiv njega ili nje, te da se također na takav način relevantno tumačenje može preispitati i na sudovima država članica.

To znači da države članice moraju usvojiti mjere koje će konkretno omogućiti sucima da djeluju u slučaju da usmeno prevođenje tijekom jednog od njihovih saslušanja nije prihvatljivo. Ovo je prvi put da Europski sud, čije preliminarne odluke imaju učinak *erga omnes* i moraju se primjenjivati u svim državama članicama, zauzima tako jasan stav o Direktivi 2010/64.

Zahvaljujući toj odluci mi, kao stručnjaci u tom području, sada imamo moralnu obvezu inzistirati sa strašću i uvjerenjem, dok podižemo svijest među sucima, tužiteljima, odvjetnicima i svim drugim pravosudnim djelatnicima, o važnosti angažiranja kvalificiranih tumača i prevoditelja koji mogu jamčiti razinu kvalitete koju istinska pravda i zaslužuje. Kompetencija, znanje i vještine, međutim, ne mogu postojati bez ozbiljne, cjelovite i kontinuirane obuke. Članci u ovom zborniku pokazat će da sveučilišta i institucije uključene u ovaj događaj prednjače u ovom području.

Zadatak sudskih tumača i prevoditelja nakon ovoga bit će proučavati i provoditi potrebne razvoje i inovacije u pravnom okruženju za koje rade, te se konstantno podsjećati na ulogu koju imaju u sudnicama i policijskim postajama. Život stranaca također ovisi o njihovim vještinama, poštovanju i osjećaju odgovornosti: samo ako su toga svjesni, suci, tužitelji, odvjetnici, policajci istinski će prepoznati svoju ulogu i istinski poštovati svoju funkciju.

TANULMÁNYOK

RADOVI

PAPERS

**NYELVI KÖZVETÍTÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN
A PANDÉMIA IDEJÉN**

**JEZIČNO POSREDOVANJE U KARPATSKOM BAZENU
U VRIJEME PANDEMIJE**

**LANGUAGE MEDIATION IN THE CARPATHIAN BASIN
DURING THE PANDEMIC**

THE RELEVANCE OF CERTIFIED TRANSLATION AND INTERPRETING IN JUDICIAL PROCEEDINGS

NÉMETH GABRIELLA

*Hungarian Office for Translation and Attestation Ltd., Budapest Metropolitan University
gabriella.nemetb@offi.hu*

Abstract. The State may make the right to provide (certified) translations for use in court proceedings or to act as a court interpreter subject to the taking of an oath, the acquisition of appropriate qualifications or even the keeping of a register. It may determine the powers and responsibilities of the experts registered in it. The Hungarian criminal, civil and administrative procedural laws regulate language mediation in the context of the right to use one's mother tongue and the public interest in the security of documents and the professionalism of evidence. Failure to pay the costs of translation and interpretation resulting from language mediation may even lead to the suspension of proceedings, and the use of certain classified information may also be linked to translation tasks in the proceedings.

Keywords: certified translation, judicial interpretation, court proceedings, language mediation

Vážnost ovjerenog prijevoda i tumačenja u sudskim postupcima. Stjecanje prava na izradu (ovjerenih) pisanih i usmenih prijevoda u sudskim postupcima država sudskim tumačima može vezati uz polaganje prisege, stjecanje određene stručne spreme ili čak vođenje registra. Njime se može utvrditi opseg ovlasti i odgovornosti stručnjaka koji su u njemu registrirani. Djelatnosti jezičnog posredovanja ili prevođenja u sudskim postupcima regulirane su mađarskim kaznenim zakonom, građanskim zakonom i zakonima vezanim za upravne postupke i to u dijelu služenja materinskim jezikom, a dijelom u vezi s javnim interesom sigurnosti protoka dokumenata i profesionalnošću dokaznog postupka. Neplaćanje troškova pisanog i usmenog prevođenja proizišlih iz jezičnog posredovanja može čak dovesti do obustave postupka, a korištenje određenih klasificiranih podataka također može biti povezano s prevoditeljskim poslovima u predmetnom postupku.

Ključne riječi: ovjereni prijevod, tumačenje na sudu, sudski postupak, jezično posredovanje

A hiteles fordítás és tolmácsolás jelentősége a bírósági eljárásokban. A bírósági eljárásban használható (hiteles) fordítás készítésére vagy az igazságügyi tolmácsolási tevékenységre való jogosultság megszerzését eskü letételéhez, megfelelő képzettség megszerzéséhez, vagy akár regiszter vezetéséhez kötheti az állam. Meghatározhatja az abban bejegyzett szakértők jogosultságának és felelősségének körét. Az igazságügyi nyelvi közvetítési tevékenységet a magyar büntetőjogi, polgári jogi, közigazgatási hatósági eljárási törvények részben az anyanyelvhasználat jogával, részben az okiratforgalom biztonságának és a bizonyítás szakszerűségének közérdekű érvényesülésével összefüggésben szabályozzák. A nyelvi közvetítésből eredő fordítási és tolmácsolási költségek viselésének elmaradása akár az eljárás szüneteléséhez is vezethet, és egyes minősített adatok felhasználása is összefügghet fordítási feladatokkal az adott eljárásban.

Kulcsszavak: hiteles fordítás, igazságügyi tolmácsolás, bírósági eljárás, nyelvi közvetítés

1. Introduction

There is no consensus about whether a directory of translators and interpreters listing the names of private individual translators and supervised by the state or a collective of translators and reviewers organised into a single entity – a state budget institution or a state-owned company, such as the Hungarian National Office for Translation and Attestation (OFFI¹) whose sole shareholder is the Hungarian State – would serve better for the purpose of official, state or certified linguistic mediation services. Certified translations, however, are produced under the control of states, given that translation and interpretation play a significant role in judicial proceedings (i.e., public administration and administration of justice). In addition to interpreting in the courtroom or before authorities, the list of linguistic mediation services provided in judicial proceedings also includes official document translations required to prove certain facts and created as a result of certified translations.²

Every procedural code (governing criminal law, civil law and public administration) in Hungary was reviewed by the Ministry responsible for judicial legislation since 2015. The new codes of procedure were legislated by 2017, and their renewed rules determined the role of translation and interpretation in these proceedings.³ From time to time, both the public and the segment of press that is invested in individuals' and citizens' rights inquire about the linguistic mediation activities pursued in judicial proceedings. An aspect of the standard for social publicity is the extent that the state's operation may hinder or does hinder individuals' ability to enforce their rights and interests. The requirement of non-certified translations – being easier for citizens to obtain, i.e., with shorter deadlines and usually at more favourable rates – remained a general rule in the reformed procedural law, however, the role of certified translation as a guarantee in the proceedings is reflected at several aspects. Moreover, the pandemic between 2019 and 2020 fundamentally altered both the general procedural rules and the way judicial proceedings actually unfolded.⁴

---

1 The author has been the CEO of OFFI Ltd. since her appointment by the Minister of Justice on 15 November 2015, and also serves as an assistant professor at Budapest Metropolitan University. She has a postgraduate specialist law degree in foreign trade (1996) and EU law (2005) as well as a PhD (2020).

2 I would like to express my gratitude to dr. Mária Ugróczy for her conscientious assistance during the preparations for this article.

3 Act CXXX of 2016 on the Code of Civil Procedure (Pp.), Act CL of 2016 on the Code of General Administrative Procedure (Ákr.), Act I of 2017 on the Code of Administrative Court Procedure (Kp.), Act XC of 2017 on the Code of Criminal Procedure (Be.)

4 By Government Decree 40/2020 (III.11.) Korm., the Hungarian Government declared a state of danger for the elimination of the consequences of the human epidemic causing massive disease outbreaks. (Section 1) The state of danger did not essentially affect procedural deadlines: paper-based documents were placed in quarantine, there was an ongoing and independent spread of electronic solutions, and remote hearings have also become practice in courts where there was an urgency. Several provisions of Government Decree 74/2020 (III.31.) Korm. ceased to be in force pursuant to Government Decree 229/2020 (V. 25.) Korm. on 1 June 2020, mainly taking the form of lifted restrictions and prohibitions on acting in person in proceedings. (Source: <https://jog.tk.hu/blog/2020/06/a-polgari-birosagok-a-veszelyhelyzet-idejen>, downloaded on 31/08/2021)

This article outlines the essence of centralised and decentralised linguistic mediation models in different states, describes the fundamental rules of translation, interpretation, language use and taking of evidence in civil and criminal court proceedings and in authority procedures, and it also addresses the specific rules of bearing the costs related to language use as well as the effects of the pandemic. (For reasons of space, however, it does not give a detailed inventory of differences between the language use of Hungarian citizen national minorities and foreign citizens in terms of bearing the costs, neither does it examine whether there is any distinction made in official proceedings between the Romani and the Boyash language.)

2. Centralised and decentralised linguistic mediation models in different states

In certain federal systems such as the United States of America, member states offer different regulatory solutions, and translators and interpreters do not have a uniform set of conditions to pursue their activity in the members of the European Union either. Linguistic mediation does not fall under any EU Community policy, therefore the decision on how to regulate the issue is in the hands of the member states.

There are fundamentally two types of approach in regulating the eligibility to prepare translations used in authority procedures that can produce legal effect. In centralised regulation, the right to prepare certified translations is vested in legal persons by the legislator instead of natural persons, and the relevant functions are coordinated by such central translation agency, that will find translators, be responsible for the selection, qualifications as well as the supervision of the activities pursued. In centralised regulation, certified translation is considered public service delegated to a state-controlled organisation. Canada, Hungary, and Malaysia have a centralised translation agency.⁵ The European Union itself, being a supranational organisation, has also created a centralised network of institutions for the translation of public deeds issued by the supreme bodies of the EU; the Translation Centre for the Bodies of the European Union (*Centre de Traduction des Organes de l'Union Européenne, CdT*), which is responsible for translation.⁶

---

5 The Malaysian National Institute of Translation exists as a company limited by shares under the supervision of the Minister of Finance, who exercises ownership rights as well. The agency – established in 1993 – offers certified translation and interpreting services, training for translators and interpreters, and it also acts as a publisher. (<https://www.itbm.com.my/en/> (downloaded on 30/06/: 2021.06.30.)) The Canadian state agency for translation is a federal institution operating in the field of public service and procurements under the direction of a CEO, and – in exchange for a service fee – it is responsible for providing quality linguistic services to the democratic institutions of Canada. (<https://www.tpsgc-pwgsc.gc.ca/bt-tb/index-eng.html> (downloaded on 30/06/2021))

6 Established in 1994, the Translation Centre supplies an annual average of 700,000pages to its more than 65 clients throughout Europe; for more information, visit <https://cdt.europa.eu/> (downloaded on30/06/2021).

By contrast, the main idea behind decentralised regulation is that the right to prepare certified translations is vested in natural persons, sworn translators and – in certain states – court interpreters. Although the detailed terms of these regulations might vary by state, they do have a common feature: the eligibility to prepare certified translations or to provide certified interpretation services is often subject to an oath and relevant qualifications; there is also a register of affirmed translators, whose scope of rights and responsibilities is determined. Translators operate in a decentralised system in Romania, for example, where sworn translators work by notaries public. In France, certified translations are produced by registered translators (*traducteurs assermentés*). There are hybrid systems as well.

3. Language use and taking of evidence in Hungary’s court and authority proceedings

The admissibility of translations in certain proceedings is governed by the provisions of the Hungarian Code of Civil Procedure (“Pp.”), the Code of General Administrative Procedure (“Ákr.”), the Code of Administrative Court Procedure (“Kp.”) and the Code of Criminal Procedure (“Be.”). There are no procedural rules in private law that would precede civil court proceedings, whereas the law of criminal procedure does offer relevant procedural rules even before the start of a criminal court procedure; such rules are set out in the Be. itself, and the like may be discovered in the Act on minor offences as well. Administrative matters are resolved on the basis of two separate Acts on procedural law, depending on whether they are in the phase of the main (i.e., underlying) proceedings or they are already in the court phase.

The approach regarding translations may be of relevance in terms of the ability of exercising the right to use one’s mother tongue and of documentary evidence. Court proceedings shall be conducted in the Hungarian language. (Pp., Section 113 (1)) Unless otherwise provided by an Act, a binding legal act of the European Union or an international convention, submissions addressed to the court shall be submitted in Hungarian, and submissions and decisions shall be sent by the court in Hungarian. (Pp., Section 113 (2)) In court proceedings, every person shall be entitled to orally use their mother tongue, or in cases provided for by international conventions, their mother tongue, regional or national minority language. In court proceedings, the members of every national minority living in Hungary shall be entitled to use their national minority language in accordance with the international convention concerning the use of the regional or minority language. Even the emergency legislation during the pandemic refrained from overriding these foundations. The court shall assign an interpreter, sign language interpreter (hereinafter jointly “interpreter”) or translator, if doing so is necessary to enforce these rights or otherwise under the Pp. (Pp., Section 60) Unless otherwise provided by law, the provisions laid down in the Code of Civil Procedure concerning judicial experts shall also apply to officially appointed interpreters and translators.

4. Simple or certified translation?

If translation is necessary, a simple translation will suffice, unless otherwise provided by law, a binding legal act of the European Union or an international convention. If any doubt arises concerning the accuracy or completeness of the translated text, a certified translation shall be submitted.⁷ To ensure that the law is applied uniformly, legislators must determine specifically the cases when certified translation is required, the preparation whereof is subject to state supervision. Pursuant to the ministerial explanation of Section 62 of the Pp., the prevailing judicial case law still follows this provision to this day. In Hungary, diplomatic missions and notaries public offer also certified translations besides OFFI, so do other translation agencies in the case of certain company documents. Albeit the holder of a significant role, OFFI, however, does not have a monopoly in the sector. The power to exercise ownership rights over OFFI is vested in the Minister of Justice, and the professional supervision of non-certified (technical) translations as well as the supervision of legality of notaries public are also exercised by this portfolio the manner. (The supervision of diplomatic missions falls under the competence of the Ministry responsible for foreign affairs.)

Given that no specific criteria are set out in the Act regarding simple translations and that other laws do not restrict the scope of those eligible to make simple translations in lawsuits to specialised translators, such translations can therefore be prepared by anyone with sufficient experience in the relevant foreign language. According to the opposing opinion, courts must appoint translators even for simple translations. (cf. NYILAS 2017, cf. ZAICSEK 2018, 264) The submission of a certified Hungarian translation of an authorisation granted in a foreign language shall not be required, unless it is considered necessary by the court. (Pp. Section 67 (5)) Nothing warranted the modification of this provision even during the pandemic.

5. The language of written submissions and documents in civil procedures

Written submissions shall be filed in Hungarian under the Pp., and the decisions of the court shall also be sent in Hungarian. If a party seeks to prove his statements of fact by presenting any document, at least a simple Hungarian language translation shall be attached to any document written in a foreign language at the hearing. If any doubt arises concerning the correctness or completeness of the translated text, a certified translation shall be applied; in the absence thereof, the document shall be ignored by the court. (Pp. Section 320 (1)) The pandemic did not require the modification of this provision, either. For written submissions and court decisions, however, it should be examined whether a diverging provision of an Act, a legally binding act of the European Union or an international treaty allows for any deviation from the use of Hungarian language, given that such cases are set out in the Pp. as exceptions. The international treaty on the European Charter for Regional or Minority

---

⁷ Under Section 5 of Decree 24/1986 (VI.26.) MT and Section 5 (1) of Decree 7/1986 (VI.26.) IM – and with a few exceptions – the right to prepare certified translations in Hungary is vested in OFFI.

Languages (hereafter in this article “the Language Charter”) was promulgated by the National Assembly by an Act in 1999.⁸ Hungary adopted the undertakings set out in Article 9 point 1. b) (iii) of the Language Charter with respect to the Croatian, German, Romanian, Serbian, Slovakian, Slovenian, Romani and Boyash languages, and therefore there is a requirement of admissibility of documents prepared in regional or minority languages in civil court procedures regarding such languages – if applicable – with the assistance of interpreters and translations. (By contrast, Hungary did not undertake to conduct the proceedings as a whole (offering both written and oral communication) in the regional or minority languages at the request of one of the parties, which is a possibility set out in Article 9 point 1. b) (i) of the Language Charter.)

Similarly to the former Pp.,⁹ the legislator does not specify the concept of documents. There are several definitions in legal literature for what the essence of a document is. HARSÁGI describes documents as “vessels that capture the contents of human thought by signs serving as means to express thoughts, mainly by characters or signs convertible to characters, where the medium or the means and method of recording are irrelevant but, as a whole, capable to ensure that such content is permanently preserved and credibly reproduced”. (HARSÁGI 2015: 54) This definition can be determined as one capable of summarising the essence of both traditional paper-based and electronic documents. Electronic documents are governed by the provisions of an Act commonly named as the Act on E-administration.¹⁰ Image and sound recordings are also identified as means of evidence along with documents (Pp., Section 268 (2)), confirming the theory that image recordings, sound recordings and audio-video recordings are not documentary evidence. Pursuant to the rules of bringing an action, the court shall not oblige the party to submit a certified translation of a document submitted by them, unless the factual situation cannot be established in any other way. (Pp., Section 600 (5)) Accordingly, the statement of claim, the reply document and the rejoinder, the counter-claim and any response to a counter-claim – all accompanied by supporting documents, as the case may be – must be filed in a language used by the court. If any other document is issued in a language other than that of the procedure, the court may request its translation only if it is considered necessary for the judgment. Under Section 171 (2) of the Pp., the minimum requirement for foreign language documents is also the simple translation.

6. The rules of linguistic mediation in authority procedures

Pursuant to Section 16 of the Kp. on procedural capacity, the rules of the Code of Civil Procedure shall apply to the involvement of interpreters and translators in administrative court procedures. Under Section 65 of the Ákr. on the rules governing documents, if a

---

8 Act XL of 1999 on the promulgation of the European Charter for Regional or Minority Languages, done in Strasbourg on 5 November 1992

9 Act III of 1952

10 Act CCXII of 2015 on the general rules on electronic administration and trust services

party to an authority procedure also attaches the certified translation of a document issued in a language other than Hungarian, the authority shall accept it with the contents of the translation. This provision was not modified in the regulatory period prevailing under the pandemic. The certified Hungarian translation of documents issued in any language other than Hungarian is not a factor of their admissibility under the Ákr., and it only mentions that parties may file such translation and the authority must accept it. Certified translations are, however, not mandatory; the authority may accept the content even if filed without certification.¹¹ If it refuses to accept the content, it must call upon the party to submit a proper translation, whose failure to file a certified translation by a deadline set by the authority entails that the documents will be disregarded (the Curia, Kfv. VI. 35.221/2017/6).¹² Foreign nationals' language use rights under the Ákr. are granted as follows: if the authority commences, ex officio, a procedure involving an immediate procedural measure during the stay in Hungary of a foreign natural person party who is not familiar with the Hungarian language, or a natural person party otherwise turns to the Hungarian authority for interim relief then the authority shall ensure that no prejudice to the party will result from not being familiar with the Hungarian language. (Section 21) A party who is not familiar with the Hungarian language may request the authority to adjudicate their application prepared in their mother tongue or in an intermediary language in other cases as well, provided that they advance and bear the costs of translation and interpretation. The Ákr. has taken on board Section 10 of the previous Act on administrative procedure ("Ket."), laying down, as a general principle, that the use of mother tongue or an intermediary language is a right vested in foreigners as parties, provided that the exercise of such rights in a specific case varies in each type of procedure.¹³

Proceedings conducted in Hungarian do not hinder foreigners in opting for a Hungarian (legal) representative. If there is a financial obstacle, the Act on legal assistance¹⁴ offers legal assistance in administrative procedures as well, in the scope specified in Section 4 of the Jst., and the rules governing cost exemption under the Ákr. are also applicable. (Section 130) The principle that no prejudice to a foreign party will result from not being familiar with

---

11 Section 65 (3) of the Ákr. addresses a document's place of origin and Section 65 (4) regulates the case when it was issued in a language other than Hungarian.

12 A procedural issue discussed in another judgment handed down by the Curia of Hungary was that whether a letter from a Canadian authority written in a foreign language in response to an overseas request of the Tax Authority was admissible as public deed or should a certified translation have been required. The document was translated by the staff members of the Tax Authority who had an adequate command of the foreign language, but the party disputed the admissibility of the response of the Canadian counterpart as a public deed without certified translation. According to the Curia, neither the general, nor the fundamental, nor the specific provisions of the Ket. led to the conclusion that responses received from foreign counterpart authorities as public deeds in the framework of international legal assistance should be translated by an external, independent translation agency. (the Curia, Kfv.I.35.325/2011/4)

13 Interpretation of Section 10 of the Ket. was not without dispute, but case law has managed to carve out a position of its own: see cases no. 13.K.27.336/2014/20 (former Administrative and Labour Court of Székesfehérvár); judgments of the Curia no. Kfv.V.35.098/2012/6 and Kfv.IV.37.805/2015/21.

14 Section 3 (1) e) of Act LXXX of 2003 ("Jst.")

the Hungarian language is relevant regardless of procedure, but the specific costs and the responsibilities are distributed between the party and the authority.¹⁵

The functioning of language use provisions is considered a minimum requirement in a rule-of-law state by the case law of courts. According to a settled theoretical premise in case law, individuals subjected to a procedure must not find themselves in a vulnerable position in any democratic rule-of-law state due to the lack of knowledge of the official language. A minimum requirement in a rule-of-law state is that the most essential information be communicated in a manner that the recipient understands it. The Supreme Court (now Curia) attached this requirement to the right to fair dealing and the obligation to provide information following from the former.¹⁶ There are two types of procedures where the Ákr. offers language use for foreign parties: in *ex officio* procedures where an immediate procedural act is required and in the procedure for interim relief. (Section 21 (1))

7. Criminal procedure and translation

In Hungary, criminal proceedings shall also be conducted in the Hungarian language. Members of a national minority living in Hungary and recognised by an Act may use their national minority mother tongue in criminal proceedings (Be., Section 8 (1)), and shall not suffer any disadvantage because their lack of understanding of the Hungarian language. Everyone shall be entitled to use their mother tongue in a criminal proceeding. (Be., Section 8 (3)) A hearing-impaired or deaf-blind person shall be entitled to use sign language in a criminal proceeding. There is a mandatory rule applicable to authorised defence counsels: with a few exceptions, an authorised attorney-at-law may act as defence counsel after an original or certified copy of their authorisation is filed with the proceeding court, prosecution office, or investigating authority. A European Community lawyer shall be obliged to file with the proceeding court, prosecution office or investigating authority the original cooperation contract concluded with an attorney-at-law or a law office pursuant to the Act on the professional activities of attorneys-at-law or a certified copy thereof and a certified translation thereof. (Be., Sections 45 (2) and 62 (1)) If a person participating in the criminal proceeding wishes to use their mother tongue other than Hungarian, a national minority mother tongue, or other mother tongue specified in an international treaty promulgated by an Act, an interpreter, preferably one familiar with specialised legal language, shall be used. (Be., Section 78 (1)) A person who does not understand the Hungarian language shall be enabled, by using an interpreter, to use another language specified as understood by them if using their mother tongue would cause disproportional difficulties.

---

15 The constitutional compliance of this regulation and its interpretation was validated by the precedent of the Constitutional Court as well. Order no. 3192/2016. (X. 4.) AB of the Constitutional Court set out that it does not follow either from Article B) (1) of the Fundamental Law of Hungary (on rule of law), or from Article XXIV (1) (on fair dealing) of the Fundamental Law of Hungary that parties to authority or court procedures would have a fundamental right to use their mother tongue – always free of charge.

16 The Curia, Kfv.I.35.297/2009/7.

The use of classified data by the court or the prosecution service and the requisite of translation may be interlinked, therefore – when using such data – the right of disposal of the proceeding judge or prosecutor shall include, to the extent strictly necessary to perform their tasks specified in the Be., translating classified data under Section 104 (2) of the Be.

The indictment document and the decision passed must also be translated to individuals whose mother tongue is not Hungarian. Pursuant to Section 423 (2) of the Be., if an accused uses their mother tongue that is not the Hungarian language, a national minority mother tongue, or another mother tongue specified in an international treaty promulgated in an Act, all parts of the indictment document affecting that accused shall be translated into, and filed with the court in the language used by the accused during the proceeding. Section 455 (6) also stipulates that if the accused does not understand the Hungarian language, the parts of a judgment or conclusive order that concern them shall be translated after announcement into the language they used previously in the proceeding, and the translation shall be served on the accused. The epidemiological state of danger did not affect the procedural responsibilities of courts, the prosecution service and other organs, nor did it have an impact on the procedural obligations of the parties to the criminal procedure: procedural acts (such as hearings) were implemented as per the normal rules.

8. The costs of language use in each procedure

Pursuant to the Language Charter, Hungary offers to parties, whenever they have to appear in person in civil proceedings, to use their regional or minority language without thereby incurring additional expense and allows documents and evidence to be produced in these languages, since the Parties subscribing to the Charter undertake not to deny the validity of legal documents drawn up within the state solely because they are drafted in a regional or minority language. The Language Charter does not specify whether these advantages should be offered by a Party ratifying the treaty (i.e., Hungary) free of charge. On the other hand, there is no doubt that these tasks are accompanied by a cost claim, given that translators and interpreters may claim a remuneration for their work.

Under the Language Charter, ratifying Parties may undertake to take steps to ensure that the application of sub-paragraphs (i) and (iii) of paragraphs b) and c) of Article 9 point 1 and any necessary use of interpreters and translations does not involve extra expense for the persons concerned. Hungary, however, did not make such commitment. (Article 9 point 1 paragraph d)) With the exception of a general rule stating that “costs specified by law, a binding legal act of the European Union, or international treaty, and costs and procedural fees not paid due to legal aid [...] shall be borne by the State”, there are no specific rules in the Pp. governing the bearing of costs of language use. (Section 102 (b)) An exceptional procedural circumstance is when a stay of proceedings is ordered if the plaintiff does not pay in advance any translation cost or cost of service in another country, which is not related to taking evidence, despite being called upon to do so by the court. (Pp., Section 121 (1) e))

The bearing of costs by the authority or another person participating in the proceedings is regulated by the rules of general administrative procedure. (Ákr. Section 127) Procedural costs incurred in the procedure of the organ or person requested to provide administrative assistance shall be reimbursed by the requesting authority, and the proceeding authority shall bear the costs of translation and interpretation incurred on the basis of Section 21 (1) of the Ákr. related to language use. In procedures commenced or continued ex officio, procedural costs shall be advanced by the authority, with the exception of costs typically related to the appearance of the party, the costs of the person acting in the representation of the party, translation costs which are not to be borne by the authority, and mailing costs and document forwarding costs incurred by other participants in the procedure.

Under the rules of criminal procedure, the State shall bear all costs an accused is not obliged to be pursuant to the law (i.e., Section 76 a) of the Be.), and all costs that arose because the accused is hearing-impaired, speech-impaired, blind, or deaf-blind, does not understand the Hungarian language, or used their national minority mother tongue in the course of the proceeding. (Be., Section 576 (1)) The Code of Criminal Procedure authorises the Minister responsible for justice to determine in a decree the provisions on the fee and expenses of an interpreter or translator, in agreement with the Minister responsible for public finances. Based on the foregoing, the Hungarian legislation conforms with the 2010 EU Directive on the right to interpretation and translation in criminal proceedings as well. The court, the prosecution service, or the investigating authority shall advise the defendant of their rights and obligations at the beginning of their participation in the criminal proceeding, including the right to legal aid and the use of one's mother tongue. (Be., Section 39)

9. Summary

While legislation may vary by each state, a state-requirement of taking an oath, obtaining appropriate qualifications or even admission to a register of certified translators might still exist as a prerequisite for the eligibility to make certified translations or interpret for the courts. It may also regulate the scope of the rights and liability of these professionals. The criminal, civil and administrative procedural legislation in Hungary can be linked partly to the right to use one's mother tongue and partly to the state's (and therefore the public's) interest in the security of document circulation. The costs of translation and interpretation incurred as a result of linguistic mediation (i.e., the guarantee of the use of one's mother tongue and the due course of taking of evidence in proceedings) must be borne by the state – i.e., the court or authority – or by the relevant parties, and therefore the advancing of such costs must also be regulated besides who should bear them, and the relevant parties must also be informed. Failure to pay the costs could even lead to stay of proceedings, and the use of certain classified data by courts the prosecution service and translation tasks may also be interlinked.

Literature

HARSÁGI VIKTÓRIA 2015. *Okirati bizonyítás a polgári perben*. HVG–ORAC. Budapest.

NYILAS ANNA 2017. A tolmács és a fordító részvétele a perben. In: Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Magyar Közlöny Kiadó. Budapest.

ZAICSEK KÁROLY 2018. A tolmács és a fordító részvétele a perben. In: Varga István (szerk.): *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I–III*. HVG-ORAC. Budapest.

TERMINOLÓGIAPOLÍTICA, AZAZ A JOGI TERMINOLÓGIA ÉPÍTŐI ÉS GYAKORLÓI

LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANA

Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Termini Magyar
Nyelvi Kutatóhálózat, Glotta Nyelvi Intézet
alehocki@ffos.hr

SZOTÁK SZILVIA

Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt., Budapesti Metropolitan Egyetem,
Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat
szotak.szilvia@offi.hu

TAMÁS DÓRA MÁRIA

Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt.
tamas.dora@offi.hu

Absztrakt. Mint nyelvhasználók és mint a nyelv változásait kutató szakemberek egyetértünk azzal a gondolattal, hogy egy nyelv versenyképessége (TOLCSVAI NAGY 2017: 20, FÓRIS–BÖLCSKEI 2018: 9) és megmaradása (ÁCS et al 2017) is érinti a terminológia, terminológiapolitika kérdéskörét. Különösen igaz ez napjainkban, az adatbázisépítés, az adatbányászat és a mesterséges intelligencia korában. Terminológiai adatbázisok építése, szerepe és jelentősége a 21. században szerte a világban az alkalmazott nyelvészeti diskurzusok középpontjába került. Számos országban folyik tudatos terminológiaépítés a harmonizáció, az egységes minőség, a rendszerezés érdekében. Tanulmányunkban bemutatunk néhány olyan bevált gyakorlatot, amelyek a terminológiaépítést szolgálják Magyarországon és a környező országokban: elsősorban az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) IUSterm projektjéről esik majd szó, illetve arról, hogyan és miért kapcsolódott be ebbe a munkába a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat részeként a Glotta Nyelvi Iroda. Rámutatunk a terminológiaépítési projektek fontosságára és gyakorlati hasznosíthatóságára. Példákat mutatunk be az OFFI és a horvátországi magyar fordítók jogi terminológiai gyakorlatából. Megközelítésünk interdiszciplináris, a terminológiapolitika és ahhoz kapcsolódó terminológiaépítés problematikáját a szociolingvisztika, a terminológiai és fordítástudomány szemszögéből vizsgáljuk.

Kulcsszavak: terminológia, terminológiapolitika, terminológiaépítés, IUSterm projekt, horvátországi magyar jogi terminológia

Terminology policy and building legal terminology: goals and contributors – through the eyes of a translator, a sociolinguist and a terminologist. As language users and as professionals studying language change, we agree with the idea that the competitiveness (TOLCSVAI NAGY 2017:

20, FÓRIS-BÖLCSKEI 2018: 9) and survival (ÁCS et al 2017) of a language also concerns the issue of terminology and terminology policy. This is especially true today, in the age of database building, data mining and AI. The construction, role and importance of terminological databases have become the focus of applied linguistic discourse around the world in the 21st century. Many countries are consciously building terminologies for harmonisation, consistent quality and classifications. In our study, we will present some good practices that serve terminology building in Hungary and in neighbouring countries: we will focus on the IUSterm project of the Hungarian Office for Translation and Attestation (OFFI) and on how and why the Glotta Language Office, as a member of the Termini Hungarian Language Research Network, became involved in this work. The paper highlights the importance and practical usefulness of terminology building projects and gives examples from the practice of OFFI and Croatian Hungarian legal terminology. The paper highlights the importance and practical usefulness of terminology building projects and gives examples from the legal terminology practice of OFFI and Hungarian translators in Croatia. Our approach will be interdisciplinary, examining the problems of terminology policy and related terminology building from the perspectives of sociolinguistics, terminology and translation studies.

Keywords: terminology, terminology policy, terminology building, IUSterm project, Croatian Hungarian legal terminology practice

Terminološka politika i stvaranje pravnog nazivlja: ciljevi i sudionici s aspekta prevoditelja, sociolingvisti i terminologa Kao korisnici jezika, a ujedno i kao stručnjaci koji se bave istraživanjima jezičnih pojavnosti slažemo se s mišlju da konkurentnost (TOLCSVAI NAGY 2017: 20, FÓRIS-BÖLCSKEI 2018: 9) i opstanak jednog jezika (ÁCS et al 2017) ovisi o terminologiji i terminološkoj politici. Posebice je to danas važno, u vrijeme izrade baza podataka, rudarenja podataka i vremenu umjetne inteligencije. Izrada, uloga i važnost terminoloških baza podataka u 21. stoljeću posvuda su u svijetu došle u fokus znanstvenog diskursa u primijenjenoj lingvistici. U mnogim se državama svjesno provodi izgradnja i harmonizacija terminologije s ciljem jedinstvene klasifikacije i postizanja kvalitete. U radu ćemo predstaviti nekoliko primjera dobre prakse koji se služe postupcima izgradnje terminologije u Mađarskoj i u okolnim državama, prije svega u mađarskoj Državnoj agenciji za prevođenje i ovjeru prijevoda. Govorit će se o projektu IUSterm, odnosno o tome zašto se i na koji način u rad uključio i Institut za jezik Glotta kao dio Međunarodne jezikoslovne istraživačke mreže Termini. Istaknut ćemo važnost terminoloških projekata i mogućnosti njihove praktične primjene. Sve to oprimirat ćemo primjerima iz prakse Državne agencije za prevođenje i ovjeru prijevoda i primjene pravne terminologije na mađarskom jeziku u Hrvatskoj. Pristup je obradi teme interdisciplinaran. Terminološku politiku i s njom povezanu problematiku izrade terminologije analiziramo s aspekta sociolingvisti, terminologa i znanosti o prevođenju.

Ključne riječi: terminologija, terminološka politika, izrada terminologije, IUSterm projekt, primjene pravne terminologije na mađarskom jeziku u Hrvatskoj

1. Bevezetés

A terminológiai adatbázisok építése, szerepe és jelentősége a 21. században szerte a világban az alkalmazott nyelvészeti diskurzusok középpontjába került. Számos országban folyik tudatos terminológiaépítés a harmonizáció, az egységes minőség és a rendszerezés érdekében. Azoknak az országoknak, amelyekben ez megvalósul, általában van explicit nyelvstratégiája, amelynek része a terminológiastratégia, és ennek köszönhetően a köz érdekében végzett terminológiai munkának van felelőse, intézményi háttere és költségvetése. Magyarországon e feltételek részben állnak rendelkezésre. Elmondhatjuk ugyan, hogy Magyarországon sokrétű terminológiával kapcsolatos tevékenység folyik, de a valóságban ezek a munkálatok legtöbbször egymástól elszigetelten realizálódnak. Tanulmányunknak nem célja a fentiek részletes ismertetése, mint ahogy az sem, hogy teljes körű képet adjunk a terminológiapolitikai intézkedésekről és eredményekről (l. pl. FÓRIS 2019; FÓRIS–BÖLCSKEI szerk. 2019). Írásunkban inkább arra koncentrálnunk, hogy bemutassunk néhány olyan bevált gyakorlatot, amelyek a terminológiaépítést szolgálják Magyarországon és a környező országokban. Elsősorban az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda IUSTerm projektjéről esik majd szó, illetve arról, hogyan és miért kapcsolódott be ebbe a munkába a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat részeként a Glotta Nyelvi Iroda. Rámutatunk a terminológiaépítési projektek fontosságára és gyakorlati hasznosíthatóságára. Példákat mutatunk be az OFFI és a horvátországi magyar jogi terminológiai gyakorlatból. Megközelítésünk interdiszciplináris, a terminológiapolitika és ahhoz kapcsolódó terminológiaépítés problematikáját a szociolingvisztika, a terminológia és fordítástudomány szemszögéből vizsgáljuk.

2. Terminológiapolitika, nyelvi tervezés, versenyképesség

A nyelvi tervezést Haugen két fő részre bontja: státusztervezésre és korpusztervezésre. Státusztervezésnek nevezzük mindazoknak a politikai döntéseknek az összességét, amelyek a nyelvet, a nyelvhasználatot és a nyelvhasználók jogait érintik. A korpusztervezéshez tartozik pl. a helyesírási problémák modernizálásának megtervezése, a szaknyelvek ápolása, a terminológiai munka stb. (HAUGEN 1972). A nyelvstratégia fő célja, hogy nemzeti nyelvünk, a magyar nyelv minél több nyelvi szinten betöltse funkcióját, és státuszát a jövőben is fenntartsa: ehhez elengedhetetlen, hogy minél nagyobb arányban jelen legyen a digitális térben, azaz legyenek igényesen összeállított, könnyen elérhető terminológiai adatbázisok. Ezzel tudjuk biztosítani az egységes minőséget. Anyanyelvünk versenyképességéhez a szaknyelvek helyzetének ismerete, állapota és fejlesztése is hozzájárul. KARCSAY Sándor, az országos fordítóiroda egykori kitűnő lektora írta egyik tanulmányában, hogy a nemzeti szókinccs majdnem 90%-át a szakszavak és a szakkifejezések teszik ki (1978: 515). Ebből kifolyólag a szaknyelvek helyzete nagymértékben befolyásolja egy nyelv, egy nyelvközösség életképességét és versenyképességét, ami a kisebbségben élő közösségek esetében még hangsúlyosabb, mert az adott államban használatos szaknyelveket anyanyelvünkhöz szükséges igazítani úgy, hogy az anyaországában is érthető és használható legyen. Egy másik állam jogrendszerében vagy a közigazgatásában használt, és a magyar

rendszerből eltérő szakkifejezéseket a kétnyelvű igazságügyi eljárásokban mind a két nyelven szükséges alkalmazni. Ilyen körülmények között a határon túli jogtudósoknak, a hites fordítóknak és a tolmácsoknak sokszor olyan új terminusokat, illetve terminusjelölteket szükséges létrehozni, amelyek a rendszerközi különbségeket fedik, ugyanakkor érthető és értelmezhetőek mind a többségi mind a kisebbségi nyelvhasználó számára. „(...) *ha szeretnénk, hogy a magyar nyelv minden szükséges kommunikációs területen jól használható és elérhető legyen a magyar anyanyelvi beszélők számára, akkor az egyik legfontosabb feladat a terminológia leírása, fejlesztése, harmonizációja és nyilvánossá tétele, vagyis szükség van a terminológia menedzselésére.*” (FÓRIS 2021: 48)

A horvátországi magyar közösség tekintetében „*mára már kialakultak azok a társadalmi és nyelvi körülmények, amelyek megkövetelik a szaknyelvek előírását – és ezalatt nem csak a jogi szaknyelvet értjük, ugyanis a tankönyvek magyarra fordításával más szakterületek terminológiájának szabványosítására is szükség van.*” (LEHOCKI-SAMARDŽIĆ–PALIZS-TÓTH 2021: 182), ezért „(...) *az állandósult, valamely közösség egészére kiterjedő szaknyelvi hiányok csak tudatos nyelvi tervezéssel orvosolhatók* (LANSTYÁK 2000: 180).” A Lanstyák által leírt tudatos nyelvi tervezés a horvátországi magyar közösség körében csak az eszéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (2007 óta) és a Glotta Nyelvi Intézet (2014 óta) tevékenységével indult el. Mivel a közösség újjáépítése és -szervezése három évtizeddel ezelőtt kezdődött a rendszerváltozás és a háború (egyben nyolcéves szétszórás) után, így a terminológiaépítés területén is sok munka vár még a horvátországi magyar nyelvészekre. Ugyanakkor a legújabb digitalizációs korszak is újabb követelményeket támaszt a szakemberek elé. A 21. században a nyelvek életképessége attól is függ, hogy azok milyen mértékben vannak jelen a világhálón, a digitális térben (ÁCS et al. 2017). Ezt a jelenlétet erősítik például a különböző nyelveken épített terminológiai adatbázisok (pl. a IUSTerm™, bistro), s a terminológiaépítéssel és a terminológiamenedzseléssel a magyar nyelv versenyképessége is szorosan összefügg (vö. FÓRIS–BÖLCSKEI szerk. 2019).

2.1. Nyelvi tervezés, terminológiapolitika a többség kontextusában

A terminológia egyik meghatározó tényezője az innováció, az újító szóalkotás, ami leginkább hangsúlyos a kisebbségben élő közösségek esetében a célnyelvi rendszerben nem létező fogalmak használata miatt. A kisebbségi közösségek anyanyelvének a hivatalos élet különböző szinterein történő használata nagyban különbözik az anyaországitól. A jogi és a hivatali rendszerekben érzékelt különbségek a terminusok pontos értelmezésével, megfeleltetésével kezelhetők. A különböző rendszerekben használt terminusok értelmezésének áthidalása érdekében a kisebbségben élő fordító vagy szakember funkcionális ekvivalenseket keres vagy új terminusokat, illetve terminusjelölteket hoz létre. A terminusalkotás ilyenkor sokszor szakmai egyeztetés nélkül történik a rövid határidő vagy egyszerűen szakemberek hiánya miatt. A kisebbségi közösségekből gyakran hiányoznak olyan szakemberek, akik a szakterületükön használt terminológiát az anyanyelvükön és a többség nyelvén egyaránt ismerik, illetve képesek mindkét nyelvi rendszerben gondolkodni, megérteni a fogalmakat, s megfeleltetni a terminusokat egymással. A nyelvi közvetítésben jártas fordítókkal rendkívül fontos lenne megismertetni a terminológiát alapjait azért, hogy a terminusok megfeleltetésénél, illetve a terminusalkotásnál mindig a definícióból induljanak ki, lehetőség szerint egyeztessenek a

szakma képviselőivel is – akár külön a többségi nyelvet használóval, és külön az anyanyelven dolgozó szakemberrel –, majd sikeres megféleltetés és egyeztetés után tegyék közzé teg az eredményt.

A terminológia egyik alapvető stratégiai tényezője mutatkozik itt meg: a terminológia a nyelvi tervezés keretében végzi innovatív tevékenységét (TOLCSVAI NAGY 2019: 36). Ugyanis a nyelvtervezési műveletek elvégzése szükségesek ahhoz, hogy a terminológia az egységesség, egyértelműség és használhatóság kritériumainak megfeleljen. Azaz – esetünkben is – fontos az alkalmazhatóság és a fordíthatóság.

2.2. Nyelvi tervezés, terminológia a kisebbség kontextusában: a magyar mint pluricentrikus nyelv

A magyar nyelv a Kárpát-medencében 1920 után egyszerre nyolc országban kezdett külön fejlődési utat bejárni, s e folyamatban a magyar nyelvi beszélők minden szaknyelvi regiszter esetében kénytelenek voltak igazodni a többség nyelvéhez. Így volt ez például a jogi szaknyelv esetében is. Ennek ellenére a bizonyos régiókban használt jogi és közigazgatási terminológia több hasonlóságot mutatott és mutat, ugyanakkor a szétfejlődés okozta különbségek olykor tetten érhető zavart eredményeztek a magyar-magyar kommunikációban.

A Magyarországon 1989-ben lezajlott, illetve a környező országokban az 1990-es évek elején bekövetkezett rendszerváltozás után ismét a közeledés folyamata indult el, s ezt a folyamatot az MTA által is támogatott Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagjai is folyamatosan dokumentálták, s reményeik szerint alakíthatták. Az említett változásokat a terminológiának is követnie kell, ezért a határon túli nyelvészek és a jogász szakemberek legfontosabb feladata ebben a pillanatban a nyolc országban használt magyar nyelvű és az államnyelvi terminusok összehangolása lenne.

A közigazgatási és a jogi szaknyelvi regiszter *„olyan speciális szakszókincset foglal magában, amelyet a magyar állampolgárok jelentős része nem birtokol, nem ért, amely nincs a mentális lexikonjában.”* (SZOTÁK–TAMÁS 2020: 47). A határon túli nyelvhasználók hátránya ilyen szempontból kétszeres, sőt többszörös is, ha nem beszélik a többség nyelvét megfelelő szinten. A közérthetőség elve (bővebben l. SZOTÁK 2021, 2018; SZOTÁK–TAMÁS 2020: 48–64) a határon túli nyelvhasználó esetében többszörös regiszterváltást jelent rövid idő alatt. A kisebbségben élő nyelvhasználó nem minden esetben képes értelmezni a szakszókincset még saját anyanyelvén sem, a többség nyelvén pedig szinte egyáltalán. Ehhez hasonlóan problémát jelent számára a magyarországi a jogi szaknyelv értelmezése, ezért pl. egy magyarországi igazságügyi és közigazgatási eljárásban tolmács nélkül kell részt venniük, holott sokszor éppen az ő esetükben van nagy szükség a szakszókincs megfelelő értelmezésére.

SZOTÁK–TAMÁS (2020: 53) az Európai Unió által kiadott Közös gyakorlati útmutatót idézve megadják a jogi aktusok nyelvi jellemzőjét: „A jogi aktus szövege:

- *világos, könnyen érthető és egyértelmű;*
- *egyszerű és tömör, szükségételen elemektől mentes;*
- *pontos, az olvasó minden bizonytalanságát eloszlató kell hogy legyen.”*

Hogy mi számít világosnak, egyszerűnek és pontosan értelmezhetőnek egy határon túli nyelvhasználó számára, alábbi példával lehetne szemléltetni: egy pályázat kapcsán megkeresett egy 1974-ben született egyetemi végzettséggel rendelkező személy, aki Horvátországban és Magyarországon végezte felsőoktatási tanulmányait, s mindkét országban magánvállalkozása van. Először azt kérte, hogy a határozat fogalmát értelmezsem számára a dokumentáció pótlására vonatkozó felhívást, miközben az általam magyarul használt *határozat* kifejezést mindaddig nem értette meg, amíg a horvát *rješenje* (magyarul: határozat) kifejezést nem használtam. Akkor világosodott meg számára a fogalom, amikor a horvát kifejezés segítségével fel tudta idézni azt az egyébként horvátul megvalósuló eljárást, amelyből a fogalmat már megismerte, ezért az ő szókincsében a fogalom jelölője horvát nyelven rögzült. Az értelmezésben a horvát kifejezés azért is volt segítségére, mert a magyarul használt határozat horvátul *rješenje* vagy *odluka* is lehet, attól függően ki, milyen eljárásban hozza azt meg és mi a tartalma. Ha *határozatot* használunk magyarul, a magyar-horvát kétnyelvű beszélőnek több időre van szüksége ahhoz, hogy előhívja emlékezetéből az összes olyan szituációt, amelyben mind a *rješenje* mind az *odluka* előfordult. A horvát szakszó használatával a körülmények világossá válnak, azaz a szituáció a megértés szempontjából egyértelmű lesz és pontos, a nyelvi gazdaságosság szempontjából a kifejezésmód egyszerű és tömör.

A közérthetőség elve akkor érvényesül teljesen, amikor a nyelvhasználati norma a legalacsonyabb társadalmi réteghez igazodik (vö. SZOTÁK–TAMÁS 2020: 47), ugyanakkor a határon túli nyelvhasználó esetében nemcsak az iskolázottság fokát vagy egy adott társadalmi réteghez való tartozást, hanem a két nyelv interferenciáját is bele kell számítani a közigazgatási és jogi szaknyelv értelmezésének aktusába. A külhonban élő magyarok nyelvhasználatát tekintve rendkívül fontos azt a ténnyt is figyelembe venni, hogy milyen nyelven végezte a tanulmányait, illetve melyik a domináns nyelve. Ugyanis a határon túli magyar nyelvhasználónak sokszor nem az anyanyelve a domináns nyelv. Az anyanyelv használata sokszor a magánzférába szorul vissza, ezért számos olyan példáról is tudunk, amikor a határon túli beszélő anyanyelvén nem, csak az államnyelven ismeri szakmája szókincsét. Erre egyelőre az lenne a megoldás, hogy a szöszedetek vagy a terminológiai adatbázisok államnyelvi kifejezésekkel is kiegészülnének. Az OFFI Zrt. ennek a problémának a kezelésére jelentős lépéseket tett az elmúlt néhány évben, többek között a “Terminológiastratégia és a jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén” című kötet megjelenésével, amely a magyar definícióból kiindulva 193 jogi alapterminust tartalmaz a környező országok nyelvén. (TAMÁS - SZOTÁK szerk. 2021)

2.3. Nyelvi tervezés, terminológia a kisebbség kontextusában

„A terminológia a nyelvtudomány azon területei közé tartozik, ahol a nyelv tudatos alakítása folyik.” (vö. TOLCSVAI NAGY 2019: 34). Az előző alfejezetben említett, TAMÁS DÓRA és SZOTÁK SZILVIA (2021) által szerkesztett kötet egy olyan tendenciára igyekszik reagálni, ami a határon túli szaknyelvek használatának egyik doménjét fedi, mégpedig a jogi és a közigazgatási nyelv használatának egyszerűsítésére fókuszál.

A magyar szaknyelvi regiszterek fokozatosan leépültek, elkülönültek és különfejlődtek a magyarországi használatától, ami a horvátországi magyar közösségben újabban a tankönyvek fordításánál érezhető.

A horvát oktatási minisztérium 2002-ben tankönyvfordítási projektet indított, amely keretében azok a kisebbségek, amelyek kisebbségi tannyelvű iskolákat működtetnek, anyanyelvükre fordíthatták a horvát tankönyveket. A magyar nyelvű tankönyvfordításokat két nagyobb hullámban végezték el. 2002 és 2013 között 40 tankönyvet és 12 munkafüzet fordítottak le horvátról magyarra a szakemberek. 2013-tól az erre a célra alapított Media Hungarica Művelődési és Tájékoztató Intézet vette át a projekt irányítását, amely azonban csak forgalmazta a tankönyveket, de újabb fordításokat nem készíttetett. A 2020-ban indított kurrikuláris reform keretében horvát nyelven újabb korszerű tankönyvek készültek el, amelyek fordítása ugyanannak az évnek őszén vette kezdetét. A második hullám már az észéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék munkatársainak bevonásával zajlott akik egyben a Glotta Nyelvi Intézet és a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat munkatársai – így tehát az említett nyelvész és fordító szakemberek olyan terminológiai problémákat korrigáltak, amelyek korábban elmaradtak a tankönyvfordítások esetében.

A folyamatot több szintre bontották:

1. a szaktanár (aki nem fordító és nem ismeri a fordítói szakma szabályait) elkészíti a tankönyvfordítást,
2. a szövegszerkesztő beszerkeszti a szöveget,
3. a szakfordító-lektor szakfordítói szemmel átnézi szöveget, s elsődleges feladata a tankönyvben használt terminológia összehangolása,
4. nyelvi lektor ellenőrzi a szöveget, aki a fogalmazás stílusára és érthetőségére figyel,
5. a szöveget ismét a szerkesztő nézi át,
6. tördelés,
7. a végén következik a korrektor munkája, aki még egyszer átnézi az egész szöveget most már olyan formában, ahogy ezt a kisdíák is látni és használni fogja.

A folyamatot a szerkesztő zárja, aki megvizsgálja a szöveg végleges formáját, és ezután elküldi a horvát Tudományos és Oktatási Minisztériumba, ahol egy három tagú szakbizottság a fordított szöveget szakmailag és nyelvileg megvizsgálja, ami csak a Minisztérium külön engedélyével kerülhet a nyomdába. 2020 óta összesen huszonegy tankönyv teljes fordítása készült el, húsz tankönyv nyomdakész állapotban várja a Minisztérium engedélyét, 2023-ban pedig tovább tizenöt tankönyv fordítása készül majd el.

A fentebb leírt folyamat összetettnek és feleslegesen széttördeltnek tűnhet, viszont a 2002 óta kifejlesztett eljárás – a fordítások minőségét tekintve – hatékonynak és eredményesnek bizonyult. A fenti számok az egységes terminológia kidolgozásának szükségességét bizonyítják, amit a hatodik technika tankönyvből vett példával tudnék legjobban szemléltetni. Az Anyagok témakörben a polisztirol hablémez használatát is bemutatja a tankönyv szerzője. A drávaszögi nyelvhasználók nem ismerik a *polisztirol hablémez* szakkifejezést. Még a Termini

szótárhoz gyűjtött anyag kapcsán azt lehetett megfigyelni, hogy a *hablemez* fogalma sok esetben az *üvegyapot* fogalmát hívja elő. A szakmai lektor javaslatára a *polisztírol hablemez* mellett zárójelben a helyi *sztíropor* is szerepel a közérthetőség elv érvényesülése érdekében. Mivel a lektorok olyan egyetemi kutatók, nyelvészek és oktatók, akik a helyi nyelvváltozatot is vizsgálják, felismerik azokat a terminusokat, amelyeket a drávaszögi nyelvhasználó (mind a diák, mind a tanár) nem fog tudni megfelelően értelmezni és használni, ezért fontos a fenti nyelvi szakemberek bevonása a tankönyvfordítási folyamatba. A kérdés ilyenkor az, hogy a terminológia egységesítésére törekedjünk és hagyjuk ki a helyi változatokat, vagy inkább a közérthetőség elvét kövessük, amivel a tanítási-tanulási folyamatot segítjük. Ahogy ezt Kontra közel 30 évvel ezelőtt megállapította: „(...) *a napnál világosabb, hogy minden beszélőközösségnek külön normája, illetve normái vannak.*” (1998: 275), ezért – véleményünk szerint – ezt a tapasztalatot a nyelvi tervezés és a terminológiapolitikai elvek lefektetésekor a határon túli nyelvváltozatok vonatkozásában figyelembe kell venni.

2.3.1. A magyar jogi nyelv fejlődése a horvátországi magyar közösségben

A magyar jogi nyelv használati színtereinek fokozatos csökkenése jellemző az anyaországon kívül, ami különösen hangsúlyos a nyugati kistérségekben, így a horvátországi magyar közösségben is. Az 1991-ben bekövetkezett rendszerváltozás előtt a horvátországi magyarság a jugoszláv (délnyugati) magyar közösség részeként leginkább Vajdaság felé gravitált, ahol az oktatási és kulturális élet fontosabb intézményei működtek, ugyanakkor a magyar nyelvhasználat szempontjából nem ugyanazokat a lehetőségeket élvezték. A horvátországi magyarságnak soha nem adatott meg, hogy az élet minden területén használhassa az anyanyelvét. Felsőfokú végzettséget nem lehetett a szülőföldön szerezni: a jogászok a Vajdaságban vagy Magyarországon tanultak, és sokszor nem is kerültek vissza a szülőföldjükre. Továbbá a tudományos és szakmai intézmények és szervezetek is más országokban működtek, és ezért Horvátországban a magyar nyelv érvényesülő jelenléte jelen esetben az igazságszolgáltatás és a közigazgatás terén is visszaszoruló tendenciát mutat.

A horvát honvédő háború¹ és a békés reintegráció (1998) után a horvátországi magyar közösség elszakadt az addig szerves részét képező vajdasági közösségtől. Fel kellett építenie a közösség fennmaradását biztosító intézményeket, ezek működéséhez szakembereket kellett képezni vagy hazahozni, valamint erősíteni a magyar nyelvről és a magyar népről, identitásról alkotott képét, s ennek alakításában a közösség vezetői leginkább a médiát tudták használni. Az országban uralkodó háború utáni körülmények is erősen befolyásolták a magyar közösség fejlődését, így a nyelvhasználatot és a nyelvi jogokat egyaránt. Figyelembe kell azt is vennünk, hogy a horvát honvédő háború után elkezdődött a horvát nyelv fejlődésének a legújabb korszaka. Az 1990-es évek elején újranyomtatják az 1971-es, akkor még tiltott, ma már normának számító horvát helyesírást, a horvát nyelv grammatikáját és a horvát nyelv értelmező szótárát. A döntéshozók annak is szükségét érezték, hogy a horvát szaknyelvet

1 A horvát honvédő háború a horvát *Domovinski rat* kifejezés tükörfordítása. A délszláv háború kifejezés ugyanis nem tükrözi teljesen a volt Jugoszlávia területén zajló háborút, amit Szerbia mint agresszor Horvátország és Bosznia területén folytatott, és nem az egész volt Jugoszlávia (délszláv) területén.

visszaállítsák a II. Jugoszlávia előtti purista alapokra. Annak ellenére, hogy már a háborús évek elején, 1992-ben megalakult a horvát Szabványosító Testület, a konkrét terminológiaépítési munkálatok csak 2008-ban indultak el a STRUNA többnyelvű e-adatbázis építésével² (erről l. bővebben: LEHOCKI-SAMARDŽIĆ–PALIZS TÓTH 2021: 176–179), de sajnálatos módon ez a forrás sem tartalmaz terminológiát magyar nyelven annak ellenére, hogy a Glotta Nyelvi Intézet felajánlotta segítségét. A helyzet javítása érdekében a Glotta Nyelvi Intézet és az eszéki Magyar Nyelv és Irodalom munkatársai több terminológiai projektben is részt vettek (erről l. bővebben: LEHOCKI-SAMARDŽIĆ–PALIZS TÓTH 2021: 179–181), viszont a kisebb, mindössze néhány száz fogalmat magában foglaló terminológiai gyűjteményeket egyértelműen kétnyelvű szakszótárral, illetve jelentősebb mennyiségű fogalmat tartalmazó adatbázissal szükséges kiegészíteni.

3. A terminológia politika jelentősége a jog területén

A gazdasági és társadalmi változások hatására a nyelvek horizontális és vertikális tagozódását tapasztaljuk. A nyelv vertikális tagozódása szerint csoportnyelveket különböztetünk meg, amelyek egyike a főleg foglalkozásokhoz kötött szaknyelvek kategóriája, s ide soroljuk a jogi szaknyelvet is. Megfigyelhető, hogy a jogi szaknyelv, a hivatali szaknyelv és a közigazgatási szaknyelv kifejezést legtöbbször szinonimaként használják a mindennapokban, de szakirodalomban is (vö. DOBOS 2008, KURTÁN 2016, 2017; SZABÓ 2010, 2015; VINNAI 2011), ugyanakkor a jog, a közigazgatás, a hivatal kifejezések nem használhatók szinonimaként a jogtudományban (NÉMET–SZOTÁK 2021: 265).

A társadalmi tagolódás a jogi szaknyelv tekintetében többszörösen is tetten érhető. Egyrészt a jogi szaknyelvet sokan és sokféleképpen kutatják, oktatják, művelik és használják:

- a felsőoktatásban, a jogászképzésben résztvevő oktatók és hallgatók,
- a jogtudósok, kutatók,
- a minisztériumok jogalkotásért felelős hivatalnokai,
- a jogi normákat előkészítő kormánytisztviselői,
- a jogász hivatásrendek tagjai (bírák, ügyvédek, ügyészek, végrehajtók stb.),
- a jogtudomány művelői,
- az országgyűlési képviselők,
- a kormányhivatalok és a hatóságok ügyintézői,
- az engedélyező szervek szakmunkatársai vagy megbízott szakértői,
- de még a jogi tartalmak nyelvi közvetítésével megbízott fordítóirodák fordítói, tolmácsai,
- a perekbe, eljárásokba a szakértelmük miatt bevont igazságügyi szakértők is, stb.
- az állampolgárok.

---

2 Az adatbázis neve STRUNA a horvát *strukovno nazivlje* (magyarul terminológia) rövidítése, és a horvát fogalomból kiindulva több európai nyelven adja meg a megfelelőlek több témakörben.

A szaknyelv funkciója itt többes: az állam hatékony működésének, az állampolgár elégedettségének biztosítása, emellett a jogtudomány, a jogászság hagyományainak fenntartása. (NÉMET–SZOTÁK 2021: 265)

Másrészt a jogi szaknyelv áthatja a teljes közigazgatást, a hivatali ügyintézés, így tulajdonképpen minden állampolgárt érint, s ebben a tekintetben ez már a közérthetőség problematikája, amely folyamat részeként a szövegeket a társadalom nagyobb részét alkotó alacsony iskolázottságú réteghez kellene igazítani az állam és az ügyintézés hatékony működése érdekében. Ezen elv szerint különböző társadalmi rétegekhez eltérő nyelvi rétegeket kellene rendelni (SZOTÁK 2018b, 2021). Ugyanakkor a jogi szaknyelv színterein számos olyan beszédhelyzet alakul ki, amikor a laikusok közléseit kell a szakterület megfelelő szakmaiságának szintjén újrafogalmazni vagy éppen a szaknyelvet kell közérthetővé tenni a laikusok számára (KURTÁN 2017). Ahogy VINNAI is megfogalmazta, a jogi szaknyelv felosztásának egyik lehetősége a nyelvi rétegek szerinti (2011: 100–101), s Karcsay szerint ezeket a szinteket a terminológiai pontosság és a közlésmód igényessége választja el egymástól (KARCSAY 1981: 330).

Egyetértünk azzal a gondolattal, miszerint a szaknyelvek jövője szorosan összefügg a nyelv versenyképességével, amely széleskörűen használható köznyelvet és fejlett szaknyelveket, tudományos nyelvezetet feltételez, ugyanakkor a magyar terminológia és szaknyelv összehangolt fejlesztését is igényli (I. FÓRIS–BÖLCSKEI szerk. 2019), ez utóbbi a nyelvi szolgáltatóiparban érdekelt szervezeteknek, így az állami fordításszolgáltatóknak is érdekében áll (NÉMET–SZOTÁK 2021: 24).

4. Az OFFI szerepe a terminológiapolitikában

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Magyarország legrégebbi fordítóirodája (melynek jogelődjét 1869-ben alapították) (SZOTÁK 2019: 16). A 100%-ban köztulajdonban lévő közfeladatot ellátó szervezet az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt működik 1949 óta. Az OFFI tevékenysége alapvetően az igazságügyet szolgálja: a nyelvi közvetítői feladatellátás során többnyire jogi szakszövegek átültetése folyik különböző nyelvirányokra, különböző közigazgatási hivataloknak, hatóságoknak vagy a tágran értelmezett igazságügyi, illetve igazságszolgáltatási közfeladatokat ellátó megrendelői körnek (pl.: rendőrség, minisztériumok, bíróság, ügyészség, adóhivatal vagy más hatósági jogkörrel is bíró állami szervezetek [pl. Magyar Nemzeti Bank] stb., NÉMETH–SZOTÁK 2021: 38). Az OFFI Zrt. tevékenységében mindig is jelen volt a stratégiai gondolkodás: 2016 óta explicit (SZOTÁK 2019: 15–47), a felügyeleti szerv által elfogadott intézményfejlesztési stratégia szerint működik a szervezet. 2023-tól már a harmadik stratégiai ciklusa határozza meg az igazságügyi, jogi szakfordítási és hiteles fordítással kapcsolatos közfeladat-ellátási célokat és feladatokat (NÉMETH 2021: 7), melynek fontos részét képezi a terminológiai adatbázisépítés.

Az OFFI célja, hogy a jogi és közigazgatási fordítások területén előmozdítsa a terminológiai egységesítést és harmonizációt. A kormányzat számára fordítási feladatot lát el, s ezen keresztül jelentős hatása van az ezekben a dokumentumokban megjelenő magyar

nyelvű terminológiára (FÓRIS 2019). Az OFFI meglátásunk szerint kettős szerepet tölt be a terminológiapolitikában, amely szerepnek van egy (1) elméleti és egy (2) gyakorlati oldala az alábbiak szerint:

1. Elméleti tevékenység

- Az OFFI stratégiájának része a terminológiapolitikai gondolkodás, a terminológiai egységesítés és harmonizáció érdekében adatbázist épít, s a mindennapi nyelvi közvetítői gyakorlatában ezt alkalmazza, a terminológiai támogatás a minőségpolitikájának is része.
- Az OFFI tanulmányok/kiadványok formájában osztja meg a szervezetben dolgozó kollégák által felhalmozott tudást. A terminológia munkával és a terminológiapolitikával kapcsolatos írások az alábbi kiadványokban olvashatók, a kiadványok az alábbi linken elérhetők: <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyaink>:

TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA szerk. 2021. *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt.

SZOTÁK SZILVIA szerk. 2020. *A hiteles fordítás mint közfeladat*. Budapest: OFFI Zrt.

FÓRIS ÁGOTA–BÖLCSKEI ANDREA szerk. 2019. *Terminológiastratégiai kibívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L' Harmattan Kiadó, OFFI Zrt.

TAMÁS DÓRA MÁRIA 2019. *Bevezetés a jogi terminológiába*. Budapest: OFFI Zrt.

SZOTÁK SZILVIA szerk. 2019. *Diszciplínák találkozása – nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI Zrt.

- Hazai és nemzetközi konferenciákon számolnak be a kollégák az OFFI-ban folyó innovatív megoldásokról.
- A tudásmegosztás az OFFI-ban folyó – 2016-ban Szoták Szilvia által megújított és a Vezérigazgatói által támogatott – gyakornoki programnak is fontos része. A program keretében a gyakornokokat megismertetjük a fordítói tevékenység mellett a terminológiai munkával is.

2. Gyakorlati tevékenység:

- Tudatos terminológiai munkavégzés a IUSTerm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis építésével, mely adatbázisban napjainkban több mint 60 ezer terminus található, többségében angol, összességében 14 nyelven (angol, német, francia, horvát, olasz, spanyol, portugál, orosz, holland, ukrán, román, szerb, szlovák, szlovén).
- Az adatbázisépítésnek köszönhetően az egységes terminológia használata és minősége a Trados szoftverrel végzett CAT-es fordítások és a sablonizálási folyamat esetében is biztosított.

Az OFFI Zrt. vezetősége 2014 novemberében határozott egy jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis létrehozásáról, amelyet 2015-ben neveztek el IUSTermnek. A

terminológiaépítés szinte folyamatosan projekt/alprojekt formában működött az OFFI-ban, melynek célja egy elméleti megalapozottságú, de gyakorlatorientált terminológiai adatbázis létrehozása, amely elősegíti a minőségi fordítások készítését. Felépítését tekintve egy adatbáziskezelő-szoftverrel (SDL MultiTerm) készült, tehát integrált fordítói környezetben is használható, lehetővé téve így a CAT-eszközzel (Trados) folyó fordítói munka terminológiai támogatását is (TAMÁS–POLÁCSKA–KLENK 2021: 115; KLENK–POLÁCSKA 2021: 93; TAMÁS 2019b: 268). Az adatbázis tárgykörei nagyjából a jogi és közigazgatási szaknyelv és terminológia területét fedik le.

A IUSTerm adatbázis építésében az OFFI terminológusai működnek közre kiváló hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerrel. Az adatbázis jelenleg is betölti szerepét: a közigazgatás kiszolgáló jogi szakfordítások elkészítése során a célnyelvi fordítások jobb érthetőségéhez, hosszú távon a közérthetőséghez és a jobb felhasználhatósághoz, így hazánk (nyelvi) versenyképességéhez is hozzájárul. Ennek eredményeként válhat egységessé és kiváló minőségűvé a közigazgatási vagy a bírósági eljárásokhoz szükséges, jogszabály alapján ellátandó tolmácsolás, okiratfordítás. Az OFFI részt vett hivatalos jogszabályfordítási projektekben az Igazságügyi Minisztérium koordinálásában, s nyelvi szakértőink között azóta is folyamatos az egyeztetés. Meggyőződésünk, hogy a jogszabályfordítások egységes terminológián alapuló, érthető nyelvezete is eredményezheti a jogrendszerbe vetett bizalmat (vö. NÉMETH–SZOTÁK 2021: 24).

A terminológiapolitikai gondolkodás tehát az OFFI számára azért fontos és aktuális, mert naponta tapasztaljuk azokat a nehézségeket, amelyek a jogi és okiratfordítás, a terminológiaépítés, a fordításhitelesítés közben a magyar jogi szaknyelvvvel kapcsolatban felmerülnek (vö. NÉMETH 2020: 7). Minden nyelvtervezési feladat első lépése az esetfelmérés, a problémák feltárása. Mivel a környező országok nyelvén is számottevő fordítási projektet készítünk, így fontos volt a szomszédos országok nyelvein is elkezdni a terminológiaépítést. A *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén* című kötet a fenti célokat szeretnénk volna megvalósítani. A kiadvány 193 jogi alapterminust tartalmaz román, ukrán, szerb, horvát, szlovén és szlovák nyelven, de emellett országtanulmányokban mutatták be a szerzők az adott országban folyó terminológiai gondolkodást és munkát, érintve az ott élő magyar közösségek nyelvhasználati jogait is (BENŐ–KOKOLY–BENŐ 2021; BERETKA–LULIĆ 2021; LEHOCKI–SAMARDŽIĆ–PALIZS–TÓTH 2021; SZABÓMIHÁLY 2021; TAMÁS–SZOTÁK szerk. 2021).

Az OFFI Zrt. a következő stratégiai ciklusában is szeretné folytatni az eddig megkezdett terminológiai tevékenységet. A szervezet együttműködési megállapodást kötött az ELKH Nyelvtudományi Kutatóközponttal, melynek keretében tagjai vagyunk a NYTK által koordinált Terminológiai munkacsoportnak is, amely egyik fóruma a magyarországi terminológiai munkáról folyó gondolkodásnak. Ugyanakkor az OFFI Zrt. e feladatkörökben stabil partneri együttműködést ajánl a nyelvstratégiát alakító és az igazságügyi stratégiában érdekelt kormányzati és szakmai szervezeteknek, különös tekintettel azokra a tematikus fókuszokra, amelyek az OFFI Zrt. tevékenységéhez koherensen illeszkednek (vö. NÉMETH–SZOTÁK 2021: 41).

5. A terminológiai adatbázisok szerepe a fordítástámogatásban

A megbízhatóság és a minőség a jogi szakfordításban kizárólag a jogi terminológia megfelelő kezelésével és közzétételével, egységes és harmonizált használatával biztosítható. Éppen ezért az OFFI Zrt. nevével fémjelzett hiteles és jogi és közigazgatási fordítások esetében követendő cél:

- egységes és stabil, etalonértékű minőség megteremtése a terminológia és a szövegkohézió terén egyaránt;
- az MSZ EN ISO 17100:2015 és a 9001:2015 nemzetközi sztenderdeknek való megfelelés;
- a közigazgatási és jogi fordítások szakmaiságát jogi és nyelvi szakértő által validált terminusokat tartalmazó terminológiai adatbázissal, auditált fordításmintákkal és szakmai továbbképzésekkel támogatjuk.

A fentieknek köszönhetően a fordító megkapja a támogatást és a szükséges ismeretanyagot, hogy a fordítások minőségi elvégzésére koncentrálhasson. Az OFFI Zrt. 2016 óta a cégstratégiában megfogalmazta, hogy közfeladatellátását, jogi és közigazgatási tevékenységét a jogi és igazságügyi szaknyelv területén képzelel el, s ide tartozik szervesen a terminológiaépítés is. Ennek következtében az igazságügyi szaknyelv versenyképességének támogatását tűzte zászlajára. Napjaink digitális világában nem kérdés, hogy a közérthető magyar nyelv lehetőleg egységes terminológiával és auditált módszertanokkal való közvetítése, számos más európai és azon kívüli kultúra irányába is indokolttá, nélkülözhetetlenné vált, és csak előnyökkel járna. A terminológiai adatbázisok építésének elsődleges célja tehát a jogi és közigazgatási szaknyelv területén a fordítások minőségének és a nyelv versenyképességének biztosítása. A terminológiai adatok megfelelő módszertannal való kidolgozása és közzététele megteremti az egységes terminushasználat lehetőségét.

A terminológiai adatbázisok építésekor figyelembe kell venni a jogi szaknyelv és terminológia jellemzőit is. Jogi szaknyelv alatt a hagyományos felfogás szerint a tételes jogot (jogszabályokat), a jogalkalmazás és a jogtudomány nyelvét értjük, amely még kiegészíthető a jogi ismeretterjesztés és tömegtájékoztatás által használt kifejezésmódokkal (DOBOS 2008, NOVÁK 2014, TAMÁS 2019a, 2021).

Jogi terminológia sajátosságai (TAMÁS 2019a, 2021) közé sorolhatjuk azt, hogy gyakori a részleges ekvivalencia, azaz a fogalmi egyenértékűség a magyar és idegen nyelvi jogi terminusok között, a társadalmi-gazdasági folyamatoknak megfelelően változnak a szabályozásra szoruló jelenségek és ennek megfelelően változnak a fogalmak és a terminusok is. Továbbá a társadalmi változásoknak való kiszolgáltatottság következménye az állandó karbantartás és naprakészség iránti igény. A jogi fogalmak gyakran elvont fogalmakat jelölnek, így csak a nyelvben élnek, ennek megfelelően erős verbalitás jellemző rájuk pl. a műszaki szaknyelvvvel szemben. A jogszabályok nyelvezetét és terminológiáját kettősség jellemzi: egyfelől az egyértelműsége és a pontosságra törekvés, másfelől rugalmasság és a

nyitottság, hogy a bírói értelmezés is tért kaphasson, és az újabb élethelyzeteket is le tudják fedni analógiát alkalmazva, hogy ne legyen szükség a jogszabályok túlzott gyakorisággal történő módosítása. A terminológia a fogalmakat fogalmi hálókbán helyezi el, és a jogi fogalmakat is e rendszerben érdemes értelmezni. Ez a rendszerhez kötöttség megjelenik több szinten, így a jogcsalád, a jogrendszer, a jogágak, de akár a jogszabályok szintjén is. Ennek megfelelően egyik sajátosságuk az országspecifikusság, amely főleg a nemzeti jogi terminológia esetében igaz, s amelyre jellemző az egyedi fejlődés, s a nemzeti hagyományok megtartása. Ezzel szemben az uniós jogi és közigazgatási terminológia vagy a nemzetközi szerződések terminológiája a semlegességre törekszik, hiszen az EU-ban az adott jogi és közigazgatási fogalomnak az összes tagállamban előforduló fogalmat kell ideálisan lefednie, illetve egy nemzetközi szerződésben az adott kereteken belül szükséges az adott fogalmat egységesen értelmezni. Ez utóbbi egy szupranacionális jogi nyelvet teremtett, amelynek ugyanúgy megvan a létjogosultsága. A fentiek megmutatják, hogy a jogi és közigazgatási terminológia bőven tartogat kihívásokat, amelyeket megfelelő módon szükséges kezelni.

A terminológiaépítésnek napjainkra kialakult a módszertana, s ez a nemzetközi ISO szabványokban is megjelenik ajánlás formájában, valamint a szakirodalomban és bevált joggyakorlatokban is. Létezik számos példaértékű, nyilvánosan elérhető felület is, ilyen például a Kanadai Központi Fordítóiroda nagy hagyományokkal rendelkező „TermiumPlus” elnevezésű terminológiai adatbázisa (<https://www.btb.termiumplus.gc.ca/tpv2alpha/alpha-eng.html?lang=eng>), amely kiválóan támogatja a többnyelvű ország terminológiájának egységes használatát, legyen szó akár egy útlevelel, akár bírósági határozatok fordításáról. A kisebbségi nyelvhasználat szempontjából viszont említésre méltó a „bistro” jogi terminológiai információs rendszer (<https://bistro.eurac.edu/>), amely Olaszországban a dél-tiroli német és ladin ajkú lakosság számára teszi lehetővé, hogy a megyei autonómiastatútumban biztosított jogait, így anyanyelvük használatát a megfelelő terminológiával gyakorolni tudják a bíróság előtt, a közhivatalokban és a közszolgáltatóknál. A megfelelő terminológia kidolgozását az EURAC Research Kutatóközpont terminológusai biztosítják, akik egyeztetnek a megyei hivatal szakembereivel, figyelembe véve az osztrák, a németországi és a svájci szabályozást. Az olasz jogi fogalmakra így kidolgozott német és ladin ekvivalenseket rögzítik, és közzéteszik a „bistro” terminológiai adatbázisban.

6. Az OFFI terminológiai projektjeiről: a IUSTerm adatbázis és e-könyv a jogi terminológiáról

A tanulmányban az OFFI Zrt. két kiemelt terminológiai tárgyú projektjéről számolunk be:

- a IUSTerm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázisról
- a *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén* című kötetről.

A IUSTerm adatbázis az OFFI Zrt. szellemi terméke, hivatalos elnevezése védett név, amely utal annak szerkesztési módjára és tartalmára. A terminológiai adatbázis építése szerepel a cégstratégiai célokban. Szerkesztési szempontból megfelel a terminológiai alapelveknek

és módszertannak, kialakításakor fontos támpontot képeztek az ISO szabványok, a bevált gyakorlat, a szakirodalom és a létező online terminológiai adatbázisok mint minták. A terminológiai szemléletmóddal összhangban fogalomközpontú terminológiai adatbázis, amely a terminológiai szempontok szerint épül fel és rendelkezik a releváns adatmező-típusokkal. Az adatok kidolgozása a terminológiai projekteken belül nyelvi és szakmai szakértők, elsősorban jogászok segítségével történik, amely hozzájárul megbízhatóságához és minőségéhez. A projekten belül doménorientált terminológiai munka folyik, de az adatbázis tartalmazza a szöveg- és a célzott terminológiai munka eredményeit is. Az adatok tárolása a Trados MultiTerm szoftver segítségével történik.

Tartalmát tekintve, ahogyan azt megnevezése is jelzi, elősorban jogi és közigazgatási terminusokat tartalmaz, ugyanakkor minden a fordítók és lektorok számára releváns terület feldolgozása is megjelenik célként. Az első IUSTerm Plus projekt 2016. januárban kezdődött és 2018. júniusában ért véget. Ebben az időszakban 13 000 validált terminus kidolgozása történt meg 10 nyelven, szakértők bevonásával a következő tárgykörökben: alkotmányjog, anyakönyvezés, titulusok és szervezeti egységek, továbbá jogszabályfordításokból kivonatolt terminusok. A második IUSTerm Plus projekt 2019. novemberében indult és 2023. júniusában zárul. Ez utóbbi projektben belül elindult a polgári jogi terminológia (jogi személyek, kötelmi jog és családi jog), aktualitása miatt a járványügyi rendeletek terminológiájának, az oktatási terminológia, a közigazgatási jogi terminusok és a büntetőjogi terminológia feldolgozása. A IUSTerm terminológiai adatbázisban rögzített terminusok és releváns adatok hozzájárulnak az egységes terminushasználathoz, ezáltal biztosítva a minőséget. A szakmai egyeztetéseket követően az a cél, hogy a több változat közül a szakmai szempontok alapján elfogadott terminusok és ekvivalensek rögzítése és közzététele megtörténjen. Ennek köszönhetően lehetővé válik az újbóli keresés, tehát előnye megmutatkozik a megbízhatóságban, a minőségben, az egységes és konzisztens terminushasználathoz és az időmegtakarításban.

2021-ben valósult meg a *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén* c. kötet, amely 193 magyar jogi és közigazgatási kulcsfontosságú, kihívást jelentő terminust tartalmaz idegen nyelvű ekvivalenseivel együtt a jogszabályfordítások és a hiteles fordítások köréből. A kötet a következő nyelveken tartalmaz terminusokat és ekvivalenseiket: szlovák, ukrán, román, szerb, horvát és szlovén, összesen 1158 terminust. Létrejött hozzájárulás a tudástranszferhez egy korábban elhanyagoltnak számító területen. A könyv nemcsak szöszedetet, hanem első felében terminológiai politikai írásokat is tartalmaz, amelyek országtanulmányok formájában mutatják be az egyes határon túli régiók helyzetét. A kötet 23 jogi és nyelvi szakértő összefogásával született. A megvalósításban résztvevő szakemberek az alábbiak közül kerültek ki:

- az OFFI Zrt. hiteles fordításban jártas lektorai, fordítói,
- jogászok, jogi szakfordítók, bírósági tolmácsok,
- hazai és határon túli szakértők.

A kötetben szereplő 193 jogi alapterminus nem képezhet természetesen teljes körű leírást, de tartalmazza a fordítói gyakorlat szempontjából releváns azon jogi fogalmak ismertetését, amelyek a gyakorló fordítók, lektorok, tolmácsok, jogi szakemberek, továbbá a fordító- és tolmácsolókat számára fontosak lehetnek. Leíró jelleggel mutatja be a jogi terminusokra kidolgozott különböző változatokat, legtöbb esetben jelezve, hogy a fogalmi összehasonlítás eredményeképpen szereplő ekvivalens terminus, funkcionális ekvivalens vagy esetleg egy újonnan kidolgozott megoldás (l. terminusjelölt/ideiglenes vagy bevett fordítói megoldás), hiszen a jogi terminológia esetében gyakori a részleges ekvivalencia. A kötet hozzájárul a terminológiai szemléletmód elsajátításához azáltal, hogy leírást közöl a magyar jogi fogalmakról, de nem áll meg a definíciók ismertetésével, ugyanis az idegen nyelvi ekvivalenseken és típusaikon kívül további háttérismereteket tesz közzé az egyes országok jogi fogalmairól és gyakorlati tanácsokat fogalmaz meg fordítóknak.

A könyv a jogi terminusokat tárgyköri besorolással ismerteti a következő kategóriákban: jog (általános), alkotmányjog, közigazgatási jog, büntetőjog és polgári jog (anyagi és eljárás) (polgári jog: családjog, dologi jog, öröklési jog, kötelmi jog, munkajog, adójog, cégjog). Az általános kategóriát a több helyre is besorolható terminusok teszik szükségessé. További adattípusok: a terminus és a magyar definíció (jogszabály, forrás, szakértő), ekvivalensek hat nyelven, kapcsolódó terminusok, kontextus, dokumentumtípus és források. Ez hasonlít, de nem egyezik meg a terminológiai adatbázisokban szereplő adatkategóriákkal, annak didaktikai szempontból módosított változatát tartalmazza (l. 1. táblázat).

Terminus:		Tárgykör:
Definíció:		Fordítói gyakorlat (vigyázat):
Nemzetközi kitekintés:		
horvát	román	szerb
szlovák	szlovén	ukrán
Lásd még:		
Kontextus:		
Dokumentumtípus:		
Források:		

1. táblázat: A *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén* c. kötet szócikkeinek felépítése.

Az egyes szócikkek a fenti táblázaton kívül további kiegészítő elemeket is tartalmaznak, mint például ágrajz a *közigazgatás* felépítéséről, ábrák a keresetlevél megvizsgálásnak menetéről a bíróságon (l. *joghatóság – hatáskör – illetékesség*) (TAMÁS–SZOTÁK 2021: 199–204) vagy áttekintő táblázatok (l. *szerződésmegszűnési módok*) (TAMÁS–SZOTÁK 2021: 328–330). A kötetben olyan felsorolás jellegű táblázatok is szerepelnek, amelyek tartalmazzák a különböző *cégformák*

esetében a *létesítő okiratok* és a *vezetési szerv* típusát, megnevezését (TAMÁS–SZOTÁK 2021: 361) vagy bemutatják például a letartóztatás címszó alatt az intézkedési szakaszokat: (*elfogás*) és *előállítás, őrizet, letartóztatás* és *szabadságvesztés* (TAMÁS–SZOTÁK 2021: 275–278).

7. Gyakorlati példák

A terminológiapolitikai célokat szolgáló kötet terminológiai gyűjteményében fellelhetők olyan magyar jogi terminuspéldák, amelyek idegen nyelven tipikusan egy adott módon feleltethetők meg. Az alábbi módon lehet ezeket csoportosítani (a gyakori részleges ekvivalencia miatt egyes terminusokra több változat is lehetséges):

- funkcionális ekvivalens: *cégformák, törvényerejű rendelet, sarkalatos törvény, Kúria*;
- újonnan kidolgozandó fordítói megoldások: *cégbíróság/cégnyilvántartó hivatal, Kúria, Nemzeti Hitvallás*;
- fogalmi hálóban való értelmezés: *bíróságok rendszere; minősített többség*;
- eltérő osztályozás, rendszerezés: *szerződésmegszűnési módok, kártalanítás, jogorvoslat, bűncselekmények, szabadságvesztési fokozatok, terhelt, joghatóság/hatáskör/illetékeség, közigazgatási és bírósági titkár, különleges jogrend*;
- országspecifikusság: *törvényerejű rendelet, cégformák, ülnök, sarkalatos törvény, Nemzeti Hitvallás*.

Elsősorban a kezdő fordítók és tolmácsok számára hasznos, ha tisztában vannak a hasonló hangzású terminusok közti fogalmi különbségekkel, amelyeket érdemes tudatosítani (l. *cégjegyzés vs. cégbejegyzés, rablás vs. lopás, kártérítés vs. kártalanítás, jogi képviselő vs. törvényes képviselő, jegyző vs. közjegyző, jogorvoslat vs. perorvoslat, járulék vs. járadék*.)

Ahhoz, hogy a terminus a célnyelvben is működjön, az érthetőség, használhatóság és a hozzáférés elvének kell érvényesülnie. Az anyanyelv megőrzésének joga határon túl csak akkor érvényesülhet, ha nemcsak a mindennapi nyelvhasználat jogára összpontosítunk, hanem a szaknyelvi regiszterek megerősítésére is. Ennek a folyamatnak azonban az a nehézsége, hogy nemcsak az adott terület szakembereire van szükség, hanem olyan nyelvészekre is, akik a terminológiaépítésben és –menedzselésben is jártasak, illetve olyan anyaországi és külföldi szakemberekből álló hálózatot képesek maguk mellett támaszként működtetni, amely segíthetik ezt a folyamatot. Ha az anyanyelv használata során a szaknyelvek használata kizorul a nyelvi színterekről, akkor az anyanyelvhasználat is előbb-utóbb csak a magánszféra keretein belül tölti be funkcióját, majd lassan bekövetkezik a nyelvcseré. Az említett probléma nem csak elvi, hanem jogi és emberi jogi kérdéskörbe tartozik, ugyanis a „*Tudatos terminológiamenedzselés hiányában sérül az anyanyelvhasználathoz való jog és az anyanyelven való joghozáférés joga.*” (FÓRIS 2021: 48).

A határon túli terminológiának az anyaországgal való összehangolásához nem elég az anyanyelvi sztenderd változatban létező szaknyelvi elemekre építeni, ugyanis ezek nem fogják minden esetben a valós szükségleteket lefedni. Érdekességként megemlíthető a hiteles

fordítás egyik jellemző fogásaként a *hatáskör* és az *illetékesség* terminusok esetében az idegen nyelvi ekvivalensekben az anyagi és területi besorolás mint jelző feltüntetése, ami lehetővé teszi a megkülönböztetést és ez a fordításokban számos idegen nyelven így használatos (l. horvát nyelven: *hatáskör – stvarna nadležnost; illetékesség – mjesna nadležnost*) (TAMÁS–SZOTÁK 2021: 201–204).

A szakfordítók gyakran számos rendszerbeli különbséggel próbálnak megküzdeni a mindennapi munkájukban. A szakfordítók és szakemberek a horvát kereskedelmi bíróságokat egyszerűen a legközelebbi magyar terminussal helyettesítik – a cégbírósággal –, holott a két terminus nem ugyanazt a tartalmat fedi. Horvátországban a *cégjegyzéket* a kereskedelmi bíróság vezeti, amely a cégjegyzéken kívül különböző munkaügyi kérdésekben, valamint belföldi és külföldi kereskedelmi ügyekben is határoz, ahogy ezt a megnevezése is jelöli, ezért a kereskedelmi bíróságot magyarul nem lehet cégbírósággal megfeleltetni, hanem inkább a tükörfordításában hagyni, ami pontosan fedi a fogalmat mindkét nyelven.

Ugyanígy a jegyző, közjegyző és az országgyűlési jegyző más-más fogalmakat takar. A jogszabályok értelmében megyei (területi) önkormányzatoknál is működik *jegyző* (megyei jegyző, a fővárosban kerületi és főjegyző). „*A jegyző közigazgatási gyakorlattal és jogi végzettséggel rendelkező önkormányzati szakmai vezető, a települési önkormányzat hivatalának irányítója, aki nem választás, hanem kinevezés útján nyeri el munkakörét, amely határozatlan időre szól.*” (TAMÁS–SZOTÁK 2021: 268) Horvátul ennek a megfelelője *pročelnik gradske uprave*, ami semmiféleképpen nem felel meg a *jegyző* fogalmának, ezért a horvátországi magyar nyelvhasználatban más jelentéseket/fogalmat hív elő és a kisebbségi közösségben működő szakfordítók munkáját jelentősen megnehezíti. A TAMÁS–SZOTÁK (2021) által szerkesztett kötetben látható, hogy a *jegyzőt* a környező szláv nyelvek körülírt formában használják, ahogy ezt a horvát nyelv esetében láttuk valószínű azért, mert a munkakör leírása meghatározó szerepet játszik a fogalom értelmezésében (TAMÁS–SZOTÁK 2021: 268).

A szabálysértés és a bűncselekmény elkülönült kategória a magyar jogrendszerben, a szabálysértés így a közigazgatási joghoz, a bűncselekmény a büntetőjoghoz tartozik. „*A szabálysértés olyan társadalomra veszélyes tevékenység vagy mulasztás, amely a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükségesnél kisebb fokban sérti vagy veszélyezteti az állami, társadalmi vagy gazdasági rendet, a természetes és jogi személyek, valamint a jogi személyiség nélküli szervezetek személyét vagy jogait. (...) Bizonyos jogellenes cselekményeknek szabálysértési és bűncselekményi alakzatuk is van. A bűncselekmény és a szabálysértés között a különbség abban rejlik, hogy a bűncselekményhez a szabálysértés enyhébb súlyú, kisebb társadalomra veszélyességű, és ezért a szankcionálására szolgáló büntetés nem büntetőjogi karakterű és kibatású.*”³ A szabálysértés megkülönböztető jege, hogy kisebb fokban sérti vagy veszélyezteti a társadalmi rendet, a személyeket és a jogait (vö. TAMÁS–SZOTÁK 2021: 269). A bűncselekmény ennek ellenére nagyobb súlyú veszélyt jelent a társadalomra, a büntetőjoghoz tartozik, és különböző fokai vannak. Horvátul a *kazneno djelo* terminust használjuk rá, a vétségre pedig csak egy régies kifejezés létezik – a *prestupak* terminus, viszont az elavult használata miatt – az érthetőség elve nem egészen tud érvényesülni, ezáltal a

3 (<https://u-szeged.hu/efop362-00007/sz/szabalysertes>)

fogalom pontos értelmezése nem lehetséges. Egy hasonló csengésű, de nem azonos fogalmat jelölő terminus – a *prijestup* – a kereskedelmi bíróságok által használt, és kizárólag a gazdasági vétségekre vonatkozik, valamint csak szabályzatokban jelentkezik a büntetés kiszabásánál, de a törvény nem említi. A két fogalom (*prestupak* (arch.)⁴ és a *prijestup*) különböző jelentést fontos ismerni, hiszen a II. világháború után kiállított dokumentációban még szerepel, viszont a szakfordítónak azt is tudnia kell, hogy magyar nyelvről dolgozva a magyar (vagy francia, vagy német) *vétséget* nem fogja *prestupaknak* fordítani, mert az már nem az aktív szókincs része. A büntetőjogban a bűncselekmények fokozati megkülönböztetése csak a büntetések kiszabásánál jelentkezik, amikor jelzők használatával minősítik a cselekményt; *lakše kazneno djelo* (kisebbsúlyú bűncselekmény) *i teže kazneno djelo* (nagyobb súlyú bűncselekmény). A jogszabály az ilyen jellegű és külön terminussal jelölt megkülönböztetést nem írja elő, viszont a jogi nyelv részeként szerepel a két fogalom és különböző bírósági dokumentációban is megjelenik.

Az előzőekben tárgyalt büntethetőség témájához kapcsolódik a *penzbüntetés* és a *penzbírság* megkülönböztetése, amely tekintetében „A horvát jogszabály a terminológia szempontjából nem tesz különbséget a *penzbüntetés* és a *penzbírság* között, ugyanakkor a *penzbírságnál* a horvát fogalmat körülírt fogalommal is meg lehet feleltetni, pl. *novčana kazna za prekršaje*.” (TAMÁS–SZOTÁK 2021: 273) Ha magyarról horvátra fordítunk, nem szükséges foglalkozni a *penzbüntetés* és a *penzbírság* megkülönböztetésével, viszont fordított esetben nagyon oda kell figyelni a szövegkörnyezetre, ami majd elárulja a szakfordító számára, hogy milyen eljárás zárult az említett büntetés kiszabásával, illetve milyen jellegű cselekményt szankcionálnak vele – a büntető törvénykönyv, illetve szabálysértésekről szóló törvény által előírt szankcióról szólnak a határozatban foglaltak.

A hasonló csengésű fogalmak pontos értelmezésének szükségességét a *polgári jog* és a *polgárjog* szakkifejezésekkel lehet leginkább szemléltetni. A határon túli nyelvhasználatban ilyenkor a „mindkettő és „mind a kettő“ használatának logikája automatizálódik, ezért a különbséget csekélynek, szinte jelentéktelennek érezzük. „*A polgári jog vagyoni és személyi viszonyok jogi szabályainak együtteséből képződött önálló jogágazat, részterületei pedig a családjog, az öröklési jog, a dologi jog, a kötetmi jog, a társasági jog, stb.*” (vö. TAMÁS–SZOTÁK 2021: 300) A polgári jog horvát megfelelője *gradansko pravo*, és semmiféleképpen nem tévesztendő össze a polgárjog (horvátul *gradanska prava*) fogalmával, ami „(...) *az állampolgárt az államhoz való viszonyában megillető jog* (...)” (vö. TAMÁS–SZOTÁK 2021: 300). A szakfordítók esetében rendkívül fontos kialakítani azt a szemléletet, hogy minden szakkifejezésnek nézzenek utána még akkor is, ha az nekik valami miatt „logikusnak” tűnik.

A fordítói gyakorlatból vett utolsó példánk az orosz-ukrán háború miatt ismét aktuális a közigazgatási jog témakörébe tartozó *menekült* szó (háború előtt menedéket kereső személy). A horvát honvédő háború alatt kétféleképpen használták: *prognanik* (megszállt területről menekült) és *izbjegljica* (vészhelyzet ideje alatt elmenekült) elkülönítve ilyen módon a menekültek jogi státuszát és ezáltal a jogaikat is. A háború (1995 után) és a békés reintegráció

---

4 Archaiskus kifejezés, nem az aktív szókincs része, ezáltal a horvát büntetőjogban sem használják.

(1998 után) lezárásával a két státusz alapján különböző jogosultságokat hoztak létre, pl. a lakhatás, továbbtanulás, gyermekvédelem és más szempontjából.

A fenti jogi nyelvi példák azt bizonyítják, hogy „*A terminológia határtalanítása nagy feladat, legcélszerűbbnek látszik szakterületekre, tárgykörökre lebontva végezni ezeket az egy időben leíró nyelvészeti és nyelvtervezési munkákat.*” (FÓRIS 2021: 49), és hogy ez az elsősorban polgárjogi, azon belül pedig nyelvpolitikai kérdés, s azon felül a környező országok bilaterális kapcsolatait is erősítheti. E rendkívül időigényes és csak szakemberek bevonásával végezhető feladat nemcsak a határon túli közösségek megmaradása miatt szükséges, hanem a magyar-magyar terminológia szabványosítása, ezáltal a pontos értelmezése okán is, hiszen a magyar állampolgárok jogainak védelmét biztosítja a környező országokban, ezért tartjuk fontos bilaterális kérdésnek.

8. Összegzés és következtetések

Tanulmányunkban abból indultunk ki, hogy a nyelvi tervezés részeként a terminológiatervezés és a terminológiamenedzselés, az oktatástervezés és a presztízstervezés mellett a korpusztervezéshez tartozik (HAUGEN 1972). A terminológiapolitika a 21. század egyik fontos kérdése, s a terminológiastratégiára mint egy egyetemes magyar nyelvstratégia releváns részére tekintünk, mely stratégia a külhonban élő magyar kisebbségek nyelvi helyzetét is érinti. Egy jövőbeli explicit nyelvstratégiának központi gondolata kell legyen, hogy a szaknyelvek használatának joga is a nyelvi jogok körébe sorolható. Ahhoz, hogy a kisebbségek az anyanyelvükön a szaknyelveket is használni tudják (a szaknyelvi regiszterek egyébként a környező országok magyar népcsoportjainak nyelvváltozatában különbözőképpen ugyan, de hiányos regiszterek (SZOTÁK 2017), az egyik fontos tényező, hogy létezzen pontos és ellenőrzött terminológia az adott nyelven, illetve hogy az ellenőrzött terminológiai adatbázisok minden érdeklődő számára elérhető legyen (vö. FÓRIS 2017).

Felhívtuk a figyelmet az adatbázisépítés módszertanára, az OFFI-ban folyó bevált gyakorlatra és a Termini Magyar nyelvi Kutatóhálózathoz tartozó Glotta Nyelvi Iroda tevékenységére. Szeretnénk felhívni a figyelmet a különböző szervezetek terminológiapolitikai tevékenységére és szerepére, különösképpen a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsának (MaTT) 2006 óta folyó munkájára, valamint a MANYE Terminológiai szakosztályának, illetve az ELKH NYTK-nak a terminológiapolitika területén kifejtett működésére.

Irodalom

- ÁCS JUDIT–PAJKOSSY KATALIN–KORNAI ANDRÁS 2017. Digital vitality of Uralic languages. *Acta Linguistica Academica* 64 (3): 327–345.
- BENŐ ATTILA–KOKOLY ZSOLT–BENŐ LÓRÁND 2021. A román és a magyar jogi terminológia helyzete Romániában – szaknyelvi problémák és terminológiatervezési feladatok. In: TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 102–128.
- BERETKA KATINKA–LULIĆ EMIL 2021. A szerb nyelvű és a magyar jogi terminológia helyzete, avagy az ország, ahol előlátják a büdzsé-rebalanszt. In: TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI. Zrt. 156–174.
- DOBOS CSILLA 2008. A jogi terminusok jelentésének sajátosságai. In: GECSŐ TAMÁS–SÁRDI CSILLA (szerk.) *Jel és jelentés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 91–99.
- FÓRIS ÁGOTA 2021. Bevezető gondolatok a terminológiastratégiáról. In: TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 48–60. (<https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/terminologiastrategia-61-101.pdf>).
- FÓRIS ÁGOTA–BÖLCSKEI ANDREA 2019 (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan–OFFI Zrt. [https://www.offi .hu/offi -akademia/kiadvanyok/termi nologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen](https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen).
- HAUGEN, EINAR 1972. *The ecology of language*. Stanford: Stanford University Press.
- KARCSAY SÁNDOR 1981. Jog és nyelv. *Jogtudományi Közlemény* 36(4): 325–338.
- KLENK MÁRK–POLÁCSKA EDINA 2020. Nyelvtechnológiai kihívások a hiteles fordításban. In: SZOTÁK SZILVIA (szerk.) *A hiteles fordítás mint közfeladat*. Budapest: OFFI Zrt. 89–100.
- KONTRA MIKLÓS 1998. Szubjektív megjegyzések a magyar nyelvi tervezésről. In: KONTRA MIKLÓS–SALY NOÉMI (szerk.) *Nyelhmentés vagy nyelvárulás. Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris Kiadó. 266–276.
- KURTÁN ZSUZSA 2017. A jogi-közigazgatási szaknyelv rétegzettsége és a közérthetőséggel kapcsolatos problémák főbb nyelvészeti kutatási eredményei. Elhangzott 2017. szeptember 6-án Magyar Nyelvstratégiai Intézet (MANYSI) és az NKE KKMTK által szervezett Kerekasztal-beszélgetés a közigazgatási szaknyelv közérthetőségéről című fórumon.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest – Pozsony: Osiris Kiadó–Kaligram Kiadó–MTA Kissebségkutató Műhely.
- LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANNA–PALIZS TÓTH HAJNALKA 2021. A magyar nyelvű jogi terminológia helyzete Horvátországban. In: Tamás Dóra Mária–Sztók Szilvia szerk. *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 175–185.
- NÉMETH GABRIELLA 2021. Jog és nyelv szükségszerű változásai a magyar jogi alapterminusokban. In: Tamás Dóra Mária–Sztók Szilvia (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 7–13.

- NÉMETH GABRIELLA–SZOTÁK SZILVIA 2021. Az igazságügyi közfeladat-ellátás nyelvstratégiai kérdései a jog és nyelv vonatkozásában. In: TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 23–47.
- NOVÁK BARNABÁS 2014. Jogi dokumentumok terminológiájának fordítási kérdései: Magyarország Alaptörvénye. *Glossa Iuridica* I (1): 60–73.
- TAMÁS DÓRA MÁRIA 2021. Jogi terminológia a terminológus szemével, avagy milyen célokat érdemes megvalósítani az oktatás, az egységesítés és a terminológiapolitika terén? In: TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA szerk. *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 61–101.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA: A szlovák nyelvű és a magyar jogi terminológia helyzete Szlovákiában. In: TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 129–155.
- SZOTÁK SZILVIA 2021a. Társadalmi különbségek, közérthetőségi dilemmák – a közérthetőségről szociolingvisztikai megközelítésben. *Jog, Állam, Politika* 8 (1): 89–103.
- SZOTÁK SZILVIA 2019. 1869-től napjainkig – A 150 éves állami fordítószolgálat története. In: Szoták Szilvia (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Budapest: OFFI Zrt. 15–47.
- SZOTÁK SZILVIA 2018. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat terminológiai tevékenysége – A Termini magyar–magyar szótár jogi vonatkozásai és a közérthetőség. *Magyar jogi Nyelv* 1: 25–29.
- SZOTÁK SZILVIA 2017. A nyelvpolitikai stratégia külhoni vonatkozásai. Eger: *Acta Academia Pedagogica Agriensis* 69–81.
- SZOTÁK SZILVIA–BÖLCSKEI ANDREA–KUNA ÁGNES 2018b. Szaknyelvi kommunikáció, terminológia: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai. In: BÓDI ZOLTÁN–SZ. HEGEDŰS RITA–SZÖLLŐSY-SEBESTYÉN ANDRÁS (szerk.) *Magyar szaknyelvek a Kárpát-medencében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó–MANYE–MANYSI. 141–153.
- SZOTÁK SZILVIA–TAMÁS DÓRA MÁRIA 2021. Terminológiapolitika és fordításslolgáltatás versus kisebbség és többség. In: TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. (<https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyaink>).
- SZOTÁK SZILVIA–TAMÁS DÓRA MÁRIA 2020. A hiteles fordítás közérthetősége. In: Szoták Szilvia (szerk.) *A hiteles fordítás mint közfeladat*. Budapest: OFFI Zrt. 46–65. (<https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/a-hiteles-forditas-mint-kozfeladat>).
- TAMÁS DÓRA MÁRIA 2021. Jogi terminológia a terminológus szemével, avagy milyen célokat érdemes megvalósítani az oktatás, az egységesítés és a terminológiapolitika terén? In: TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA (szerk.) *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI Zrt. 61–101.
- TAMÁS DÓRA MÁRIA 2019a. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Második, átdolgozott kiadás. (http://www.eltereader.hu/media/2019/05/JogiTerminologia_2kiadas_READER.pdf).
- TAMÁS DÓRA MÁRIA 2019b. A IUSTerm jogi és közigazgatási terminológiai adatbázis háttér munkálatainak tapasztalatairól. In: SZOTÁK SZILVIA szerk. *Diszciplínák találkozása – nyelvi közvetítés a XXI. Században*. Budapest: OFFI Zrt. 260–281.

- TAMÁS DÓRA MÁRIA–SZOTÁK SZILVIA (szerk.) 2021. *Terminológiastratégia és jogi alapterminusok a szomszédos országok nyelvén*. Budapest: OFFI. Zrt. (<https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyaink>).
- TAMÁS DÓRA MÁRIA–POLÁCSKA EDINA–KLENK MÁRK 2020. A hiteles fordítás terminológiai támogatásának lehetőségei. In: SZOTÁK SZILVIA szerk. *A hiteles fordítás mint közfeladat*. Budapest: OFFI Zrt. 113–128.
- TOLCSVAI GÁBOR 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2019. Nyelvstratégia és terminológia. In: FÓRIS ÁGOTA – BÖLCSKEI ANDREA (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: L'Harmattan–OFFI Zrt. 33–46.

Források

- <https://www.btb.termiumplus.gc.ca/tpv2alpha/alpha-eng.html?lang=eng>
<https://bistro.eurac.edu/>
<https://u-szeged.hu/efop362-00007/sz/szabalysertes>

PREVOĐENJE ZNANSTVENIH TEKSTOVA IZ PERSPEKTIVE STRUČNE KOMUNIKACIJE

VLADIMIR KARABALIĆ

Filozofski fakultet Osijek

vkarabalic@ffos.hr

Sažetak: U radu je tema prevođenja znanstvenih tekstova obrađena s težištem na stručnosti kao jednom od njihovih bitnih obilježja. Prevoditelj je znanstvenih tekstova stručni prevoditelj koji za uspješno obavljanje prevoditeljskog naloga mora posjedovati određena znanja iz dotične znanosti iz koje je konkretni tekst koji prevodi. U tom smislu kompetencija samostalnog i selektivnog stjecanja potrebnih stručnih znanja jedan je od ključnih ishoda učenja u okviru studija za prevoditelje. Za prevođenje znanstvenih tekstova relevantna je nadalje njihova vertikalna diferencijacija koja se primijenjena na prevođenje odnosi na stupanj stručnosti adresata prijevoda. U tom smislu razlikujemo funkcionalno konstantne prijevode, čiji su adresati na istom stupnju stručnosti kao i adresati izvornog teksta, i funkcionalno varijabilne prijevode, čiji su adresati ispod ili iznad stupnja stručnosti adresata izvornog teksta, pa prevoditelj mora biti sposoban adaptirati prijevod sukladno predznanjima odnosno očekivanjima adresata. Naprotiv kod funkcionalno konstantnih prijevoda na intradisciplinarnoj razini, gdje prevoditelj prevodi za sustručnjake u ciljnoj kulturi, od prevoditelja se očekuje terminološka kompetencija: ispravna upotreba stručnih termina ciljnog jezika, odnosno sposobnost prepoznavanja skrivenih termina u polaznom tekstu, tj. riječi iz svakodnevnog jezika koje su upotrijebljene u stručnom značenju.

Ključne riječi: prevođenje znanstvenih tekstova, stručnost prijevoda, obrazovni modeli

Translation of scientific texts from the perspective of specialized communication. The paper deals with the topic of translation of scientific texts with an emphasis on expertise as one of their essential characteristics. A translator of scientific texts is a professional translator who, in order to successfully perform a translation task, must possess certain knowledge of the scientific field in question from which the specific text is translated. In this sense, the competence of independent and selective acquisition of the necessary professional knowledge is one of the key learning outcomes within the translation studies. For the translation of scientific texts, their vertical differentiation is also relevant, which applied to translation refers to the level of expertise of the recipient of the translation. In this sense, we distinguish between functionally constant translations, whose addressees are at the same level of expertise as the addressees of the original text, and functionally variable translations, whose addressees are below or above the level of expertise of the addressee of the original text, so the translator must be able to adapt the translation in accordance with the prior knowledge or expectations of the addressee. On the contrary, in the case of functionally constant translations at the intradisciplinary level, where the translator translates for fellow experts in the target culture, terminological competence is expected from the translator: the correct use of professional terms of the target language, i.e. the ability to recognize hidden terms in the source text, i.e. words from everyday language that are used in the professional sense.

Key words: translation of scientific texts, translation professionalism, education models

Tudományos szövegek fordítása a szakkommunikáció szempontjából. A dolgozat a tudományos szövegek fordításának témájával foglalkozik, kiemelve a szaktudást, mint azok egyik lényeges jellemzőjét. A tudományos szövegek fordítója olyan hivatásos szakfordító, akinek egy fordítási feladat sikeres elvégzéséhez rendelkeznie kell bizonyos ismeretekkel a szóban forgó tudományterületről. Ebben az értelemben a szükséges szakmai ismeretek önálló és szelektív elsajátításának kompetenciája a fordítói képzés egyik kulcsfontosságú céleredménye. A tudományos szövegek fordítása szempontjából lényeges a vertikális megkülönböztetésük is, amely a fordításnál a fordítás felhasználójának szakismeretére vonatkozik. Ebben az értelemben megkülönböztetünk funkcionálisan konstans fordításokat, amelynek felhasználója azonos szakismerettel rendelkezik a forrásszöveg felhasználójával, és funkcionálisan variabilis fordításokat, amelynek felhasználója az eredeti szöveg felhasználójának szakismereti szintje alatt vagy felett van, ezért a szakfordítónak képesnek kell lennie a fordítást a felhasználó előzetes ismereteihez vagy elvárásaihoz igazítani. Ellenkezőleg, az intradiszciplináris szintű, funkcionálisan konstans fordítások esetében, amikor a fordító a célkultúra szakértőinek fordít, magas szintű terminológiai kompetenciát várnak el a fordítótól, ami magában foglalja a célnyelvi szak kifejezések helyes használatát, azaz a forrásszövegben rejtett kifejezéseket felismerő kompetenciát, illetve a hétköznapi nyelvből vett szakértelemben használt szavakat felismerő kompetenciát.

Kulcsszavak: tudományos szövegek fordítása, fordítási szakértelem, oktatási modellek

Uvod

U ovom radu tema prevođenja znanstvenih tekstova obrađena je na osnovi spoznaja u relevantnoj literaturi, ali i praktičnih dugogodišnjih iskustava u provedbi prevoditeljskog studija na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

U 1. poglavlju „Horizontalna i vertikalna diferencijacija tekstova“ bit će diskutirana relevantnost te diferencijacije za prevođenje znanstvenih tekstova. Jedno je od bitnih obilježja znanstvenih tekstova je upotreba stručnih termina, što je tema 2. poglavlja. U 3. poglavlju bit će opisana tri tipa prevoditelja s obzirom na stručnost. I konačno u 4. poglavlju bit će predstavljen model obrazovanja za prevoditelje na Filozofskom fakultetu u Osijeku, s opisom kompetencija koje studenti stječu na tom studiju potrebnih za prevođenje znanstvenih tekstova.

1. Horizontalna i vertikalna diferencijacija tekstova

Prema tzv. horizontalnoj diferencijaciji tekstova znanstveni se tekstovi obično klasificiraju kao jedan od osnovnih tipova stručnih tekstova, uz institucionalne i tehničke tekstove (ROELCKE 2010: 31), a toj trijadi stručnih tekstova neki teoretičari dodaju i tekstove iz područja gospodarstva i marketinga (npr. KALVERKÄMPER 1988). Prevoditelj je znanstvenih tekstova dakle u biti stručni prevoditelj, što znači da mora posjedovati određena stručna znanja iz dotične znanosti.

Znanstvene tekstove možemo prema stupnju stručnosti (tzv. vertikalnoj diferencijaciji) podijeliti na intra- i interdisciplinarne te medijatorne tekstove. Najviši stupanj stručnosti pokazuju intradisciplinarni tekstovi jer ih pišu znanstvenici za sustručnjake unutar iste znanosti. Za razliku od njih, interdisciplinarnim tekstovima komuniciraju znanstvenici iz različitih znanosti, a osnovu za razumijevanje čine sam znanstveni tip diskursa, koji je zajednički svim znanstvenicima (usp. FELDER 2016: 99), i parafraze intradisciplinarnih termina odnosno njihova redukcija u korist interdisciplinarnih (usp. SIMONNAES 2011). I konačno medijatorne tekstove pišu znanstvenici za laike, buduće stručnjake ili polueksperte¹ (popularno-znanstveni tekstovi, udžbenici, priručnici). Zahtjevi koje pred prevoditelja postavlja vertikalna diferencijacija znanstvenih tekstova odnose se ponajprije na stručni profil adresata prijevoda u usporedbi s adresatima polaznog znanstvenog teksta: jesu li adresati prijevoda po stručnosti na razini adresata izvornog teksta, što je slučaj kod funkcionalno konstantnog prijevoda koji ima istu funkciju kao izvornik (primjerice prijevod intradisciplinarnog teksta za sustručnjake u ciljnoj kulturi, ili prijevod medijatornog teksta za laike ili polueksperte u ciljnoj kulturi), ili su ispod te razine, što je slučaj kod funkcionalno varijabilnog prijevoda koji ima različitu funkciju od izvornika (primjerice komentirani prijevod intradisciplinarnog teksta koji treba služiti kao priručnik), ili su pak iznad te razine.²

2. Terminologija u znanstvenim tekstovima

Kao svi stručni tekstovi i znanstveni su obilježeni na leksičkoj razini upotrebom stručnih izraza ili termina. To je posebno izraženo u tekstovima tzv. nomotetičkih znanosti, naime prirodnih i tehničkih znanosti³ (STOLZE 2009: 60), u kojima je udio stručnog vokabulara u prosjeku znatno veći nego u tekstovima humanističkih znanosti. Zato tekstovi u humanističkim znanostima na leksičkoj razini sličje općejezičnim tekstovima izvan stručne komunikacije (usp. STOLZE 2009: 89) kakvi su esejistički ili publicistički tekstovi. Pojačana upotreba stručnih termina u tekstovima nomotetičkih znanosti proizlazi iz njihove globalne komunikativne svrhe: u nomotetičkim znanostima primarna je referencijalna funkcija jezika koji se ovdje upotrebljava u svrhu preciznog nazivlja, opisa i klasifikacije prirodnih fenomena odnosno njihova tehničkog korištenja. Stručni jezici nomotetičkih znanosti teže preciznom definiranju i ekskluzivnom imenovanju pojedinih fenomena radi njihovog jednoznačnog

1 O stručnoj razini polueksperta v. 3. i 4. poglavlje.

2 Jedan primjer za situaciju gdje je adresat prijevoda stručno na višoj razini od adresata izvornog teksta navodi NORD (1995: 28): „Priručnik Octavija Fullata *Filosofías de la educación* (Barcelona 1979) pisan je, kako stoji u predgovoru, za studente nastavničkih studija u Španjolskoj i za roditelje koje zanimaju različiti koncepti dječjeg odgoja. [...] Studenti na njemačkim pedagoškim fakultetima i odgojnoznanstvenim sveučilišnim seminarima postavljaju, u mnoštvu postojeće stručne literature, pred svaki novi stručni priručnik više (sadržajne i jezično-terminološke) zahtjeve nego što ih ispunjava Fullatovo djelo. Budući da prevoditelj ne može mijenjati sadržaj, on će morati tekst barem jezično i s obzirom na konvencije tekstne vrste prilagoditi očekivanjima adresata u ciljnoj kulturi, dakle, poznanstveniti³ stil.“ (S njemačkog preveo V. K.)

3 Tehničke znanosti (inženjerstvo) za razliku od (primijenjene) tehnike koja prema gore navedenoj horizontalnoj podjeli tekstova predstavlja – uz znanost i institucije te gospodarstvo i marketing – zasebno globalno stručno područje.

usustavljenja: idealan je odnos između definiranog fenomena i njegovog naziva 1 : 1 – jednom stručnom sadržaju pridružen je samo jedan naziv i obratno, jedan naziv ima samo jedan stručni sadržaj, što znači da su nepoželjne i sinonimija (jednom stručnom sadržaju pridruženo je više naziva) i polisemija (jedan naziv ima više stručnih sadržaja u okviru iste znanosti). To za prevoditelja i tumača znači da će u intradisciplinarnoj komunikaciji svoj posao obaviti profesionalno samo ako upotrebljava točne stručne ekvivalente ciljnoga jezika – ako ovi postoje. Problem da oni često (još) ne postoje uslijed brzog razvoja suvremene znanosti i tehnologije ublažen je kada je novi termin u polaznom tekstu internacionalizam (posuđenica iz latinskog ili grčkog jezika) ili je izvedenica iz nekog postojećeg termina za koji u ciljnom stručnom jeziku postoji ekvivalent, pa se prevoditelj odnosno tumač može poslužiti istom strategijom tvorbe riječi u ciljnom jeziku. Za razliku od intradisciplinarnu, znanstvenici će u interdisciplinarnoj komunikaciji prezentirati svoja otkrića jezikom kojim se služe i susjedne discipline, ili kako to KRETZENBACHER (1998: 138) slikovito formulira, „u publikacijama će se prebaciti s lokalnog dijalekta svoje znanstvene discipline na regionalni jezik srodnih disciplina“.⁴ A u komunikaciji stručnih sadržaja laicima znanstvenici se moraju prilagoditi svakodnevnom diskursu. Primjeri su komunikacija između liječnika i pacijenta, ili uključivanje građana u javne rasprave o planiranim znanstveno-tehničkim projektima (usp. KRETZENBACHER, ib.) i sl. Tako će i prevoditelj odnosno tumač prilagoditi svoj izričaj stručnosti adresata prijevoda, pa će kod funkcionalno konstantnog prijevoda prevoditi na istoj stručnoj razini kao što je pisan izvornik, dok će kod funkcionalno varijabilnog prijevoda morati adaptirati izvornik prema stručnosti adresata prijevoda koja je ovdje ispod ili iznad stručnosti adresata izvornika, kao što je već spomenuto u prethodnom 1. poglavlju.

Osim termina koji se ekskluzivno upotrebljavaju samo u znanstvenoj komunikaciji, nazivi za stručne sadržaje u znanstvenim tekstovima preuzimaju se i iz svakodnevnog jezika. Radi se o tzv. terminologizaciji: riječ standardnog jezika dobiva uz svoje primarno značenje, u kojemu se upotrebljava u svakodnevnoj komunikaciji, još jedno stručno značenje, u kojemu se kao termin upotrebljava u znanstvenoj komunikaciji (usp. KARABALIĆ 2018: 116). Prevoditelj dakle mora u tekstu kao prvo uopće prepoznati te skrivene termine, da bi upotrijebio ispravni ciljni ekvivalent. Tu relativno često griješe neiskusni prevoditelji, primjerice studenti prevođenja. U nastavku su zbog ograničenog prostora navedena samo dva primjera iz studentskih prijevoda. U njemačkoj rečenici *Genauso verkehrt wäre die Referenz mit einem Ausdruck wie Spendenwerbung auf den Sachverhalt 'Einwerbung von freiwilligen Geld-, Sach- oder Dienstleistungen für gemeinnützige Zwecke'* studentica prevoditeljica imenicu *Referenz* nije prepoznala kao stručni termin iz semantike, pa ju umjesto hrvatskim stručnim ekvivalentom *referencija* prevodi imenicom *upućivanje* koja je jedan od mogućih hrvatskih ekvivalenata njemačke imenice u njezinu općejezičnom značenju: *Upućivanje bi bilo jednako pogrešno s izrazom kao što je prikupljanje donacija na temu „prikupljanje dobrovoljnih novčanih priloga, stvari ili usluga u dobrotorne svrhe“*. Drugi je primjer je ulomak iz jednog književnoteorijskog teksta: *Die Prosa*

---

4 S njemačkog preveo V. K.

*kennt nicht den Zwang durch Versmaß und Reim, dem sich der Lyrikübersetzer gegenüber sieht. Doch so, wie ich es skizzierte, ist im großen Roman der Zwang nicht geringer: durch den inneren Rhythmus des Satzes, seinen dramaturgischen und dramatischen Aufbau, durch seine Knappheit oder weit ausgreifende Periode. Zadnju riječ Periode studentica prevoditelj nije prepoznala kao stručni termin iz sintakse (hrvatski ekvivalent: *perioda*), nego ju je prevela u njezinu općejezičnom značenju imenicom *razdoblje*: [...] *Ali, kao što sam to već skicirala, ni u velikom romanu nije ništa manja prisila kod prevodenja: kroz unutarnji ritam rečenice, njezinu dramaturšku i dramsku strukturu, kroz kratkoću ili dalekosežno razdoblje.**

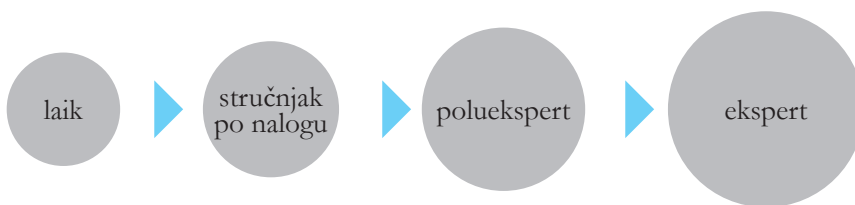
3. Tipovi prevoditelja s obzirom na stručnost

S obzirom na stručnost možemo razlikovati barem tri tipa prevoditelja:

Prevoditelj tipa a) primarno je *translatolog* (stručnjak za prevođenje), koji je u okviru svog prevoditeljskog studija među ostalim stekao i kompetenciju samostalnog selektivnog pribavljanja znanja iz različitih drugih znanosti (pravo, ekonomija, inženjerstvo, prirodne znanosti, medicina), već prema potrebi konkretnog prevoditeljskog naloga. Na liniji od laika do eksperta (v. 1. sliku) prevoditelj tipa a) po svom je stručnom obrazovanju ekspert *translatolog* (završen prevoditeljski studij), a u drugim znanostima njegova je stručnost na razini „stručnjaka po nalogu“ (v. o ovome 4. poglavlje).

Prevoditelj tipa b) primarno je *translatolog* uz dodatnu visoku kompetenciju u nekoj drugoj znanosti (pravo, ekonomija, inženjerstvo, prirodne znanosti, medicina) koju je stekao u okviru svog prevoditeljskog studija. Prevoditelj je ovog tipa dakle specijaliziran za prevođenje tekstova iz jedne određene znanosti. On je kao i prevoditelj tipa a) također ekspert *translatolog* zahvaljujući završenom prevoditeljskom studiju, u okviru kojega je međutim stekao i znatne kompetencije u nekoj drugoj znanosti po svom izboru. To međutim u najboljem slučaju može biti samo do razine polueksperta (v. 1. sliku) jer ti dodatni kolegiji primjerice iz inženjerstva, ako je to odabrao, nikako ne mogu zamijeniti studij inženjerstva.

Prevoditelj tipa c) je primarno pravnik ili ekonomist, uz dodatnu kompetenciju prevođenja pravnih odnosno ekonomskih tekstova koju je stekao na dopunskom specijalističkom prevoditeljskom studiju. Prevoditelj je tipa c) dakle *sustručnjak* u komunikaciji u kojoj posreduje. On je ekspert u području prava ili ekonomije jer je završio dotični studij, a njegova prevoditeljska stručnost u najboljem je slučaju na razini polueksperta jer kompetencija u stranom jeziku koju je stekao na dopunskom prevoditeljskom studiju nakon studija prava odnosno ekonomije znatno je ispod one koju je stekao prevoditelj tipa a) na preddiplomskom studiju stranog jezika.

1. slika: *Stupnjevi stručnosti* (prema KARABALIĆ 2018: 13)

Prevoditelji navedena tri tipa prošli su različite modele obrazovanja za prevoditelja. Zbog ograničenog prostora ovdje nećemo ulaziti u procjenu koji od ta tri modela obrazovanja ima najviše prednosti, nego ćemo u sljedećem 4. poglavlju prikazati samo model a), kakav se realizira na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

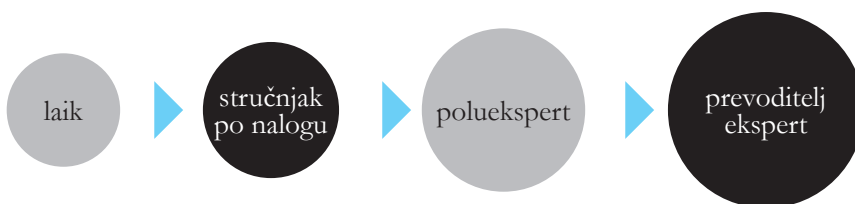
4. Jedan model obrazovanja prevoditelja i stečene kompetencije

Diplomski studij prevoditeljskog smjera upisuje se nakon završenog preddiplomskog studija stranog jezika i književnosti. Na početku diplomskog studija prevoditeljskog smjera studente na našoj skali od laika do eksperta možemo smjestiti kao „polueksperte“ za prevoditeljsku struku zahvaljujući završenom prijediplomskom studiju stranog jezika i književnosti, čime su u idealnom slučaju dosegli stupanj jezične kompetencije C1 u stranom jeziku kao najvažniju prevoditeljsku kompetenciju, dok su u drugim znanstvenim poljima izvan filologije na razini laika (2. slika).

2. slika: *Razine stručnosti studenta na početku diplomskog prevoditeljskog studija*

Do stručne razine prevoditelja-eksperta, što je cilj dvogodišnjeg diplomskog studija za prevoditelje, treba studente osposobiti za prevođenje u različitim strukama odnosno znanostima do razine „stručnjaka po nalogu“ (3. slika).

3. slika: *Razine stručnosti na kraju diplomskog prevoditeljskog studija*

Prevoditelji i tumači tipa a) nisu eksperti u znanstvenom području iz kojega je tekst koji prevode u smislu da se nisu stručno obrazovali u toj znanosti niti im je ona profesija. U tom području njihovu stručnost možemo opisati kao „stručnjak po nalogu“: oni se zadržavaju u okviru dotične znanosti samo za vrijeme dok im traje prevoditeljski nalog, a inače ne pripadaju krugu stručnjaka odnosno znanstvenika za koje prevode. Unatoč tome njihovo posredovanje u komunikaciji između pravника, ekonomista, inženjera, medicinara itd. može biti uspješno. Znanja iz dotične znanosti koja su potrebna za konkretni prijevod prevoditelji si naime sami prikupe na osnovi jedne posebne kompetencije koju steknu tijekom svog diplomskog studija za prevoditelje, a koja im omogućuje da tijekom prevođenja odnosno u kratkom vremenu predviđenom za pripremu usmenog prevođenja samostalno i selektivno steknu stručna znanja potrebna za svladavanje konkretnog prevoditeljskog zadatka. U praksi se naime pokazuje da za uspješno prevođenje znanstvenih tekstova nije nužno da je prevoditelj sustručnjak (kao što su prevoditelji tipa b i c), nego je dostatno da prevoditelj nakon spomenute samoedukacije 1) razumije konkretni tekst koji prevodi odnosno konkretnog govornika čiji govor tumači, i 2) u svom prijevodu upotrebljava ispravne i primjerene ekvivalente ciljnoga jezika za stručne termine iz polaznog teksta. Ta primjerenost ravna se uglavnom prema gore već spomenutoj razini stručnosti primatelja prijevoda.

Suvremeni radni uvjeti zahtijevaju od stručnog i znanstvenog prevoditelja da se u pojedina znanstvena područja samoeduciraju brzo: vremenski faktor postaje sve važnijim u upravljanju znanjem. To se posebno odnosi na usmeno prevođenje, gdje vrijeme pripreme postaje sve kraće. Često se događa da se tumač u relativno kratkim vremenskim razmacima angažira u različitim stručnim i znanstvenim područjima. FANTINUOLI (2017: 46) navodi primjere iz prakse: nekoliko dana nakon tumačenja na konferenciji za novinare prevoditelj odlazi tumačiti na jednom tehničkom osposobljavanju, a ubrzo nakon toga na jednom medicinskom simpoziju. Suvremeni tumač dakle ne može uložiti bezgranično puno vremena za pripremu, nego svoje resurse mora koristiti optimalno, što znači isplativo – jer on živi od svog posla i ne bavi se njime iz hobija. Nasuprot tom ograničenom vremenu za pripremu stoji potreba za kvalitetnim prijevodom, a koji zahtijeva svoje vrijeme: što je ono duže, prijevod je kvalitetniji. Suprotstavljeni su dakle isplativost zbog uloženog vremena za pripremu i kvaliteta prijevoda koja traži što više vremena to bolje. Taj odnos može se popraviti racionaliziranjem i optimiranjem vremena koji su danas također postali nužne kompetencije suvremenih tumača i prevoditelja. U nekom idealnom svijetu tumač bi se tjednima mogao baviti temama koje su mu potrebne za predstojeći angažman. Ali, kako ističe WAGENER (2012: 32), na suvremenom prevoditeljskom tržištu ne plaća se vrijeme pripreme, nego samo vrijeme koje tumač provede prevodeći. Stoga je vrijeme pripreme postalo troškovna stavka: što se dulje tumač priprema za prevođenje, sve mu se manje posao isplati. Sukladno tome vrijeme pripreme se mora optimirati na način da ga se utroši upravo toliko koliko je potrebno za prijevod solidne kvalitete. Zato RÜTTEN (2007: 5) suvremenog tumača naziva „homo oeconomicus“, koji kao mali poduzetnik mora raditi ne samo kvalitetno, nego i isplativo.

Suvremeni prevoditelji i tumači moraju biti i u stanju procijeniti koje su informacije iz enormne ponude digitalnih izvora relevantne, tako da nužnim kompetencijama danas pripadaju i stalno optimiranje informacija koje uključuje njihovo reduciranje, obradu i prilagodbu za korištenje u procesu prevođenja (usp. JANOVSKA 2011: 27). Možemo reći da je ta kompetencija jedna od ključnih jer zapravo uključuje među ostalim i gore spomenutu kompetenciju selektivnog stjecanja potrebnih stručnih znanja. Kompetencija optimiranja informacija u kombinaciji s prethodno navedenom kompetencijom optimiranja vremena omogućuje, ukratko rečeno, da se u raspoloživom vremenu i s raspoloživim sredstvima učini raspoloživima što više relevantnih informacija i znanja (JANOVSKA, ib.).

5. Zaključak

Stručna znanja svakako pripadaju nužnim kompetencijama prevoditelja. Primjerice simultani tumači više se ne angažiraju kao prije ponajprije kod političkih razgovora između visokih državnika, koji su možda zahtjevni sadržajno i sintaktički, ali ne i stručno, nego su upravo znanstvene i stručne konferencije danas glavno područje djelovanja konferencijskih tumača (usp. SANDRINI 2010: 36). No potrebna stručna znanja prevoditelja ne moraju biti na nivou sustručnjaka u pojedinim znanostima, kako to predviđaju neki modeli obrazovanja za prevoditelje. Dugogodišnja praksa obrazovanja za prevoditelje na Filozofskom fakultetu u Osijeku pokazuje da je dovoljno osposobiti studente za samoedukaciju da si u relativno kratkom roku koliko traje prevoditeljski nalog priskrbe relevantna stručna znanja za uspješno izvršenje naloga. Za razliku od nekih prijašnjih vremena to je danas ostvarivo zahvaljujući informacijskoj ponudi na internetu.

Literatura

- FANTINUOLI, CLAUDIO 2017. Computerlinguistik in der Dolmetschpraxis unter besonderer Berücksichtigung der Korpusanalyse. In: Hansen-Schirra, Silvia – Neumann, Stella–Čulo, Oliver (Hg.). *Annotation, Exploitation and evaluation of parallel corpora*. Language Science Press. Berlin. 111–145.
- FELDER, EKKEHARD 2016. *Einführung in die Varietätenlinguistik*. Darmstadt: WPG.
- JANOVSKA, EVA 2011. *Konferenzdolmetschen. Strategien des Informations- und Wissensmanagements*. Masterarbeit: Universität Wien. <https://core.ac.uk/download/pdf/11594175.pdf> <28.2.2022>
- KALVERKÄMPER, HARTWIG 1988. Die Fachwelt in der allgemeinen einsprachigen Lexikographie (deutsch–englisch–französisch–italienisch). *Fachsprache* (10): 98–123.
- KARABALIĆ, VLADIMIR 2018. *Deutsche Fachsprachen*. Ein Lehrbuch. Sveučilište J. J. Strossmayera–Filozofski fakultet. Osijek.
- KRETZENBACHER, HEINZ L. 1998. Fachsprache als Wissenschaftssprache. In: Hoffmann, Lothar–Kalverkämper, Hartwig–Wiegand, Herbert Ernst (Hg.). *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Band 1. Berlin–New York. 133–142.

- NORD, CHRISTIANE 1995. *Textanalyse und Übersetzen*. Julius Groos Verlag. Heidelberg.
- ROELCKE, THORSTEN 2010. *Fachsprachen*. Erich Schmidt Verlag. Berlin.
- RÜTTEN, ANJA 2007. *Informations- und Wissensmanagement beim Konferenzdolmetschen*. Peter Lang. Frankfurt.
- SANDRINI, PETER 2010. Fachliche Translation. In: Maliszewski, Julian (Hg.) *Diskurs und Terminologie beim Fachübersetzen und Dolmetschen. Discourse and Terminology in Specialist Translation and Interpreting*. Peter Lang. Frankfurt. 31–51.
- SIMONNAES, INGRID 2011. Fachkommunikation im Recht unter Berücksichtigung der Mehrfachadressierung. In: Lerch, Kent D. (Hg.) *Recht vermitteln: Strukturen, Formen und Medien der Kommunikation im Recht*. Walter de Gruyter. Berlin–New York. 377–397.
- STOLZE, RADEGUNDIS 2009. *Fachübersetzen – Ein Lehrbuch für Theorie und Praxis*. Frank & Timme. Berlin.
- WAGENER, LEONIE 2012. *Vorbereitende Terminologearbeit im Konferenzdolmetschen unter besonderer Berücksichtigung der Zusammenarbeit im Dolmetschteam*. Masterarbeit. Fachhochschule Köln, Fakultät für Informations- und Kommunikationswissenschaften, Institut für Translation und mehrsprachige Kommunikation. <http://www.termcoord.eu/wp-content/uploads/2013/08/Terminologearbeit-im-Konferenzdolmetschen.pdf> <28.2.2022>

CHALLENGES OF ASSESSING MACHINE TRANSLATION FROM GERMAN INTO CROATIAN LANGUAGE: A CASE STUDY¹

MELITA ALEKSA VARGA

*Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences
maleksa@ffos.br*

HRVOJE VLAINIĆ

hvlainic@ffos.br

Abstract. The present paper discusses the theoretical framework of the assessment of machine translation, and it examines one of the possibilities of evaluating machine translation in a form of a case study. The proposed case study examines a translated legal text done by the automatic language translators Google Translate and Bing Translator from German into Croatian language, and then compares it to the human translation of the same text obtained from the parallel corpora of legal texts EUR–Lex. The language analysis in the sample case study is done according to the Kirchhoff et al.’s error analysis, although there are other options mentioned in the paper.

Keywords: machine translation, legal text, error analysis, assessment

Izazovi evaluacije strojnog prevođenja s njemačkog na hrvatski: studija slučaja. U radu se razmatra teorijski okvir za evaluaciju strojnog prevođenja i ispituje se njegova mogućnost analize u obliku studije slučaja. U izloženoj studiji slučaja ispitani smo pravni tekst preveden pomoću Google Translatea i Bing Translatora, automatskih jezičnih prevoditelja s njemačkog na hrvatski jezik, a zatim smo taj tekst usporedili s humanim prijevodom iz paralelnog korpusa EUR-Lex pravnih tekstova. Lingvistička analiza studije slučaja slijedi analizu pogrešaka Kirchhoff et al., no u radu se spominju i druge mogućnosti.

Ključne riječi: strojno prevođenje, pravni tekst, analiza pogrešaka, evaluacija

A németről horvát nyelvre történő gépi fordítás értékelésének kihívásai: esettanulmány. A tanulmány a gépi fordítás értékelésének elméleti kereteit tárgyalja, és esettanulmány formájában megvizsgálja annak lehetőségét. Jelen esettanulmányban egy olyan jogi szöveget vizsgáltunk meg, amelyet a Google Translate és a Bing Translator automatikus nyelvi fordítóprogram fordított német nyelvről horvát nyelvre, majd ezt a szöveget összehasonlítottuk az EUR-Lex jogi szövegek

---

1 This paper is a product of work that has been supported by Erasmus+ Programme of European Union (project Jean Monnet Module Language and EU Law Excellence LEULEX, project no. 620231–EPP–1–2020–1–HR–EPPJMO–MODULE). The European Commission’s support in creating this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

párhuzamos korpuszából származó humán fordítással. Az esettanulmány nyelvi elemzése Kirchhoff et al. hibaelemzését követi, bár a dolgozatban más lehetőségek is említésre kerülnek.

Kulcsszavak: gépi fordítás, jogi szöveg, hibaelemzés, értékelés

1. Introduction

Before starting to discuss the topic of evaluating machine translation, one must acknowledge the terminology that will be used throughout this paper. It is well known that there are significant differences in the terms machine translation, computer-aided translation, and other forms of interactive translation that combine both machine and human translation.

According to Taravella and Villeneuve (2013: 65), *human-aided machine translation* (HAMT) is a kind of automatic translation (AT) that cannot take place without human intervention (BOUILLON (1993) and QUAH (2006) in TARAVELLA AND VILLENEUVE 2013: 65). This means that the human factor is an important aid in machine translation, and that the translation process could not be completed without human intervention. Apart from the automatic translation systems that are human-aided (HAMT), there are also human translation systems that are computer-assisted, the term being *machine aided human translation* (MAHT). Both terms, i.e., HAMT and MAHT, can be found in the literature nowadays under the terminology of *computer-aided translation* (CAT) or *computer-assisted tools* CAT tools (HUTCHINSON AND SOMERS 1992; QUAH 2006 in TARAVELLA AND VILLENEUVE 2013: 65), which are also often being referred to as *machine-aided translation* (MAT) by software engineers and specialists (QUAH 2006:6 in TARAVELLA AND VILLENEUVE 2013: 65). Frequently, HAMT is shortened simply to *machine translation* (MT) (BOWKER 2002: 4 in TARAVELLA AND VILLENEUVE 2013: 65). The main notable difference between MT and CAT tools lies in the responsibility for the final translation, that is, whether the translation is solely the machine output (MT) (AZZANO 2009: 19), delivered by a computer software or an application, or by a human translator who has been using different types of software to produce the translation, such as electronic dictionaries, terminology databases and translation memory systems (HAMT) (WERTHMANN AND WITT 2014: 82). In this paper, we will be discussing the possibilities and opportunities of evaluating MT in the latter sense, and thus compare it with human translation of the same text. The aim of the paper is to discuss the challenges of assessing machine translation of European Union legal documents. The reason for choosing a legal text lies in the fact that the referenced human translations have been accredited, revised, approved, and are part of the EUR-Lex multilingual legal text corpus obtainable by the tool SketchEngine². The evaluation of the machine translation will not be made from the viewpoint of software engineers, but from the perspectives of linguists and translators. Since there have already been numerous papers published on the topic of machine translation from or into the English language, the present paper will evaluate another official language pair of the European Union, namely the German and Croatian language sample. Due to the limited constraints of the present paper, we will concentrate only on the translation from German into Croatian language, thus creating a case study.

---

² <https://www.sketchengine.eu/>

2. A brief history of Machine Translation

Contrary to common belief, the first ideas on obtaining a machine-aided translation date back to the 17th century, when Latin slowly began to lose its status as science lingua franca and was replaced by other languages such as the French, thereby causing a rise in interests in the idea of mechanical devices which would help overcome linguistic obstacles (RAMLOW 2009: 54). In the 19th century, George Bole invented the mechanical calculator which was used in the process of coding, whereas in 1933 the French Georges Artsrouni and Russian Petr Petrovich Smirnov-Troyanski obtained patents for their translation machines independently of one another. Both these machines were used for composing mechanical dictionaries (RAMLOW 2009: 55). In 1946 Andrew Donald Booth and Warren Weaver developed the first computer-driven translation system based on dictionary comparison. Thereafter, in 1948, a newer version of this system was developed by R. H. Richens and Andrew Donald Booth. The developed system had other functions; in addition to the word-for-word translation, it was also able to carry out a syntactic analysis (RAMLOW 2009: 57). Yehoshua Bar-Hillel became known as a first scientist in the field of machine translation in 1951, he later worked with IBM on a project, presented to the public in 1954, in which 49 sentences were automatically translated from Russian into English. Although it may be considered invaluable in a scientific sense, this presentation had attracted investors and motivated other countries to develop their own systems. In 1955 and 1956, research projects dealing with machine translation were started up in England, Italy, Russia, China, and Japan (HUTCHINS 1995: 432). In the 1980s, MT became commercialized, and research branched out in several directions. These systems were computerized and mostly made for Japanese and English, transfer-based and limited to the syntactic and morphological analysis of the source text (cf. HUTCHINS 1995). At the end of the 1980s, research went in a different direction, in addition to the rule-based translation systems, corpus-based and artificial intelligence-oriented methods were also implemented. Since the 1990s, the usage of computers became much more widespread. Machine translation systems were used by professional translators more frequently, in as much as different translation tools, such as translation memory systems, terminology databases and word processing programs, that were also introduced in the 1990s (RAMLOW 2009: 35–36). However, the contemporary usage of MT tools has had its modern breakthrough in the twenty-first century with the advanced usage of mobile and electronic devices and online resources and databases.

3. Assessment of Machine Translation of Texts from German into Croatian

There has been a dearth of publications on the discourse and analysis of MT of texts into Croatian from the linguistic point of view. The available ones that discuss MT into Croatian were mostly MA theses written by students of information studies. For instance,

BAKOVIĆ (2018)³ in her MA thesis analyzes the efficiency of Google Translate and Yandex Translators from German into Croatian and concludes that both translators presented lots of errors in the field of discourse, recognition of coherent group of words, understanding of the syntactic function of each word, understanding of selective relations between words, phrases, word ambiguity, ability to identify previous events, and context, whereas Google Translate has proven to be a more reliable and better machine translator that made less errors and offered better quality translations from German into Croatian and vice versa (BAKOVIĆ 2018 : 55), POPADIĆ (2017)⁴. On the other hand, parallel evaluation of Google Translate, Bing Translate and Yandex on three texts from English into Croatian (an original research paper, a popular-scientific paper, and a newspaper article) brought forth a conclusion that Google Translate was the most efficient machine translation tool.

Because of the above stated reasons and the fact that next to the professional translation CAT tools the wider public nowadays uses mostly the automated MT tools such as Google and Bing, in this paper we will present a sample of a German legal text translated by Google Translate⁵ and Bing Translator⁶ into Croatian, that will subsequently be evaluated and analyzed from the linguistic point of view.

3.1. Assessment Criteria of MT

When evaluating MT, one must consider several aspects and several approaches of assessing the automated translation. One approach is by using the SAE J2450 quality metric. This metric has been developed to assess any type of specialized language. It was mainly created

---

3 BAKOVIĆ, DAJANA 2018. *Usporedba prijevoda s njemačkog jezika na hrvatski jezik putem besplatnih strojnih prevoditelja*. Rijeka: Filozofski fakultet (MA–Thesis). <https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri:2133>, obtained on March 20, 2022.

4 POPADIĆ, DRAGANA 2017. *Usporedna analiza alata za strojno prevodenje*. Osijek: Fakultet elektrotehnike, računarstva i informacijskih tehnologija Osijek (diplomski rad). <https://repositorij.etfos.hr/islandora/object/etfos:1635>, obtained on March 20, 2022.

5 *Google Translate* is a free online translator, and perhaps the most used MT tool. It is a statistic-based system that incorporates 108 languages. The system works on translation of 59 language pairs even without an internet connection, it can also translate texts on photographs into 90 languages and handwriting into 96 languages. Google translator has access to the *largest* database in the world, namely the Google search engine, which serves as a corpus for the Google translator. Since 2016, Google has been using a neural model (WU 2016: 1-2) named Google *Neural Machine Translation* (GNMT). GNMT improves translation quality by using an example-based machine translation method (EBMT) in which the system „learns from millions of examples”. It translates whole sentences at once, not just piece by piece and uses a broader *context* to help identify the 25 most relevant translations, which are then rearranged and adapted to be as similar as possible to human speech with proper grammar (GERS, SCHMIDHUBER, CUMMINS 2000). GOUGH (2018) suggests that Google Translator as a machine translation tool has improved significantly over the years. The data from June 2018 according to Google’s translation accuracy test and user reviews say that for most major languages in the world Google Translate received an average score of 5.43 out of a possible 6 (for example, English to Spanish translation via Google Translate was rated with the score 5.43, while the Chinese to English translation was rated 4.3).

6 *Microsoft Bing Translator* is also a free internet translator and the direct competitor of Google Translate. It also has many languages in its database, more precisely 90 languages and dialects, can recognize the voice and translate texts on photographs. Like its competitor, Google Translate, this translator also works without an internet connection.

to assess only “automotive service information” (SAE J2450, 2001: 2⁷), but it can now be applied to any other specialized language, regardless of the source language or the method of translation (i.e., human translation, computer assisted translation or machine translation). The metrics allow an evaluator to tag errors in a translation and compute a weighted, numeric score that represents the quality of the translation. It consists of four parts: seven error categories, two sub-categories, two meta-rules to help decide ambiguities on the assignment of an error to the categories and subcategories and the numeric weights. Evaluators must follow five steps to assess a translation. Once the errors are identified by the evaluator, he must indicate if the errors are serious or minor. In this case, it is necessary that the evaluator gives a judgment call about the level of seriousness of the error. The error categories are wrong term, syntactic error, omission, word structure or agreement error, misspelling, punctuation error, and miscellaneous error (Table 1).

Category Name: (abbreviation)	Sub-Classification: (abbreviation)	Weight: serious/minor
a. Wrong Term (WT)	serious (s)	5/2
b. Syntactic Error (SE)	minor (m)	4/2
c. Omission (OM)		4/2
d. Word Structure or Agreement Error (SA)		4/2
e. Misspelling (SP)		3/1
f. Punctuation Error (PE)		2/1
g. Miscellaneous Error (ME)		3/1

Table 1: Reference guide to error categories, classifications and weights (SAEJ2450 2001:5)

Another approach is the LISA QA Model (Localization Industry Standards Association Quality Assessment). This model establishes seven error categories – mistranslation, accuracy, terminology, language, style, country, and consistency - in order to tag them in a translation. It contains a list of language codes and language names, a predefined list of severity levels and weights, a list of error categories, a list of tasks performed by reviewers, and predefined metrics to define a Pass/Fail grade (STEJSKAL, 2006: 21).

One further possibility to be considered is the TAUS (Translation Automation User Society) Dynamic Quality Evaluation Model. It is a metric created from practices, reports, templates, and several tools used to evaluate translations made both by human translators and MT engines (GÖRÖG, 2014: 445). TAUS applies an error typology on the LISA QA and differentiates between mistranslation, accuracy (omission, addition, cross-references), terminology (glossary adherence, context), language (grammar, semantics, punctuation, spelling), style (general style, register/tone, language variants), country (country standards, local suitability), and consistency. The penalty points in relation to the severity level are 1 = minor errors; 5 = major errors; 10 = critical errors. To use TAUS, it is necessary to create an

⁷ SAE J2450 2001. Translation Quality Metric. SAE International. http://www.apex-translations.com/documents/sae_j2450.pdf, obtained on March 20, 2022.

account in its website and upload the translation to assess its quality. However, TAUS leaves out certain types of texts, for instance technical, legal, or economic texts. (MARTÍNEZ 2014: 84).

Although the presented translation quality assessment metrics aim to make the process automatic and devoid of human decision, one must admit that one of the major drawbacks of the proposed models is the subjectivity of the evaluator. MARTÍNEZ (2014: 86) states that the human activity cannot be detached from these models since it is a person (reviser/rater) who has the final word in error detection and tagging. Due to the fact that this was the first attempt in evaluating MT of legal texts from German into Croatian and therefore we would not be able to provide the weights of the errors MT used in the SAE J2450 and LISA QA metrics discussed above, we decided for the purpose of this paper to evaluate the MT manually by using Kirchhoff et al. conjoint model of linguistic and error analysis (KIRCHHOFF ET AL. 2012 in POPOVIĆ 2018: 136) with the two-level error categorization as can be seen in Table 2.

level 1	level 2
missing words	content words function words
extra words	content words function words
word order	local range long range
morphology	verbal nominal
word sense error	
punctuation	
spelling	
capitalization	
untranslated	medical term proper term other
pragmatics	
diacritics	
other	

Table 2: *KIRCHHOFF ET AL. error categories*

3.2. Case Study

For the purpose of the paper, a legal text was randomly chosen from the EUR–Lex German and Croatian parallel corpora by using the corpus analysis tool SketchEngine which has previously been translated and validated by a human translator.

The first step in evaluating the machine translation was to present the output to bilingual human evaluators who understand both source and target language to assign a quality score for a given task, e.g., from 1=poor to 5=perfect, i.e., for each source sentence the evaluator should say if the version A or version B is better by assigning an absolute score (cf. POPOVIĆ 2018). The next step was the error classification which was carried out manually by using different sources of information: source language text, target language text and reference validated human translation. Table 3 presents one part of the output of both MT and the human reference text.

Original text from the German corpus EUR–Lex ⁸	Human translation from the Croatian parallel corpus EUR_LEX	Google Translate	Bing Translator
In der Richtlinie 85/577/EWG des Rates vom 20. Dezember 1985 betreffend den Verbraucherschutz im Falle von außerhalb von Geschäftsräumen geschlossenen Verträgen (4) und der Richtlinie 97/7/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 20. Mai 1997 über den Verbraucherschutz bei Vertragsabschlüssen im Fernabsatz (5) sind eine Reihe von vertraglichen Rechten der Verbraucher verankert.	Direktivom Vijeća 85/577/EEZ od 20. prosinca 1985. za zaštitu potrošača u pogledu ugovora sklopljenih izvan poslovnih prostorija (4) i Direktivom 97/7/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 20. svibnja 1997. o zaštiti potrošača s obzirom na sklapanje ugovora na daljinu (5) utvrđuje se niz ugovornih prava za potrošače.	U Direktivi Vijeća 85/577 / EEZ od 20. prosinca 1985. o zaštiti potrošača u slučaju ugovora sklopljenih izvan poslovnih prostora (4) i Direktivi 97/7 / EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 20. svibnja 1997. o Zaštita potrošača pri sklapanju ugovora o prodaji na daljinu (5) sadržana je u nizu ugovornih prava potrošača.	Direktiva Vijeća 85/577/EEZ od 20. prosinca 1985. o zaštiti potrošača u slučaju ugovora izvan poslovnih prostorija (4) i Direktive 97/7/ EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 20. svibnja 1997. o zaštiti potrošača u slučaju ugovora na daljinu (5) sadrži niz ugovornih prava potrošača.

Table 3: *The original German text with MT and the human translation as the reference text*

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011L0083&from=EN>, obtained on Dec. 2, 2021

Having analyzed the MT of the German text, it can be concluded that the overall translation was very successful. The first level of the analysis by three independent researchers gave the overall succession rate of 4,6 to Google Translate and 4,8 to Bing Translator. The texts are well translated with almost no syntactic errors in an almost perfect Croatian language. However, if we analyze the machine translations further, according to Kichhoff et al.'s criteria presented in Table 2, that is compare them to the human translation, we can see there are some discrepancies (Table 4).

level 1	level 2: Google Translate difference compared to HT	level 2: Bing Translator difference compared to HT
missing words		content word: the word <i>sklopljenih</i> was omitted the word <i>sklapanje</i> omitted, consequently the meaning also altered, changed. U <i>slučaju</i> <i>ugovora izzyan poslovnih prostorija.</i>
extra words	function word: The preposition u before the word <i>Direktivi</i> was inserted by the Google translator. content word: The phrase <i>o</i> <i>prodaji</i> has been added to the last sentence.	
word order		
morphology	nominal: noun not inflected o <i>Zaštita</i> nominal: different preposition and case used: <i>u Direktivi Vijeća</i>	nominal: different case used: <i>Direktiva Vijeća</i>
word sense errors	<i>utvrđuje se</i> was translated as <i>sadržana</i> <i>je</i>	<i>utvrđuje se</i> was translated as <i>sadržani</i>
punctuation		
spelling		
capitalization	<i>Zaštita</i> was capitalized	
untranslated		
pragmatics	the usage of passive form of the verb <i>sadržiti: sadržana je u nizu</i>	
diacritics		80
other different word used than HT	<i>u slučaju ugovora</i>	<i>u slučaju ugovora</i>

Table 4: Error analysis from the sample text according to the categories by Kirchhoff et al.

As we can see from the analysis, Google Translate made more errors overall than Bing Translator. Based on this sample of translating legal texts of the EU-Law, we can conclude that Bing Translator is closer to the human translation. If we assess the quality of the translation with reference to the human translation, we can see that by inserting extra words Google Translate made a translation closer to the original German text. However, it cannot be claimed that the human translation was perfect, since the solution in the category *other different word used than HT* proposed by both Google Translate and Bing Translator was evaluated by our assessors as far more appropriate than the human translation itself.

4. Conclusion

The assessment of machine translation, as can be seen from the theoretical framework and the practical example provided by the case study, is a rather complex issue that cannot be answered in one scholarly article. The case study provided indicates a huge improvement in the quality of the MT of specialized, legal texts from German into Croatian language, with significant reliability and immense progress in the last decade. The first round of linguistic evaluation labelled both machine translations of a sample EU-legal text from German into Croatian as almost perfect. Whereas the assessment criteria of MT in the previous years have been mostly composed and outlined by computational linguists, it has been evident that the translation tools must be evaluated by additional criteria provided by translation studies experts. The next step in testing machine translations will be to compare the results of the evaluations from the case study with the SAE J2450 and the LISA QA metric tools to establish a unique evaluation criteria matrix applicable to the evaluation of both MT and HAMT of all sorts of texts and languages.

Literature

- AZZANO, DINO 2009. CAT und MÜ- Getrennte Welten? *JLCL*-Vol. 24, 19–36.
- GERS, FELIX A.–SCHMIDHUBER, JÜRGEN–CUMMINS FRED 2000. Learning to Forget: Continual Prediction with LSTM. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.55.5709>, obtained on March 20, 2022.
- GÖRÖG, ATTILA 2014. Quantifying and benchmarking quality: the TAUS Dynamic Quality Framework. *Revista Tradumàtica: tecnologies de la traducció* (12): 443–454.
- GOUGH, OWEN 2018. Google Translate: How to use Google Translate? How accurate is it? <https://www.express.co.uk/life-style/science-technology/976492/Google-Translate-how-to-use-Google-Translate-how-accurate>, obtained on March 20, 2022.
- HUTCHINS, W. JOHN 1995. Machine Translation: A Brief History. In: KOERNER, KONRAD, E.F.–ASHER, ROBERT E. (eds.): *Concise history of the language sciences: from the Sumerians to the cognitivists*. Pergamon Press. Oxford. 431–445.

- KIRCHHOFF KATRIN, CAPURRO DANIEL, TURNER ANNE 2012. Evaluating user preferences in machine translation using conjoint analysis. In: *Proceedings of the 6th Conference of European Association for Machine Translation (EAMT-12), Trento, Italy*. 119–126.
- MARTÍNEZ MATEO, ROBERTO 2014. A Deeper Look Into Metrics For Translation Quality Assessment (TQA): A Case Study. *Miscelánea: a journal of English and American studies*. Vol. (49): 73–94.
- POPOVIĆ, MAJA 2018. Error Classification and Analysis for Machine Translation Quality Assessment. In: MOORKENS et al. *Translation Quality Assessment*, Bern: Springer, 129–158.
- RAMLOW, MARKUS 2009. *Die maschinelle Simulierbarkeit des Humanübersetzens. Evaluation von MenschMaschine-Interaktion und der Translatqualität der Technik*. Frank & Timme. Berlin.
- STEJSKAL, JIRI 2006. Quality Assessment in Translation. *Alert! Magazine*, 18–22.
- TARAVELLA, ANNE MARIE–O. VILLENEUVE, ALAIN 2013. Acknowledging the needs of computer-assisted translation tools users: the human perspective in human-machine translation. *Journal of Specialized Translation* (19): 62–73.
- WERTHMANN, ANTONINA–WITT, ANDREAS 2014. Maschinelle Übersetzung–Gegenwart und Perspektiven. In: *Translation and Interpretation in Europe. Contributions to the Annual Conference 2013 of EFNIL in Vilnius*. Lang. Frankfurt/Berlin/Bern/Brüssel/New York/Oxford/Wien. 79–103.
- WU, YONGHUI IET AL 2016. Google’s Neural Machine Translation System: Bridging the Gap between Human and Machine Translation. <https://arxiv.org/pdf/1609.08144v2.pdf>, obtained on March 20, 2022.

A LEKTORÁLÁS MINŐSÉGI TIPOLÓGIÁJA

ROBIN EDINA

ELTE BTK Fordító- és Tolmaçsképző Tanszék

robin.edina@btk.elte.hu

Absztrakt: A fordítási szakma professzionalizálódásával és a fordítási szolgáltatásokra vonatkozó minőségbiztosítási szabványok megjelenésével (EN 15038:2006, ISO 17100:2015) egyre nagyobb hangsúlyt kap a lektorálás szerepe a fordítási folyamatban. A tapasztalat és a kutatási eredmények azonban azt mutatják, hogy a lektorálás – különösen, amikor szakszerűtlenül és a lektoráláshoz szükséges kompetenciák nélkül végzik – nem feltétlenül garantálja a fordítás minőségét. A jelen tanulmány célja, hogy rávilágítson a lektorálás sötét oldalára, hol tévedhetnek tévútra a gyakorlatlan lektorok, milyen kompetenciák és alapelvek szükségesek az eredményes lektoráláshoz, melyek a minőségbiztosítást veszélyeztető problémák kiváltó okai, valamint a lehetséges megoldások, és végül bemutasson egy minőség alapú tipológiát a lektorálás osztályozására.

Kulcsfogalmak: lektorálás, minőségbiztosítás, túllektorálás, alullektorálás, féllektorálás

Tipologija kvalitete lektoriranja. Profesionalizacijom prevoditeljske struke i pojavom standarda za osiguranje kvalitete prevoditeljskih usluga (EN 15038:2006, ISO 17100:2015) sve se više ističe uloga lektura u procesu prevodjenja. No, iskustvo i rezultati istraživanja pokazuju da lektura – osobito kada se radi o neprofesionalno obavljenoj lekturi i bez potrebnih lektorskih kompetencija – ne jamči nužno kvalitetu prijevoda. Svrha je ove studije rasvijetliti mračnu stranu lektura, gdje neiskusni lektori mogu zastraniti, koje su kompetencije i temeljni principi potrebni za učinkovito lektoriranje, koji su uzroci problema koji ugrožavaju osiguranje kvalitete, kao i moguća rješenja, te na kraju predstaviti tipologiju klasifikacije lektura utemeljenu na principu kvalitete.

Ključne riječi: lektura, osiguranje kvalitete, prekomjerna lektura, nedovoljna lektura, pogrešna lektura

Qualitative typology of proofreading. With the professionalisation of translation services and the appearance of quality assurance standards (EN 15038:2006, ISO 17100:2015), more and more emphasis is being laid on the role of revision in the translation process. However, research results show that revision – especially when done unprofessionally and without the necessary skills or competences – may not inevitably guarantee translation quality. The present paper aims to shed light on the dark side of revising translated texts, discusses where inexperienced revisers may go wrong, what the underlying causes of problems threatening quality assurance may be, offers possible solutions for problems, and finally present a quality-based typology for translation revision.

Keywords: translation revision, quality assurance, over-revision, under-revision, misrevision

1. Bevezetés

Az utóbbi két évtizedben végbement fejlődés gyökeresen megváltoztatta a fordítói gyakorlatot, és ezzel együtt magáról a fordításról alkotott felfogásunkat is. A nyelvi közvetítés iránti korábban sohasem tapasztalt igény magával hozta a fordítói szakma professzionalizálódását, egyre nagyobb hangsúlyt helyezve a fordítási szolgáltatások minőségbiztosítására. Ugyanakkor a technológiai fejlődés átformálta a hivatásos szakfordító munkakörülményeit, újabbnál újabb eszközöket adva a kezébe, sőt magát a fordítási munkafolyamatot is, amely immár többlépcsős, számos szakember részvételét igénylő, a megbízástól a célnyelvi szöveg átadásáig terjedő projektszerű tevékenységgé alakult át (FALUDI 2020). Ennek eredményeként további szereplők is felbukkantak a folyamatban, akik képesek ellátni az újonnan keletkező feladatokat, ilyen többek között a projektmenedzser, a terminológus, a fordítástechnológus (nyelvi mérnök) és a fordításokat ellenőrző lektor.

A fejlődés nyomában megjelentek a fordítási szolgáltatásokra vonatkozó minőségbiztosítási szabványok – az európai EN 15038: 2006¹ és különösen a nemzetközi ISO 17100: 2015² –, amelyek jól tükrözik a fordítóiparban zajló változásokat, rögzítik a fordítással kapcsolatos legfontosabb fogalmakat, megszabják a folyamat szükséges lépéseit, továbbá a fentebb említett fordítási folyamat résztvevőinek képesítési követelményeit és feladatkörét. A szabványok szerint a megfelelő szakmai kompetenciákkal rendelkező fordítónak a fordítási projekt célját szem előtt tartva kell átültetnie a forrásnyelvi tartalmat a célnyelvre, követve a célnyelv konvencióit, betartva a megszabott határidőt, a releváns utasításokat és projektelőírásokat, felhasználva a rendelkezésére bocsátott eszközöket, dokumentumokat és az elfogadott terminológiát. A fordító a fordított szöveg befejezését követően köteles ellenőrizni is a munkáját a kihagyások, szemantikai, nyelvtani, helyesírási, terminológiai és egyéb hibák kiszűrése céljából, illetve annak biztosítására, hogy teljesüljenek a projekt előírásai.

Az ISO 17100:2015 szabvány ezenfelül a fordítás mellett a fordítási szolgáltatás alapvető részének tekinti a lektorálást is, amelyet azonban nem a fordító, hanem egy fordítási tapasztalattal rendelkező másik személy végez. Felmerülhet a kérdés, vajon miért szükséges a fordított szöveg további ellenőrzése, amennyiben a fordítást valóban egy megfelelő kompetenciákkal rendelkező fordító végezte, mégpedig a szabványban lefektetett kritériumoknak megfelelően, majd a munkáját a fenti paraméterek alapján javította is leadás előtt. A kutatások szerint a fordítói ellenőrző olvasás a kétnyelvű szövegalkotás befolyása miatt többnyire csupán korlátozott mértékben járhat sikerrel (DUDITS 2010). A sürgető határidők nyomása, az úgynevezett „fókidó” hiánya miatt továbbá a fordító nem minden esetben tud elegendő energiát fordítani az önellenőrzésre, de még ha sikerül is időt szakítani rá, a tapasztalt fordító figyelme is könnyedén elsiklik a véletlen botlások, esetleges performanciahibák fölött, amelyeket akár tökéletes anyanyelvi kompetenciája

1 EN 15038:2006 European Quality Standard <http://qualitystandard.bs.en-15038.com/>

2 ISO 17100:2015 Requirements for translation services <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:17100:ed-1:v1:en>

dacára ejt fordítás közben (HELTAI 2004: 409) – ilyenkor az ellenőrzés során azt olvassa, amit le akart írni, nem pedig ami valójában a szeme előtt van. Előfordulhatnak továbbá tudásbeli hiányosságokból vagy tájékozatlanságból adódó kompetenciahibák is, amelyeket a fordító az önellenőrzés során sem képes kijavítani a fordított szövegben. Éppen ezért a lektorálás minőségbiztosításban betöltött szerepe kulcsfontosságúvá vált a tágabb értelemben vett fordítási munkafolyamatban, nem csupán a fordított szöveg minőségét, hanem a fordító szakmai fejlődését illetően is.

Ennek ellenére a szakmai tapasztalatok, a lektorálásról szóló szakirodalom és a kutatási eredmények is világosan azt mutatják, hogy a lektorálás – különösen amikor szakszerűtlenül és a szükséges kompetenciák nélkül, illetve a lektorálás alapelveit figyelmen kívül hagyva végzik – nem feltétlenül garantálja a fordítás minőségének javulását (MARTIN 2012, MOHÁCSI-GOROVE 2015; MOSSOP 2019). A jelen tanulmány célja, hogy rávilágítson a lektorálás sötét oldalára, hol tévedhetnek tévútra a gyakorlatlan lektorok, milyen kompetenciák és alapelvek szükségesek a sikeres lektoráláshoz, melyek a minőségbiztosítást veszélyeztető problémák kiváltó okai, valamint a lehetséges megoldások, és bemutasson egy minőség alapú tipológiát a lektorálás osztályozására.

2. Lektorálásspecifikus kompetenciák

Valójában a lektorálás többet vagy inkább mást takar annál, mint amikor egy „másik szempár”, egy másik fordító átfutja a szöveget a fordítás elkészülése után – aki a lektorálás alapelveit nem ismerve akár el is kezdheti újr fordítani a szöveget, nem képes kiküszöbölni a problémákat, illetve megfelelő módszerek híján hibásan avatkozhat a fordított szövegbe. A lektor feladata, hogy a fordító által célnyelvre ültetett szöveget ellenőrizze és javítsa a forrás- és a célnyelvi szöveg egybevetésével, nyelvhelyesség és stílus alapján a mai élő nyelv követelményeinek és terminológiai rendszerének, valamint a szakma és a megbízás elvárásainak megfelelően, mégpedig azzal a céllal, hogy a javítás eredményeképpen tartalmilag és nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű, a befogadó számára feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre (ROBIN 2018a). Habár a fordítói tapasztalatok sokat segítenek, a lektorálás definíciójából egyértelműen következik, hogy a lektori tevékenység további speciális kompetenciákat igényel (HANSEN 2009, ROBIN 2015, TERRY et al. 2017; ROBERT et al. 2017).

A minőségbiztosítási szabványok szerint a lektor elsősorban fordító, ezért rendelkezik a fordító szakmai kompetenciájával: birtokában van a fordításhoz szükséges nyelvi és nyelven kívüli ismereteknek, tisztában van a fordítói piac elvárásaival, a fordítástechnológiákkal, birtokában van a munkavégzéshez kellő pszicho-fiziológiai és kognitív adottságoknak, rendelkezik átváltási és stratégiai kompetenciával, jártas az adott terület terminológiájában is. A lektor mindezekon felül képes arra, hogy feltérképezze az eredeti és a fordított szöveg közötti különbségeket, és mérlegelje, vajon azok hibának számítanak-e, igényelnek-e lektori beavatkozást. A hiányosságokat pótolja, a szükségtelen betoldásokat törli, a fordítási és a célnyelvi normákat sértő hibákat javítja, illetve a fordított szöveg tökéletesítésére is törekszik (MOSSOP 2019). Képes a lektorálás után szakmailag megalapozott véleményt is adni a célnyelvi

szöveg minőségéről, értékelve a fordító munkáját. Ezeket az alapvető lektori készségeket Horváth (2009: 38) az alábbiak szerint sorolja fel:

Alkompetencia	Meghatározás
Amelioratív	a fordítás tökéletesítése
Evaluatív	a fordítás értékelése
Fordítói	a fordítás hiányainak pótlása
Komparatív-kontrasztív	a fordítás és az eredeti összehasonlítása
Korrektív	a fordítás hibáinak javítása

1. táblázat: *A lektori kompetencia összetevői*

Robert és munkatársai (2017) a szakirodalomból jól ismert fordítói kompetenciamodellekre építve (PACTE³, EMT⁴, TransComp⁵) felállították deklaratív, azaz elméleti, valamint procedurális, gyakorlati ismereteken alapuló modelljüket a lektorálásra is. A lektori kompetenciát azon szakmai készségek és tudás összességeként definiálják, amelyek hozzájárulnak egy lektorálási feladat sikeres elvégzéséhez (2017: 4). Véleményük szerint a HORVÁTH (2009) által felsorolt készségek valójában nem tartalmazzák a teljes lektori kompetencia összetevőit, hanem tulajdonképpen folyamatlemek, és így nem is alkotnak valódi alkompetenciákat. Egyetérthetünk ezzel a megállapítással, ugyanakkor tekinthetjük a HORVÁTH (2009) által megállapított összetevőket olyan szakmai készségeknek, amelyek egy lektorálási feladat lépéseihöz fűződő *procedurális kompetenciát* alkotják: összehasonlítás, javítás, fordítás, tökéletesítés és értékelés. Ezeket azonban szükséges további folyamatemekkel kiegészítenünk, hiszen egy adott lektorálási feladat további lépéseket is magában foglal (1. ábra).

1. ábra: *A lektorálás folyamatlépései és a lektori alkompetenciák*

3 PACTE 2003.

4 EMT Expert Group. Competences for Professional Translators, Experts in Multilingual and Multimedia Communication. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf

5 Göpferich 2009.

A fenti ábra alapján HORVÁTH (2009) kompetenciamodelljét a következő lektorálásspecifikus készségekkel egészíthetjük ki: analitikus, diagnosztikus, decizív és interszónális alkompetencia⁶. A lektor a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egybevetésével elemzi a fordítást, probléma észlelése esetén meghatározza, hol rejlik a hiba, milyen hibáról van szó, és milyen módosítást igényel. Azután döntést hoz, hogy szükséges-e beavatkoznia a szövegbe, majd ha a beavatkozás mellett határoz, elvégzi a helyes javító (szabály- vagy normakövető) vagy tökéletesítő (stratégiakövető) módosítást⁷, végül ellenőrzést végez, hogy a beavatkozás során minden szükséges módosítást végrehajtott, illetve nem vétett-e új hibát a szövegben. A lektor ezen lépések követésével és megfelelő végrehajtásával gondoskodhat róla, hogy valóban megfelelő lektorálást végez, és nem avatkozik be szükségtelenül a célnyelvi szövegbe. A fordítás lektorálása után szakszerűen képes megindokolni a beavatkozásait, a megfelelő metanyelv használatával és a releváns szakirodalomra támaszkodva számot tud adni a módosításairól, illetve kollegiális empátiájára támaszkodva objektív értékelést tud adni a fordítónak. Az ismertetett készségeken kívül a lektornak jól megalapozott célnyelvi felkészültségre is szüksége van a hibák kiszűréséhez, javításához, sőt a beavatkozások indoklásához is; enélkül nem volna képes alkalmazni a lektoráláshoz szükséges procedurális stratégiákat (ROBIN 2017; TERRYNN 2017).

3. A lektorálás alapelvei

Amennyiben a lektor birtokában van a lektoráláshoz szükséges fenti kompetenciáknak, bizonyára képes lesz követni azon alapelveket is, amelyek a lektorálás sikerét meghatározzák. Az előbbieken már szó esett arról, hogy a lektorálás a fordítási szolgáltatások minőségbiztosításának egyik legfőbb eszközévé vált. A lektorálás alapvető célja tehát, hogy a lektori beavatkozások eredményeként a fordított szöveg minősége javuljon. A szakirodalom számos olyan gyakorlati tanácsot felsorakoztat a lektorok számára, amelyek ezt a célt szolgálják, és amelyeket érdemes betartani munkájuk során (l. például MOSSOP 2019: 225–227). Ezek a gyakorlati tanácsok elsősorban a lektorálás hatékonyságát emelik ki, és óva intik a lektorokat a szükségtelen beavatkozásoktól, ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy minden hibát ki kell javítani, és óvakodni kell az újabb hibáktól.

Mindezek alapján a lektor akkor végzi hatékonyan, célravezetően és minden bizonnyal – saját maga és megbízója számára is – kifizetődően a munkáját, ha *minimális* erőbefektetéssel, azaz beavatkozással, *maximális* eredményre törekszik (ROBIN 2015). Tudatos döntések alapján csakis a szükséges és megindokolható módosításokat hajtja végre, szem előtt tartva a fordítás-lektorálás mindenkori célját, amely meghatározza, milyen paraméterekre kell

---

6 HORVÁTH (2009) kompetenciamodelljében a fordítás hiányainak pótlását szolgáló fordítói komponens megnevezését a terminológiai konzisztencia és az egyértelműség érdekében célszerűnek láttam *transzfer* alkompetenciára módosítani. Ez a kompetenciaelem ugyanis nem a teljes fordítói szolgáltatási kompetenciát öleli fel (például EMT, TransComp, PACTE), hanem a nyelvi közvetítő átviteli, fordítástechnikai kompetenciáját (KLAUDY 1997), amelynek segítségével képes átültetni a forrásnyelvi tartalmat a célnyelvre.

7 A lektorálás szabály-, norma-, stratégia- és preferenciakövető műveleteiről lásd bővebben Robin (2018b).

összpontosítania a lektorálás során. A maximális eredmény érdekében törekednie szükséges az összes hiba azonosítására és javítására, valamint a következetességre is; ha egyszer úgy határoz, hogy valamit javít (töröl, cserél vagy betold), az egész szövegen végig kell kísérnie a módosítást. Továbbá amennyiben minimális beavatkozásokra törekszik, csökkentheti annak kockázatát is, hogy újabb hiba kerüljön a szövegbe; minél több a módosítás, annál nagyobb a hibalehetőség.

4. A lektorálás sötét oldala

Amennyiben a lektor nincs a fenti alkompetenciák birtokában, nem képes összevetni és elemezni a forrás- és a célnyelvi szöveget a hibák feltárására, nem tudja azonosítani az észlelt problémákat, és nem tudja tudatos döntés után végrehajtani a megfelelő lektorálási műveletet, illetve nem tartja be a fenti alapelveket, a lektorálás valószínűleg nem éri el a célját, a fordítás minőségének biztosítását. KÜNZLI (2014) negatív korrektúrának nevezi – illetve nevezhetjük defektív lektorálásnak, szemben a sikeres, effektív lektorálással –, amikor a lektor módosításai nyomán nem javul a szöveg minősége. A lektorálás különböző negatív megnyilvánulásainak megfelelően ide sorolhatjuk az alulektorálást, a túllektorálást, valamint az újabb hibákat eredményező félrelektorálást.⁸

4.1. Alulektorálás

Mivel a lektor elsődleges feladata, hogy a fordító értelmezési, nyelvhasználati, nyelvi hibáit kijavítsa, súlyos mulasztásnak számít, amennyiben a célnyelvi szövegben hiba marad. Ennek egyik oka lehet, ha a lektor figyelme átsiklik a szövegben lévő hibán (kontrasztív és analitikus alkompetencia hiánya), vagy nem sikerül pontosan diagnosztizálni a problémát, és nem találja a megfelelő megoldást sem (diagnosztikus, illetve transzfer, korrektív és amelioratív alkompetencia hiánya), így nem tud javítani a szöveg minőségén. Az alulektorálást illusztrálja az alábbiakban látható (1) példamondat, amely elmulasztott és nem megfelelő lektori módosításokat is tartalmaz:

- (1a) Eredeti: The NER model, however, is adapted for respoken intralingual subtitles, and uses “idea units” as the translation units, rather than words.
- (1b) Fordított: Azonban a NER-modellt újrabeszélt intralingvális feliratokhoz használják, és a fordítás egységeként inkább „gondolategységeket” mintsem szavakat használ.
- (1c) Lektorált: Azonban a NER-modellt újrabeszélt intralingvális feliratokhoz használják, **amely** a fordítás egységeként inkább „gondolategységeket” mintsem szavakat használ.

---

⁸ KÜNZLI (2014) és ROBERT (2014) *felülektorálás* terminussal illeti azt a jelenséget, amikor a lektorálás eredményeként új hiba kerül a szövegbe, és a terminus már a magyar lektorálástudományi szakirodalomban is megjelent (MOHÁCSI-GORÓVE 2015). A *felülvizsgál*, *felüljavít* szó azonban a magyar nyelvben valaminek a megismételt, újbóli ellenőrzését és javítását jelenti, ezért a *felülektorál* terminust érdemes annak megnevezésére alkalmaznunk, amikor a lektorált szöveget egy másik lektor újabb ellenőrzésnek vet alá, például szakmai vita esetén. Az újabb hibát eredményező beavatkozásra ezért a *félrelektorálás* megnevezést alkalmazom, a fordítási hibát eredményező *félrefordítás* terminus analógiájára.

A fordító változatában több probléma is azonosítható, például a forrásnyelvi passzív szerkezetet magyarul többes szám harmadik személyű igés szerkezettel adta vissza, így a két tagmondatban megváltozott az alany – ami viszont zavaróan hat, mivel a mondat szerkezet megmaradt. A lektor helyesen érzékelte, hogy beavatkozásra van szükség, de nem sikerült megfelelően azonosítania és orvosolnia a problémát: csak a kapcsolatos mellékmondatot cserélte vonatkozó mellékmondatra a kötőszó módosításával – pedig nincsen valódi alárendelő viszony a tagmondatok között. Nem sikerült javítania továbbá a vesszőhibát, a szórendi problémát és a szóismétlést sem. Az alábbiakban egy lehetséges lektorálási megoldás látható a fordítás javítására, minimális beavatkozással:

- (1d) Felüllektorált: A NER-modell azonban újrabeszélt intralingvális feliratokhoz készült, és a fordítás egységeként inkább „gondolat egységeket”, mintsem szavakat használ.

A fentiek alapján tehát alullektorálásról beszélünk, amikor az ellenőrzött szövegben valamilyen hiba vagy probléma található, de a lektorálás eredményeként *nem sikerül javítani* a fordítás minőségén.

4.2. Túllektorálás

A szakirodalom „lektorbetegségként” említi a túllektorálást, vagyis amikor a lektor indokolatlanul és szükségtelenül avatkozik az egyébként kifogástalan szövegbe. HORVÁTH (2009) ezt a jelenséget a lektorálás egyik univerzális jellemzőjének tartja, és a kutatási eredmények is igazolni látszanak, hogy a túllektorálás egyénileg változó mértékben, mindazonáltal gyakran alkalmazott lektori eljárás (KÜNZLI 2014). Szükségtelen beavatkozásnak minősülnek azok a módosítások, amelyek által nem válik a jelentés egyértelműbbé, sem pedig feldolgozhatóbbá vagy stilisztikailag elfogadhatóbbá, nem javítanak és nem is rontanak a szövegen (ARTHERN 1987: 19). Az efféle preferenciakövető műveletek (ROBIN 2018b) semmiféle hatást nem gyakorolnak tehát a szövegre, csupán a lektor személyes nyelvhasználatát tükrözik, és alternatív fordítási megoldásokat alkalmaznak (újrafordítás).

Amennyiben a lektor megfelelően diagnosztizálja a szövegben észlelt hibát, tudatos döntést hozva tud határozni a beavatkozás szükségességéről és módjáról, így képes lesz meg is indokolni az elvégzett módosítást, elválasztva saját preferenciáit a valós nyelvi problémáktól (diagnosztikai és decizív alkompetencia). Az alábbi (2) példában túllektorálás látható, hiszen a lektor feleslegesen módosította a fordító által alkalmazott és a magyar szakszövegekben gyakran előforduló terminust (*oktatáshoz való hozzáférés*), és szükségtelenül helyezte át közbevetéssel az utolsó tagmondatot.

- (2a) As the COVID-19 pandemic has shown, access to education is proving, more than ever, to be essential to ensuring a swift recovery, while promoting equal opportunities for all.

(2b) [...] az **oktatáshoz való hozzáférés** minden eddigénél fontosabbnak bizonyul a gyors helyreállítás biztosításához, valamint előmozdítja az esélyegyenlőséget mindenki számára.

(2c) [...] az **oktatásban való részvétel – amellet, hogy mindenki számára előmozdítja az esélyegyenlőséget** – minden eddigénél fontosabb a gyors helyreállítás biztosításához.

A lektor beavatkozása abban a tekintetben is túllektorálásnak tekinthető, hogy egész tagmondatot mozgatott szószintű módosítások helyett, így nehéz megítélni, hogy pontosan mi is változott, mit látott szükségesnek javítani. A lektorálás tehát nem csupán a beavatkozások mennyiségét, hanem kiterjedését tekintve is túlzottnak bizonyulhat. A fenti példát illetően akár még az is felmerülhet, hogy bár nyelvtani vagy helyesírási hibát nem követett el a lektor, megnehezítette a feldolgozást a befogadók számára a közbevetés alkalmazásával és a fő mondanivaló késleltetésével.

A preferenciakövető műveleteket alkalmazó túllektorálás egyértelműen veszélyezteti egyrészt a lektorálás hatékonyságát, hiszen a felesleges munka jelentős pénz- és idővesztés, másrészt a minőségbiztosítást is. A lektornak fontos tisztában lennie azzal a kockázattal, hogy a módosításai nyomán újabb hibák kerülhetnek a szövegbe, és míg a fordítás hibáinak kiküszöbölése megéri a kockázatot, a szükségtelen beavatkozások már nem. Ilyenkor a fordítás értékelése is kihívássá válik, hiszen nehezen elválaszthatók a valós hibajavítások a lektor preferenciakövető műveleteitől, így érthetően növekszik a fordító frusztrációja is (ROBIN 2019).

4.3. Félrektorálás

Bizonyos szempontból szükségtelen beavatkozásnak tekinthetők a lektor által végrehajtott hibás beavatkozások is, hiszen valóban semmi szükség rájuk – különböznek azonban a preferenciakövető műveletektől abban, hogy *negatív* hatást gyakorolnak a szövegre, tehát *rontanak* a végeredményen. A lektorálásnak ezt a sötét oldalát nevezhetjük félrektorálásnak. Újabb hibát eredményező lektori módosítás többféle módon is kerülhet a célnyelvi írásműbe: 1. a lektor szükségtelenül avatkozik a kifogástalan fordításba, és a helyes megoldás helyébe helytelen megfogalmazást alkalmaz, nem pusztán feleslegesen dolgozik; 2. szükségtelenül vagy szükséges helyen avatkozik be a szövegbe, ahol valamilyen probléma található, helyesen módosít, de közben figyelmen kívül hagyja újabb hibát ejt, és elmulasztja a beavatkozás utáni önellenőrzést; 3. a problémát érzékeli ugyan, de nem a megfelelő helyen avatkozik be, így szükségtelenül vagy éppen helytelenül módosít, újabb hibát okozva.

Ezen beavatkozások mindegyike hibát eredményez, így a célnyelvi szöveg szempontjából ugyanúgy negatív az eredmény, mégis más-más okok állnak a hiányosságok hátterében. Az első esetben a túlbuzgóság vezeti félre a lektort, és az egyébként kifogástalan célnyelvi szövegen *ront*, így a lektor eljárásának megítélése a legsúlyosabb. A második esetben a lektor figyelmetlensége vezet további hibához, mivel körültekintés nélkül avatkozik be, nem „varrja el” a javítás után a szálakat, nem ellenőrzi a saját munkáját. A harmadikban, noha érzékeli

a problémát, nem tudja azonosítani annak pontos helyét, ezért a megfelelő módosítás is elmarad. Az alábbi példákban olyan lektori beavatkozások láthatók, amelyek nem segítették elő a fordított szöveg minőségének javulását:

- (3a) The Commission has authorised contracts with several different vaccine manufacturers and has ordered 2.3 billion doses of future vaccines to maximise the chances of obtaining the best vaccine(s).
- (3b) A Bizottság több különböző oltóanyaggyártóval engedélyezte a szerződés kötését, és a legjobb oltóanyag, illetve oltóanyagok beszerzési esélyeinek **maximalizálása érdekében** 2,3 milliárd adag jövőbeli oltóanyagot rendelt meg.
- (3c) A Bizottság több különböző oltóanyaggyártóval engedélyezte a szerződés kötését, és a legjobb oltóanyag, illetve oltóanyagok beszerzési esélyeinek **maximalizálásáért** 2,3 milliárd adag jövőbeli oltóanyagot rendelt meg.

A (3) példában a fordító névutós megfogalmazást alkalmazott, és bár semmilyen nyelvtani szabályt nem sértett a megfogalmazásával, gyakori szófordulatot választott, mivel a magyar nyelvhelyességi norma előnyben részesíti a ragozott főnevek használatát a névutós szerkezetekkel szemben, a lektor a beavatkozás mellett döntött – de nem a megfelelő ragozott alakot alkalmazta, így hibát ejtett.

- (4a) In order to support European organisations in facing the global challenges brought about by globalisation, climate change and the digital transition, a key element is the intensification of international mobility and cooperation with third countries, strengthening the role of the European Union as a global actor.
- (4b) Annak érdekében, hogy az európai szervezetek/intézmények támogatást kapjanak a globalizáció, az éghajlatváltozás és a digitális átállás jelentette globális kihívások kezeléséhez, kulcsfontosságú elem a nemzetközi mobilitás és a harmadik országokkal folytatott együttműködés intenzívebbé tétele, **ami erősíti az Európai Unió globális szereplőként betöltött szerepét.**
- (4c) Annak érdekében, hogy az európai szervezetek/intézmények támogatást kapjanak a globalizáció, az éghajlatváltozás és a digitális átállás jelentette globális kihívások kezeléséhez, kulcsfontosságú elem a nemzetközi mobilitás és a harmadik országokkal folytatott együttműködés intenzívebbé tétele, **ami fontos elem az Európai Unió globális szinten betöltött szerepének megerősítésében.**

A (4) példa azt mutatja be, hogy a lektornak minden módosítása után gondos, a módosítás egész környezetére kiterjedő önellenőrzést kell végeznie, hiszen a beavatkozás nyomán újabb elütések és figyelmen kívül hagyások eredő hibák keletkezhetnek a szövegben. A példamondatban benn maradt egy szókapcsolat (*kulcsfontosságú elem*), amelyet a lektor az utolsó tagmondatba kívánt áthelyezni, így a módosításával az egyébként hibás megfogalmazást nem tartalmazó fordításba új hibát vezetett be.

Amennyiben a fordítást ellenőrző és javító szakember félrelektorálja a szöveget, valójában a lektoráláshoz szükséges szakmai kompetencia összes elemét illetően hiányosságról tesz tanúságot, elsősorban a korrektív, transzfer és amelioratív alkompetenciája nem bizonyul megfelelőnek. Ilyen esetben nem sikerül teljesíteni a lektorálás célját, a fordított szöveg minőségének biztosítását, sőt a lektor hibás beavatkozásai megnehezítik a fordító munkájának értékelését is, valamint komoly kérdéseket vetnek fel a fordítás minősége iránti felelősségvállalással kapcsolatban.

5. Összegzés

A jelen tanulmány arra kívánt rámutatni, hogy bár a lektorálás az utóbbi két évtizedben a fordítás minőségbiztosításának kulcsfontosságú eszközévé vált, korántsem garantálja feltétlenül a fordított szöveg minőségének javulását. A lektori feladatok speciális kompetenciákat igényelnek, amelyek biztosítják a lektorálás sikerét: a forrás- és célnyelvi szöveg gondos egybevetésével történő, tudatos és megindokolható döntéseken alapuló, szakszerű javítást. A professzionális lektor a műveletek végzése során képes mozgósítani lektori kompetenciája minden összetevőjét, pontosan tisztában van a beavatkozásai hátterével, és meg tudja indokolni őket. Ilyen módon kevésbé esik a felesleges „túllektorálás” kísértésébe, képes kijavítani a szövegben rejlő problémákat, és nem ejt újabb hibákat. Fel tudja mérni a kockázatokat, minimális beavatkozással maximális eredményre törekszik.

Természetesen a fenti hibák és hiányosságok hátterében nem csupán a lektori készségek és tudás hiánya, hanem a szoros határidők is állhatnak (önellenőrzés hiánya). Ebben a nyelvi közvetítői szakmának is felelősége van: nagyobb hangsúlyt kellene fektetnie arra, hogy a lektornak ne csupán a szakszerű lektoráláshoz szükséges kompetencia és eszköztár álljon rendelkezésre, hanem az egyes lektorálási feladat teljesítéséhez s megfelelő mennyiségű idő is.

Irodalom

- ARTHERN, PETER 1991. Quality by numbers: Assessing revision and translation. In: *Proceedings of the Fifth Conference of the Institute of Translation and Interpreting*. The Association for Information Management. Aslib. London. 85–91.
- DUDITS ANDRÁS 2010. *A fordítói olvasás kognitív és gyakorlati mechanizmusai*. Doktori disszertáció. ELTE BTK. Budapest.
- HELTAI PÁL 2004. A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar nyelvőr* 128 (4): 407–434.
- HORVÁTH PÉTER 2009. *A lektori kompetencia*. Doktori értekezés. ELTE BTK. Budapest.
- FALUDI ANDREA 2020. *A terminológiai munka helye és szerepe a dokumentációkészítés és -fordítás komplex folyamatában*. Doktori disszertáció. ELTE BTK. Budapest.
- GÖPFERICH, SUSANNE. 2009. Towards a Model of Translation Competence and Its Acquisition: The Longitudinal Study Transcomp. In: GÖPFERICH, SUSANNE–JAKOBSEN, AMT, L.–MEES, INGER M.

- (eds): *Behind the Mind. Methods, Models And Results in Translation Process Research*. Samfundslitteratur. Copenhagen. 11–37.
- KLAUDY KINGA 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Scholastica. Budapest.
- KÜNZLI, ALEXANDER 2014. Die Übersetzungsrevision – Begriffsklärungen, Forschungsstand, Forschungsdesiderate. *trans-kom*. 7 (1): 1–29.
- MARTIN, CHARLES 2012. The dark side of translation revision. *Translation Journal*. 16. (1) <https://translationjournal.net/journal/59editing.htm>
- MOHÁCSI-GOROVE ANNA 2015. *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia*. Doktori disszertáció. ELTE BTK. Budapest.
- MOSSOP, BRIAN 2019. *Revising and Editing for Translators*. Benjamins. Amsterdam.
- PACTE 2003. Building a Translation Competence Model. In: ALVES, FABIO (ed.): *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Benjamins. Amsterdam. 43–66.
- ROBERT, ISABELLE S. 2014. La relecture unilingue: une procédure de révision de traduction rapide, fonctionnelle, mais déloyale. *TTR: traduction, terminologie, rédaction*. 27 (1): 95–122.
- ROBERT, ISABELLE S.–REMAEL, ALINE–UREEL, JAMES J. J. 2017. Towards a Model of Translation Revision Competence. *The Interpreter and Translator Trainer*. 11 (2): 1–19.
- ROBIN EDINA 2015. A fordító mint lektor. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Eötvös Kiadó. Budapest. 35–46.
- ROBIN EDINA 2018a. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Eötvös Kiadó. Budapest.
- ROBIN EDINA 2018b. A lektorálás művelői tipológiája – a javítás és jobbítás kategóriái. *Modern Nyelvtanítás* (2–3): 88–99.
- ROBIN EDINA 2019. Munkaharmónia a fordításszolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései. In: SZOTÁK SZILVIA (szerk.) *Diszciplínák találkozási pontjai: nyelvi közvetítés a XXI. században*. OFFI. Budapest. 120–134.
- TERRY, RIGOUTS A.–ROBERT, ISABELLE S.–UREEL, JAMES J. J.–REMAEL, ALINE– HANOUILLE, SABIEN 2017. Conceptualizing Translation Revision Competence: A Pilot Study on the Acquisition of the Knowledge about Revision and Strategic Subcompetences. *Across Languages and Cultures* 18 (1): 1–28.

EGY FORDÍTÁS EVOLÚCIÓJA: NEURÁLIS GÉPI FORDÍTÁSOK MINŐSÉGÉNEK LONGITUDINÁLIS VIZSGÁLATA

ESZENYI RÉKA ZSUZSANNA

ELTE, Budapest, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

eszenyi.reka@btk.elte.hu

Absztrakt. Tanulmányomban korábbi kutatásomra támaszkodva egy közgazdasági tanulmány absztraktjának neurális gépi fordítóval (eTranslation) két külön időben készült (2018, 2022) outputját vetem össze. Kitérek a gépi és emberi fordítás kognitív és gazdasági kontextusára és az egyre elterjedtebbé váló utószerkesztés stratégiáira, melyek vizsgálata, leírása és beillesztése a fordítóképzésbe fontos jövőbeli feladat a fordítást kutatók számára. A szövegek elemzését vezető fő kérdés, hogy látható-e pozitív változás a neurális fordítómotor outputjában, kevesebb beavatkozásra van-e szükség a szöveg humán utószerkesztése során? Vajon elmondható-e, hogy a fordítástechnológia további fejlődésével egyre több fordítási megbízásból kiiktatható lesz a humán beavatkozás?

Kulcsszavak: fordítói kompetencia, neurális gépi fordítás (NMT), utószerkesztés (PE), minőség-ellenőrzés

Evolucija prijevoda: longitudinalna studija kvalitete neuronskih strojnih prijevoda. Oslanjajući se na ranije obavljena istraživanja usporedila sam rezultat strojnog prijevoda (eTranslation) sažetka jednog rada na temu ekonomije pripremljenog u dva različita vremena (2018, 2022). Osvrnut ću se na kognitivni i ekonomski kontekst strojnog i humanog prevođenja i strategije naknadnog uređivanja (*post-editing*) koje se sve više primjenjuju u praksi, čije je ispitivanje, opisivanje i uključivanje u obrazovanje prevoditelja važan zadatak za znanstvenike i istraživače koji se bave prevođenjem. Osnovna su pitanja kojima se vodim u analizi tekstova su sljedeća: Postoji li pozitivna promjena u *outputu* neuralnog mehanizma za prevođenje? Postoji li potreba za manjom intervencijom tijekom humanog naknadnog uređivanja teksta (*post-editing*)? Može li se reći da će daljnjim razvojem tehnologije prevođenja ljudska intervencija biti naposljetku eliminirana iz prevoditeljskih zadataka?

Ključne riječi: prevoditeljske kompetencije, neuralno strojno prevođenje (MNT), *post-editing* (PE), osiguravanje kvalitete

Evolution of a translation: a longitudinal study of the quality of neural machine translations. In my study, I build on my previous research by comparing the output (2018, 2022) of an abstract of an economics study using a neural machine translator (eTranslation) in two separate time periods. I discuss the cognitive and economic contexts of machine and human translation and the increasingly prevalent post-editing strategies, which I argue are important future tasks for translation researchers to investigate, describe and integrate into translation education. The main question guiding the analysis of the texts is: can we see a positive change in the output of the neural translation engine, is less intervention needed in the human post-editing of the text? Is it possible to say that with further

advances in translation technology, more and more translation assignments will eliminate human intervention?

Key words: translator's competence, neural machine translation (NMT), post-editing (PE), quality assurance

1. Bevezetés

Napjainkban olyannyira felgyorsult a technika fejlődése, hogy szinte folyamatosan jelennek meg a technológiai újdonságok, amelyek arra hivatottak, hogy megkönnyítsék mindennapjainkat, az otthon és a munka világában jelenlevő folyamatokat gyorsabbá, jobbá, olcsóbbá tegyék. A fordítás iparágára, és ezáltal a fordítóképzésre is fokozottan igaz, hogy munkafolyamatai nagy változásokon estek át az elmúlt időszakban. Több technikai újdonság is megjelent a piacon, és alkalmazásuk forradalmi változást hozott az iparágban.

Jelen tanulmány az egyik legfrissebb és egyben legnagyobb hatású technológiai újdonságot, a 2016-tól elérhető neurális gépi fordítást (neural machine translation, NMT) veszi górcső alá. Vizsgálatom Dóczi Brigittával készített kutatásunkhoz (ESZENYI ÉS DÓCZI 2020) kapcsolódik, amelyben a jelen kutatásban is vizsgált rövid szöveg humán és gépi fordításának minőségét hasonlítottuk össze. A tanulmányban először röviden áttekintem a neurális gépi fordításhoz kapcsolódó alapfogalmakat, ismertetem fordítói kompetenciák két ismert modelljét, majd bemutatom, hogy az NMT megjelenése hogyan illeszthető a kompetenciákhoz. Ezt követően a gépi fordítás alkalmazását elemzem a fordítási munkafolyamat részeként, és kitérek az utószerkesztés, mint új kompetencia mibenlétére. Az utolsó rész a kutatásban alkalmazott neurális gépi fordítómotort mutatja be és a piacon elérhető két legismertebb motort. A negyedik fejezet a kutatás módszertanára fókuszál. Először a vizsgált angol nyelvű szövegrész kerül bemutatásra, és annak 2017. november 15. óta elérhető eTranslation gépi fordítómotorban elkészített 2018-as, és négy évvel későbbi, 2022-es magyar fordítása. Az ötödik fejezetben röviden összegzem az eredményeket. Az utolsó fejezetben a fordító és fordítóképzések számára releváns tanulságokat veszem sorra.

2. Alapfogalmak

A fordítási folyamatok automatizálása már az 1960-as évektől foglalkoztatta a világ kormányait és a fejlesztőket. Bár az 1966-os amerikai ALPAC bizottság jelentése, melyben kevés jövőt jósoltak a gépi fordításban rejlő lehetőségeknek, egy időre visszavetette az ilyen irányú kutatások támogatását és ezáltal a fejlődést, az 1980-as évektől új lendületet kapott a terület. A jelenlegi, és a tanulmányban is vizsgált neurális rendszerek csak 2016-ban váltak közismertté. A 80-as évektől azonban már elérhetőek voltak az egyes nyelvek szabályrendszerének leírásán alapuló szabályalapú gépi fordítómotorok. Ez a technológia mára elavultnak mondható, helyét az adatokon, korpuszon alapuló statisztikai, majd neurális rendszerek vették át (NITZKE–HANSEN–SCHIRRA 2021). A statisztikai rendszerek párhuzamos, többnyelvű korpuszokon alapulnak. A rendszer a fordítást a célnyelven legnagyobb

valószínűséggel előforduló szó/kifejezés/mondat alapján generálja. A világ legismertebb, ingyenesen online hozzáférhető gépi fordítója, a Google Translate 2007 októberétől tette elérhetővé a nyilvánosság számára statisztikai gépi fordítórendszerét. Bár a rendszert sokszor hibás, vicces megoldásai tették híressé-hírhedtté, a gépi fordító használatának széles körű elterjedése többek közt ennek a rendszernek köszönhető. A fordítások minősége nagyban függvénye a nyelvpárnak, a szöveg műfajának, és hosszának. A rendszer kétségen kívül segítséget nyújtott amatőr és hivatásos fordítóknak egyaránt, ám teljesítménye alapján aligha láthattuk benne a hivatásos fordítók riválisát. Különösen igaz volt ez a magyar nyelvre, akár forrás-, akár célnyelvként szerepelt a fordítási feladatban.

Míg a statisztikai rendszerben külön komponensekből generálódik a fordítás, a neurális gépi fordítás során egy nagy neurális hálózat áll a fordítás generálásának hátterében (BAHDANAU ET AL. 2015). Az első neurális fordítómotorok 2015-2016 táján jelentek meg. A Google Translate 2016 novemberében állt át a neurális gépi fordításra. Az új technológia radikális változást hozott a fordítóiparban, mivel a neurális motorok által generált fordítások az emberi fordítások minőségéhez jelentősebb közelebb eső eredményeket hoztak, a magyar nyelv tekintetében is.

A neurális gépi fordítás mesterséges intelligenciát (AI) alkalmaz a fordítási feladat véghezviteléhez. Az AI emberi munka terméke, a gépi fordítás esetében a rendszer tanításából áll, algoritmusok alkotásával, hatalmas mennyiségű adat (szöveg) bevitelével, amiből tanul a rendszer, és képes lesz majd az emberi intelligencia imitálására: tanul, memóriája van, kombinál, megfigyel, következtetéseket von le, de nem gondolkodik, és nem érti a szöveget. A technológia alapja a gépi tanulás (*machine learning*), ezen belül is a mélytanulás (*deep learning*). A rendszer az adatokat emberi neuronokhoz hasonlítható egységekre tagolja, amelyek rétegeket képeznek (MUELLER ÉS MASSARON 2019). A bemeneti és kimeneti rétegek közti rétegek rejtettek, így sem a fordítómotort építő szakember, sem a felhasználó nem látja (NITZKE ÉS HANSEN-SCHIRRA 2021).

A végeredmény azonban a korábbi rendszerekhez képest sokkal folyamatosabb, a humán fordításhoz közelebbi célnyelvi szöveg, amelyet a fordító a fordításra szánt idő töredéke alatt elfogadható minőségűre javíthat, szerkeszthet. Ezt a javítási-szerkesztési-lektorálási folyamatot utószerkesztésnek nevezzük. Az utószerkesztés a gépi fordítás outputjának összevetését jelenti a forrásszöveggel, és az abban található tartalmi, nyelvi, és központosági hibák javítását.

Az utószerkesztésre fordítandó erőfeszítés nagyban függ a fordítási feladatban érintett nyelvpártól, a szöveg műfajától, a gépi fordító outputjának minőségétől, és a fordítástól elvárt minőségtől; ez a részleges utószerkesztéstől (*light-post editing*) a teljes utószerkesztésig (*full-post-editing*) terjedhet. A témáról bővebben lásd Szlávik nemrég megjelent tanulmányát (2022).

A fent leírt tulajdonságai, újdonsága teszik a neurális gépi fordítást központi helyre a fordítás világában, hivatásos, és a jelenleg képzésben részt vevő hallgatók, valamint a fordítóipar intézményi és vállalati résztvevői számára. Hogyan változtak a fordítás munkafolyamatai, és a fordító kompetenciái, szerepe a technológiai változások eredményeképp?

A fordítók kompetenciáit összefoglaló legismertebb modellek, az EMT 2009-es, 2017-es és 2022-es fordítói kompetenciamodellje, és a PACTE 2003-es modellje egyaránt felsorolja a technikai eszközök használatát a kompetenciák közt. Míg az EMT modellben technikai kompetenciaként, a PACTE modellben instrumentális alkompetenciaként jelenik meg. NITZKE és kollégái (2019) tanulmányában a gépi fordításhoz és utószerkesztéshez kötődő kompetenciák a PACTE modellben kapnak helyet, a „hagyományos” kompetenciák, mint a nyelvi, fordítási vagy tematikai kompetencia mellett. A tanulmány a gépi fordítás alkalmazását a fordítási munkafolyamatban a kockázatelemzés szemszögéből vizsgálja. A szerzők felhívják a figyelmet a gépi fordításban és utószerkesztésben rejlő veszélyekre, és a fordítási megbízások végrehajtása során az egyéni elbírálás fontosságára. A fordítónak mérlegelni kell, hogy:

- alkalmas-e a szöveg gépi fordítás-utószerkesztésre,
- rendelkezésre áll-e megfelelő minőségű gépi fordító rendszer,
- bizalmas anyagról van-e szó,
- kik lesznek a fordítás felhasználói,
- milyen minőségre van szükség, és
- mennyi idő és pénz áll rendelkezésre a fordításra?

Az elemzés lehetséges eredménye, hogy emberi fordításra van szükség. Bizonyos szövegműfajok, elsősorban a kreatívabb nyelvhasználatot alkalmazó műfajok (még) nem igazán alkalmasak gépi fordításra, az output utószerkesztésére fordított idő vélhetően nem lenne kevesebb, mint a fordítás ideje. Előfordulhat, hogy bár alkalmas a szöveg gépi fordításra, az ingyenesen elérhető, általános fordítómotorok nem alkalmasak a feladathoz, és jobb minőségű, fizetős, ügyfélre szabott rendszerhez pedig nincs a fordítónak hozzáférése. Egy másik esetben a műfaj alkalmas lehet a gépi fordításra, de a bizalmas jellegű dokumentumot adatvédelmi aggályok miatt nem javasolt gépi fordításnak alávetni. Ebben az esetben kivételt lehet tenni, ha olyan rendszert használunk, amely garantáltan nem tárolja a szövegünket, vagy a szövegből teljes mértékben eltávolítottuk a tulajdonneveket és egyéb, azonosításra alkalmas adatokat. Az is előfordulhat, hogy ügyfelünk kér kifejezetten humán fordítást. További kérdés, hogy kik lesznek a fordítás felhasználói: például egyetlen ember szeretné tudni, milyen információt tartalmaz egy idegen nyelvű levél, vagy éveken át sok ember olvassa majd a fordítást, mint például egy használati utasítás esetében? Mekkora a fordítás tétje, és ennek fényében milyen minőséget vár el a megrendelő? A skála legalacsonyabb fokozatainál akár utószerkesztés nélkül, vagy minimális ellenőrzéssel kerülhet felhasználásra a fordítás, míg a legmagasabb minőség esetén az utószerkesztő munkáját egy lektor is átnézi.

3. Neurális gépi fordítómotorok a 2020-as évek fordítópiacán

Az előző bekezdésekben említett Google Translate a nem hivatásos fordító felhasználók által leginkább ismert rendszer. Ingyenesen hozzáférhető az interneten, és bár 133 nyelven képes akár fájlokat is fordítani, a fordítással hivatásszerűen foglalkozó egyének, vállalkozások és intézmények inkább ennél pontosabb rendszereket alkalmaznak munkájuk során. A teljesség igénye nélkül most csak kettő kerül majd említésre: a DeepL neurális gépi fordító, amely a világ legpontosabb gépi fordítórendszereként reklámozza magát, és az Európai Bizottság eTranslation gépi fordítója.

A DeepL neurális gépi fordítórendszer 2017 augusztusa óta ingyenesen elérhető online. 28, főként európai nyelvet tud fordítani, bár a japán, egyszerűsített kínai, és az indonéz is szerepel a nyelvek közt, viszont olyan európai nyelvek, mint a horvát, vagy norvég hiányoznak belőle. Fő előnye a GT-vel szemben, hogy egyrészt a rendszert tisztább, válogatott szövegeken tanítják, ami sokkal jobb minőségű, pontosabb fordításokat eredményez, másrészt, rendelkezik professzionális, fordítóra szabható profilokkal, glosszárriumok adhatók hozzá, és fordítástámogatási rendszerekbe integrálható. A szolgáltatások fix havi vagy éves összegért vehetők igénybe.

Az eTranslation neurális gépi fordítórendszer 2017 novembere óta elérhető. A rendszer regisztráció után ingyenes, online fordítási lehetőséget kínál az uniós intézmények, kis- és középvállalkozások, és felsőoktatási intézmények számára jelenleg 32 nyelven, melyből 24 az EU hivatalos nyelve, de a jelen tanulmány írásakor szerepel például az arab és az ukrán is a palettán. Különlegessége, hogy az általános szövegeket fordító rendszer mellett kilenc egyéb szakterületből választhatunk, ha szövegünk azokhoz közelebb áll, ilyen például a formális EU nyelv, a kultúra vagy közegészségügy.

A jelenlegi tanulmányban minőségi megfontolásokból az eTranslation általános szövegeket fordító gépi motorjára esett a választásom, a következőkben leírt vizsgálatot ennek segítségével végeztem.

4. A kutatás módszertana

A vizsgált szövegrész Martínez-Sachez és Romeu *Development and Software Piracy* című, angol nyelvű, 2018-ban publikált tanulmányának 120 szavas, hat mondatból álló absztraktja. A szövegrészlet két, 2018-ban és 2022-ben készült gépi fordítását hasonlítom össze, melyek előszerkesztés nélkül, az eTranslation neurális gépi fordítóban kerültek lefordításra. A két fordítást utószerkesztői szempontból elemeztem.

Forrásnyelvi szöveg	eTranslation 2018		eTranslation 2022
0) Abstract	<u>Kivonat</u>	=	<u>Absztrakt</u>
1) In this paper, the authors analyze the differences in piracy rates from one country to another.	E <u>dokumentumban</u> a szerzők elemzik a <u>szerzői jogi kalózkodás</u> arányát <u>egyik országból a másikba</u> .	< < >	Ebben a <u>cikkben</u> a szerzők elemzik <u>az egyes országok közötti kalózkodási arányok</u> közötti különbségeket.
2) Like previous papers on the topic, they find that more developed countries have lower incentives for pirating.	A témával kapcsolatos korábbi dokumentumokhoz hasonlóan <u>úgy vélik</u> , hogy a fejlettebb országok kevésbé ösztönzik a kalózkodást.	>	A témáról szóló korábbi dokumentumokhoz hasonlóan <u>azt találták</u> , hogy a fejlettebb országok kevésbé ösztönzik a kalózkodást.
3) Unlike previous papers, they find that the piracy rate is (5) positively correlated with the tax burden rate but negatively correlated with the domestic market size and exports over GDP.	A korábbi dokumentumokkal ellentétben <u>úgy vélik</u> , hogy a szerzői jogi kalózkodás pozitívan korrelál az adóterhekkel, de negatívan korrelál a hazai piac méretével és a GDP feletti <u>kivitellel</u> .	> <	A korábbi dokumentumokkal ellentétben ↑ a kalózkodás mértéke pozitívan korrelál az adóterhekkel, de negatívan korrelál a hazai piac méretével és a GDP-n felüli <u>exporttal</u> .
4) The authors also separate the impacts of education and R&D on piracy, and find two effects with opposite signs.	A szerzők emellett különválasztják az oktatás és az <u>R & D</u> szerzői jogi kalózkodásra gyakorolt hatásait, és két, <u>ellenkező jelekkel ellátott hatást</u> találnak.	< <	A szerzők különválasztják az oktatás és a <u>K+F</u> hatását a kalózkodásra, és két hatást találnak <u>ellentétes jelekkel</u> .
5) Moreover, they find that those countries with smaller, more efficient bureaucracies are likely to protect intellectual property more effectively.	<u>Ezen túlmenően</u> úgy vélik, hogy a kisebb, hatékonyabb <u>bürokratikus eljárásokkal</u> rendelkező országok valószínűleg hatékonyabban védik a szellemi tulajdont.	=	<u>Továbbá úgy vélik</u> , hogy a kisebb és hatékonyabb <u>bürokráciával</u> rendelkező országok valószínűleg hatékonyabban védik a szellemi tulajdont.

6) Finally, they show that the spread of access to the Internet is negatively correlated with the software piracy rate.	Végül azt mutatják, hogy az internethez való hozzáférés terjedése negatívan korrelál a <u>szoftverbitorlási</u> aránnyal.	=	Végül azt mutatják, hogy az internet-hozzáférés terjedése negatívan korrelál a <u>szoftveres kalózkodás</u> arányával.
---	---	---	--

1. ábra *A vizsgált szöveg forrásnyelvi és két célnyelvi változata*

4.1. Kutatási kérdések

Kutatásom fő kérdése, hogy milyen változásokat figyelhetünk meg a gépi fordító 2018-as és 2022-es outputja között, és megfigyelhető-e pozitív minőségi változás? Vajon egyre csökken-e az utószerkesztő munkája, és várható-e, hogy idővel nem lesz szükség rá?

5. Eredmények

A fordítások elemzéséhez a forrásszöveget és a két gépi fordítást az 1. táblázatban vettem össze. Értékelésem szerint, melynek kategóriáit a Strandvik (2017) által leírt lektorálási kategóriákba osztottam (félrefordítás, kihagyás, stílus, nyelvhelyesség, terminológia, központozás, helyesírás) a 2018-as fordítás 5 kritikus hibát tartalmaz, melyek mindenképp utószerkesztésre szorulnak, míg a 2022-es output két ilyen hibát tartalmaz. Ezeket az alábbiakban ismertetem.

A táblázatban gépi output változásait aláhúzással jelöltem, a két fordítás közti oszlopban pedig a változások közti viszonyt értékeltem. A < jel azt jelzi, hogy jobb lett idővel, a > azt, hogy romlott az output, a = pedig a változást jelöli, előjel nélkül. A cím például megváltozott, de mind a *Kivonat*, mind az *Absztrakt* fordítás elfogadható. Az első mondatban az angol *paper* szó *dokumentumra* fordul, ami terminológiai hiba, míg az *egyik országból a másikra* félrefordítás, mindkét hiba utószerkesztésre szorulna. A 2. mondatban a *they find* mindkét fordítás elfogadható, bár a korábbi megoldás stílusában jobban illik a szövegbe. A továbbiakban csak a kritikus hibákra térek ki. A 3. mondatban a 2018-as fordításban *kivitel* lett az *exportból*, míg ugyanitt a 2022-es fordításban *they find* fordítása teljesen kimaradt. A negyedik mondatban az *R&D* fordítatlanul maradt a 2018-as fordításban. A *with opposite signs* kifejezésre az *ellentétes előjellel* lett volna a megfelelő fordítás, ám ez egyik verzióban sem jelent meg. Fontos eredmény továbbá, hogy a 2018-as verzióban, a rendszer nem tett szóközöket a pont elé, így központozás szempontjából is javításra szorult.

Az összehasonlítás alapján tehát a 2018-as verzió 5, míg a 2022-es 2 kritikus hibát tartalmazott. A változásokat áttekintve az 2022-es output 5 esetben jobb, 2 esetben kevésbé jó lett, mint a 2018-as. A vizsgált rövid szövegrészletben tehát pozitív változási trendet találtam, bár minőségi, érthető szöveg alkotásához továbbra se lenne nélkülözhető a humán beavatkozás.

6. Összegzés

A fentiekben egy rövid angol szöveg 2018-as, és 2022-es gépi fordítását vetettem össze az utószerkesztő munkája szempontjából. A 2022-es output lényegesen kevesebb javítást igényelne, így elmondhatjuk, hogy a vizsgált szöveg, nyelvpár és gépfordító-rendszer esetében látható fejlődés, valóban csökken a humán fordító által javításra fordítandó idő, de a trend nem mondható 100%-ban pozitívnak. Egyes mondatokban romlás is tapasztalható (kihagyás, stílusban kevésbé odaillő kifejezés). A tendencia tehát korántsem egyértelmű.

További kutatásokra van szükség, hosszabb szövegekkel. A gépi fordítás területén további vizsgálatra érdemes az egyes fordítómotorok teljesítményének longitudinális összehasonlítása archivált és új gépi fordítások összehasonlító korpuszok segítségével. A kutatások három területen is komoly hasznot hozhatnak: rávilágítanak a neurális gépi fordítás belső rétegeinek működésére, értékes tanulságokkal szolgálhatnak az utószerkesztés munkafolyamatai szempontjából, és a tudatos nyelvhasználat gyakorlásának hasznos eszközévé válhatnak a fordítóképzésben.

Irodalom

- BAHDANAU, D.–CHO, K. H.–BENGIO, Y. 2015. *Neural machine translation by jointly learning to align and translate*. Paper presented at the 3rd International Conference on Learning Representations, ICLR 2015, San Diego, United States.
- EMT EXPERT GROUP. 2009. *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*.
- https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/emt_competences_translators_en.pdf.
- EMT, TOUDIC, DANIEL–KRAUSE (eds) 2017. *European Master's in Translation Competence Framework*. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf
- EUROPEAN MASTER'S IN TRANSLATION. 2022. EMT COMPETENCE FRAMEWORK. BRUSSELS: EUROPEAN COMMISSION. [HTTPS://COMMISSION.EUROPA.EU/NEWS/UPDATED-VERSION-EMT-COMPETENCE-FRAMEWORK-NOW-AVAILABLE-2022-10-21_EN](https://commission.europa.eu/news/updated-version-emt-competence-framework-now-available-2022-10-21_en)
- ESZENYI, RÉKA–DÓCZI, BRIGITTA 2020. Rage against the machine – will post-editing assignments outnumber translations in the future? In: BESZNYÁK, RITA–SZABÓ, CSILLA–FISCHER, MÁRTA (szerk.): *Fit-for-Market Translator and Interpreter Training in the Digital Age*. Vernon Press. Malaga, Spanyolország. 119–133.
- MARTÍNEZ-SÁNCHEZ, FRANCISCO, ROMEU, ANDRÉS 2018. Development and software piracy. *Economics Discussion Papers* 12 (8): 1–21.
- MUELLER, J. P.–MASSARON, L. 2019. *Deep Learning For Dummies*. (1st ed.). Wiley.
- NITZKE, JEAN–SILVIA HANSEN-SCHIRRA–CARMEN CANFORA. Risk management and post-editing competence. *The Journal of Specialised Translation* (31): 239–259.
- NITZKE, JEAN–HANSEN-SCHIRRA, SILVIA 2021. *A short guide to post-editing*. (Translation and Multilingual Natural Language Processing 16). Language Science Press. Berlin.

- PACTE 2003. "Building A Translation Competence Model". In: ALVES, F. (ed.) *Triangulating Translation: Perspectives Process Oriented Research*. John Benjamins. Amsterdam.
- STRANDVIK, I. 2017. Evaluation of outsourced translations. State of Play in the European Commission's Directorate-General for Translation (DGT). In: SVOBODA, T.–BIEL, L.–LOBODA, K. (eds) *Quality aspects in institutional translation*. Language Science Press. Berlin. 123–137.
- SZLÁVIK SZILÁRD 2022. A gépi fordításhoz kötődő alapvető terminusok, definíciók és a közöttük lévő ellentmondások. *Fordítástudomány* 24 (1): 87–103.

IS TRANSLATION STILL A GOOD CAREER CHOICE?

Neural machine translation is revolutionising the translation industry

NAGY, LEVENTE PÉTER

OFFI Ltd.

nagy.levente@offi.hu

Abstract. The fourth industrial revolution has reached the translation industry, forcing translators to reflect on their position in a new environment where machine translation can replace many of their former tasks. The paper argues that MT can be the best friend of translators who are willing to acquire the new mindset and skillset needed for post-editing raw MT output, and gives them an insight into the operation of MT as well as a collection of typical errors to look for as post-editors.

Keywords: machine translation, post-editing, LPE, FPE, MT errors

Je li prevođenje i dalje dobar izbor karijere? Četvrta industrijska revolucija dosegla je i prevoditeljsku industriju prisiljavajući prevoditelje da razmisle o svom položaju u novom okruženju u kojem strojno prevođenje može zamijeniti mnoge od njihovih bivših zadataka. U radu se tvrdi da strojno prevođenje (MT) može biti najbolji prijatelj prevoditeljima koji su voljni prihvatiti novi način razmišljanja i vještine potrebne za naknadno uređivanje sirovog *outputa* strojnog prevođenja (MT), te im daje uvid u rad strojnog prevođenja (MT), kao i zbirku tipičnih pogrešaka koje je potrebno tražiti kod naknadnog uređivanja teksta ili *post-editinga*.

Ključne riječi: strojno prevođenje, naknadno uređivanje (*post-editing*), LPE, FPE, MT pogreške

Érdemes még fordítónak tanulni? A negyedik ipari forradalom mára a fordítóipart is elérte, és arra kényszeríti a szakfordítókat, hogy átgondolják helyzetüket egy olyan új környezetben, ahol a gépi fordítás számos területen kiválthatja őket. A tanulmány mellett érvel, hogy az MT a legjobb barátja lehet azoknak a fordítóknak, akik hajlandóak elsajátítani a gépi fordítás utószerkesztéséhez szükséges új gondolkodásmódot és készségeket, továbbá betekintést nyújt az MT működésébe és azokba a hibatípusokba is, amelyeket utószerkesztőként fel kell ismerniük.

Kulcsszavak: gépi fordítás, utószerkesztés, LPE, FPE, MT hibatípusok

1. Introduction

The past six decades of digitisation have led to a technological revolution that is radically reshaping every industry. Some argue that the unfolding fourth industrial revolution will be much more disruptive than any of the previous ones, in which society and the economy transitioned from agricultural production to industry, from industry to services, and then from services to digitisation (HART 2021). For the first time in history, the advancement

of machines is threatening white collar professions, including translators, in the form of *machine translation (MT)*. Indeed, MT has achieved a dramatically improved quality in recent years and has become a widely available service at an affordable price. This may have caught many translators off guard, although looking back, the trajectory of technological progress is quite clear.

The history of machine translation has been summarized by many authors (PRÓSZÉKY 2021, SZLÁVIK 2022, YANG ZIJIAN 2021), so this paper will only briefly describe the most important milestones. *Rule-based machine translation (RBMT)* systems use built-in dictionaries and grammar rules to translate texts, but they produce lexically or syntactically incorrect results when they lack a term or grammar rule. *Example-based machine translation (EBMT)* works very similarly to how translators use translation memories (TM), trying to construct target language (TL) sentences from fragments of the bilingual sentence pairs in its memory. By definition, this model cannot handle the translation of a text for which there is no similar text in its database. *Statistical machine translation (SMT)* is also based on parallel corpora, but it also monitors the statistical occurrence of words or other units of text to predict the most likely translation of a sentence. Its flaw is that it can only be as good as its corpus and cannot outperform it. *Hybrid machine translation (HMT)* models try to combine the advantages of the preceding systems while eliminating their disadvantages, but it was *neural machine translation (NMT)* that took machine translation to the next level. The biggest novelty is that it can learn linguistic patterns and can be fine-tuned to provide better results. NMT can even be trained to translate language pairs for which it has no directly accessible parallel corpus.

Most translators in Hungary noticed the technological breakthrough when DeepL extended its machine translation service to the Hungarian language in the spring of 2021. Six months later, in December 2021, a Hunnect survey found that the majority of Hungarian translators surveyed (69%) had already used machine translation, and nearly half (41%) used DeepL.¹ The consensus among translators is that DeepL produces translations of almost alarmingly high quality, forcing them to face questions such as the one in the title: How long can I stay in the trade? Will software really replace humans? Is it still worth learning to be a translator? The paper aims to dispel the myth surrounding machine translation, and to show how a perceived rival can be a translator's best friend.

2. MT: strengths and weaknesses

To understand the role of MT in the translation industry, it is important to know its strengths and weaknesses. The strengths of modern neural MT include accuracy, more natural-sounding output, availability in countless language pairs (e.g. Google Translate: 100+, DeepL: 29 languages), free basic service with certain limitations, and platform-independence (browser-based, apps, CAT plugins, etc.). Consequently, the primary target audience of MT

---

1 *A Hunnect 2021-es felmérése a gépi fordítás elfogadottságáról és trendjeiről a szakfordítók körében–összefoglaló (Hunnect's 2021 survey on machine translation adoption and trends among professional translators–Summary)*. November 2021. <https://hunnnect.com/wp-content/uploads/2021/12/Hunnect-Felmeres-a-gepi-forditasrol-2021.pdf>

is not professional translators, but Internet users who use the software and hence are able to navigate foreign language websites and communicate in languages they do not speak. Some researchers (NURMINEN 2019, 2021) claim that machine translation is used by non-translators in 99.97% of the cases to understand the meaning of a text or to communicate at a basic level with others (termed by Nurminen as *gist MT* or *gisting*), and by qualified translators in only 0.03% of the cases.

The weaknesses of MT can be traced back to the very foundations of its functioning. Just as a human translator specialises in a particular field of interest, MT is also trained with texts from different domains. MT, therefore, excels in the trained domains, but the further away the text to be translated is from such domains, the worse the quality of the translation will be. Likewise, quality deteriorates if we try to apply it to more abstract, more metaphoric, more creative text types with specific terminology (e.g. commercials, editorials, highly technical texts). Lulled by its convincing but uncontrolled quality, everyday users often make the mistake of uncritically accepting machine translation in its raw form. It is therefore essential that a translator should act professionally, handling machine-translated texts in awareness of all strengths and weaknesses of the MT engine used, and focusing on the typical errors detailed below.

3. Raw and post-edited MT

As long as the function of machine translation is merely to support basic understanding, users will forgive its quality errors and even potential mistranslations as they get immediate translation at no cost. However, if users want perfect quality, that is, an error-free translation, consistent terminology or a creative touch that departs from the source text, they will have to engage a professional translator to check the text. This is called *machine translation post-editing* (MTPE). The emergence of machine translation and post-editing has created new categories of translation quality that were previously unimaginable: *raw machine translation* (RMT), which is immediately available but may contain errors of varying gravity, *light post-editing* (LPE), which aims to correct major errors but is still extremely fast, and *full post-editing* (FPE), which entails an in-depth linguistic and terminological revision but is still significantly faster than traditional human translation. The more post-editing criteria you want to include in *post-edited machine translation* (PEMT), the slower and more costly the process, but also the higher the level of controlled quality will be:

MTPE level	Fastness		Quality	
	RMT	LPE	FPE	HT
Number of MTPE criteria	0	1–5	5+	N/A
Aim	Gist reading, basic communication	Fast translation, free of major errors	Fast translation, free of errors	Unique requirements

Figure 1: *MTPE levels*

The most important change that NMT has brought to the lives of professional translators is that they can now provide different levels of quality, tailored to customer needs. Until now, there has been no “rough translation”. Even if something had to be translated in a rush, with quality being much less important than the deadline, the translator still had to understand every single sentence, do the translation (perform the transfer operations) and type or dictate the text. Accordingly, the turnaround time for the translation was at least a few hours, but more likely days or weeks, depending on the length of the text. With MT, the client has instant access to a usable translation (RMT), but if quality is important, depending on the time and money available, they can have the MT output checked against various criteria by a post-editor (LPE and FPE). A new requirement for a translator who also undertakes MTPE is therefore to identify the level of post-editing expected by the client, assess the quality of the machine-translated text and determine the expected time and cost of post-editing.

4. The dividing line between LPE and FPE

The dividing line between light and full post-editing is, in my view, whether our set of PE criteria includes checking content equivalence between the source and target language texts. It is not enough to review the target language text and correct errors in terms of formatting, spelling, grammar, language use, consistency, etc., but the post-editor also has to read and interpret the source language text, which drastically reduces the speed of post-editing.

The line between LPE and FPE is further blurred by international translation industry guidelines which do not use the word *equivalence* but refer to *correctness* or *accuracy* even for LPE (e.g. TAUS: “*correctly* conveying the meaning of the source sentence”² or Acolad:

2 „Correctly conveying the meaning of the source sentence.” Massardo, Isabella – van der Meer, Jaap–O’Brien, Sharon –Hollowood, Fred –Aranberri, Nora –Drescher, Katrin. 20 January 2016. TAUS *post-editing guidelines*. TAUS–The Language Data Network. <https://info.taus.net/mt-post-editing-guidelines> Accessed: 2022. 10. 01.

“ensure *correctness* of content”).³ Even the ISO 18587:2017 standard on post-editing⁴ uses the word *accuracy* in this context. Although the document defines LPE as a process which only aims to ensure that the translation is “comprehensible” (ISO 18587: 217, 3.1.6), in its informative Annex B it says that the output should be “comprehensible and *accurate*” and that LPE should ensure that “no information has been added or omitted” (ISO 18587: 217, p. 10). Both additional requirements mean that LPE should involve checking the equivalence of source and target sentences.

5. The post-editor’s expectations of machine-translated text

The post-editor has different expectations of human and machine translation, and they all stem from the presence or absence of human intelligence. Human translators are expected to understand the source text and convey its content and message in the target language; to be creative in their use of the source text, drawing on their background knowledge to delete redundant passages or make use of interpretative insertions; and to correctly interpret references within and outside the text in order to maintain coherence and contextuality. By contrast, MT cannot be expected to do all this, as it does not interpret the text, has no knowledge of the world, and due to its sentence-focus, it has difficulty decoding anaphora, cataphora and ellipsis in the text. It is important for the post-editor to keep all this in mind, as the strengths and weaknesses listed will result in different types of errors, and this will determine the focus of post-editing.

The above psychological attitudes of post-editors have been the subject of a witty experiment by DAEMS and MACKEN (2021). The authors wanted to know if post-editors did their job differently if they thought machine translation was human translation, and vice versa. They found that in both cases the quality of the post-edited text was better for the deceived respondents than for those who were informed correctly about the origin of the translation. The authors came to the conclusion that “when they believe they are post-editing [MT output], people dare to suggest more changes than when they believe they are revising a [human translated] text” (DAEMS and MACKEN 2021: 69). Conversely, when they thought they were post-editing MT, even though they were dealing with human translation, they paid more attention to accuracy, which in turn directly improved the overall quality of the target language text. It can therefore be concluded that the assumptions about the source of the translation influence the quality of post-editing (and revision).

---

3 „Ensure correctness of content.”: Translation Tools: How to make the best of them? PART 2 Machine Translation & PEMT. 2021. Accolad. https://community.acolad.com/wp-content/uploads/2021/11/acolad-community-ebook-part2.pdf?utm_source=Website&utm_medium=CTA&utm_campaign=ebook_MT_PEMT Accessed: 2022. 10. 01.

4 “[LPE is] a process of post-editing to obtain a merely comprehensible text without any attempt to produce a product comparable to a product obtained by human translation” ISO 18587:2017 Translation services – Post-editing of machine translation output–Requirements

6. Typical errors in machine translation

Once the post-editor has become familiar with the operation of the MT used, has assessed the quality of MT output and determined the MTPE level and criteria, and is aware of their own assumptions as post-editor, they are ready to start the process. Compared to human translators, MT makes several new types of errors, which post-editors should pay particular attention to. Below is a collection of these.

6.1. Abbreviations and acronyms

MT is vague on abbreviations, so the post-editor's main concern should be to ensure that the translation of such terms is consistent throughout the text. A typical mistake is the sudden use of a different term for an abbreviation already introduced in the text earlier:

SL text	MT
A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 80. §-ának (1) bekezdése szerint... A Btk. idézett rendelkezése (...)	Pursuant to Section 80 (1) of Act C of 2012 on the Criminal Code (hereinafter: Btk.)... This provision of the Criminal Code (...)

Sometimes an acronym remains in the source language form in the MT output, even though it has an established equivalent in the target language:

SL text	MT	MTPE
KFI alapú termékek	KFI -based products	RDI -based products
MTMI területek	MTMI fields	STEM fields

At other times the abbreviated form itself is accurate, but the full form is not. This typically occurs when a phrase (e.g. EN: readiness level) coined in a foreign language becomes established in another language (HU: érettségi szint) and then needs to be translated back into the original language, but the translated form (EN: maturity level) does not meet the original:

SL text	MT	MTPE
a „Technológiai érettségi szint” (TRL) szempont rendszere szerint Agrárinnovációs és Tudásátadási Rendszer (a továbbiakban: AKIS).	according to the “Technological maturity level” (TRL) criteria. Agricultural Innovation and Knowledge Transfer System (hereinafter: AKIS)	according to the “Technological Readiness Level” (TRL) criteria. Agricultural Knowledge and Innovation Systems (hereinafter: AKIS)

The post-editor should have suspicion if the letters of the acronym do not give the initials of the full form, although even matching initials can be misleading, so it is mandatory to double-check them:

SL text	MT	MTPE
Európai Nyílt Tudományos Együttműködés (EOSC)	European Open Science Cooperation (EOSC)	European Open Science Cloud (EOSC)

6.2. Proper names

As with abbreviations and acronyms, proper names should be checked every time they occur. There is not much room for error with personal names, but there is with the titles that follow them, as these are usually fixed terms. The names of organisations and programmes are often fixed terms, too, so when they are translated back to the original source language, MT may take a guess that is pleasing but ultimately incorrect:

SL text	MT	MTPE
Európai Nemzeti Parkok Napja	European Day of National Parks	European Day of Parks
Natura 2000 Hálózat európai napja	European Day of the Natura 2000 Network	European Natura 2000 Day

6.3. Other terms

Apart from abbreviations and proper names, post-editing should naturally cover all other terms, too. However, MT involves a lot of inconsistency compared to human translations. Because of its sentence-focus, MT often gives synonyms or circumlocutions for previously correctly used terms:

SL text	MT
...esetét a Btk. szabályozza. A Btk. értelmében...	...is governed by the Criminal Code . According to the Penal Code ...
kedvezményrendszer meghatározása...a kedvezményrendszer európai uniós állami támogatási szabályaival való összhangjának vizsgálata	defining a system of incentives ...examining the compatibility of the benefit scheme with EU state aid rules

Here, too, post-editors should pay special attention to reverse translations (*EN: knowledge dissemination* > *HU: tudásközvetítő* > *EN: knowledge intermediary*):

SL text	MT	MTPE
kutató és tudásközvetítő szervezetek	research and knowledge intermediary organisations	research and knowledge dissemination organisations.

6.4. Hallucination

Another new phenomenon is what researchers call *hallucination*, where MT adds elements to the translation that do not exist in the source text. For this reason, post-editors should pay particular attention to figures and longer lists, among other features. This is particularly frustrating because it is in these repetitive, easily recognisable patterns that you would most rely on the accuracy of MT:

SL text

...szóló 20/2021. (V.17.) AM rendelet 6. § (1) bekezdése értelmében

... 5,5 TeV (5 500 000 000 000 eV) energiával.

...Bonaire, Brazília, Brit Virgin-szigetek, Chile, Costa Rica, Curaçao, **Dominikai Közösség**, Dominikai Köztársaság, **Egyesült Államok**, El Salvador, Grenada, Guatemala...Trinidad és Tobago, Turks- és Caicos-szigetek, Uruguay...

MT

Pursuant to Article 6 (1) of AM Decree 20/2021 (17.V.**2021**) on ...

... at an energy of 5.5 TeV (5 500 000 000 000 **000** eV).

...Bonaire, Brazil, British Virgin Islands, Chile, Costa Rica, Curaçao, **Dominican Republic**, Dominican Community, **Dominican Republic**, El Salvador, Grenada, Guatemala...Trinidad and Tobago, Turks and Caicos Islands, **United States**, Uruguay, **United States of America**...

6.5. Failure to fix source text errors

The easiest way to tell that a sentence is machine translated is that it “sticks” too much to the structure of the original sentence. As mentioned in paragraph 5, MT does not interpret the text, so it cannot edit out errors, or any redundant or obscure elements in the source text, so it will preserve them in the translation:

SL text

...alapvető fordulatot jelent a hagyományos közbeszerzési eljárások megközelítési **módjában, szemléletében.**

A magyar kormány a kezdetektől fogva jelentős erőforrásokat biztosított **helyi lokális** megoldások kifejlesztésére...

...éghajlatváltozás kapcsán **sok ismeretet kell még elsajátítani.**

MT

...represents a fundamental shift in the **approach and approach** to traditional public procurement procedures.

From the outset, the Hungarian government has provided significant resources to develop **local, local** solutions...

there is still **a lot of knowledge to learn** about climate change...

The latter type of errors can be easily avoided, if the source text is already written in MT-friendly structures, short, clear sentences free from redundancies. If the source text is not like that, however, post-editors can still use the interactive interfaces of most MT providers (e.g. DeepL Translate App), which allow for editing the source text and then re-translate it with MT. This way, the editing out of errors will no longer be part of post-editing but rather of pre-editing.

7. Conclusion

People use machine translation mainly for purposes for which they would never have engaged a professional translator, so MT does not take away the job of human translators. At the same time, the leap in MT quality has fundamentally changed the lives of professional translators, giving them a tool to produce unimaginable volumes of high-quality translations in much less time. However, it is important to be aware of the operation and typical errors

of MT engines, the levels and associated criteria of post-editing, and the expectations of the client or translation agency if MTPE is requested instead of human translation. MTPE requires a lot of practice, so it is crucial for training institutions to integrate MTPE modules into their translator training and provide separate MTPE courses to qualified translators.

Literature

- DAEMS, JOKE–MACKEN, LIEVE 2021. Post-editing human translations and revising machine translations. Impact on efficiency and quality. In: Koponen, Maarit–Mossop, Brian–Robert, Isabelle S.–Scocchera, Giovanna (eds.): *Translation revision and post-editing. Industry Practices and Cognitive Processes* Routledge. London–New York.
- HART, TERI 2021. *Hardwired to Learn. Leveraging the Self-Sustaining Power of Lifelong Learning* USA. Chakra7 Press.
- NURMINEN, MARY 2019. Decision-making, Risk, and Gist Machine Translation in the Work of Patent Professionals. In: UTSURO, TAKEHITO–SUDOH, KATSUHITO–TSUNAKAWA, TAKASHI (eds.): *Proceedings of The 8th Workshop on Patent and Scientific Literature Translation*. European Association for Machine Translation. Dublin.
- NURMINEN, MARY 2021. 'Who actually uses machine translation tools and for what?' A look at the MT use of non-translators. Zoom meeting: Machine Translation in 4IR. University of Johannesburg, 25 August 2021
- PRÓSZÉKY, GÁBOR 2021. A gépi fordítás hetvenéves története. In: DODÉ, RÉKA–LUDÁNYI, ZSÓFIA (eds.): *A korpusznyelvészettől a neurális hálókig. Köszöntő kötet Váradi Tamás 70. születésnapjára*. Nyelvtudományi Kutatóközpont. Budapest. 141–156.
- SZLÁVIK, SZILÁRD 2022. A gépi fordításhoz kötődő alapvető terminusok, definíciók és a közöttük lévő ellentmondások. *Fordítástudomány* 1: 87–103.
- YANG ZIJIAN, GYÓZÓ 2021. A gépi fordítás és a neurális gépi fordítás. *Modern Nyelvoktatás* 2–3: 129–139.

TÍPUSHIBÁK A MAGYAR TANKÖNYVEK FORDÍTÁSÁNÁL

Meleg-e a nyárfa? (topla topola)

WALKÓ ÁDÁM

*Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
awalko@ffos.hr*

Absztrakt. Biztosítandó az alkotmányerejű törvénybe foglalt jogot a kisebbségek anyanyelven történő oktatására, a horvát Oktatási Minisztérium 2007-ben tankönyvfordítási programot indított. A 2019/2020-as tanévtől új horvát tankönyvek jelentek meg és a tankönyvek magyar nyelvre fordítása újra szükségszerűvé vált. A tanulmány a fordítások típushibáit modellezi, megállapítva néhány jellemző tendenciát a megformálási hibák és az interferenciahibák keretében. A magyar nyelvű hivatásos szakfordítók száma Horvátországban messze alulmúlja a szükségést és elégségest, az igény pedig egyre növekszik. Ezért nyelvpolitikai és stratégiai cél a szakfordítók egyetemi szintű képzése.

Kulcsszavak: fordítástudomány, kétnyelvűség, interferencia, hibatipológia

Tipične pogreške u prijevodu udžbenika na mađarski jezik. Je li topola topla? Kako bi se osiguralo pravo manjina na obrazovanje na materinskom jeziku, kako je zajamčeno i hrvatskim Ustavom, Ministarstvo obrazovanja Republike Hrvatske pokrenulo je 2007. godine program prevođenja udžbenika. U školskoj godini 2019./2020. objavljeni su novi udžbenici te se pojavila potreba za njihovim prevođenjem na mađarski. Rad se bavi tipičnim pogreškama u prijevodima identificirajući određene tendencije u pogreškama oblikovanja i pogreškama interferencije. Broj profesionalnih prevoditelja na mađarski jezik u Hrvatskoj daleko je manji od stvarne potrebe, a potražnja postaje sve veća, stoga su jezična politika i obrazovni strateški ciljevi usmjereni na obrazovanje prevoditelja na sveučilišnoj razini.

Ključne riječi: znanost o prevođenju, dvojezičnost, interferencija, tipologija pogrešaka

Typical translation errors in Hungarian school books. Is the aspen warm? (topla topola)

In order to ensure the right to education of minorities in their mother tongue, as enshrined in the Constitutional Law, the Croatian Ministry of Education launched a textbook translation programme in 2007. New Croatian textbooks were published from the 2019/2020 academic year and the translation of these textbooks into Hungarian became necessary again. The paper deals with the typical errors of translations, identifying certain trends in formatting errors and interference errors. The number of professional Hungarian-language translators in Croatia far exceeds what is necessary and sufficient, and the demand is growing. Therefore, the linguistic policy and strategic objective is to train translators at university level.

Keywords: translation studies, bilingualism, interference, typology of errors

1. Bevezetés

Magyartannyelvű iskolákban magyar nyelvű tankönyvekből tanulnak a diákok. Magyarországon a többségi társadalom szempontjából magától értetődőnek vehető ez a kijelentés, a Kárpát-medencében viszont, ahol a magyar nyelvű oktatás nemzeti kisebbségi keretekben folyik, már korántsem egyértelmű. A horvátországi magyarok oktatási rendszerében sincs ez másképp, noha a Drávaszögben a magyar nyelvű oktatás immár majdnem ötszáz éves múltra tekint vissza¹. Biztosítandó az alkotmányerejű törvénybe foglalt jogot a kisebbségek anyanyelven történő oktatására a horvát Oktatási Minisztérium 2002-ben tankönyvfordítási programot indított, a magyar tannyelvű iskolák horvát nyelvű tankönyvek magyar fordítása és a magyar nyelv és irodalom tantárgy tanításához Magyarországon megjelent, de a horvát Oktatási Minisztérium által jóváhagyott tankönyvek közül válogathattak. A 2019/2020-as tanévtől új horvát tankönyvek jelentek meg és a tankönyvek magyar nyelvre fordítását újra szükségsszerűvé vált. (VARGA 2022)

A fordítások folyamatát az eszéki Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ a Horvátországi Magyar Pedagógusok Fórumával együttműködve szervezte meg, a tankönyvek fordítása jelenleg is tart. A munkamenetbe az eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatói is bekapcsolódtak, miután felkérést kaptak az elkészült fordítások nyelvi lektorálására és korrektúrázására. Jelen tanulmányban az általam végzett lektorálás tapasztalatairól számolok be, néhány jellemző típushibába csoportosítva. Tekintettel arra, hogy a fordításokat zömmel a horvátországi magyar iskolákban tanító pedagógusok végezték, és noha illetően minőségükben munkájukat lelkiismeretesen és szakszerűen látják el, nem szakképzett fordítók és fordítási tapasztalatuk meglehetősen változó, nagyon fontosnak tartom kiemelni, hogy nem a fordítások minőségét kívánom megítélni vagy értékelni. Mérvadónak és kiindulási pontnak lehet tartani Klaudy Kinga megállapítását, miszerint téves az a hozzáállás, „*amely a fordításokban előforduló egyes lexikai vagy mondatszerkesztési hibák kipéccézéséből és a fordítók hibáztatásából áll. Az ilyen fordításkritikáknak rendszerint igazuk van, de semmire sem megyünk velük.*” (KLAUDY 1994: 57) A cél a típushibák részletezésénél a fordítási folyamat megkönnyítése, segítség a kevésbé tapasztalt fordítóknak a munkájuk során óhatatlanul felmerülő dilemmák feloldásában, illetve a típushibák okainak feltárása és megismerése, hogy ezeket a szempontokat be lehessen építeni a tankönyvek fordításával kapcsolatos szakmai továbbképzések, egyeztetések alkalmával, de legfőképp ráirányítani a figyelmet a szakfordítás egyetemi MA-szintű képzés égető szükségességére, hogy a megfelelő feladatokra megfelelő szakemberek álljanak rendelkezésre a jövőben.

A korpusz az általános iskola biológia tankönyv, munkafüzet és feladatlapok, illetve a római katolikus hittan tankönyvek² fordításából áll, de a tanszéki kollegákkal folytatott

1 A horvátországi magyar oktatási rendszerről részletesen l. Varga (2022).

2 D. BENDELJA–Ž. LUKŠA–R. ROŠČAK–E. OREŠKOVIĆ–M. PAVIĆ–N. PONGRAC 2019. *Biologija 7. Udžbenik za biologiju u sedmom razredu osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga d.d.

D. BENDELJA–Ž. LUKŠA–R. ROŠČAK–E. OREŠKOVIĆ–M. PAVIĆ–N. PONGRAC 2019. *Biologija 7. Radna bilježnica za*

lektorálási tapasztalatcsere során hasonló megállapításokra jutottunk a többi tankönyv fordításával kapcsolatban is, valamint a transzferhibák esetében hasonló jelenségeket találtam, mint Kiss Gabriella, aki a Zágrábi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Hungarológia Tanszékén tanuló hallgatók írásbeli megnyilatkozásait vizsgálta. (vö. KISS 2020) A fordítások típushibáinál a nyelvhelyességi szintet elemeztem kontrasztív és komparatív módszerekkel, KLAUDY (2005) és HELTAI (2004, 2005) hibatipológiáját vettem alapul, a terminológia fordításának nehézségeiről és a lektorálásának tapasztalatairól jelen tanulmánykötetben Bockovac Tímea írt.

2. Fordítási hibák és hibatipológiák

Közkeletű a vélekedés, miszerint a fordítás mindig és csakis halvány mása lehet az eredeti szövegnek, és az igényes olvasó kizárólag eredetiben hajlandó befogadni egy szöveget. A lektornak viszont hivatása a szöveg, nem indulhat ki a hiedelemből, hanem szakmai szempontok szerint nézi át és javítja a fordítást. A javításokban ugyanakkor éppen a szakmai szempontok sokszínűsége nehezíti a hibák azonosítását, Klaudy találóan meg is jegyzi: „*Abány lektor annyiféleképpen nevezí meg a hibákat.*” (KLAUDY 2005: 79) Rendszerezve és szűkítve a hibák szerteágazó értelmezését és szintjeit, Klaudy négy fő hibatipológiát állított fel: „*I. A hibák okából kiinduló tipológia; II. Az információ átadásának sikerességéből kiinduló tipológia; III. Nyelvészeti kategóriákra alapozó tipológia; IV. A hiba előfordulásának szintjéből kiinduló tipológia.*” (KLAUDY 2005: 79)

Fordítópédagógiai szempontból az első tipológia a legfontosabb, mivel nem a hibák pusztá azonosítása (és semmiképpen sem a stigmatizálása) a jelen vizsgálódás tárgya, hanem a megértés, hogy mi okozta a hibákat. Klaudy az első tipológián belül a következő hibakategóriákat felelteti meg: „*(1) Megértési hiba (a fordító nem érti a forrásnyelvi eredeti szöveget), (2) Transzfer hiba (nem tudja átváltani), (3) Megformálási hiba (nem tudja megfogalmazni a célnyelven). Ide tartoznak a nyelvhelyességi hibák: egyeztetés, helyesírás, nagybetű/kisbetű, egybeírás/különírás stb., (4) Figyelmetlenségéből adódó hiba (pl. 1956 helyett 1856).*” (KLAUDY 2005: 79)

Heltai a nyelvhelyességi hibát a nyelvi normák, illetve a nyelvhelyességi normák felől közelíti meg, miszerint a hiba a normától való szándékos és nem szándékos eltérés. A fordító esetében nem feltételezhető, hogy szándékosan sértené a normát, amikor hibát követ el a fordításban (noha ezt sem lehet mindig kategorikusan kizárni, ha a fordítás manipulatív szándékkal vagy megbízásból készül), ezért a nem szándékos eltérés hibakategóriáját érdemes beemelni a vizsgálódásba, annál is inkább, mert Heltai itt a normasértés kiváltó okait is megnevezi:

---

biologiju u sedmom razredu osnovne škole. Školska knjiga d.d. Zagreb.

Pokusi. *Biologija 7. Radni listovi iz biologije za 7. razred osnovne škole.* 2019. Školska knjiga d.d. Zagreb.

T. PETKOVIĆ–J. ŠIMUNOVIĆ–S. LIPOVAC 2021. *U Božjoj ljubavi. Udžbenik za katolički vjeronauk prvoga razreda osnovne škole.* Glas koncila. Zagreb:

M. NOVAK–B. ŠIPINA 2021. *Učitelj, gdje stanuješ? Udžbenik za katolički vjeronauk petoga razreda osnovne škole.* Glas koncila. Zagreb.

„A norma nem szándékolt figyelmen kívül hagyása – a tulajdonképpeni nyelvhelyességi hiba – a következő okok miatt fordul elő: 1. Az elvárt nyelvváltozat helyett más nyelvváltozat normáinak használata, például írott nyelvváltozat helyett beszélt nyelvváltozat. 2. Tökéletlen létrehozás (performanciahibák): beszéd-, ill. helyesírási hiba, nyelvbotlás, újrakezdés, szerkezetek/kollokációk keverése stb. 3. Az egyén kompetenciájának bizonytalanságai v. hiányosságai: a szövegalkotási, lexikai, szociokulturális, pragmatikai kompetencia hiányosságai (szavak, frazeológiai egységek bizonytalan ismerete, nyelvváltozatok, udvariassági formák ismeretének korlátai, stratégiák hiánya). 4. A nyelvi rendszer bizonytalansága, hiányosságai ritkább formák esetében; analógiás létrehozás. 5. A nyelvi rendszer változása: ingadozó/ megváltozott nyelvhasználat, versenyző formák szemben a normák konzervativizmusával. 6. Más nyelv hatása (interferencia).” (HELTAI 2004: 419)

Ezek a normasértések a beszélt és írott nyelvre egyaránt érvényesek, Heltai azonban tovább viszi a fordításoknál beazonosított hibatípusokat. Így megkülönböztet információs (tartalmi) hibákat, azaz amikor a forrásnyelv információit tévesen adja át a célnyelvi fordítás, ezt Heltai a szakszövegeknél elfogadhatatlannak tartja) és megformálási hibákat (ez lényegében megegyezik Klaudy által megfogalmazott hibakategóriáinak), amikor a hibák a célnyelv nyelvhelyességi szabályainak (a nyelvtani normák) betartása szintjén, illetve a stilsztika szintjén keletkeznek. A megformálási hibák a performancia és a kompetencia hiányosságaira vezethetők vissza, néha pedig a megformálás hiányosságai az információ torzulását vagy elvesztését eredményezik és így információs hibákká válnak. Az interferenciahibák részben performanciahibák a forrásnyelv nyelvi normáit túlságosan hűen tükröző célnyelvi szövegben (amiket a fordító feltehetően észre is vehetne, és maga is ki tudná javítani), másrészt a kompetencia bizonytalanságát mutatja, amikor a fordító nem ismeri eléggé a célnyelv normáit, befolyásolható a forrásnyelvi mintákkal (maga észre sem venné a hibákat, nem érezné a szokatlan nyelvhasználatot). Az említett hibák mindegyik kategóriájára érvényes, hogy lehetnek nyilvánvalók vagy rejtettek. A nyilvánvaló hibát az olvasó (és természetesen a lektor is) azonnal észreveszi, a rejtettet nem, mert az általában nyelviileg helyes. A rejtett információs hiba megtévesztő, de nem feltétlenül releváns, mert ha a szöveg értelmezésénél nincs gyakorlati jelentősége, akkor akár örökre rejtve maradhat, ezért a fordítás felhasználásának körülményeitől függ. (HELTAI 2005)

Az „aki keres, talál” elv alapján természetesen mindegyik hibakategóriára rengeteg példát lehetett volna felhozni, de a terjedelmi korlátok és a feltett szándék sem teszik ezt lehetővé és célszerűvé. A típushibák keresésénél és beazonosításánál a korpusz alapján jól körvonalazható, hogy a leggyakrabban és leginkább jellemző hibák megformálási hibák és az interferenciából adódó transzferhibák, illetve sokszor ezek kombinációi. A háttérben a tankönyvek fordítóinak kompetenciájának bizonytalansága áll, mint már említettük nem hivatásos szakfordítók végezték a munkát, így a megformálásban a gyakorlat és a tapasztalat hiánya miatt számos egyszerűen elkerülhető hiba (pl. helyesírási, központosási) maradt a szövegben, valamint az általuk használt anyanyelvváltozat szerinti formát használták az elvárt nyelvi norma helyett. A másik, jóval hangsúlyosabb körülmény, hogy a fordítók kétnyelvű környezetben szocializálódtak, kétnyelvű környezetben élnek, tanítanak gyakran a

házastársuk is horvát, ezért a horvát nyelv interferáló hatása a mindennapi beszélt nyelvükben is jelen van, természetesnek érzik az anyanyelvváltozatukban (a dél-baranyai nyelvjárásban) búvópatakként előbukkanó horvát elemeket, így ezeket feltehetően maguk számára is észrevétlenül beleírják a fordítás szövegébe, mert még ha talán érzik is, hogy valami nincs rendben, tollukat (billentyűzetüket) a „*forrásnyelvi minta fogva tartja.*” (HELTAI 2005: 50)

3. Megformálási hibák

A különböző helyesírási hibák olyan nyilvánvaló performanciahibák, amiket tudatos fordítói stratégiákkal könnyedén ki lehetett volna küszöbölni, például a szövegszerkesztő helyesírásellenőrző funkciójával, mint a kiejtés szerinti helyesírás szabályainak megsértése, de sok esetben tekinthetjük ezeket figyelmetlenségből adódó hibáknak is. A megkettőzött mássalhangzók helyett például egyet írnak:

*A pikkelyek védelem nyújtás mellet, mozgásuk közben csökkentik a víz ellenállását.
A többséjtű élőlényeknek ... ki kellet fejleszteniük további alkalmazkodásokat.
... így az ember elvérezhet a legkisebb sérüléstől ...
Ahoz, hogy ez a folyamat ...*

Valószínűleg az anyanyelvhasználat fonetikai sajátossága miatt kettőzik meg az egyébként egy mássalhangzóval írott szavakat, ezeket szinte kivétel nélkül így használják. Ezek a kompetenciahibák az anyanyelvváltozat át nem váltásából fakadnak:

*Nézz utánna ki volt Ivan Vučetić, és miért volt fontos?
Ők egyfolytában lélegeznek, nappal és éjszaka ...
Minnél aktívabbak vagyunk ...
... az izületi szallag a csontokat köti össze ...
Csontszövetünk életünk folyamán folyamatosan megújul ...
Az oldott oxigénben gazdag víz bejut a szájnyílásokon ...
Ivartalan szaporodással az utódok megegyeznek a szülőikkel.
A hüllőknél a tüdő felülete valamennyivel kisebb ...*

Ugyanez a hátere az olyan performanciahibáknak, ahol a szóelemző írásmód normáját szegik meg, például a zöngés és zöngétlen, de egyéb hangpároknál is:

*Ha aktívak vagyunk, testiünknek több energia szükséges.
Mi a különbség a izületi szallag és a inak között?*

Az interpunkció hibáit – amellet, hogy nyilvánvaló performanciahibák – részben tekinthetjük interferenciahibáknak is, mert például a horvát helyesírás szerint a mellérendelő kapcsolatos mondatoknál a „*hogy*” (da) kötőszó, illetve az alárendelő összetett mondatokban a vonatkozó

névmások elé nem kell vesszőt tenni. Ilyenkor majdnem minden esetben a forrásnyelvi minta érvényesül:

Az elsősegélynyújtás során fontos hogy megvédje magát ...

Derítsd ki hogy ...

... alkalmazta először az ún. kettős elnevezést tudományos névként amelyet mai napig így is használunk.

Azokon a helyeken érezhető legjobban ahol nagyobbak az artériák ...

... főleg a téli időszakban amikor ...

A tankönyvek és a munkafüzetek sajátosságából eredően számtalan feladat, instrukció található, ezek megfogalmazásánál felszólító mondatokat szokás használni, és ezeket a magyar és a horvát norma szerint egyaránt mindig felkiáltójellel zárjuk. Fontos, hogy ehhez következetesen ragaszkodjunk, még abban az esetben is, ha a horvát szövegben ez nem érvényesül, ilyenkor a forrásszöveg is megsérti a rá vonatkozó normát:

Olvass érdekes adatokat, kutasd fel és válaszold meg a kérdéseket.

Az évszámok írásánál egyértelmű interferenciahiba a horvát helyesírás követése, miszerint az évszámok után mindig pontot raknak, ez kivétel nélkül ilyen formában szerepelt a fordításokban, amikor időszakot jelölnek csak az évszámok feltüntetésénél:

Louis Pasteur (1822.–1895.)

4. Interferenciahibák

A -hat/-het deverbális verbunképző funkcióját tekintve szintetikus szóképzésben van szerepe és többféle pragmatikus jelentéssel bír. A horvát „moći” (tud) segédigének funkcionális ekvivalense lehet, ha a magyar pragmatikai funkciója a cselekvés lehetőségének kifejezése. A forrásnyelvben használatos „moći” segédige a magyar „tud” módbeli segédige pragmatikai funkciójában (tudás, képesség) szintén fordítható, de a cselekvés lehetőségének kifejezése értelmében téves, mert a horvát nyelvben nem válik el alaktanilag a két pragmatikai funkció, ezért nyilvánvaló interferenciahiba, ha a módbeli segédige funkcióban fordítják. A két nyelvű háttérből adódóan ez a beszélt nyelvben is így van, magától értetődően a horvát nyelvi norma szerint használják, az írott szövegben viszont ez performanciahibaként a magyar pragmatikai funkciót használja tévesen:

Forrásszöveg: *Kako mogu utjecati na zdravlje svojeg sustava za kretanje*

Fordított szöveg: *Hogyan tudok hatni mozgás szervrendszerem egészségére*

Lektorált változat: *Hogyan befolyásolhatom a mozgásrendszerem egészségét?*

Forrásszöveg: *Prema tome, možemo ih podijeliti na autotrofne i heterotrofne organizme.*

Fordított szöveg: *Pont ez miatt az élőlényeket fel tudjuk osztani autotróf és heterotróf szervezetekre.*

Lektorált változat: *Pont emiatt az élőlényeket feloszthatjuk autotróf és heterotróf szervezetekre.*

A közeljövő kifejezésére a magyar nyelvben a jelen idejű kijelentő igék is alkalmasak, míg a horvátban inkább az egyszerű jövő időt használják a „htjeti” segédige rövidített alakjával. A horvát nyelvhasználati szokás tükörfordítása szintén interferenciahibának tekinthető, noha itt olyan nyelvtani jelenségről van szó, amely önmagában előfordulhat, a normát nem sérti, de a szokásos nyelvhasználatnak nem felel meg:

Forrásszöveg: *Uvidjet ćeš da su sva bića međusobno povezana.*

Fordított szöveg: *Meg fogod látni, hogy az összes élőlény egymással összeköttetésben van.*

Lektorált változat: *Felismered, hogy az összes élőlény egymással összeköttetésben van.*

A következő példában annyira erős a forrásnyelvi minta, hogy akkor is a segédige jövő időt használta a fordító, amikor a forrásszövegben nem is szerepelt:

Forrásszöveg: *U njoj ćeš pronaći različite zadatke koji te potiču na istraživanje (pokuse, promatranja, projekte i dr.).*

Fordított szöveg: *Különböző feladatokat fogsz találni, melyek kutatásokra fognak ösztönözni téged (kísérletek, megfigyelések, projektek és még sok más).*

Lektorált változat: *Különböző feladatokat találsz majd, amelyek kutatásra ösztönöznek téged (kísérletek, megfigyelések, projektek és még sok más).*

A passzív szerkezetek mindkét nyelvben jelen vannak, de az írott szövegekben a magyarban hagyományosan stilisztikai hibának tartják a használatát, inkább az ige múlt idejű alakját vagy a befejezett melléknévi igenév alakot részesítik előnyben. Itt is inkább a forrásnyelvi minta hű követéséről van szó, mint megformálási hibáról, de a gyakorisága modellértékű és ezért érdemes a típushibák közé sorolni:

Forrásszöveg: *Tulipan ima šarene latice jer je zaražen virusom koji ima obilježja žive i nežive prirode.*

Fordított szöveg: *Tulipán tarka szíromlevelekkel rendelkezik mivel vírussal van fertőzve melynek élő és az élettelen tulajdonságai vannak*

Lektorált változat: *A tulipán szirmai tarkák, mert azokat vírus fertőzte meg, aminek élő és élettelen tulajdonságai is vannak.*

Forrásszöveg: *Ljudsko tijelo stvoreno je za kretanje.*

Fordított szöveg: *Az emberi test mozgásra van teremtvé.*

Lektorált változat: *Az emberi test mozgásra teremtett.*

A mondat kohéziója és a stilsztika szempontjából igényes, ugyanakkor rövidebb, frappánsabb szintaktikai lehetőséget ad a magyarban a folyamatos melléknévi igenevek használata akkor, amikor a horvát mondatban ugyanaz az információ vonatkozói mellékmondatban nyilvánul meg. Nyelvileg itt is lehetséges a magyar mondatban is vonatkozói mellékmondatokkal kifejezni, de a horvát minta modellszerű átvétele interferenciahibának tekinthető:

Forrásszöveg: *Voda se kreće iz područja gdje ima manje otopljenih tvari (niža koncentracija tvari)...*

Fordított szöveg: *Arról a területről, ahol a víz kevesebb oldott anyagot tartalmaz (keisebb koncentració)...*

Lektorált változat: A kevesebb oldott anyagot tartalmazó vízterületről (keisebb anyagkoncentráció)...

Forrásszöveg: *Sportašima koji se izrazito znoje ili osobama koje naporno fizički rade...*

Fordított szöveg: *Ohyan sportolóknak, akik nagyon izzadnak és személyeknek, akik kemény fizikai munkát végeznek... -*

Lektorált változat: Sokat izzadó sportolóknak és kemény fizikai munkát végző személyeknek...

A tankönyvekben és munkafüzetekben gyakran személyneveket használnak a feladat főszereplőiként. A fordításokban ezek gyakran a magyar alakjukban vagy a magyar hangrend szerinti átírással jelennek meg. A magyar helyesírási szabályzat viszont azt írja elő, hogy az idegen neveket minden változtatás nélkül használjuk, még akkor is, ha közkeletűek, pl. *Ivana* (nem pedig *Iváná*), *Marija* (nem *Mária*), *Stjepan* (nem *István*) stb.

A rejtett hibára tanulságos példa a következő mondat:

Forrásszöveg: *Na obližnjoj je topoli dom pronašla i žuta zdjelčarka.*

Fordított szöveg: *A közeli meleg otthonban még sárga falizuzmó is akadt.*

Lektorált változat: *Egy közeli nyárfán még egy sárga falizuzmó is otthonra talált.*

A forrásszöveg ismerete nélkül a fordított szöveg nem tűnne fel különösebben, mert az információ elvesztése nem releváns, ugyanis a mondat egy feladattól származik és a feladatot úgy is meg lehet oldani, ha nem a pontos fordítás áll rendelkezésre. A horvátban a „topal” (meleg) és a „topola” (nyárfa) szavak hasonlósága volt zavaró hatással, olyannyira, hogy a két mondat információértéke teljesen megváltozott, de a megértési hiba rejtve marad az olvasó (de nem a lektor) előtt.

5. Összegzés

A fordító felelőssége, hogy mint hivatásos és publikus nyelvhasználó törekedjen a fordítás színvonalának lehető legmagasabb minőségére, ugyanis felelős a saját kommunikációs hatékonyságáért és mint normaadó, felelős mások kommunikációs hatékonyságáért is. Mindez a szakszövegek esetében még erősebben elvárható, de egy nemzeti kisebbségi környezetben a tankönyvek fordításánál egyenesen nyelvpolitikai és nemzetstratégiai érdek is. Az önhibájukon kívül, de a kompetencia és a performancia hiányosságai miatt számos tipikus megformálási és interferenciahibát elkövető fordítók ráirányítják a figyelmet a szakfordítók égető hiányára Horvátországban. Nem költői túlzás, hogy a magyar diákok tankönyveinek nyelvezete alapvetően befolyásolhatja a nyelvük használatát és fejlődését, és az anyanyelvi oktatásban elvárható cél és érdek, hogy amiből tanulnak, az a magyar nyelvhelyességi normáknak megfelelő legyen. Ennek elengedhetetlen, de önmagában nem elégséges feltétele, hogy létezzen magyar nyelvű egyetemi szintű szakfordítói képzés Horvátországban is, hogy méltó szakembergárda legyen biztosítva ezekre a felelősségteljes feladatokra.

Irodalom

HELTAI PÁL 2004. A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar Nyelvőr* (4): 407–434.

HELTAI PÁL 2005. A fordító és a nyelvi normák II. *Magyar Nyelvőr* (1): 30–58.

KISS GABRIELLA 2020. „Hétfvégén kimentünk a barátainkkal, és barátkoztunk.” – transzferhibák vizsgálata a zágrábi egyetem hungarológia szakos hallgatóinak írásbeli megnyilatkozásaiban. *THL2* (1–2): 37–50.

KLAUDY KINGA 1994. Fordítás és nyelvi norma. In: KEMÉNY GÁBOR–KARDOS TAMÁS (szerk.). *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. 57–63.

KLAUDY KINGA 2005. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. *Fordítástudomány* (1): 76–84.

VARGA ERNA 2021. A horvátországi magyar nyelvű oktatásról dióhéjban. In: LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANNA (szerk.). *A horvátországi magyarság a 21. században*. Nap Kiadó Kft. Budapest. 172–184.

MULTIKULTURALNOST U DOBA KORONE PRIKAZ SLUČAJA: PREVOĐENJE I DOSTUPNOST UDŽBENIKA I PRATEĆEG MATERIJALA U NASTAVI

SLAĐANA MILINKOVIĆ

Udruženje stalnih sudskeih prevodilaca i tumača Srbije

sladjana.milinkovic@usspts.com

Sažetak: Nasuprot problemima, koji su dodatno aktualizovani radom u uslovima pandemije izazvane virusom COVID 19, ima i svetlih primjera višejezičnih priručnika i terminoloških baza, što pokazuje da će multikulturalnost i poštovanje prava svakog pojedinca, uz poštovanje svih prerogativa nacionalnih i kulturnih različitosti, uvijek moći prevazići prepreke, jer na kraju su stručnost i profesionalni integritet pojedinca potentniji od nekih važnih ali „tromih“ institucija, ma kako velika ovlaštenja imali.

Ključne riječi: multikulturalnost, izdavanje udžbenika na jezicima manjina, prevođenje udžbenika

Multiculturality in the pandemic, case study: translation and availability of textbooks and additional material in classes. In contrast to the problems, which are additionally actualized by working in the conditions of pandemic of COVID 19, there are also bright examples of multilingual manuals and terminological bases, which shows that multiculturalism and respect for the rights of each individual, along with respect for all the prerogatives of national and cultural differences, will always be able to overcome obstacles, because in the end, the expertise and professional integrity of an individual are more powerful than some important but „sluggish“ institutions, no matter how great their powers is.

Keywords: multiculturalism, publication of textbooks in minority languages, translation of textbooks

Multikulturalizmus a pandémia idején: esettanulmány - a tankönyvek és kiegészítő tartalmak fordítása és elérhetősége az oktatásban. A COVID 19 okozta körülmények közötti munkavégzés miatt aktualizálódó problémák ellenére, a többnyelvű kézikönyvekre és terminológiai adabázisokra is vannak fényes példák, melyek azt bizonyítják, hogy a multikulturalizmus és az egyes az egyének jogainak tiszteletben tartása, valamint az összes a nemzeti és kulturális különbségek kiváltságai mindig képesek lesznek leküzdeni az akadályokat, mert az egyén szakértelme és szakmai integritása végső soron erősebb néhány fontos, de „lomha” intézménynél is függetlenül attól, hogy mekkora hatalmuk van.

Kulcsszavak: multikulturalizmus, tankönyvek kiadása a kisebbségek nyelvén, tankönyvek fordítása

1. Uvod

Zakonom o udžbenicima iz 2018. godine uređeno je pripremanje, odobravanje, izbor, prevođenje, izdavanje, povlačenje iz opticaja, te praćenje udžbenika i udžbeničkog kompleta, priručnika i dodatnih nastavnih materijala za osnovnu i srednju školu, dok je pripremanje, odobravanje i izdavanje udžbenika za ustanovu koja obavlja delatnost visokog obrazovanja ovo pitanje uređeno opštim aktom visokoškolske ustanove u skladu s posebnim zakonom. Kako to izgleda u nastavnoj praksi, kakav status imaju strani udžbenici, jesu li udžbenici za pripadnike nacionalnih manjina – nacionalnih zajednica dovoljno zastupljeni i s kojim se problemima susreću profesori, učenici i izdavači, pitanja su na koja ovaj zakon nije imao sva spremna rešenja. Pandemija uzrokovana virusom COVID 19 unela je novu dimenziju tj. potrebu za digitalnim udžbenicima o kojima je malo ko u međuvremenu razmišljao. Stoga je pripremljen predlog novog Zakona o udžbenicima koji je trebalo da obuhvati sve stare probleme i ponudi nova rešenja, ali se njegovo usvajanje još čeka. Za to vreme je primetna zabrinjavajuća diskrepancija između udžbenika dostupnih na jezicima manjina koje žive u Srbiji, a uzrok nije nedostatak zakona već agilnosti nacionalnih saveta na koje su preneti ovlašćenja za pripremu, prevođenje i izdavanje ovih udžbenika. Pri tom se ne može zanemariti i kvalitet prevoda koji zavisi od izbora prevodioca, na što prvenstveno utiče ekonomska održivost projekta umesto da se konsultuje struka. I dok se i ono, što bi trebalo da je precizno regulisano komplikuje, a odslikava nesrazmer količine udžbenika između jezika nacionalnih manjina – nacionalnih zajednica, problemi se dešavaju i u domenu godišnjih testova za maturalne ispite i takmičenja. Iako pažljivo planiranih i pripremanih, zbog lošeg prevoda se povremeno dešavaju neujednačeni bodovni rezultati na okružnim i republičkim takmičenjima, dok je neadekvatan odnos prema ovom rastućem problemu rezultirao krahom državne mature zbog greške u prevodu 2 zadatka, iako je za prevod bio zadužen predmetni profesor koji inače predaje dotični predmet na maternjem jeziku. Iz ovog se razloga neminovno nameće pitanje je li problem u zakonima koji uređuju ovo područje, možda onim telima kojima su poverene nadležnosti ove vrste, ili u činjenici da uporaba maternjeg jezika nije neminovno i dokaz stvarnog znanja jezika te shodno tome ni garancija kvaliteta prevoda.

1.1. Zakonski okvir za izdavanje udžbenika

Izdavanje udžbenika u Republici Srbiji je regulisano zakonom i podzakonskim aktima. U prvom redu Zakonom o udžbenicima i nizom pravilnika: o planu udžbenika, o dozvoli za izdavanje udžbenika, načinu i postupku izbora osobe ocenjivača u postupku odobravanja udžbenika i o postupku imenovanja članova odbora za ocenu rukopisa udžbenika (u nastavku je pregled samo najvažnijih).

- Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima (1973, 1988, 1993), osnovano JP Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva
- Zakon o udžbenicima („Službeni glasnik RS“, 2018. godine)

- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Službeni glasnik RS”, br. 88/2017, 27/2018 i dr.)
- Pravilnik o planu udžbenika („Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik“, 2010.)
- Pravilnik o dozvoli za izdavanje udžbenika – licenci („Službeni glasnik RS“, broj 6/2010)
- Pravilnik o sadržini i načinu vođenja centralnog registra objekata („Službeni glasnik RS“, broj 21/2010)
- Pravilnik o izmenama pravilnika o planu udžbenika
- Pravilnik o izdavanju niskotiražnih udžbenika: („Službeni glasnik RS“, broj 30/2010)
- Pravilnik o načinu i postupku izbora lica na Listu ocenjivača, programu obuke za ocenjivače, etičkom kodeksu lica koja učestvuju u postupku odobravanja udžbenika i postupku imenovanja članova Komisije za ocenu rukopisa udžbenika („Službeni glasnik RS“, broj 87/15)
- Pravilnik o načinu prilagođavanja sadržaja i/ili formata udžbenika, („Službeni glasnik RS“, broj 55/17)
- Pravilnik o bližim uslovima i kriterijimima za izbor drugih stručnih lica i članova komisije za pripremu stručne ocene kvaliteta rukopisa i stručnog mišljenja („Službeni glasnik RS“, broj 94/18)
- Pravilnik o bližim uslovima i kriterijima za izbor članova stručne komisije koja vrši ekspertizu rukopisa udžbenika i članova komisije za pripremu ekspertskog mišljenja („Službeni glasnik RS“, broj 94/18)

Postoje, takođe, i mnoge ustanove od javnog značaja kojima je osnivač poverio neke segmente procesa izdavanja i prevođenja udžbenika, kao što su:

- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
- Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice
- Nacionalni prosvetni savet
- Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja
- Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja
- Pedagoški zavod Vojvodine
- Javno preduzeće Zavod za izdavanje udžbenika

Osim toga, postoje i druga tela i prosvetni organi od značaja za ovu problematiku, koji se najčešće osnivaju u skladu s potrebama i po zakonom predviđenoj proceduri

- Komisije za ocenu rukopisa
- Lista ocenjivača udžbenika
- Stručni recenzenti za proveru kvaliteta prevoda
- Nacionalni saveti (nacionalnih manjiha i nacionalnih zajednica)
- Odbori za obrazovanje pri nacionalnim savetima

Valja napomenuti i ostale učesnike uključene u ovaj proces koji su važan (ako ne i

najvažniji elementi), ali eksterni u odnosu na propisane postupke, koji su zapravo nosioci procesa, ali se sa stanovišta propisa koji ga regulišu, zapravo i podrazumevaju, poput:

- autori rukopisa
- urednici
- recenzenti
- lektori
- prevodioci
- redaktori
- korektori

Prilično dugačka lista pa bi se reklo da je svaki korak pažljivo promišljen, regulisan i propisan, te da je u praksi jedna idilična situacija. Međutim, je li to zaista tako?

2. Postupak odobrenja i izdavanja udžbenika i institucije koje to sprovode

Postupak odobrenja i izdavanja udžbenika odvija se prema dolje navedenom postupku:

- Nacionalni prosvetni savet na predlog Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja donosi plan udžbenika osnovnog i srednjeg opšteg i umetničkog vaspitanja i obrazovanja, opšteobrazovnih predmeta srednjeg stručnog vaspitanja i obrazovanja i obrazovanja odraslih.
- Nacionalni prosvetni savet na predlog Zavoda i nacionalnog saveta nacionalne manjine donosi plan udžbenika na jeziku i pismu nacionalnih manjina i udžbenika za predmete od interesa za nacionalne manjine.
- Plan udžbenika donosi se istovremeno s donošenjem nastavnog plana i programa, odnosno kada se utvrdi potreba za izmenom postojećeg plana udžbenika.
- Plan udžbenika objavljuje se u „Službenom glasniku Republike Srbije – Prosvetnom glasniku” i na službenoj internet stranici ministarstva nadležnog za poslove obrazovanja.
- Ministarstvo svake četvrte godine objavljuje javni poziv za podnošenje zahteva za odobravanje udžbenika. Vreme za pripremu udžbenika u slučaju donošenja novog nastavnog plana i programa ne može biti kraće od 60 dana.
- Javni poziv sadrži podatke o naslovu udžbenika po nivoima obrazovanja, vrsti škole, razredu i predmetu, obliku, preporučenom broju stranica, odnosno obimu udžbenika, najvišoj maloprodajnoj ceni udžbenika s PDV-om, mediju, jeziku i pismu na kojem se štampa, roku i načinu za podnošenje zahteva i raspisuje se najkasnije do 1. marta godine u kojoj se objavljuje Lista odobrenih udžbenika (u daljem tekstu: Lista). Svi udžbenici za koje je raspisan javni poziv i koji su odobreni u skladu s ovim zakonom, istovremeno se uvrštavaju u Listu.
- Lista se objavljuje na zvaničnoj internet stranici Ministarstva, najkasnije do 31. decembra školske godine u kojoj se objavljuje Katalog udžbenika.

Izdavač je dužan da u roku od 15 dana od dana objavljivanja Liste dostavi svim školskim upravama najmanje jedan primerak udžbenika radi osiguranja dostupnosti udžbenika školama u postupku izbora.

Ovaj pravni okvir podrazumeva, dakle, glavne nosioce procesa i valja ih ukratko predstaviti.

2.1. Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja osnovan je Odlukom o osnivanju Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja Vlade Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 73/04) s ciljem obavljanja razvojnih, savetodavnih, istraživačkih i drugih poslova u predškolskom, osnovnom i srednjoškolskom vaspitanju i obrazovanju. Nadležnosti Zavoda su propisane Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS“, br. 72/09, 52/11 i 88/2017) u kome je u članu 43. navedeno da „Zavod obavlja stručne poslove u oblasti praćenja i vrednovanja stepena ostvarenosti opštih principa, ciljeva obrazovanja i vaspitanja, ostvarivanja standarda postignuća po nivoima i vrstama obrazovanja, kao i druge poslove, u skladu sa zakonom, aktom o osnivanju i statutom.”

Budući da su u nadležnosti Zavoda i priprema, štampanje i organizacija maturalnih ispita, Zavod propisuje i način osiguranja tajnosti i rukovanja podacima u postupku pripreme ispita, način korišćenja i arhiviranja podataka dobijenih u sprovedenim međunarodnim i nacionalnim ispitima. Zavod je shodno tome nadležan i za organizaciju prevođenja maturalnih ispita i tajnost podataka i te vrste.

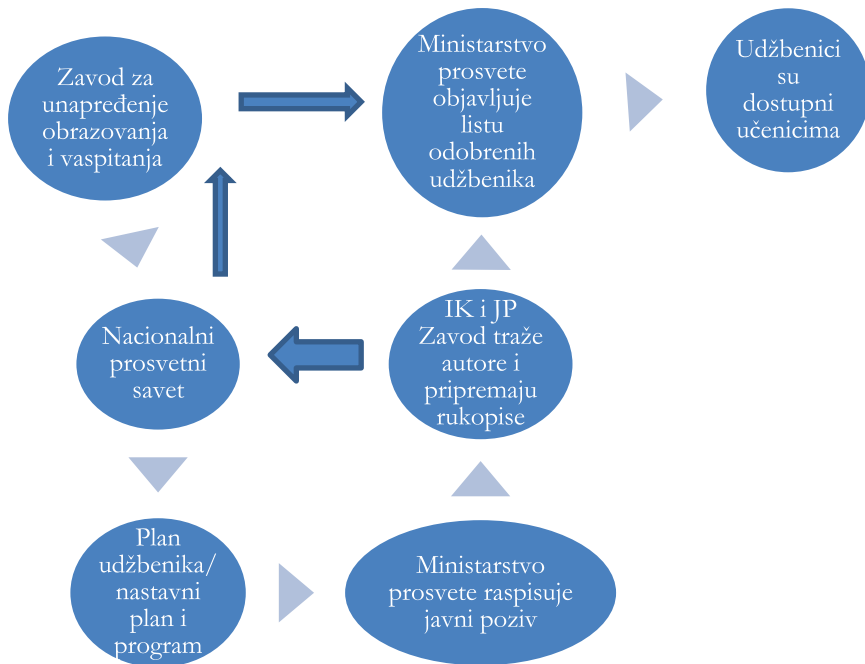
2.2. Nacionalni prosvetni savet je osnovan u skladu sa Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja radi praćenja, omogućavanja razvoja i unapređenja kvaliteta vaspitanja i obrazovanja za predškolsko, osnovno i srednje opšte i umetničko obrazovanje i vaspitanje.

2.3. Zavod za izdavanje udžbenika, kao republička ustanova sa samostalnim finansiranjem, osnovan je odlukom Izvršnog veća NR Srbije, 6. jula 1957. godine. Osnivanje Zavoda bilo je u funkciji potrebe da se za veliku reformu školskog sistema, koja je u praksi započela 1958. godine, pravovremeno osiguraju potrebni udžbenici. Od novembra iste godine Zavod počinje izdavanje udžbenika za opšte obrazovanje, stručne škole i škole za odrasle. Potreba za izdavanjem udžbenika na jezicima nacionalnih manjina rezultirala je osnivanjem Pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika već 1965. godine u Novom Sadu. Osnovnu programsku orijentaciju Zavod je uspešno proširio izdavanjem velikog broja priručnika za nastavnike, priručnih biblioteka za učenike, naučnih radova, monografija i kapitalnih dela. Zakon o Zavodu za udžbenike i nastavna sredstva donela je Skupština SR Srbije 14. decembra, a koji je objavljen 22. decembra 1973. godine. Krajem 1973. godine objavljen je Zakon o udžbenicima za osnovno i srednje obrazovanje s primenom od 1. jula 1974. godine. „Društveni dogovor o izdavanju udžbenika” potpisan je 12. aprila 1976. godine. Njime je trebalo obezbediti izdavanje kvalitetnih i savremenih udžbenika, ostvariti racionalnu podelu saveta između izdavačkih organizacija, suzbiti komercijalizam kao odlučujući faktor u

izdavanju udžbenika, i sprečiti konkurenciju u paralelnom izdavanju velikih tiraža udžbenika. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o udžbenicima za osnovno i srednje obrazovanje usvojila je Skupština SRS 5. decembra 1978. godine i objavljena 16. decembra 1978. godine.

Novi „Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima“ usvojen je 1. novembra 1988. godine. Zavodu se poverava priprema i izdavanje udžbenika i drugih nastavnih sredstava za osnovno i specijalizovano obrazovanje do petog razreda, kao i praćenje i ocenjivanje udžbenika, te izvođenje kraćeg pedagoškog i istraživačkog rada u cilju pripreme udžbenika i drugih nastavnih sredstava za osnovno i specijalizovano obrazovanje do petog razreda. Za sve ovo vreme Zavod je bio samostalna izdavačka kuća finansirana iz državnog budžeta, zbog potreba koje su proizlazile iz predmetnih zakona. Tako je u aprilu 1993. godine uveden novi „Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim sredstvima“, a zavod za udžbenike je, usled niza prethodnih okolnosti, odlukom Vlade Srbije 2006. godine prerastao u javno preduzeće. Utvrđeno je poslovno ime: Javno preduzeće „Zavod za udžbenike“. Osnovna delatnost ovog javnog izdavačkog preduzeća je priprema i izdavanje udžbenika i drugih nastavnih sredstava i publikacija za predškolske, osnovne i srednje škole u Republici Srbiji, kao i publikacija koje pružaju neophodne informacije od značaja za realizaciju nastavnih planova i programa i druga obrazovna pitanja i obrazovanje. Filijala u Novom Sadu (nekada isključivo za izdavanje udžbenika na jezicima nacionalnih manjina) se na kraju ugasila, a Odeljenje za malotiražne udžbenike proširilo je svoju delatnost i na druge jezike na kojima se štampaju udžbenici za stručne i druge predmete.

Prvenstveno je, dakle, namera bila da se ovom statusnom promenom osiguraju uslovi za rad ustanove od javnog značaja, osigura stabilno finansiranje i održi red u izdavanju udžbenika u skladu sa Zakonom. Vremenom se tržišno orijentirana klima odražava i na izmene predmetnih zakona i na finansiranje ovog Zavoda, koji sve manje sredstava dobija iz budžeta i prisiljen je da potrebe proistekle iz Zakona finansira komercijalnim programima. Nameru da se „razbije monopol“ na tržištu udžbenika pratile su izmene zakona koje su dovele do liberalizacije tržišta, koje nije uspelo da zadovolji osnovni cilj – bolju dostupnost udžbenika, veći izbor i unapređenje kvaliteta po nižim cenama za krajnjeg korisnika. Naprotiv, na tržištu je zavladao pravi mali rat među izdavačima koji za posledicu ima grupisanje prosvetnih radnika oko pojedinih izdavača, potpunu sludenost roditelja zašto se iz godine u godinu „isti udžbenik“ iznova mora kupiti i zašto konsekvntno deterira kvalitet sadržaja udžbenika, jer dok se zadovolje svi uslovi tržišta i propisani koraci za njegovo odobrenje, ne ostane dovoljno vremena za recenzije, konačne jezičke i tehničke provere, a kamoli prevođenje i odoboravanje prevoda udžbenika.

1. slika: Shema procesa izdavanja udžbenika

Tako se sada širi tržište na kom je naizgled svima omogućeno poslovanje pod jednakim uvjetima.

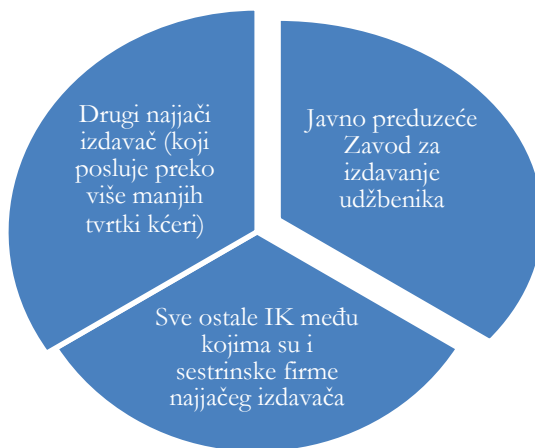
Ovaj ažurirani pravni okvir ima još nekoliko ključnih elemenata:

1. udžbenike mogu izdavati svi registrovani izdavači, ali ako izdaju na srpskom jeziku, onda moraju i na jezicima nacionalnih manjina
2. ukoliko ne mogu udovoljiti ovoj potrebi, moraju uplatiti određenu svotu u fond iz kojeg se finansiraju troškovi javnog poduzeća za izdavanje udžbenika na jezicima nacionalnih manjina

2. slika: *Udžbenik koji se usled tržišnih okolnosti svake godine ponovo izdaje*

Sve je ovo učinjeno u cilju „razbijanja monopola“, ali time započinje tržišna utakmica u kojoj nisu svi igrači ravnopravni, a oni koji ne žele igrati po pravilima mogu platiti kako bi izbegli isključenje. Iako zvuči surovo, zapravo je i ovo suviše blago rečeno. Jer su, sportskim rečnikom rečeno, sudije prezauzete da bi nadgledali sve što se događa na terenu, a oni zbog kojih se sve ovo i radi, neretko su žrtve samog poduhvata. Uspeh je neizvestan, a cena je previsoka – obrazovanje je suviše važno za stanje i prosperitet nacije, a posledice neodgovornog upravljanja mogu se uočiti tek kada više vremena za popravak nema.

3. slika: *Učesnici ponovnog izdavanja udžbenika*

Kako je ovo „razbijanje monopola“ ne samo dovelo nacionalnog izdavača u nezavidan položaj, već omogućilo gotovo nekontrolisan upad stranog kapitala na tržište udžbenika, reagovala je Srpska akademija nauka i umetnosti (apel prenosim u celosti).

„Prateći pažljivo naučni, obrazovni i kulturni život zemlje, Srpska akademija nauka i umetnosti sa zabrinutošću uočava neprilike u kojima se našao Zavod za udžbenike, jedna od najvažnijih ustanova obrazovnog sistema Srbije. Takvo stanje Zavoda još više nas brine jer su Srpska akademija nauka i umetnosti, Matica srpska i Zavod za udžbenike kao izvršni izdavač, nosioci kapitalnog projekta srpske kulture – Srpske enciklopedije.

Suvišno je naglašavati da je Zavod, od svog osnivanja 1957. godine, objavljivanjem oko 400 miliona primeraka udžbenika za sve nivoe obrazovanja, priručnika, monografija, leksikografskih izdanja, sabranih i izabranih dela vodećih imena naše i svetske nauke, književnosti i umetnosti – dao nemerljiv doprinos nacionalnoj kulturi u najširem smislu toga pojma. Među njima su i sabrana i izabrana dela mnogih velikana naše nauke i kulture, kao što su Nikola Tesla, Mihajlo Pupin, Stojan Novaković, Jovan Cvijić, Stevan Mokranjac, Bogdan i Pavle Popović, Aleksandar Belić, Miloš Đurić i drugi. Time se Zavod za udžbenike nesumnjivo svrstao u ustanove od nacionalnog značaja.

Uprkos tome, važeći Zakon o udžbenicima liberalizovao je njihovo izdavanje s obrazloženjem da će se time, zbog konkurencije, poboljšati kvalitet udžbenika, da će država od svih izdavača ubirati veći porez no što ga plaća Zavod. Ta očekivanja se nisu ostvarila. U izdavačkoj delatnosti privatnih izdavača udžbenika, a njih ima više desetina i mahom su u rukama stranaca, nema prave kontrole ni u oblasti tiraža, niti u oblasti prodaje, a upitan je i kvalitet provere sadržaja udžbenika. Tržište udžbenika je izvan državne kontrole, što je neshvatljivo i iz više razloga štetno i neprihvatljivo za bilo koju pravno uređenu, slobodnu i nezavisnu državu.

Način izbora udžbenika uzrokovao je pojavu korupcije i krši Zakon o monopolu. Na slobodnom tržištu izdavači udžbenika nisu ravnopravni, jer je Zavod za udžbenike jedini obavezan da štampa niskotiražna izdanja, raspisuje tendere i slično. To je nacionalni Zavod za udžbenike dovelo do ruba propasti. Veoma je važno, i to moramo da naglasimo – nijedna istinski nezavisna i ozbiljna država u svetu ne bi smela dopustiti da objavljivanje udžbenika od ključnog značaja za obrazovanje i vaspitanje, kao i za očuvanje i negovanje nacionalne svesti (poput srpskog, istorije, geografije, likovnog, muzičkog) prepusti bilo kojoj stranoj državi. To ne čine ni države iz kojih su strani izdavači došli u našu zemlju.

Da bi se očuvalo dostojno mesto Zavoda u srpskoj prosveti i kulturi i omogućio dalji uspešan rad ove ustanove, izložene pogrešno shvaćenom i u praksi još pogrešnije organizovanom tržištu udžbenika, apelujemo na sve odgovorne političke činioce u našoj zemlji da se o Zavodu, kao ustanovi od posebnog značaja za državu, i o udžbenicima donese novi zakon sličan onom koji je bio na snazi od 1973. do 1993. godine.”¹

Da je nezadovoljstvo bilo i šire od ovoga svedoči činjenica da smo u aprilu 2021. prvi put čuli da je u pripremi predlog izmena i dopuna Zakona o udžbenicima, kojim je predviđeno uvođenje udžbenika od posebnog nacionalnog interesa za osnovnu školu i srednje škole, čak i ako će se uskoro naći na sednici Vlade, a potom i u parlamentu. Ministar prosvete, nauke i tehnološkog razvoja rekao je tom prilikom da je reč o udžbenicima nacionalnog identiteta

---

1 Izvor SANU Beograd, 27. novembra 2020. (<https://www.sanu.ac.rs/saopstenje-o-jp-zavod-za-udzbenike/>)

koji prepoznaju normativni okvir Saveta Evrope i da će ih štampati javni izdavač - Zavod za udžbenike. E, do tada ima još dosta posla, a u međuvremenu ostaje na snazi pomenuta procedura.

3. Procedura prevođenja i izdavanja udžbenika u slučaju posebne potrebe (mimo konkursa Ministarstva prosvete)

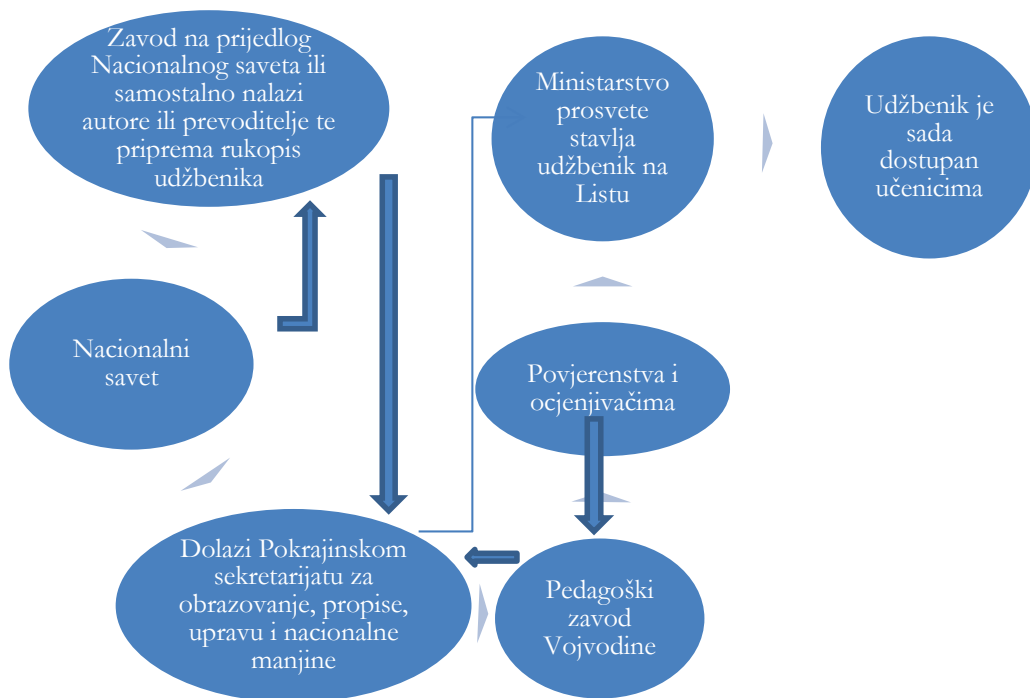
Zakon kao „izuzetno“ propisuje i sledeće: ukoliko na javni poziv nijedan izdavač ne podnese zahtev za odobravanje udžbenika za određeni predmet na srpskom i jeziku i pismo nacionalne manjine, **Ministarstvo nalaže javnom izdavaču da pripremi nedostajuće udžbenike** i određuje rok u kojem je obavezan podneti zahtev za njihovo odobravanje na srpskom jeziku i prevod na jezik i pismo nacionalne manjine.

To kaže Zakon, ali ako se neki potreban udžbenik i pored toga ne nađe na Listi, nacionalni savet nacionalne zajednice može (i treba) da zahteva izradu ili prevod tog udžbenika od Javnog izdavača, njegovo odobravanje i stavljanje na Listu odobrenih udžbenika na jezicima nacionalnih manjina za predškolsku ustanovu, osnovnu i srednju školu.

Procedura podrazumeva sledeće korake:

1. Javno preduzeće za izdavanje udžbenika na predlog Nacionalnog saveta ili samostalno nalazi autore ili prevodioca, priprema rukopis udžbenika (ili prevod udžbenika odobrenog na srpskom jeziku bilo kog izdavača) i likovno i grafički opremljen rukopis šalje recenzentima.
2. Rukopis se šalje u Nacionalni savet i čeka se (pozitivno) mišljenje o udžbeniku.
3. Nakon pribavljanja pozitivnog mišljenja Nacionalnog saveta, JP Zavod za udžbenike na svojim organima prihvata udžbenik, te piše zahtev za odobrenje (elaborat).
4. Rukopis se s elaboratom dostavlja Pokrajinskom sekretarijatu za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice.
5. Pokrajinski sekretarijat prosleđuje rukopis s elaboratom u Pedagoški zavod Vojvodine.
6. Pedagoški zavod prosleđuje rukopis komisiji/ocenjivačima (licenciranim s liste Ministarstva) na mišljenje i ocenu.
7. Ocenjivači svoju ocenu šalju u Pedagoški zavod.
8. Pedagoški zavod pribavljene dokumente prosleđuje u Pokrajinski sekretarijat.
9. Pokrajinski sekretarijat izdaje odobrenje (naravno ukoliko je sve pozitivno ocenjeno).
10. Pokrajinski sekretarijat izveštava Ministarstvo prosvete o odobrenom udžbeniku sa zahtevom da se stavi na Listu odobrenih udžbenika.
11. Ministarstvo stavlja udžbenik na Listu.

Sada je udžbenik dostupan učenicima.

4. slika: Shematski prikaz izdavanja udžbenika nacionalnih manjina

Navedeni koraci odnose se na originalne udžbenike, a to su udžbenici jezika, čitanke, zbirke zadataka iz matematike, prirodnih nauka, muzičke kulture i dodaci za udžbenike iz istorije, sveta oko nas, prirode i društva, likovne kulture koji su od posebnog interesa za nacionalne zajednice. Treba napomenuti da ova shema prikazuje samo unutrašnju strukturu unutar već spomenute proceduralne sheme za izdavanje udžbenika i to od trenutka kada izdavač započinje korake za rad, pri čemu se značajno povećava broj obaveza i gotovo je nemoguće ispoštovati navedeni rok. Zato udžbenici stalno kasne.

Predviđena procedura za originalne naslove bi po pravilu trebala trajati 60 dana, a za prevedene 30 dana, budući da su oni već odobreni. To je izuzetno teško izvodivo jer samo štampanje tako velikih tiraža, kao i prateća logistika, nekad traju po mesec dana. Pored toga, svi izdaju udžbenike u posljednjem trenutku, tako da je navala na štamparije velika čime se stvara dodatna gužva. Sve ovo ide u prilog promeni nastavnog sadržaja s papirnog na digitalni format, ali to je još uvijek samo u razmatranju. O razlozima više u nastavku.

Za prevedene naslove, procedura je gotovo ista s tim što se ne pišu recenzije jer su ti udžbenici već odobreni na srpskom jeziku, ali je neophodan korak ocene prevoda, i neophodno je pribaviti odobrenje prevoda. To proceduru niti pojednostavljuje, niti skraćuje, naprotiv vremenski je produžava, što zapravo znači da veoma malo vremena ostaje za prevođenje. Čak i da su svi ostali učesnici ažurni, sve ovo, ipak, izgleda praktično neizvodivo, i najčešće i jeste.

U pogledu udžbenika na jezicima nacionalnih manjina, ključan deo procesa prenosi se na Nacionalne savete, kojih u Srbiji prema javnom registru ima 23, od kojih 15 objavljuje udžbenike na svom jeziku.

Objavljaju udžbenike na svom jeziku:	Ne objavljuju udžbenike:
Nacionalni savet mađarske nacionalne zajednice	Nacionalni savet grčke nacionalne manjine
Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine	Nacionalni savet egipatske nacionalne manjine
Nacionalni savet rumunske nacionalne manjine	Nacionalni savet nemačke nacionalne manjine
Nacionalni savet rusinske nacionalne manjine	Nacionalni savet aškalijske nacionalne manjine
Nacionalni savet romske nacionalne manjine	Nacionalni savet crnogorske nacionalne manjine
Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine	Nacionalni savet poljske nacionalne manjine
Nacionalni savet bošnjačke nacionalne manjine	Nacionalni savet ruske nacionalne manjine
Nacionalni savet hrvatske nacionalne manjine	Nacionalni savet jevrejske nacionalne manjine
Nacionalni savet bugarske nacionalne manjine	
Nacionalni savet makedonske nacionalne manjine	
Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine	
Nacionalni savet slovenačke nacionalne manjine	
Nacionalni savet češke nacionalne manjine	
Nacionalni savet albanske nacionalne manjine	
Nacionalni savet ukrajinske nacionalne manjine	

1. tablica: *Popis nacionalnih saveta u Vojvodini s podacima o izdavanju udžbenika*

U slučaju mađarske nacionalne zajednice, te još nekoliko većih nacionalnih manjina, ponuda udžbenika za osnovnu školu je kompletna čak zadivljujuća u višim razredima, a za srednju školu zadovoljavajuća.²

	slovački	mađarski	rusinski	rumunski
UZRAST	189	176	143	131
predškolski uzrast		14		
1. razred	12	10	9	8
2	12	6	8	15
3	17	12	10	9
4	17	14	9	12
5	13	10	11	13
6	16	13	17	11
7	26	25	23	17
8	18	40	20	20
ukupno	131	130	107	105
I srednje škole	17	13	10	8
II	13	9	8	7
III	16	4	9	5
IV	12	6	9	6
ukupno	58	32	36	26

Jedino Zavod štampa udžbenike za pojedine jezike: bunjevački, vlaški, romski, češki i makedonski. Mora ih, dakle, objavljivati ali u manjem tiražu, jer je i ciljna grupa manja, što neminovno znači poslovanje s gubicima.

dobro	
zadovoljavajuće	
nedovoljno	
nema udžbenika	

2. tablica: Broj objavljenih naslova udžbenika na jezicima nacionalnih manjina na „dobrom“ nivou

Ima onih kod kojih je ponuda zadovoljavajuća, barem u nižim razredima osnovne škole, kada ovaj uzrast i jeste najosetljiviji na usvajanje znanja i potrebno je dosledno osigurati usvajanje gradiva na maternjem jeziku, te učenike postupno pripremiti za bilingvalno praćenje gradiva u višim razredima a potom i srednjoj školi, kada je usled velikog varijeteta obrazovnih profila nemoguće osigurati udžbenike na svim jezicima.

2 Analiza je izvedena na osnovu javno dostupnih Lista i Kataloga za 2020/21 godinu, Izvor: <https://mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/06/KATALOG-UD%C5%BDBENIKA-NA-JEZICIMA-NACIONALNIH-MANJINA-2020-21.pdf>

	bosanski	hrvatski	bugarski	albanski
UZRAST	111	100	91	58
predškolski uzrast	11			3
1. razred	15	7	7	8
2	9	7	2	9
3	13	8	8	3
4	14	7	7	4
5	13	11	9	7
6	10	11	9	8
7	8	15	10	6
8	12	13	9	6
ukupno	94	79	61	54
I srednje škole	3	13	9	1
II	2	4	11	1
III	1	2	6	1
IV	0	2	4	1
ukupno	6	21	30	4

dobro
zadovoljavajuće
nedovoljno
nema udžbenika

3. tablica: Broj objavljenih naslova udžbenika na jezicima nacionalnih manjina na „zadovoljavajućem“ nivou

Ima i onih nacionalnih zajednica koje se teško, ili nikako, ne uspevaju nositi s ovim izazovima, najčešće zato što nemaju adekvante resurse, pri čemu oni ljudski resursi usled raznih okolnosti često trpe kadrovske promjene, te se ovaj posao prenosi na odbor za prosvetu, u kojem neretko sede ljudi koji se u ovaj komplikovan posao i složen proces ne razumeju, već oni kojima su ta mesta pripala.

	vlaški	slovenački	makedonski	češki	romski	ukrajinski
UZRAST	1	1	2	2	4	17
predškolski uzrast						
1. razred	1	1	1	1	1	2
2				1	1	1
3			1		1	2
4					1	2
5						
6						
7						
8						
ukupno	1	1	2	2		
I srednje škole						
II						
III						
IV						
ukupno	0	0	0	0	0	0

4. tablica: Broj objavljenih naslova udžbenika na jezicima nacionalnih manjina u nezadovoljavajućem obimu

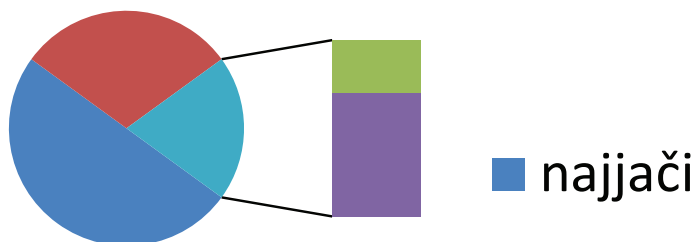
3.1. Potreba uvoza stranih udžbenika

Procedura uvoza udžbenika je veoma komplikovana, ne u tehničkom već suštinskom smislu i zato ima tek vrlo malo udžbenika koji se koriste u originalnom obliku, i to su najčešće udžbenici jezika, i poneki za prirodne nauke poput matematike, hemije i slično. Iz toga se razloga većina udžbenika piše na jeziku i pismu nacionalne manjine ili prevodi. U tom smislu najveći teret nosi Javno preduzeće Zavod za izdavanje udžbenika koji i dalje izdaje najveći broj udžbenika, ali to ne znači i najveću zaradu jer korisnika ovih udžbenika ima manje nego ostalih.³

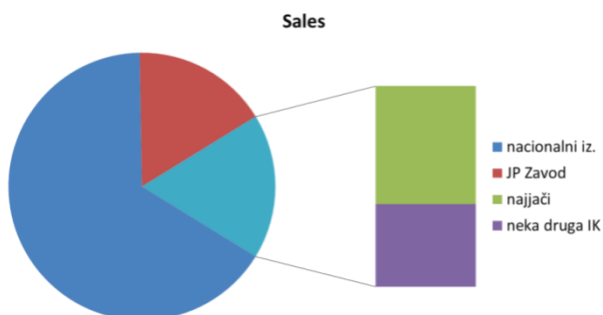
JP Zavod	756	74%
Klett	112	11%
Bigz	59	6%
Kreativni c	32	3%
ostale IK	60	6%
	1019	

5. tablica: Pregled izdanih udžbenika po izdavačima

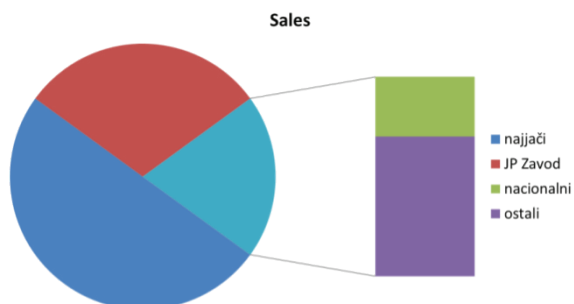
³ <https://mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/06/KATALOG-UD%C5%BDBENIKA-NA-JEZICIMA-NACIONALNIH-MANJINA-2020-21.pdf>

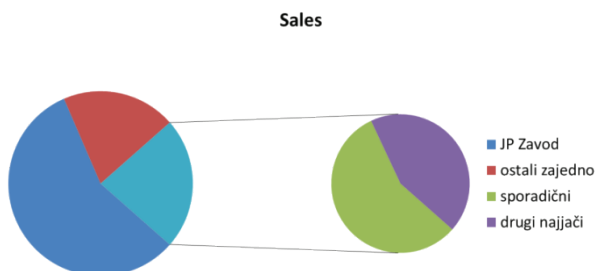
5. slika: Udeo izdanja po IK za udžbenika na mađarskom jeziku

6. slika: Udeo izdanja po IK za udžbenika na albanskom jeziku

7. slika: Udeo izdanja po IK za udžbenika na bosanskom jeziku

8. slika: Udeo izdanja po IK za udžbenika na bugarskom jeziku⁴

4 <https://mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/06/KATALOG-UD%C5%BDBENIKA-NA-JEZICIMA-NACIONALNIH-MANJINA-2020-21.pdf>

Osim problema sa suviše liberalizovanim tržištem, činjenica je i da kvalitet pojedinih udžbenika nije na zadovoljavajućem nivou. Tako se povremeno postavlja pitanje uvoza udžbenika, ali dok je prevođenje komplikovano, uvoz u ovim okvirima gotovo da nije moguće izvesti u propisanim rokovima. Tako u spomenutom katalogu udžbenika ima nešto malo udžbenika iz uvoza, za slovenski, makedonski i hrvatski, najviše za hrvatski što je posledica razgovora hrvatskog ministra prosvete Radovana Fuhsa i pokrajinskog sekretara za obrazovanje Zoltana Jegeša, te je situacija oko osiguravanja, odnosno štampanja udžbenika za nastavu na hrvatskom jeziku za nijansu bolja. Fuchs i Jegeš predložili su da se obavi stručna analiza udžbenika koje koriste učenici u hrvatskim osnovnim školama i da se nakon toga odobre za uvoz udžbenici koji odgovaraju programu u školama u Srbiji.

Hrvatski ministar je istakao da su u Hrvatskoj svi udžbenici od prvog do osmog razreda za osnovne škole prevedeni na srpski ali i na druge manjinske jezike, kako bi ih učenici koji pohađaju nastavu na maternjem jeziku mogli koristiti. Ovo je, dakle, primer dobre prakse i adekvatan modus operandi kakav bi se mogao primeniti i na ostale nacionalne savete nacionalnih manjina. Ali, kod nas je problem, kako je istakao i gospodin Zoltan Jegeš, kapacitet hrvatske zajednice, ali i ostalih manjinskih zajednica, koje neretko nisu u stanju adekvatno odgovoriti izazovima prevođenja 150 naslova udžbenika, pri čemu uglavnom stručnog sadržaja, te se neretko za pomoć obraćaju Ministarstvu prosvete matičnih zemalja tražeći pomoć u tom poslu.

Mnogobrojni su problemi ovako komplikovanog procesa:

- pravni okvir je jasan, ali konkursa nema (ne sećam se da sam ikad videla takav javni poziv, niti poznajem nekog ko je imao priliku predati rukopis za udžbenik na toj osnovi, niti da je bio uključen u prevod)
- suviše koraka za dostavljanje, procenu, ocenu, odobrenje i ostale tehničke stvari
- kratki su rokovi za realizaciju po predviđenim koracima i zbog toga udžbenici uvek kasne
- nedostatak stručnih lica po obaveznim nivoima (kako ih zakon propisuje), dok postoji lista ocenjivača rukopisa i recenzenta, nema licenciranih prevodilaca jer obrazovni sistem ne poznaje obrazovnu kategoriju prevodilac (zakon poznaje samo sudske tumače, a oni se po pravilu ne angažuju za prevođenje ove vrste), tako tek izdavač ili ustanova sama kreira listu proverenih kvalifikovanih ocenjivača, recenzenta i prevodilaca
- previše izdavača koji apetitima stvaraju privid suficita na tržištu (da bi se ostvarila veća zarada, već odobreni udžbenici dopunjuju se, makar samo tehnički menjaju kako bi se svake godine moralo kupiti novo izdanje, a te dodatne intervencije su negde u sivoj zoni procene, ocene, prevoda...)
- nedostatak adekvatne kontrole (nije ni predviđeno u čijoj bi nadležnosti bilo osim tržišne inspekcije koja opet proverava neke druge elemente i ne bavi se zapravo kvalitetom udžbenika).

Shodno tome, budući da javnog poziva nema, svi se novi naslovi tretiraju kao da postoji neka naročita potreba, te se rukopisi pribavljaju dogovorom između autora i izdavača. Samim tim i apetiti onih koje treba zadovoljiti su veći.

4. Digitalizacija udžbenika

Valja istaći da dok god postoji pravni okvir koji ne samo da omogućava, već i nalaže da pripadnici nacionalnih manjina mogu učiti iz udžbenika na svom maternjem jeziku i pismu, postoje podzakonski akti koji ovo područje uređuju, te adekvatni organi koji predviđene korake sprovode i školska godina traje, te se pišu planovi i programi, proces teče i sve se „u hodu“ može rešiti ili se barem nastoji rešiti. Pandemija nam je ukazala na jedan potpuno marginalizovan, ali nimalo nevažan aspekt, a to je učenje na daljinu ili tzv. online nastavu koja pomoću klasičnih udžbenika nikako ne može biti adekvatno sprovedena. Paradoksalno je da je ovako nešto uopšte ispalo problematično, budući da sama tehnologija objavljivanja e-udžbenika nije mnogo drugačija, pogotovo u nekoj međufazi izdanja u pdf formatu – čak je preporučljiva s obzirom na ekološke prerogative uštede resursa, dok za one prave e-udžbenike je zapravo još jednostavnija, samo je reč o izradi materijala u drugačijim programima, umesto u pripremi sadržaja koji će biti pripremljen za štampu. No, kako nas je korona sve iznenadila, neko međurešenje je bilo pdf. izdanje udžbenika i neki, iako veoma malobrojni, izdavači su se odvažili na taj korak. Ostali su u manjini, usled otpora unutar vlastitih redova jer je deljenje ovog formata teško kontrolisati, i povrhom toga, ne može opravdati visoku cenu na koju izdavači pretenduju u štampanom izdanju. Budući da su sva opravdanja posle godinu dana postala izlišna te ova čitava postavka uvredljiva za krajnje korisnike, usledila je oštra reakcija „običnog puka“ koji nisu bili spremni na ovaj vid manipulacije. Srbiju već mesecima trese tzv. afera s besplatnim udžbenicima, koja se u javnosti predstavlja kao ozbiljna povreda Zakona o autorskim pravima.

4.1. Uloga Fondacije *Alek Kavčić* u digitalizaciji nastavnog materijala

Fondacija *Alek Kavčić* osnovana je u SAD 2017. godine. Osnivač je prof. dr Aleksandar Kavčić, inženjer i naučnik poznat po svom patentu za čitanje zapisa s magnetnih memorija koji se koristi u računarima i diskovima širom sveta. U Srbiji počinje s radom početkom 2020. godine s osnovnim ciljem promocije obrazovanja i nauke za što su prvenstveno neophodni materijali iz kojih će učenici učiti planirano gradivo. I ova je fondacija uložila sredstva da udžbenike učini dostupnim u pdf formatu, što znači da su potpuno besplatni u elektronskom formatu, a mogu se i štampati po ceni od 2 dinara po stranici, što ih u krajnjem ishodu čini 3 do 4 puta jeftinijim od izdanja izdavačkih kuća.⁵ Ovaj projekat fondacije izdavačke kuće su žestoko osudile i predstavile kao robin hudovsku utopiju budući da je posrijedi flagrantno nepoznavanje zakona. Kako gospodin Kavčić živi u SAD i ima mnogo novca, što ga sve čini imunim na protivargumente, njegova fondacija svakodnevno nastoji povećati broj naslova dostupnih udžbenika, a u toku je i projekat digitalnih, dakle pravih e-udžbenika.

5 <https://fondacijaalekkavcic.org/>

Za elektronsku formu knjiga Zavoda za udžbenike, koje se takođe nalaze na stranici fondacije i dostupni su bez naknade, nađeno je adekvatno rešenje koje ne krši autorska prava:

„Mi smo kupili desetine hiljada štampanih primeraka Zavoda za udžbenike i tako su namirena autorska prava autora, dok nam je Zavod dao pravo da promovišemo njihove udžbenike kroz stavljanje udžbenika na sajt.”⁶ – i ovo bi mogao biti model i za ostale izdavače, ali kako se ukupna svota novca u prometu smanjuje, tako se smanjuje i zarada pojedinih izdavača. U prvom redu onih s inostranim kapitalom.

Nakon svega se postavlja pitanje je li pitanje autorskog prava rešivo, je li moguće ostvariti profit srazmeran učinku i za izdavača, i za autore, te ako je ovo mogao izvesti jedan čovek, onda je moguće i sistemsko rešenje, tim pre što ostale izdavačke kuće imaju daleko veću logistiku i resurse. Stvar je, očito, u promeni percepcije – eufemistički rečeno. Malo je verovatno da je okosnica problema manja zarada, jer u slučaju niže cene, većina bi pre kupila udžbenik, bilo štampani, bilo digitalni, nego da rizikuje kazne zbog povrede autorskih prava. Verovatno ima malo i onog našeg starog „ja to tako, jer mi se može“ te se tvrdoglavo odbija spremnost za promene – dok se još može raditi na stari način, dok se ne dogodi neka nova kataklizma pa nešto drugo ne ugrozi taj proces, kao što je nestašica papira, na primer, koja upravo pogađa izdavače širom Evrope.

Iskustvo ove vrste pomoglo bi i da se osavremene udžbenici i na jezicima nacionalnih manjina te unapredi realizacija nastave u korak sa savremenim okolnostima, makar oni i ne bili izazvani pandemijom korona virusa. U svetu odavno postoje zemlje čija neravnomerno rasprostranjena naseljenost u nesrazmeri s površinom zemlje iziskuje nastavu na daljinu i činjenice pokazuju da to funkcioniše u onim zemljama u kojima je za takvo nešto nađeno adekvatno i sistemsko rešenje. Međutim, dok smo se mi mučili sa svim manjkavostima uputstava nadležnih, nedovoljno pripremljenim obrazovnim sistemom za ovakav izazov, te nepravednim i ničim opravdanim prebacivanjem odgovornosti za realizaciju nastave od kuće na roditelje, eskalirao je još jedan problem koji se davno prećutkuje te je skandal eksplodirao i rezultirao debaklom na nacionalnoj maturi.

5. Prevođenje testova za maturu

Na testu iz matematike za osmake, koji su malu maturu polagali na mađarskom jeziku, deveti i dvanaesti zadatak nisu dobro prevedeni pa je nađeno „solomonsko rešenje“ i ovi zadaci su svim učenicima priznati kao tačni, kako god da su urađeni. Prevod ne jednog, već čak 2 zadatka iz matematike, i to ni manje, ni više nego iz mađarskog jezika je bio toliko loš, da deca nikako nisu mogla shvatiti šta se od njih traži. Dok je za jedne ovo bilo srećno rešenje, za većinu je bilo nepravedno prema učenicima svih ostalih nacionalnosti, koji su za maksimalan rezultat iz matematike, morali tačno rešiti svih 20, a ne 18 zadataka.

Posle svega do sada izloženog, svako normalan, a naročito pažljiv čitalac, će se s pravom zapitati, kako je moguće da se ovako nešto dogodi u zemlji s neprekinutom

---

6 <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55842942>

tradicijom poštovanja ustavom zagwarantovanih prava nacionalnih manjina, multikulturalnom orijentacijom i atmosferom tolerancije različitosti u svim vidovima kakva vlada u severnoj srpskoj pokrajini – Vojvodini? Odgovor leži u samoj srži problema i manjkavosti obrazovnog sistema koji u Srbiji nema obrazovni profil prevodilac, već se studenti filoloških fakulteta obrazuju na planu jezika i književnosti, a u prevodilačkom smislu usmeravaju tek sticanjem iskustva mnogo godina nakon završenih studija. Uz to, valja spomenuti i opšte poznatu činjenicu da se profesionalni prevodioci doslovno guše u poplavi onih koji misle da mogu prevoditi samo zato što se nekim jezikom služe u svakodnevnoj komunikaciji. Iz tog razloga Srbija nema prevodioce po obrazovanju, nema prevodioce ni po vokaciji jer su se mesta lekтора, prevodilaca i korektora po fabrikama i preduzećima pogasila u prvom krugu racionalizacije radnih mesta, nema čak ni licenciranih prevodilaca na osnovi strukovnog usmerenja jer na strukovna udruženja nisu prenete nadležnosti ustanovljavanja ove vrste. A zašto bi i imala, kad danas prevoditi može svako. Srbija ima samo sudske tumače koji moraju zadovoljiti sve zakonom propisane neophodne kriterijume (adekvatno visoko obrazovanje, pet godina rada u struci, položen stručni ispit...) da bi se prijavili za polaganje ispita, te nakon toga, polažu zakletvu pred predsednikom Višeg suda i dobijaju pečat za koji pred zakonom odgovaraju. Shodno svemu tome moraju voditi računa i da ne ugroze svoj profesionalni status, te se konstatno usavršavanje pozdrazuje.

S druge strane, ostali koji prevode neretko imaju prilično ležeran odnos prema poslu i prijevodu, a danas su veoma retki oni stari, dobri, prekaljeni prevodioci kojima se bez ikakve bojazni mogao poveriti tekst na prevod. Iz tog su miljea nekada urednici udžbenika na jezicima nacionalnih manjina stvarali svoje prevodioce, koji su godinama kaljeni, ili „pravljeni“ od predmetnih profesora kojima su ti jezici maternji, koji iako nisu završili studije jezika, kroz rad su učili kako prevoditi, i uglavnom i naučili.

To je slučaj i s ovim problematičnim prevodom na mađarski jezik. Bio je angažovan provereni predmetni profesor kome je mađarski jezik maternji i koji inače predaje matematiku na mađarskom jeziku. Kako se onda ovakav propust dogodio? Imao je loš dan? Uslovi u Zavodu za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja (u čijoj nadležnosti su testovi za maturu) su bili suviše rigorozni? Nije imao potrebne priručnike za rad? Sve je ovo moguće, ali kako nije reagovao, već pustio da se naočigled svih dogodi očevidna sramota za struku, vaspitno-obrazovni sistem, ali i nacionalnu manjinu. Čini se da je cena previsoka da bi prošla samo kao previd i to 2 puta u 2 nepovezana zadatka. Ili je možda posredi propust neke druge vrste, do čega ne bi došlo da je angažovan sudski prevodilac-tumač. Jer da jeste, on mora stajati iza svoga pečata i odgovornost je daleko veća od pukog sleganja ramenima uz komentar „ne znam kako mi se to dogodilo“. Ne treba izgubiti iz vida i da postoji očiti sukob interesa u slučaju da zadatke prevodi neko ko učenike za taj isti zadatak sprema, bilo u redovnoj nastavi, bilo u okviru dopunske delatnosti pripreme za maturu.

No, iako sva odgovornost pada na onog koji je po zakonu odgovoran za osiguravanje čitavog procesa, ostaje odavno potvrđeno da ni prekomplikovan pravni okvir, ni kratak rok, niti otežavajuće okolnosti, ma koje vrste, ne mogu ugroziti dobar projekat ako okuplja

stručnjake u svom poslu, profesionalne prevodiocice koji ne moraju biti sudski prevodiocitumači, sve dok imaju takav odgovoran stav prema poslu.

6. Zaključak

Sa željom da završim u pozitivnom tonu, spomenula bih da ima i svetlih primera prevodilačke saradnje na najvišem nivou, kao protivtežu ovom prevodilačkom skandalu. Stručna terminološka baza pravnih i ekonomskih pojmova OMNIGLOSAR, koja je predstavljena upravo na ovoj Konferenciji 2019. godine, postala je u vreme pandemije bogatija za još 6 jezika koji se govore u Vojvodini: rusinski, rumunski, romski, češki, slovački i bunjevački, čime se ukupan broj jezika kojom baza raspolaže popeo na zavidnih 18. Urednik ovog malog, od milja nazvanog „Vojvođanskog rečnika“, prvog ove vrste i obima kod nas je Helena Međeši, prevodilac za rusinski jezik, s preko 40 godina iskustva, aktivni član u Nacionalnom savetu rusinske nacionalne manjine, redovni „licencirani“ prevodilac Zavoda za izdavanje udžbenika, redovan licencirani ocenjivač Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, koja takođe redovno prevodi testove za maturu. Ona nije jedini kvalitetni prevodilac bez mrlje u prevodilačkom radu, ima ih mnogo, ali ih treba i angažovati umesto da se posao prevodenja podrazumeva te na taj način i realizuje.

Izvori

Zakon o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima (1973, 1988, 1993) osnovano JP Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva

Zakonom o udžbenicima („Službeni glasnik RS“, 2018. godine)

Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS“, br. 88/2017, 27/2018 - dr)

Pravilnik o planu udžbenika („Službeni glasnik RS-Prosvetni glasnik“, 2010.)

Pravilnik o dozvoli za izdavanje udžbenika – licenci („Službeni glasnik RS“, broj 6/2010)

Pravilnik o sadržini i načinu vođenja centralnog registra objekata („Službeni glasnik RS“, broj 21/2010)

Pravilnik o izmenama pravilnika o planu udžbenika

Pravilnik o izdavanju niskotiražnih udžbenika: („Službeni glasnik RS“, broj 30/2010)

Pravilnik o načinu i postupku izbora lica na Listu ocenjivača, programu obuke za ocenjivače, etičkom kodeksu lica koja učestvuju u postupku odobravanja udžbenika i postupku imenovanja članova Komisije za ocenu rukopisa udžbenika („Službeni glasnik RS“, broj 87/15)

Pravilnik o načinu prilagođavanja sadržaja i/ili formata udžbenika, („Službeni glasnik RS“, broj 55/17)

Pravilnik o bližim uslovima i kriterijumima za izbor drugih stručnih lica i članova komisije za pripremu stručne ocene kvaliteta rukopisa i stručnog mišljenja („Službeni glasnik RS“, broj 94/18)

Pravilnik o bližim uslovima i kriterijumima za izbor članova stručne komisije koja vrši ekspertizu rukopisa udžbenika i članova komisije za pripremu ekspertskog mišljenja („Službeni glasnik RS“, broj 94/18)

UPORABA FUSNOTA U PREVOĐENJU KULTURNOSPECIFIČNIH IZRAZA¹

SONJA ĐELATOVIĆ

*Doktorski program translologije Doktorske škole lingvistike Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti
sdelatovic@student.elte.hu*

Sažetak: Predmet je ove studije slučaja uporaba fusnota u prevođenju kulturnospecifičnih izraza na temelju analize memoara *Teacher Man* Franka McCourta i njegovih prijevoda na hrvatski i mađarski jezik. Cilj je kvalitativnog istraživanja ustanoviti vrste kulturnospecifičnih izraza u čijem prevođenju prevoditelj rabi fusnote u hrvatskom prijevodnom tekstu, istražiti prijevodne postupke i prijevodne strategije korištene u prijevodima na hrvatskom i mađarskom jeziku, kao i pojasniti funkciju fusnote u prijevodu kulturnospecifičnih izraza. Rezultati otkrivaju kako u hrvatskom prijevodnom tekstu prevoditelj fusnotama prati lekseme koji označuju realije, vlastita imena, sleng, intertekstualne elemente i strane riječi, najčešće u kombinaciji sa zadržavanjem ili zrcalnim prijevodom te ciljni tekst prožima gotovo isključivo strategija postranjivanja u slučaju kulturnospecifičnih izraza kombiniranih s fusnotom. U mađarskom prijevodnom tekstu leksemi koji označuju realije prevode se uglavnom postupcima podomaćivanja, dok u prevođenju vlastitih imena dominira postranjivanje. Uloga fusnote u analiziranom korpusu ponajprije se odnosi na proširivanje čitateljeva kognitivnog okruženja za povećanje kontekstualnoga učinka.

Ključne riječi: književno prevođenje, kulturnospecifični izrazi, fusnote, prijevodne norme

Use of footnotes in the translation of culture-specific expressions. This case study focuses on the use of footnotes in translation of culture-specific items (CSIs). The aim of the analysis is Frank McCourt's *Teacher Man* memoir, and its translations to Croatian and Hungarian is to explore the types of CSIs when the translator uses footnotes in Croatian translation, and to examine the translation operations and strategies used in the Croatian and Hungarian texts. Furthermore, it will also reflect on the function of the footnote in the translation of CSIs in the Croatian translation. The results show how in the Croatian translation the translator adds footnotes for realia, proper names, slang, and intertextual elements, as well as for foreign words, most often combined with retention or direct translation, and there is an almost exclusive foreignization in the translation of CSIs paired with footnotes. In the Hungarian translation realia are translated mostly in a domesticating way, while the translation of proper names shows foreignization. The translator's usage of the footnote in the examined corpus expands the reader's cognitive environment for the contextual effect.

Keywords: literary translation, culture-specific items, footnotes, norms

---

1 Rad se temelji na prijevodu sljedećega rada: ĐELATOVIĆ SONJA 2022. Lábjegyzetek alkalmazása mint fordítási norma a kultúraspecifikus kifejezések fordításában. In: NAGY SÁNDOR ISTVÁN (szerk.). *A nyelv mint lelkiünk tükrö: szavak, szövegek, gondolatok*. MTA Modern Filológiai Társaság. Budapest. 78–89.

Lábjegyzetek használata a kultúraspecifikus kifejezések fordításában. Az esettanulmány a lábjegyzetek használatára összpontosít a kultúra-specifikus elemek (CSI) fordításában. Az elemzés célja Frank McCourt: *Tanár úr* című memoárján, valamint annak horvát és magyar nyelvű fordításán keresztül annak feltárása, hogy milyen típusú CSI-ket használ a fordító a horvát fordításban a lábjegyzetek alkalmazása esetén, valamint a horvát és magyar szövegekben alkalmazott fordítási műveletek és stratégiák vizsgálata. Továbbá reflektál a tanulmány a lábjegyzet funkciójára is a CSI-k fordításában a horvát fordítás vonatkozásában. Az eredmények azt mutatják, hogy a horvát fordításban a fordító lábjegyzeteket tesz a reáliák, tulajdonnevek, szleng és intertextuális elemek, valamint az idegen szavak esetében, leggyakrabban megtartással vagy közvetlen fordítással kombinálva, és a lábjegyzetekkel párosított CSI-k fordításában szinte kizárólagos idegennyelvűség tapasztalható. A magyar fordításban a reáliák fordítása többnyire honosító jellegű, míg a tulajdonnevek fordítása idegenszerűséget mutat. A lábjegyzet fordítói használata a vizsgált korpuszban a kontextuális hatás érdekében bővíti az olvasó kognitív környezetét.

Kulcsszavak: irodalmi fordítás, kultúraspecifikus elemek, lábjegyzet, normák

1. Uvod

U književnim se djelima prevedenima na hrvatski jezik nerijetko susrećemo s fusnotama kojima prevoditelj u ciljnom jeziku nadopunjuje značenje pojedinih pojmova ili im pak pridružuje dodatne informacije, posebice kada je riječ o prevođenju kulturnospecifičnih izraza. S druge strane, kada se književna djela prevode na mađarski jezik, teškoće proizišle iz prevođenja kulturnospecifičnih izraza obično se premošćuju raznim prijevodnim postupcima, a istodobno se uočava izbjegavanje fusnota. Uporabu fusnota stoga valja razmotriti u okviru prijevodnih normi (CHESTERMAN 1993; TOURY 1995; HELTAI 2005, 2018, 2020; KLAUDY 2007) jer u određenoj kulturni ponajprije norme usmjeravaju prevoditeljeve odluke. Prema definiciji Klaudy prijevodna se norma „odnosi na skup uobičajenih rješenja koje prevoditelji često koriste u određenom razdoblju, u određenom stilu, u određenim okolnostima“² (2007: 34).

Rad se bavi kulturnospecifičnim izrazima čije istraživanje omogućuje utvrđivanje prijevodnih tendencija s obzirom na značajke teksta na ciljnom jeziku, a cilj je kvalitativnog istraživanja predstavljenoga u ovoj studiji slučaja ustanoviti tipove onih kulturnospecifičnih izraza u čijem se prijevodu na hrvatski jezik prevoditelj odlučuje (i) za uporabu fusnote, kao i istražiti prijevodne postupke i prijevodne strategije te pojasniti funkciju fusnote u prijevodu kulturnospecifičnih izraza u hrvatskom prijevodu, pri čemu će kao korpus u englesko-mađarskom i englesko-hrvatskom jezičnom paru poslužiti Frank McCourtov memoar *Teacher Man* (2005) preveden na mađarski i na hrvatski jezik. Analizirani roman sadrži brojne kulturnospecifične izraze koji se odnose na anglosaksonsku kulturu i ujedno stvaraju dodatan izazov prevoditeljima dvaju navedenih jezika Srednje Europe, a sama se analiza temelji na Pedersenovu (2005, 2011) modelu koji pretpostavlja da je analiza tzv. prijevodnih kriznih točaka (*translation crisis points*), odnosno određenih tekstualnih značajki koje mogu biti problematične tijekom prevođenja – primjerice prevođenje igre riječi, poezije, citata ili

---

2 Prijevode citata u članku pripremila je autorica.

aluzija, kao i elemenata čiji se referenti nalaze u kulturi izvornog jezika – izrazito važna u opisu prijevodnih strategija i prijevodnih normi (TOURY 1995).

2. Teorijsko polazište

2.1. O kulturnospecifičnim izrazima

Neki se izraz izvornog jezika smatra kulturnospecifičnim tek u odnosu na neku drugu kulturu, odnosno postaje to tek u relaciji s kulturom na čiji se jezik prevodi (AIXELÁ 1996: 57; VERMES 2004; HELTAI 2013: 44) te polazeći od toga Heltai (2013) kulturnospecifičnim izrazima pridružuje sljedeću definiciju: „Kulturnospecifičnima možemo smatrati one jezične elemente, strukture, načine uporabe jezika koji se mogu povezati ili objasniti s danom kulturom u smislu referencijalnih i konotativnih značenja, enciklopedijskog znanja vezanog uz izraz ili načine uporabe jezika, a istovremeno ne postoje ili se znatno razlikuju u drugim lingvakulturama s kojima dana lingvakultura stoji u usporedbi“ (HELTAI 2013: 49).

Kulturološke se specifičnosti sadržane u nekom jeziku osobito jasno uočavaju kada prevoditelj ili tumač ima zadatak prenijeti takve izraze na ciljni jezik, odnosno u samu primateljsku kulturu. Jezični posrednik tada mora procijeniti kognitivno okruženje čitatelja ciljnog jezika kako bi održao ravnotežu između kontekstualnih učinaka i uloženog napora te tako u konačnici osigurao optimalnu sličnost prijevoda (GUTT 2014). Također, nerijetko se naglašava kako prevoditelj mora temeljito poznavati obje kulture te se ističe njegova uloga kulturnog posrednika. Tellinger u tom pogledu za prevođenje realija upozorava da je „nužna posebna priprema kako nehotice ne bismo prekršili norme i pravila pristojnog ponašanja zemlje domaćina“ (2007: 19), a s druge strane, „iznimno je važno iz perspektive identiteta jedne nacije što drugi misle o njoj, kakva je slika stvorena o njoj u javnoj svijesti“ (SPICZENÉ BUKOVSZKI 2007: 15), pa prijevod s tog aspekta nosi i određenu odgovornost. Štoviše, u okviru kulturnospecifičnih izraza posebno se dobro odražava Sapirova misao da je „vokabular vrlo osjetljiv pokazatelj kulture jednog naroda“ (1971: 37).

Kategorizirajući referente kulturnospecifičnih izraza Ranzato (2014) razlikuje realistične i intertekstualne referente. Prva kategorija uključuje referente izvorne kulture, interkulturalne referente, referente treće kulture i referente ciljne kulture, dok druga kategorija pokriva otvorene intertekstualne aluzije, prikrivene intertekstualne aluzije i intertekstualne makroaluzije. Interkulturalni referenti mogu se povezati s Pedersenovom (2005, 2011) kategorijom transkulturalnih izvanjezičnih kulturnih referenata koja uključuje pojmove koji su poznati i izvornoj i ciljnoj kulturi zahvaljujući zajedničkom enciklopedijskom znanju.

2.2. Fusnote u prevođenju

Aixelá (1996) fusnotu klasificira u zasebnu kategoriju izvankontekstualnih postupaka prevođenja kulturnospecifičnih pojmova zajedno s krajnjim bilješkama, glosarima, komentarima i kurzivnim bilješkama kao svojevršno objašnjenje uz neki korišteni prijevodni postupak u samome tekstu. U kontekstu prevođenja drame Valló (1998) svrstava fusnote u strategije objašnjavajućeg prijevoda čija je funkcija proširiti znanje čitatelja ciljnog jezika.

Ipak, uz navedene prednosti ovoga postupka, mogu se razmotriti i poneki nedostaci primjene fusnota u književnom prijevodu. Lefevere (1992) smatra kako književni prijevod na taj način preuzima stil znanstvenog teksta – što dakako ovisi o količini fusnota u određenom tekstu. Pusztai-Varga (2013) ukazuje na ignoriranje fusnota tijekom čitanja; hoće li se fusnota pročitati, ovisi o samoj odluci čitatelja pa se zato lako može dogoditi da čitatelj ne obrati dovoljno pozornosti ili jednostavno ne želi zaustavljati čitanje pa sadržaj fusnote na taj način ostane (slučajno ili namjerno) zanemaren.

Što se tiče prijevodnih situacija u kojima prevoditelji koriste fusnote, možemo spomenuti nekoliko primjera vezanih uz neke jezike i kulture. Aixelá (1996) zapaža da tradicionalno u španjolskim prijevodima prevoditelji rabe fusnote kada prevode imena poznatih osoba i pri prevođenju igre riječi, u prvom redu kako bi čitateljstvu ponudili objašnjenje danog pojma. U okvirima prijevoda poezije Pusztai-Varga (2013) nadalje primjećuje da se u prevedenim antologijama pjesama objavljenima u Mađarskoj rijetko može pronaći fusnote te analizirajući rezultate vlastitoga istraživanja ni sama ne uočava fusnote u prijevodu kulturnospecifičnih elemenata u finsko-mađarskom jezičnom smjeru, za razliku od prijevoda pjesama s finskoga na engleski jezik, u kojima su prevoditelji povremeno koristili ovo rješenje. Različite dakle prevoditeljske kulture/krugovi različito pristupaju ovom prijevodnom rješenju, stoga se u ovoj studiji slučaja uporaba fusnota pri prevođenju izraza specifičnih za kulturu smatra ponajprije prijevodnom normom u užem smislu jer odražava „opću strategiju prevoditelja, slijedeće prevoditeljskih konvencija i tradicija“ (HELTAI 2018: 466).

3. Istraživanje

3.1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj je ovoga kvalitativnog istraživanja ustanoviti vrste onih kulturnospecifičnih izraza tijekom čijega se prevođenja na hrvatski jezik prevoditelj odlučuje (i) za uporabu fusnote, istražiti prijevodne postupke i prijevodne strategije u hrvatskom i mađarskom prijevodu kulturnospecifičnih izraza te utvrditi i pojasniti ulogu fusnote u prevođenju kulturnospecifičnih izraza. Istraživanje pokušava pronaći odgovor na sljedeća pitanja:

1. Koje vrste izraza specifičnih za kulturu prevoditelj prati fusnotom u hrvatskom prijevodnom tekstu?
2. Koji su prijevodni postupci i prijevodne strategije prisutni u prevođenju onih izraza specifičnih za kulturu u tekstovima na hrvatskom i mađarskom ciljnom jeziku kojima prevoditelj u hrvatskom prijevodnom tekstu dodaje fusnote?
3. Kakvu ulogu imaju fusnote u hrvatskom prijevodnom tekstu?

3.2. Korpus

Korpus istraživanja čini roman Franka McCourta *Teacher Man* (2005) te njegovi prijevodi na hrvatski i na mađarski jezik. Izvorno djelo napisano je na engleskom jeziku te je memoarski roman u kojem autor razotkriva različite doživljaje i iskustva svoje učiteljske karijere. Hrvatsko izdanje objavljeno je pod naslovom *Učitelj* (2008) u prijevodu Predraga

Mavara u izdanju *Algoritma*, dok je mađarski prijevod pripremio András Barabás pod naslovom *A tanárember* (2007) u izdanju nakladničke kuće Magvető. Izvorni tekst ima 272 stranice, tekst na mađarskom jeziku 313 stranica, dok na hrvatskom jeziku broji 268 stranica. Tekst je bogat izrazima vezanima uz angloameričku kulturu pa je iz te perspektive zasigurno predstavljao izazov prevoditeljima na navedene jezike Srednje Europe u prenošenju kulturnih specifičnosti, među kojima valja istaknuti učestale izraze povezane s drukčijim obrazovnim sustavom, strane riječi (primjerice iz španjolskoga jezika) i vlastita imena.

3.3. Metodologija

Gore opisani korpus, koji se sastoji od teksta na izvornom jeziku i dvaju tekstova na ciljnim jezicima, analiziran je manualno pri čemu se utvrđivanje kulturnospecifičnih izraza uz njihovu kategorizaciju temelji na HELTAIJEVOJ (2018) podjeli. Prema njegovoj klasifikaciji izrazi specifični za neku kulturu uključuju lekseme koji označuju realije, vlastita imena, oslovljavanje, frazeme, vulgarizme, sleng, strane riječi, riječi s posebnim konotacijama i stilskom vrijednošću, kao i izraze uljudnosti, diskursne /pragmatičke oznake / čestice, dijalekt, sociolekt i aluzije. Realije podrazumijevaju izvanjezične kulturnospecifične referente čije su kategorije već ranije opisali VLAHOV I FLORIN (1980), a ostale kategorije odnose se na unutarjezične referente, premda Heltai (2018) pojedine skupine vlastitih imena smatra diskutabilnima u tom pogledu, stoga preporučuje njihovo promatranje u posebnoj kategoriji. Transkulturni izrazi (PEDERSEN 2005; usp. RANZATO 2014) i oni izrazi koji se odnose na treću kulturu (na židovsku i na latinsku kulturu) nisu predmet ovoga istraživanja. Nakon određivanja kulturnospecifičnih izraza slijedi ispitivanje prijevodnih postupaka i strategija pri čemu se u obzir uzimaju tek oni izrazi koje je prevoditelj u hrvatskom ciljnom jeziku podupro fusnotama. U analizi prijevodnih postupaka istraživanje se oslanja na Pedersenovu (2005, 2011) taksonomiju³ u kojoj on razlikuje postupke usmjerene na izvorni jezik (*Source Language (SL) oriented*) kao što su zadržavanje, eksplicitiranje, dopuna i zrcalni prijevod te postupke usmjerene na ciljni jezik (*Target Language (TL) oriented*) kao što su uopćavanje, kulturološka zamjena i parafraza. Svoju podjelu temelji na ranijoj Venutijevoj (1995) dihotomiji postranjivanja i podomaćivanja koja prema Klaudy (2013) služi za opisivanje strategija pomoću kojih se prevladava jezična i kulturna asimetrija između *manjih* i *većih* lingvakultura. Pedersen (2005, 2011) prijevod službenim ekvivalentom i postupak izostavljanja navodi kao neutralne postupke u odnosu na postupke usmjerene na izvorni i ciljni jezik, ali izostavljanje ipak smatramo postupkom podomaćivanja budući da izostavljanjem izraza specifičnog za kulturu prevoditelj pokušava čitatelju olakšati proces obrade (KLAUDY 2013; HELTAI 2018).

---

3 PEDERSEN (2005, 2011) je svoj model razvio ponajprije u kontekstu prevođenja realija, odnosno izvanjezičnih kulturnospecifičnih izraza (ECR) fokusirajući se na podslavljanje. Naglasio je međutim kako se model može koristiti i šire, dakle u proučavanju prijevoda kulturnospecifičnih izraza (uz eventualnu prilagodbu po potrebi). Unatoč tomu što se taksonomija temelji na prijevodnim normama za podslavljanje, Pedersen naglašava da se lako može primijeniti i na opis drugih načina prijevoda.

4. Analiza kulturnospecifičnih izraza u hrvatskom i mađarskom prijevodu memoara *Teacher Man* Franka McCourta

Hrvatsko izdanje romana broji ukupno 43 fusnote, no predmetom su ovoga istraživanja, kako je već spomenuto, samo one pridružene kulturnospecifičnim izrazima. Fusnotom su popraćena 33 kulturnospecifična izraza u tekstu na hrvatskom ciljnom jeziku od kojih je najviše u kategoriji leksema koji označuju realije (10) te u kategoriji vlastitih imenica (10), zatim intertekstualnih referenci (5) i u manjem broju u prijevodu slenga (2), a zasebnu kategoriju čine i strane riječi (6). Valja napomenuti da i mađarsko izdanje sadrži četiri fusnote od kojih u prve dvije prevoditelj (i/ili urednik?) podsjeća na druge knjige Franka McCourta u Magvetővu izdanju (BARABÁS 2007: 11), dok su druge dvije fusnote daljnja objašnjenja intertekstualnih elemenata koji se pojavljuju u tekstu: „Carl Schurz szenátor 1872-es beszéde nyomán. (A fordító megjegyzése)“ (BARABÁS 2007: 134)⁴ i „Robert Browning: Andrea del Sarto. Várady Szabolcs fordítása“ (BARABÁS 2007: 137)⁵, pri čemu u posljednjoj fusnoti prevoditelj ukazuje i na rad kolege prevoditelja. U sljedećim potpoglavljima bit će opisani primijenjeni prijevodni postupci, kao i prijevodne strategije u englesko-mađarskom i englesko-hrvatskom jezičnom paru pri prevođenju kulturnospecifičnih izraza koje hrvatski prevoditelj prati fusnotom.

4.1. Prevođenje leksema koji označuju realije

Među kulturnospecifičnim izrazima koji su popraćeni fusnotom u hrvatskom je prijevodnom tekstu najbrojnija kategorija leksema koji označuju realije. Kako je vidljivo u 1. tablici, uz uporabu fusnota prevoditelj koristi zrcalni prijevod (*purpurno srce; karavan Conestoga; izviđački orao; beat-generacija*) i *zadržavanje* (*sauerkraut, cole slaw, hot dog, bagel mit a schmeer; shuffleboard; Cabotovi, Lodgeoni; YMCA; coq au vin*). Također, zadržava i realiju *Ascot(ova)*, ali joj pritom dodaje riječ *kravata* što možemo odrediti kao postupak dopune. U samim fusnotama prevoditelj definira realije, tumači njihovo značenje i čitateljevo znanje proširuje dodatnim informacijama. Na temelju primijenjenih prijevodnih postupaka može se reći da u slučaju leksema koji označuju realije u hrvatskom prijevodu u potpunosti prevladava tendencija postranjivanja.

Prijevodna su se rješenja za mađarski ciljni jezik prikazana u četvrtom stupcu 1. tablice pokazala raznovrsnijima na temelju izbora prijevodnih postupaka. Sa zadržavanjem se ne susrećemo, sa zrcalnim prijevodom jednom (*beat-nemzedék*), a dopuna se uočava u dva primjera: *Cabotok, Lodge-ok, akik csak fölfelé törleszkedtek; YMCA című szám*, pri čemu se može primijetiti da značenje sadržaja dopuna odgovara sadržaju fusnota ispisanih u hrvatskom prijevodnom tekstu. Nadalje, dok je u prijevodu 2. i 9. primjera u hrvatskom prijevodu odabran zrcalni prijevod, mađarski prijevodi – *ekbós széker i őrsvetető* – rezultati su postupka kulturološke zamjene. Uz navedene, mađarski prevoditelj služi se još dvama prijevodnim postupcima pri prevođenju leksema koji se odnose na realije: uopćavanjem pomoću glagola

4 Prijevod: „Na tragu govora senatora Carla Schurza 1872. (Opaska prevoditelja)“.

5 Prijevod: „Robert Browning: Andrea del Sarto. Prijevod Szabolcsa Váradyja“ „Robert Browning: Andrea del Sarto. Várady Szabolcs fordítása“.

golyózik u slučaju *shuffleboarda* i u prijevodu leksema *Ascot* (*selyem nyakkendő*) te parafrazom (*francia vörösboros kakasragu*), koje drugi prevoditelj preuzima nepromijenjene u hrvatskom prijevodnom tekstu. Realiju *purple heart* prevoditelj izostavlja u mađarskom ciljnom tekstu. Na temelju primijenjenih prijevodnih postupaka u prevođenju realija na mađarski jezik prevladava tendencija podomaćivanja. Kod jednog je kulturnospecifičnog izraza (*Beat Generation*) razvidno jednako rješenje u vidu prijevodnog postupka, no zbog prisutnosti fusnote s objašnjenjem u hrvatskom prijevodu, ne može se reći da su prevoditelji postupili na potpuno jednak način.

	Teacher Man (2005)	Hrvatski prijevodni tekst	Fusnota u hrvatskom prijevodnom tekstu	Mađarski prijevodni tekst
1.	purple heart (59)	purpurno srce (67)	Medalja koju u SAD-u dobivaju vojnici ranjeni u borbi. (67)	-
2.	Conestoga wagon (121)	karavan Conestoga (129)	Velika natkrivena teretna kola koja su se koristila u naseljavanju Zapada SAD-a u 19. stoljeću. (129)	ekhós szekér (151)
3.	sauerkraut, cole slow, hot dog, bagel mit a schmeer (132)	sauerkraut, cole slow, hot dog, bagel mit a schmeer (140)	<i>Sauerkraut</i> : kiseli kupus. <i>Cole slow</i> : salata od kupusa. <i>Bagel mit a schmeer</i> : kruščić od bijelog brašna s namazom. (140)	mi a hot dog, meg hogy a vécé az amerikaiaknál fürdőszoba, a kanapé pedig pamlag (163)
4.	Ascot (166)	Ascotova kravata (174)	Vrsta široke kravate. (174)	selyem nyakkendő (204)
5.	shuffleboard (167)	shuffleboard (175)	Igra u kojoj igrači dugom palicom guraju drvene ili plastične diskove prema sekcijama s brojevima označenim na podu ili palubi. (175)	golyóznak (205)
6.	Cabots, Lodges (184)	Cabotovi, Lodgeovi (193)	Ugledne bostonske porodice. (193)	Cabotok, Lodge-ok, akik csak fölfelé törleszkedtek (225)
7.	YMCA (198)	YMCA (206)	Najveći hit disko-grupe Village People iz 1978. (206)	YMCA című szám (241)

8.	coq au vin (206)	coq au vin (214)	Kuhano u vinu (franc.). Pile kuhano u umaku od vina, narezane svinjetine, luka, češnjaka i gljiva. (214)	francia vörösboros kakasragu (251)
9.	Eagle Scout (240)	izviđački orao (247)	Najveći čin među dječjim izviđačima (Boy Scouts) u SAD-u. (247)	órsvezetó (290)
10.	Beat Generation (250)	beat-generacija (258)	Naziv za pravac u američkoj književnosti pedesetih godina prošlog stoljeća. (258)	beat-nemzedék (303)

1. tablica: *Prijevodni leksema koji označuju realije.*

4.2. Prevođenje vlastitih imena

Tijekom prevođenja vlastitih imenica već na prvi pogled možemo uočiti dominaciju prijevodne strategije postranjivanja u oba analizirana ciljna teksta (usp. HELTAI 2018). Prevoditelji uglavnom zadržavaju vlastite imenice u prijevodnom tekstu, a ta se tendencija očituje u 12., 13., 14., 16., 18., 19. i 20. primjeru u 2. tablici. Izraz -, koji označava znatiželjnu osobu, hrvatski prevoditelj zadržava, dok u mađarskom prijevodnom tekstu prevoditelj zadržava samo Parker te prvi dio prevodi kao *Nagyorrú*, zadržavajući porugu svojstvenu izrazu izvornog jezika. U oba se prijevoda *Majka Guska* pojavljuje svojim službenim ekvivalentom (PEDERSEN 2005) – kao *Majka Guska*, odnosno *Lúdanyó*. Ipak, mađarski prevoditelj dodaje imenu i leksem *móndókái* (hrv. *pjesmice*) kako bi čitatelju olakšao kognitivnu obradu tog vlastitog imena. U slučaju imena *Touissant L'Ouverture* mađarski prevoditelj koristi dopunu kako bi ga precizirao – *háti szabadságbős Touissant-L'Ouverture*. Valja napomenuti da je i u tom primjeru dopuna u mađarskom prijevodnom tekstu jednaka sadržaju fusnote koju je napisao hrvatski prevoditelj. Prevođenje vlastitih imena koja su u hrvatskom prijevodnom tekstu popraćena fusnotama u oba prijevoda zrcali strategiju postranjivanja. Funkcija fusnota u ovoj se kategoriji očituje u prijenosu dodatnih informacija jer se kod osobnih imena navodi zanimanje spomenute osobe, godina njezina rođenja i smrti, njezina nacionalnost te eventualno podatak o tome po čemu je poznata.

	Teacher Man (2005)	Hrvatski prijevodni tekst	Fusnota u hrvatskom prijevodnom tekstu	Mađarski prijevodni tekst
11.	Nosey Parker (33)	Nosey Parker (41)	Znatiželjna osoba, koja gura nos u tuđe poslove. (41)	Nagyorrú Parker (46)
12.	Barry Fitzgerald (56)	Barry Fitzgerald (63)	Američki glumac irskog podrijetla, dobitnik Oscara (1888.-1961.). (63)	Barry Fitzgerald (74)
13.	New York Giants (114)	njujorški Giantsi (122)	New York Giants, američka nogometna (ragbi) ekipa. (122)	New York Giants (142)
14.	Papa Doc Duvalier (120)	Papa Doc Duvalier (128)	Dr. François Duvalier, zvan „Papa Doc” (1907.–1971.), predsjednik i diktator Haitija od 1957. do 1964. (128)	Papa Doc Duvalier (149)
15.	Touissant-L'Ouverture (120)	Touissant-L'Ouverture (128)	François Dominique Toussaint Louverture (1743.–1804.) haičanski revolucionar. (128)	haiti szabadsághős Touissant-L'Ouverture (149)
16.	Fanny Farmer, Betty Crocker (211)	Fanny Farmer, Betty Crocker (218)	Fanny Farmer, proizvođač bombona. Betty Crocker, izmišljeni lik i maskota prehrambene kompanije General Mills. (218)	Fanny Farmer, Betty Crocker (256)
17.	Mother Goose (216)	Majka Guska (224)	Fiktivni autor zbirke dječjih pjesama objavljene u Londonu oko 1760. (224)	Lúdanyó mondókái (262)
18.	Theodore Roethke (220)	Theodore Roethke (228)	Američki pjesnik (1908.–1963.). (228)	Theodore Roethke (267)
19.	Ben Jonson (231)	Ben Jonson (238)	Engleski pjesnik i dramatičar (1532.–1637.). (238)	Ben Jonson (279)
20.	Elinor Glyn, John P. Marquand (251)	Elinor Glyn, John P. Marquand (260)	Elinor Glyn (1864.–1943.), engleska spisateljica i scenaristica, pisala erotske romane za žene. John P. Marquand (1893.-1960.), američki romanopisac. (260)	Elinor Glyn, John P. Marquand (304)

2. tablica: *Prijevodni vlastitih imena.*

4.3. Prevođenje slenga

U hrvatskom se prijevodnom tekstu susrećemo s fusnotama i u slučaju prijevoda slenga; u dva primjera. Riječ je o izrazima *Paddy* i *Spic and Span* koji nose negativne konotacije. Prvi je pejorativni izraz za Irce u engleskom jeziku, dok je drugi pejorativni izraz za Hispanoamerikance. Oba izraza prevoditelj zadržava u tekstu na hrvatskom ciljnom jeziku vjerojatno se oslanjajući na to da će čitatelji pročitati sadržaj fusnota. Prisutna je dakle prijevodna strategija postranjivanja. S druge strane, u slučaju izraza *Paddy* u tekstu na mađarskom ciljnom jeziku možemo govoriti o eksplicitiranju jer se u tekstu pojavljuje kao *ír cickány*, a u slučaju pejorativnog izraza *Spic and Span* prevoditelj uzima u obzir samo osnovno značenje izraza ne smatrajući ga kulturnospecifičnim te ga jednostavno prevodi kao *házasak és szobatiszták*. Fusnote u hrvatskom prijevodu kratko upućuju na referent kulturnospecifičnog izraza.

	Teacher Man (2005)	Hrvatski prijevodni tekst	Fusnota u hrvatskom prijevodnom tekstu	Mađarski prijevodni tekst
21.	Paddy (58)	Paddy (66)	Naziv za osobu irskog podrijetla. (66)	ír cickány (76)
22.	Spic and Span (143)	Spikovi i Spanovi (151)	Pogrđni naziv za Amerikaca španjolskog podrijetla. (151)	házasak és szobatiszták (177)

3. tablica: *Prijevođi slenga.*

4.4. Prevođenje intertekstualnih elemenata

Intertekstualne elemente u tekstu prevoditelji su uglavnom prevodili njihovim službenim ekvivalentima što je neutralan prijevodni postupak sa stajališta prijevodnih strategija (PEDERSEN 2005). Drama izvornog naziva *The Playboy of Western World* u mađarskom se prijevodnom tekstu pojavljuje pod naslovom *A Nyugat hőse*, a u hrvatskom kao *Junak sa zapadne strane*. Valja spomenuti da se šezdesetih godina prošlog stoljeća ova predstava u Mađarskoj izvodila pod naslovom *A nyugati világ bajnoka*, ali prevoditelj rabi naslov novijeg izdanja u prijevodu Ádáma Nádasdyja iz 2004. godine. U mađarskom se prijevodu u ovoj kategoriji mogu uočiti i dvije dopune ako promotrimo 24. i 27. primjer u 4. tablici. U prvom primjeru prevoditelj upotpunjuje referencu na pjesnika Popea njegovim imenom (*Alexander*), dok u drugom primjeru, u prijevodu *Mr. Chipsa*, glavnog lika romana Jamesa Hiltona, prevoditelj rješenje pronalazi u dopuni nazivom samog romana: *az Isten vele, tanár úr! Hőse, az öreg Mr. Chips*. Fusnote se u hrvatskom prijevodu sastoje od dodatnih informacija i upućuju čitatelja na izvore spomenutih intertekstualnih elemenata.

	Teacher Man (2005)	Hrvatski prijevodni tekst	Fusnota u hrvatskom prijevodnom tekstu	Mađarski prijevodni tekst
23.	„Oh, that this too, too sold flesh, etc.” (33)	„O, raspani se okaljano meso itd.” (43)	<i>Hamlet</i> , prvi čin, drugi prizor. (43)	„Ó, hogy nem olvad, nem higul s enyész harmattá e nagyon, nagyon merő búst!” stb. (49)
24.	Remember Pope: „Know thyself, presume not God to scan / The proper study of mankind is man.” (40)	Sjetite se što je rekao Pope: „Spoznaj sebe, ne umišljaj sebi da proučavaš Boga, Čovjeku je predmet čovjek i ništa mimo toga.” (48)	Stihovi iz pjesme Alexandera Popea <i>Ogled o čovjeku</i> (1733-4). (48)	Jussanak eszükbe Alexander Pope szavai: „ <i>Ismerd meg magad, Istent nem lehet: / az emberfaj az embert fejtse meg.</i> “ (54)
25.	Your blood be upon your head. (173)	tvoja krv na tvoju glavu (181)	2 Samuel, 1, 16. (181)	a saját vérem száll a fejemre (212)
26.	The Playboy of Western World (173)	Junak sa zapadne strane (181)	Kazališni komad irskog protestantskog pisca J. M. Syngea iz 1907. godine. (181)	A Nyugat hőse (212)
27.	Mr. Chips (254)	gospodin Chips (263)	Glavni lik iz romana Jamesa Hiltona <i>Zbogom, gospodine Chips</i> (1934), omiljeni učitelj. (263)	az Isten vele, tanár úr! hőse, az öreg Mr. Chips (308)

4. tablica: *Prijevodni intertekstualnih elemenata.*

4.5. Prevođenje stranih riječi

Među kulturnospecifičnim izrazima praćenim fusnotama u hrvatskom prijevodnom tekstu posebnu kategoriju čine i strane riječi čija se funkcija krije u stvaranju raspoloženja (KLAUDY 1999). Irski, španjolski i francuski izrazi više se puta pojavljuju u izvorniku na engleskom jeziku, od čega su primjeri navedeni u 5. tablici popraćeni fusnotom u prijevodu na hrvatski koje prevoditelj zadržava, zbog čega se nazire tendencija postranjivanja. Tekst na mađarskom ciljnom jeziku pokazuje drugačija rješenja (v. 28., 29. i 32. primjer), ali isto

tako više odražava strategiju postranjivanja u ovoj kategoriji. Postranjivanje utemeljeno na zadržavanju izraza ponajprije se može objasniti stvaranjem raspoloženja, odgovarajuće i živopisne atmosfere. Fusnote su vrlo kratke jer uglavnom sadrže prijevode stranih riječi koje se javljaju u hrvatskom ciljnom jeziku.

	Teacher Man (2005)	Hrvatski prijevodni tekst	Fusnota u hrvatskom prijevodnom tekstu	Mađarski prijevodni tekst
28.	<i>acushla</i> (55)	<i>acushla</i> (63)	Dragi moj (irski). (63)	<i>ugye</i> (72)
29.	<i>maricon</i> (127)	<i>maricon</i> (135)	Pogrdan naziv za homoseksualca (španj.). (135)	<i>kis homokos</i> (157)
30.	<i>mira</i> (130)	<i>mira</i> (138)	Pazite (španj.). (138)	<i>mira</i> (161)
31.	<i>gracias</i> (134)	<i>gracias</i> (142)	Hvala (španj.). (142)	<i>gracias</i> (166)
32.	<i>bon mot</i> (174)	<i>bon mot</i> (182)	Dosjetka, duhovit komentar (franc.). (182)	<i>jobb bemondás</i> (213)
33.	<i>mes enfants</i> (191)	<i>mes enfants</i> (199)	Djeco moja (franc.). (199)	<i>mes enfants</i> (233)

5. tablica: *Prijevedi stranih riječi.*

5. Zaključak

Rezultati analiziranoga korpusa upućuju na to da su najčešće kategorije kulturnospecifičnih izraza, koje prevoditelj u hrvatskom prijevodnom tekstu prati fusnotama, leksemi koji se odnose na realije, vlastita imena, sleng i intertekstualni elementi, kao i strane riječi, pri čemu se objašnjenje u fusnoti najčešće kombiniralo sa zadržavanjem izraza ili njegovim zrcalnim prijevodom. U hrvatskom se prijevodu memoara *Teacher Man* dakle može primijetiti gotovo isključivo tendencija postranjivanja (usp. KLAUDY 2013) u prijevodu izraza specifičnih za kulturu kombiniranih s fusnotom, što može sugerirati da se prevoditelj pouzdao u činjenicu da hrvatski čitatelj neće izostaviti fusnotu i da će svakako pročitati njezin sadržaj. Istodobno u prijevodnom tekstu na mađarskom ciljnom jeziku prijevod leksema koji označuju realije više naginje podomaćivanju, dok prijevod vlastitih imenica uvelike ocrta tendenciju postranjivanja. Spektar primijenjenih prijevodnih postupaka raznolikiji je u usporedbi s postupcima prevođenja kulturnospecifičnih izraza uz pomoć fusnota u tekstu hrvatskog ciljnoga jezika. Što se tiče same uloge fusnota u prevođenju, može se reći da njihova funkcija ponajprije leži u približavanju značenja izraza specifičnih za određenu kulturu čitatelju ciljnoga jezika, kao i proširivanju njegova znanja o nekom pojmu, što u kontekstu teorije relevantnosti (SPERBER–WILSON 1986) znači da prevoditelj proširuje kognitivno okruženje čitatelja kako bi se povećali kontekstualni učinci. Ipak, bilo bi uputno ovo istraživanje proširiti i na veći korpus.

Literatura

- AIXELÁ, JAVIER FRANCO 1996. Culture-specific Items in Translation. In: ÁLVAREZ, ROMÁN–VIDAL, CARMEN AFRICA (eds.). *Translation, Power, Subversion*. Multilingual Matters. Cleveland/Bristol/Adelaide. 52–78.
- CHESTERMAN, ANDREW 1993. From ‚Is’ to ‚Ought’: Laws, Norms and Strategies in Translation Studies. *Target* 1: 1–20.
- GUTT, ERNST-AUGUST 2014. *Translation and Relevance. Cognition and Context*. Routledge. London/New York.
- HELTAI PÁL 2005. A fordító és a nyelvi normák II. *Magyar nyelvőr*. 29 (1): 30–58.
- HELTAI PÁL 2013. Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. *Fordítástudomány*. 15 (1): 32–53.
- HELTAI PÁL 2018. Változó fordítási normák egy magyar regény angol fordításában. In: DOMBI JUDIT–FARKAS JUDIT–GÚTI ERIKA (szerk.). *Aszimmetrikus kommunikáció – Aszimmetrikus viszonyok. XXVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*. Szak Kiadó. Bicske. 464–486.
- HELTAI PÁL 2020. Fordítási normák és fordítási eljárások magyar–angol szakfordításban. *Fordítástudomány* 22 (1): 27–45.
- KLAUDY KINGA 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 2: 5–22.
- KLAUDY KINGA 2007. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- KLAUDY KINGA 2013. Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában. In: BÁRDOSI VILMOS (szerk.). *Reáliák – A lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 86–91.
- LEFEVERE, ANDRÉ 1992. *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. The Modern Language Association of America. New York.
- PEDERSEN, JAN 2005. How is Culture Rendered in Subtitles? In: GERZYMISCH-ARBOGAST, HEIDRUN–NAUERT, SANDRA (eds.). *Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings*. 1–18.
- PEDERSEN, JAN 2011. *Subtitling Norms for Television*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/Philadelphia.
- PUSZTAI-VARGA, ILDIKÓ 2013. *Kulturálisán kötött nyelvi elemek fordítási megoldásai finn versek magyar és angol fordításaiban*. Doktorska disertacija.
- RANZATO, IRENE 2014. Period television drama: culture specific and time specific references in translation for dubbing. In: PAVESI MARIA–FORMENTELLI, MAICOL–GHIA, ELISA (eds.). *The Languages of Dubbing. Mainstream Audiovisual Translation in Italy*. Peter Lang. Bern. 217–242.
- SAPIR, EDWARD 1971. *Az ember és a nyelv*. Gondolat Könyvkiadó. Budapest.
- SPEERBER, DAN–WILSON, DEIRDRE 1986. *Relevance*. Basil Blackwell. Oxford.
- SPICZÉNÉ BUKOVSKZI EDIT 2007. Fordítási stratégiák a kultúrák közötti közvetítés szolgálatában. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* (1): 15–26.
- TELLINGER, DUŠAN 2007. A kultúra szerepe a fordításban (A fordító kulturális kompetenciája szemszögéből). *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica* 12 (1): 15–22.
- TOURY, GIDEON 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. John Benjamins. Amsterdam/Philadelphia.

- VALLÓ ZSUZSA 1998. Reáliák és fordítói stratégiák a drámafordításban. *Modern Nyelvoktatás* 4 (2–3): 115–124.
- VENUTI, LAWRENCE 1995. *The translator's invisibility. A history of translation*. Routledge. London–New York.
- VERMES ALBERT 2004. A relevanciaelmélet alkalmazása a kultúra-specifikus kifejezések fordításának vizsgálatában. *Fordítástudomány* 6 (2): 5–18.
- VLAHOV, SERGEJ–FLORIN, SIDER 1980. *Nyeperevogyimoje v perevogye*. Mezsdu narodnyije Otnosenijija. Moskva.

Izvori

- MCCOURT, FRANK 2005. *Teacher Man*. Scribner. New York.
- MCCOURT, FRANK 2007. *A tanárember*. Magvető. Budapest. Preveo: Barabás András.
- MCCOURT, FRANK 2008. *Učitelj*. Algoritam. Zagreb. Preveo: Predrag Mavar.

AZ OKTATÁSTECHNOLÓGIAI SZÖVEGEK FORDÍTÁSÁNAK KIHÍVÁSAI

BOCKOVAC TÍMEA

Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem

tbockovac@ffos.hr

Absztrakt. A tanulmány célja, hogy szöveg az oktatástechnológiai célú szövegek, illetve az oktatási műfajokon belül a hagyományos és a digitális tankönyvfordítás kihívásait tekintse át horvát-magyar nyelvpárban. A különböző műveltségi területekhez tartozó (ének-zene, rajz és vizuális nevelés, informatika, földrajz) új generációs horvát nyelvű tankönyvek magyar nyelvű fordításain keresztül vizsgálja a fordítói stratégiákat, a lexikai átváltási műveletek rendszerét és az alkalmazott fordítói eljárásokat. A korpuszalapú elemzés célja a kontaktusjelenségek, a funkcionális, a szótári és fordítói ekvivalencia figyelembe vételével egy olyan példatár összeállítása, amely a továbbiakban megkönnyítheti az e területen működő fordítók munkáját, valamint hozzájárulhat az Eszéki Egyetemen bevezetendő szakfordítói képzés kimeneti követelményeinek teljesítéséhez.

Kulcsszavak: tankönyvfordítás, fordítói megoldások, átváltási műveletek, terminológia

Izazovi prevođenja tekstova obrazovne tehnologije. Cilj je ovoga rada sagledati pitanja vezana za tekstove obrazovne tehnologije, te pružiti pregled izazova tradicionalnog i digitalnog prevođenja udžbenika kroz istraživanja prijevoda u smjeru hrvatski–mađarski jezik. Istraživanje je izvršeno na prijevodima udžbenika nove generacije nastalih na hrvatskom jeziku s raznih područja (glazbena kultura, likovna kultura i vizualni odgoj, informatika, geografija) proučavanjem prevoditeljskih strategija, sustava leksičkih transformacijskih postupaka i primijenjenih postupaka u prevođenju. Cilj je ove analize korpusa, uzimajući u obzir kontaktološke pojave, funkcionalne i rječničke ekvivalente te one koje prevoditelji primjenjuju, sastaviti bazu primjera koja bi u budućnosti mogla olakšati posao prevoditelja udžbenika, te dati doprinos ostvarivanju ishoda učenja na propedeutičkim kolegijima stručnog prevođenja na Sveučilištu u Osijeku.

Ključne riječi: prevođenje udžbenika, rješenja u prijevodu, leksički transformacijski postupci, terminologija

The challenges of translating educational technology texts. The aim of this paper is to review questions of educational technology products, and the challenges of traditional and digital coursebook translation through the investigation into the Croatian-Hungarian language pair. It analyses different translation strategies, the system of lexical transformations and various translation methods through Hungarian translations of Croatian school books for different competencies and subjects such as Music, Art, I.T. and Geograpy. In the light of contact phenomena, functional and translational equivalences, the goal of the corpus based analysis is to establish a reference guide which will allow easier and more effective translation in this field and can contribute to the successful completion of the professional translator training to be introduced at Osijek University.

Keywords: translating textbooks, translation solutions, lexical switching, terminology

1. Bevezetés

Az oktatástechnológia több eltérő értelmezéssel bíró gyűjtőfogalom. Legtágabb vonatkozásban az oktatásban alkalmazott összes módszert, anyagot, felszerelést és logikai felépítést jelenti, vagyis magában foglalja mindazon rendszerek és folyamatok részeit, melyek végső célja, hogy a tanulókat a hatékony tanulásra ösztönözzék és hozzájáruljanak annak sikeréhez. Ádám Sándor felhívja a figyelmet arra, hogy az oktatástechnológia tágabb az oktatástechnika fogalmánál, mivel annak „...fogalomkörébe tartozik az oktatásban alkalmazott minden módszer, anyag, felszerelés, logikai felépítés (előadás, dialógus, anyag, felszerelés, hagyományos és korszerű oktatástechnikai eszközök, tankönyv, tanterem, épület, kronologikus osztályrendszer stb.)” (ÁDÁM 1993: 222).

A nemzeti és etnikai kisebbségek oktatása olyan kötelező állami feladat, amely elsődleges célja az esélyegyenlőség és a kulturális autonómia biztosítása. A nemzetiségi identitás megőrzésének stratégiai eleme a nemzetiségi anyanyelvű oktatási tartalmak biztosítása és folyamatos fejlesztése, melyre a törvényi szabályozásnak megfelelően országonként eltérő módon kerülhet sor. A tankönyvek és a taneszközök általában a többségi társadalom nyelvén készülnek el, és fordítás után válnak felhasználhatóvá, esetleg biztosítottak az anyaországi tankönyvek, illetve léteznek célzatosan az adott országban élő kisebbség számára íródottak is. Horvátországban a nemzetiségi nyelvű oktatási tartalomfejlesztés legutóbbi szakasza 2021-ben zárult le, ekkor készültek el ugyanis az 1. 5. és 7. osztályban használatos horvát tankönyvek magyar fordításai matematika, természetismeret, történelem, hittan, fizika, kémia, földrajz, ének-zene, informatika, biológia valamint rajz és vizuális kultúra tantárgyakból. Az elkészült oktatási segédeszközök között található vizuális információhordozók, nyomtatott taneszközök, tanulói segédletek, tankönyvek, munkafüzetek, munka- és feladatlapok. Közös jellemzőjük, hogy több kiadó gondozásában jelentek meg és ebből adódóan eltérő szerkezetűek, a törzsszöveg, az utasítások, a feladatok, valamint a pedagógiai követelményrendszer kidolgozottságában is jelentős különbségeket mutatnak. Ugyanakkor megállapítható, hogy az újgenerációs 2020-ban és 2021-ben megjelent horvát nyelvű tankönyvek közül egyre több egészül ki interaktív, digitális tartalmakkal (pl. ének-zene, földrajz, informatika). A vizsgált digitális taneszközök a tudáskörnyezet alapján információ-átadó, -feldolgozó és -alkalmazókra oszthatók. A fenti tartalmak közül a konkrét tanítási-tanulási folyamatokat támogató, a tanulóknak szóló új generációs horvát nyelvű nyomtatott, audiovizuális és interaktív, illetve multimédiás tananyagok magyar nyelvű fordításait vizsgáltam rajz és vizuális nevelés, ének-zene, földrajz és informatika tárgykból. E kiadványok elsődleges célja az ismeretnyújtás és a szemléltetés, de a gyakorlás és ismétlés, a rögzítés és az ellenőrzés is kiemelt szerepet kapott bennük. Annak ellenére, hogy a vizsgált hagyományos, nyomtatott, illetve a digitális tankönyvek és multimédiás tartalmak eltérőek voltak (pl. rendszerező, vagy munkáltató jellegűek), azokról kivétel nélkül elmondható, hogy megerősítő hatásúak, megfigyelésre készítetnek és készségfejlesztésre szolgálnak. Koncentrációt teremtenek más anyagrészekkel, illetve más tantárgyak anyagával, összefüggésbe hozva a szöveget a tanulók életével, a napi

gyakorlattal, felidézve az előzetes tapasztalataikat és ismereteiket, gyűjtőmunkára inspirálók, segítik a rendszerezést az ismétlést, gyakoroltatnak, illetve további tájékozódási lehetőség forrására is utalnak (NÁDASDI 2013: 97).

Szilágyi N. Sándor (SZILÁGYI 1980: 47) szempontrendszer alapján a vizsgált szövegek nyelve és kora a mai magyar nyelv, a nyelvhasználat szabályozottsága normakövető, bár néhol attól eltérően archaikus tájnyelvi elemeket is tartalmaz. A közlemény közege írott, célja és szerepe szerint ismeretközlő és felhívó, jellege alapján szakmai, tárgya sajátos, képzőművészeti, zeneművészeti, informatikai, geográfiai, a beszélő társadalmi hovatartozásának kifejeződése szerint csoport jellegű.

A vizsgált oktatástechnológiai szövegeket tartalomközpontú, szaknyelvi, koherens szövegeknek tekintem, mivel elsődleges céljuk a tanítás. Károlyi Krisztina szerint a szövegszerűség ismérvei a kohézió a koherencia, a szándékoltság az elfogadhatóság, a hírérték, a helyzetszerűség és az intertextualitás, melyek közül a tankönyvi szövegek esetén a koherencia az eltérő háttértudás, a szándékoltság „... a szöveg alkotójának azon törekvését jelenti, hogy kohéziós és koherens szöveget hozzon létre, amely képes megvalósítani a kommunikatív szándékát, célját (pl. hogy átadjon bizonyos ismereteket) (KÁROLYI 2014: 37). A tankönyvi szövegek magas hírértékűek, mivel nagy mennyiségben tartalmaznak eddig ismeretlen információkat. A helyzetszerűség feladata, hogy relevánssá tegye a szöveget, ez a vizsgált tankönyvi szövegekben az ábrák, képek, táblázatok feliratait jelenti, az intertextualitás a már korábban megismert, hasonló szöveget feltételezi. Mint minden fordítás esetében, így itt is elvárás a funkcionális ekvivalencia. A tankönyvfordítás és a digitális tananyag sajátos kihívása a többségi társadalom nyelvén megfogalmazott a tantervi elvárásoknak megfelelő szövegek magyar nyelvű fordítása, olyan szövegalkotási normák és minőségi kritériumok mentén, amelyek révén az anyanyelvűek által írt szövegekkel funkcionálisan egyenértékű természetes célnyelvi, magyar szöveg keletkezik (KÁROLYI 2021: 21).

2. A horvát nyelvű tankönyvek magyar nyelvre történő fordításából fakadó nehézségek és megoldások

Magyar-horvát nyelvpárban a várható nehézségeket a nyelvek közötti tipológiai eltérés, a retorikai szerkezeti, műfaji, regiszterbeli, terminológiai és a nyelvi interferenciából eredő problémák okozhatják. Az alábbiakban a lexikai átváltási műveletek alapján csoportosítottam a fordítók által alkalmazott megoldásokat, az eredeti horvát nyelvű nyomtatott vagy digitális szövegben szereplő kifejezés, annak a fordító által megadott magyar megfelelője, illetve a javasolt végső változat alapján, kitérve a terminológiahasználat bizonytalanságaira is. A közölt példák a tankönyvek törzsszövegeiből, feladataiból, utasításaiból, az elsajátított tananyag összegző értékelésére, illetve a tanulói teljesítmény és a tanulási hatékonyság értékelésére szolgáló javaslatokból, továbbá a tantárgyközi témák elvárásainak leírásából és az impresszumokból származnak.

Az átváltási művelet terminust Klaudy Kinga meghatározásában használom, amely szerint az „magában foglal minden globális és lokális, kognitív és nyelvi, folyamatszintű és eredmény szintű, valamint tudatos és rutinszerű műveletet, amelyeket fordítók egymást követő generációi fejlesztettek ki, hogy leküzdjék a fordítás folyamatában alkalmilag együttműködő nyelvek lexikai és grammatikai rendszerének, szövegépítési sajátosságainak és kulturális kontextusának különbségeiből fakadó nehézségeket”. (KLAUDY 2018: 18).

A lexikai átváltási műveletek közül a jelentések szűkítésére, bővítésére, összevonására, felbontására, betoldására és felcserélésére közölt példákból következtethetünk az alkalmazott fordítói stratégiákra is.

a) A jelentések bővítése:

	Horvát nyelvű forrásszöveg	Fordítás magyarra	Magyar köznyelvi megfelelője	Tantárgy
a1	fonoteka	a hangvételek tára	a hangfelvételek tára	ének-zene
a2	starogradske pjesme	óvárosi dalok	népies műdalok	ének-zene
a3	Kako u umjetnosti možemo prikazati nešto što ne vidimo, ali svejedno možemo iskusiti?	Hogyan jelenítünk meg a képművészetben valamit, amit nem látunk, de mégis megtapasztalhatunk?	Hogyan jelenítünk meg a művészetben valamit, ami nem látható, de mégis megtapasztalható?	rajz és vizuális nevelés
a4	omogućuje lakši i brži rad na internetu	lehetővé teszi a könnyebb és gyorsabb munkát az interneten	könnyebb és gyorsabb internetes munkavégzést tesz lehetővé	informatika

b) A jelentések szűkítése

	Horvát nyelvű forrásszöveg	Fordítás magyarra	Magyar köznyelvi megfelelője	Tantárgy
b1	skladateljski postupak	zeneszerzői folymat	zeneszerzői eljárás	ének-zene
b2	angazirana pjesma	angazsált dal	ellenállási dal	ének-zene
b3	prostrano jezero	terjedelmes tó	kiterjedt tó	földrajz

b4	klavir ima komornu ulogu	a zongora kamara szerepben van	kamaraszerepet játszik	ének-zene
b5	U kojemu je smjeru posebno izdužena ova karta?	Melyik irányban lett különösen kiszélesítve ez a térkép?	Melyik irányban lett különösen torzítva ez a térkép?	földrajz
b6	reljef na flišu	flisen lévő domborzat	flis övezeti formák	földrajz
b7	Snalaženje na Zemlji	A Földön való tájékozódás	Tájékozódás a Földön	földrajz
b8	dizajn	grafikai tervezés	tervezőgrafikus	rajz és vizuális nevelés
b9	Prepoznati glazbala u različitim izvedbenim ulogama.	A hangszerek előadási szerepének felismerése.	A hangszerek felismerése különböző előadásmódokban.	ének-zene
b10	prvotni oceani	kezdetleges óceánok	ősóceánok vagy kezdeti óceánfejlődési szakasz	földrajz
b11	Poslušajte pjesmu u kojima pjevač tekst zamjenjuje onomatopejama.	Hallgassátok meg a dalt, amelyben az énekes a szöveget onomatopeia használatával helyettesíti.	Hallgassátok meg a dalt, amelyben az énekes hangutánzó szavakkal helyettesíti a szöveget.	ének-zene
b12	žuborenje	zuborgás	zubogás	földrajz
b13	električna gitara	villanygitár	elektronikus gitár	ének-zene
b14	tražilica	kereső	keresőoldal	informatika
b15	Arktični ocean	Arktikus-óceán	Jeges-tenger	földrajz
b16	salonsko muziciranje	szalon muzsikálás	szalonzene	ének-zene

c) A jelentések összevonása

	Horvát nyelvű forrásszöveg	Fordítás magyarra	Magyar köznyelvi megfelelője	Tantárgy
c1	popis pojмова	szójegyzék	fogalomtár	informatika
c2	pametna sat	intelligens óra	okosóra	informatika

c3	kuće od blata	sárból épült házak	sárházak vagy sárfalú házak	földrajz
c4	teretana	tornaterem	edzőterem	ének-zene

d) A jelentések felbontása:

	Horvát nyelvű forrásszöveg	Fordítás magyarra	Magyar köznyelvi megfelelője	Tantárgy
d1	napjev	hazafias dal	buzdító dal	ének-zene
d2	vrste glazbe	zenefajták	zenei műfajok	ének-zene
d3	udalarjke s neodredenom i određenom visinom tona	a határozott hangmagasságú és a határozatlan hangmagasságú ütős hangszerek	a határozott hangmagasságú (hangolt) és a határozatlan hangmagasságú (hangolatlan) ütős hangszerek	ének-zene
d4	More oblikuje obale	A tenger felszínformálása	A tengerpart formálása	földrajz

e) A jelentések betoldása:

	Horvát nyelvű forrásszöveg	Fordítás magyarra	Magyar köznyelvi megfelelője	Tantárgy
e1	sviranjem akorda na boomwhackersima	akkordok lejátszásával boomwhackersen (csődob)	akkordok lejátszásával a csődobokon (boomwhackers)	ének-zene
e2	što je beatboxing	mi a beatboxing (szájdob)	mi a szájdob (beatboxing)	ének-zene
e3	improvizirajući virtuozno ostvaruje	improvizálva, virtuóz módon valósít meg	improvizálva (rögtönözve) virtuóz módon adja elő	ének-zene
e4	vokalna instrumentalna glazba	vokális- instrumentális (énekes- hangszeres) zene	vokális- instrumentális (énekes- hangszeres) zene	ének-zene

e5	Kod stop-animacije objekti se postupno pomiču – ispred ili ispod kamere, i snimaju jedan po jedan korak.	A stop-animación ál a tárgyak fokozatosan mozognak a kamera előtt vagy alatt, és minden egyes mozdulatot külön rögzítenek.	A stop-motion animación ál a tárgyak fokozatosan mozognak a kamera előtt vagy alatt, és minden egyes mozdulatot külön rögzítenek.	rajz és vizuális nevelés
e5	Iluminacija Kralj David, inicijal „B” iz antifonarija	Dávid király illumináció, „b” iniciálé az antifónából	„B” iniciálé egy zsoltároskönyvből	rajz és vizuális nevelés
e6	Inicijal je početno slovo riječi, a inicijali neke osobe jesu početna slova njezina imena i prezimena.	Az iniciálé egy szó vagy mondat kezdőbetűjét jelenti, de egy személy vezetéknevének és keresztnevének kezdőbetűit is iniciáléknak nevezik.	Az iniciálé egy szó vagy mondat kezdőbetűjét jelenti, de horvátul egy személy vezetéknevének és keresztnevének kezdőbetűit is inicijalinnak nevezik	rajz és vizuális nevelés
e7	Iluzija skulpture kao scenografija	A szoborillúzió mint színpadi háttér	A szoborillúzió mint díszletelem.	rajz és vizuális nevelés
e8	Kamenice su plitke jamice u karbonatnoj stijeni nastale otapanjem stijene na mjestima gdje se voda zadržava.	A kamenicak pedig a mészkősziklában lévő olyan sekély mélyedések, amelyek a mészkő oldódásával keletkeztek olyan helyeken, ahol hosszabb ideig áll meg a víz.	A kamenicák vagy madáritatók pedig a mészkősziklában lévő olyan sekély mélyedések, amelyek a mészkő oldódásával keletkeztek olyan helyeken, ahol hosszabb ideig áll meg a víz.	földrajz

e9	Otkrivaju li nam njihove osjećaje, raspoloženja, psihološka stanja?	Feltáruľnak-e őrzések, felismerhető-e a hangulatuk, pszichés állapotuk?	Feltáruľnak-e őrzések, felismerhető-e a hangulatuk, lelkiállapotuk?	ének-zene
e10	U kazališnoj umjetnosti glumci izrazima lica i pokretima tijela očituju osjećaje misli i volju. Ta sposobnost naziva se mimika .	A színművészetben a színészek arckifejezésekkel és mozdulataikkal fejezik ki az őrzelmeket, a gondolatokat és a hangulatokat. Ezt a képességet mimikának nevezzük.	A színművészetben a színészek arckifejezéseikkal és mozdulataikkal, vagyis mimikával és gesztusokkal fejezik ki az őrzelmeket, a gondolatokat és hangulatokat.	rajz és vizuális nevelés

- f) A tankönyvszöveget szakszöveggként a terminológia pontos és következetes használata jellemzi. A vizsgált fordításokat áttekintve megállapítható, hogy a terminológiahasználat néhány esetben szintén nehézséget jelentett a fordítók számára. Előfordult egy fogalom horvát megnevezésének átvétele, vagy egy gyakran ismétlődő, de eltérő szemantikájú kifejezés következetlen használata, illetve az eredeti címek újrafordítása, figyelmen kívül hagyva a már létező és elterjedt magyar megfelelőket.

	Horvát nyelvű forrásszöveg	Fordítás magyarra	Magyar köznyelvi megfelelője	Tantárgy
f1	s pomoću Vennova dijagrama	a Vennov -diagram segítségével	Venn diagrammal	informatika
f2	tradicionalna pjesma, tradicionalna glazba, tradicionalni ples	a hagyományos ének, hagyományos zene, hagyományos tánc	népdal vagy népi ének népzene néptánc vagy népi tánc	ének-zene

f3	karakter kompozicije	a kompozíció karaktere	<i>szerezmény jellegét</i>	ének-zene
f4	uvođenjem kontrasta	kontraszt bevezetésével	<i>ellentét (kontraszt)</i> bevezetésével	ének-zene
f4	Sumrak	Szürkület	A mormotás fiú dala	ének-zene
f5	Napiši algoritam za igru Čovječe ne ljuti se!	Írj egy algoritmust az Ember, ne mérgelődj! játékhoz.	Írj egy algoritmust a Ki nevet a végén játékhoz!	informatika

- g) A tankönyvi utasítások olyan rövid, tömör felszólító módú közlések, melyek pontos fordítása és következetes használata nagymértékben elősegíti a szöveg átláthatóságát és egyszerűsíti a tanulók tájékozódását, hozzájárulva a sikeres feladatmegoldáshoz.

	Horvát nyelvű forrásszöveg	Fordítás magyarra	Magyar köznyelvi megfelelője	Tantárgy
g1	Poslušaj i odgovori!	Hallgasd meg és felelj!	Hallgasd meg és válaszolj!	ének-zene
g2	Istraži!	Derítsd fel!	Nézz utána! vagy Járj utána!	ének-zene
g3	Prisjetite se topografskih znakova.	Emlékezzetek vissza a topográfiai jelekre!	Idézzétek fel a topográfiai jeleket!	földrajz
g4	Prethodno istraži!	Előzetesen vizsgáld meg!	Végezz előtanulmányt!	ének-zene
g5	Tablicu uredi po želji!	Kívánságod szerint rendezd a táblázatot!	Tetszés szerint szerkeszd meg a táblázatot!	informatika
g6	Zamisli svoj udžbenik bez slika!	Gondold el a tankönyved kép nélkül!	Képzeld el a tankönyved képek nélkül!	rajz és vizuális nevelés
g7	Poveži naziv sa slikom!	Párosítsd (egyeztessd) a tamburák neveit a megfelelő képpel!	Kösd össze!	ének-zene
g8	Samostalno i djelotvorno istraži!	Kutass önállóan és aktívan!	Végezz önálló kutatómunkát!	rajz és vizuális nevelés

g9	Poslušaj skladbe i izbaci uljeza!	Hallgasd meg a szerzeményeket, majd dobd ki a betolakodót!	Hallgasd meg a szerzeményeket, majd jelöld a kakukktójást!	ének-zene
----	--	---	---	-----------

h) A magyarországi tankönyvekhez képest jelentős eltérés a horvátországiakban található részletesen kidolgozott és bemutatott pedagógiai követelményrendszer átfogó, táblázatos formában *Nevelési és oktatási eredménycélok kapcsolódása a tantárgyközi témákhoz* címen történő közlése. Ennek tartalmi elemei néhány esetben jelentősen megnehezítették a fordító szaktanárok dolgát, hiszen itt a neveléstudomány területéről származó viszonylag új terminusokat kellett megfeleltetniük.

	Horvát nyelvű forrásszöveg	Fordítás magyarra	Magyar köznyelvi megfelelője	Tantárgy
h1	Učenic prepoznaj e i objašnjava...	A tanuló felismeri és tudatosítja...	A tanuló felismeri és értelmezi...	földrajz
h2	Opisuje i procjenjuje vršnjački pritisak.	Jellemzi és értékeli a kortársak nyomását.	Jellemzi és értékeli a társnyomás jelenségét	rajz és vizuális nevelés
h3	Promiče pravila demokratske zajednice.	Előremozdítja a demokratikus közösségek szabályait.	Hozzájárul a demokratikus közösségek szabályaihoz.	rajz és vizuális nevelés

3. Összegzés

A forrás- és célnyelvű tankönyviszövegek összehasonlítása alapján megállapítható, hogy bár a fordítást nem gyakorló fordítók, hanem gyakorló pedagógusok végezték, elismerésre méltó eredmények születtek. A tankönyvfordítók az eredeti szöveg minél pontosabb, szöveghű fordítására, illetve minden nyelvi szinten ekvivalenciára törekedtek, s valószínűsíthető, hogy mondatról mondatra fordítva keletkeztek a szövegek. A leggyakoribb fordítói megoldás a lexikai átváltások közül a jelentések szűkítése, de található példa a szintaktikai és stílusi egyszerűsítésre is. Nehézséget okozott az eredeti szöveg hossza és összetettsége, a megfelelő szövegszintű fordítói stratégia kiválasztása és megnyilvánulása (lokális, globális), a koherencia, illetve a jelentésbeli eltolódás korrigálása. Bizonytalanság mutatkozott a szaknyelv használatában és a különböző szóképek megfeleltetésében, valamint a szintaktikai komplexitás megvalósításában. A stílusbeli eltérés, a retorikai, szintaktikai és kollokációs megkötetések, a lehetséges lexikai alternatívák és a szemantikai mező hibás használata megnehezítette a célnyelvi verbalizálást. A fordítói eszköztár hiányosságainak kiegészítése

céljából szükséges a fordítói tevékenység támogatása, a fordító-lektor-korrektor folyamatos együttműködése, valamint hasznos lehet a feltárt fordítási műveletek rendszerezése és egy magyar-horvát nyelvű példatár készítése mentén olyan korrekciós stratégiák kidolgozása, melyek hozzájárulhatnak a későbbiekben elkészítendő tankönyvfordítások grammatikai és pragmatikai funkcionalitásához.

Irodalom:

- ÁDÁM SÁNDOR 1983. *Oktatástechnikai kislexikon*. Propaganda- és Könyvszerkesztőség. Budapest.
- KÁROLY KRISZTINA 2014. *Szövegkoherencia a fordításban*. Eötvös Kiadó. Budapest.
- KÁROLY KRISZTINA 2021. Láthatatlan fordítás? A tudományos szakfordítás empirikus kutatásának eredményeiről funkcionális megközelítésben. *Fordítástudomány* 23 (1) 21–48.
- KLAUDY KINGA 2018. Az átváltási művelete rendszere. *Modern Nyelvoktatás* 24. (2–3.) 5–16.
- NÁDASDI ÁDÁM 2013. *Az oktatástervezés és -technológia aktuális kérdései és trendjei*. Eszterházy Károly Főiskola. Eger.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR 1980. *Magyar nyelvtan*. Editura Didactica Si Pedagogica. Bukarest.

Az idézett példák az alábbi tankönyvekből és digitális tartalmakból valók:

- MIROSLAV HUZZJAK-KRISTINA–HORVAT BLAŽINOVIC: Moje boje udžbenik likovne kulture u šestom razredu osnovne škole, Školska knjiga Zagreb, 2020.
- MIROSLAV HUZZJAK-KRISTINA–HORVAT BLAŽINOVIC: Moje boje udžbenik likovne kulture u sedmom razredu osnovne škole, Školska knjiga Zagreb 2020.
- RUŽICA AMBRUŠ-KIŠ-JANA BOSANAC-KRISTINA LUČIĆ ANDRIJANIĆ-SNJEŽANA STOJAKOVIĆ-ZRINKA ŠIMUNOVIĆ TOMISLAV SELETKOVIĆ-ROMANA BORŠ MAČAK: Glazbeni krug digitalni obrazovni sadržaj za šesti razred osnovne škole za predmet Glazbena kultura
<https://hr.izzi.digital/DOS/3691/3692.html>
- RUŽICA AMBRUŠ KIŠ-JANA BOSANAC-KRISTINA LUČIĆ ANDRIJANIĆ-ANA JANKOVIĆ-NIKOLINA MATOŠ-TOMISLAV SELETKOVIĆ-ZRINKA ŠIMUNOVIĆ-ROMANA BORŠ MAČAK-MARKO FABRIS-TOMISLAV TUŠKAN: Glazbeni krug 7 digitalni obrazovni sadržaj za sedmi razred osnovne škole za predmet Glazbena kultura
<https://hr.izzi.digital/DOS/17246/17254.html>
- DANIJELOREŠIĆ-IGOR TIŠMA-RUŽICA VUK-ALENKA BUJAN-PREDRAG KRALJ: Gea 2 udžbenik geografije u šestom razredu osnovne škole, Školska knjiga d.d., Zagreb, 2020.

TOLMÁCSOLÁS A PANDÉMIA IDEJÉN
USMENO PREVOĐENJE U VRIJEME PANDEMIJE
INTERPRETING DURING THE PANDEMIC

A KOGNITÍV TERHELÉS VÁLTOZÁSA ONLINE TÁVTOLMÁCSOLÁSI PLATFORMOK HASZNÁLATAKOR

SERESI MÁRTA

*ELTE, Budapest, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
seresi.marta@btk.elte.hu*

LÁNCOS PETRA LEA

*PPKE, Budapest, Európai Jogi Tanszék
lancos.petra.lea@jak.ppke.hu*

Absztrakt. A COVID–19 járvány új kihívások elé állította a tolmácsokat, akik hónapokon keresztül kizárólag online távtolmácsolási platformok használatával, jellemzően váltótársuktól távolról bejelentkezve tudták végezni a munkájukat. Ezek a körülmények a hagyományos távtolmácsoláshoz képest többletnehézséget jelentettek. Kvalitatív, feltáró kutatásunkban félig strukturált interjúkban kérdeztünk tíz tapasztalt magyar konferenciatolmácsot arról, hogyan változott meg a munkájuk a járványhelyzet miatt. Válaszaikból kiderült, hogy az online távtolmácsolási platformokon végzett szinkrontolmácsolás a kognitív terhelés növekedésével jár. Írásunkban az általuk említett főbb sajátosságokat és nehézségeket foglaljuk össze tematikusan csoportosítva.

Kulcsszavak: online távtolmácsolási platformok, kognitív terhelés, együttműködés, váltótárs, váltás

Promjene u kognitivnom opterećenju pri korištenju *online* platformi za prevođenje na daljinu.

Epidemija virus COVID-19 postavila je nove izazove za tumače, koji su mjesecima morali obavljati svoj posao isključivo koristeći se internetskim platformama za prevođenje na daljinu, tijekom čega se obično nisu prijavljivali s istog mjesta kao i njihov partner s kojim su se izmjenjivali. Te okolnosti dodatno su otežale prevođenje na daljinu. U našem kvalitativnom, istraživačkom radu proveli smo polustrukturirane intervjue s deset iskusnih mađarskih konferencijskih prevoditelja o tome kako se njihov rad promijenio kao rezultat epidemijske situacije. Njihovi su odgovori otkrili da je simultano prevođenje na internetskim platformama za prevođenje na daljinu u vezi s povećanjem kognitivnog opterećenja. U ovom radu sažimamo glavne karakteristike i poteškoće koje su prevoditelji spomenuli po tematskim skupinama.

Ključne riječi: platforme za simultano prevođenje na daljinu (RSI), kognitivno opterećenje, rad u kabini, partner u kabini, izmjena mikrofona

Changes in cognitive load when using online distance interpreting platforms. The COVID-19 pandemic posed new challenges for interpreters, who for months had to do their work exclusively using online remote interpreting platforms, typically logged in remotely from their booth partner. These circumstances made traditional remote interpreting even more difficult. In our qualitative,

exploratory research, we conducted semi-structured interviews with ten experienced Hungarian conference interpreters about how their work had changed as a result of the pandemic situation. Their answers revealed that simultaneous interpreting on online remote interpreting platforms is associated with an increase in cognitive load. In this paper, we summarise the main characteristics and difficulties they mentioned, grouped thematically.

Key words: remote simultaneous interpreting (RSI) platforms, cognitive load, booth work, boothmate, microphone handover

1. Bevezetés

A COVID-19 járvány hatására a társasélet, valamint a szakmai kommunikáció jelentős része 2020 tavaszától világszerte a virtuális térbe szorult. A tolmács közreműködését megkívánó tárgyalások és rendezvények szervezése rövid megtorpanás után online platformokra került át. Ez alapjaiban változtatta meg a tolmácsok munkakörülményeit. Kutatásunkban azt vizsgáltuk meg, hogy ezek a változások milyen hatással voltak a szinkrontolmácsokra háruló kognitív terhelésre.

A szinkrontolmácsokra a hagyományos jelenléti konferenciahelyzetekben is igen nagy kognitív teher nehezedik. Gile kötéláncos-hipotézisében azt fogalmazta meg, hogy a szinkrontolmácsok tartósan a kognitív telítettség szélén egyensúlyoznak. Ha a szinkrontolmácsolás valamelyik alfeladata (a Gile erőfeszítés-elméletéből jól ismert értés, memória, megfogalmazás és koordináció) a szokásosnál kicsit több energiát kíván meg, még a legtapasztaltabb, legfelkészültebb tolmács is erői végére ér és hibázni fog (GILE 1995). Moser-Mercer és kollégái kísérleti úton bizonyították, hogy a nagy megterhelés miatt 30 perc elteltével a szinkrontolmácsok teljesítménye mérhetően csökken, bár ezt maguk a tolmácsok nem feltétlenül veszik észre, mivel az önellenőrzésre már nem marad kognitív kapacitásuk (MOSER-MERCER et al 1998). Mindeközben olyan mértékű stressz éri őket, amelyet Zeier a légiforgalmi irányítókat érő stresszhez hasonlított (ZEIER 1997).

A szinkrontolmácsolás során a tolmácsoknak az értésen és a beszédprodukción kívül más feladatokra is kognitív energiát kell szánniuk: együtt kell működniük a kabintársukkal (SERESI-LÁNCOS 2020, CHISTOVA 2020); sok esetben követniük kell az elhangzott beszéd írott változatát, amelyet az előadó vagy szó szerint felolvas, vagy menet közben átalakít (ROHONYI 2016), mindeközben technológiai eszközöket is használnak (MÓRICZ 2018, FANTINUOLI-DASTYAR 2022). Ez utóbbiak hatására Gile erőfeszítés-elméletét 2020-ban a „technikai eszközökkel történő interakció” alfeladattal egészítette ki (GILE 2020).

A távtolmácsolás további nehézségeket jelent. A világjárvány előtt a távtolmácsolás definíciója kimerült abban, hogy a tolmács nincs egy teremben az esemény többi résztvevőjével: az eseményeket képernyőn követi, mivel a teremre közvetlenül nem lát rá (MOUZOURAKIS 2006). Ebben az időszakban, egészen az online távtolmácsolási platformok megjelenéséig, a tolmácsok, ha az eseménytől távol is, de egy kabinban, a tolmácscsapat többi tagjával egy helyen dolgoztak. Azonban még ilyen körülmények között is vonakodtak elvállalni az ilyen

megbízásokat, mivel elidegenedettség-érzésre, fáradékonyságra panaszkodtak (MOSER–MERCER 2005), és kevesellték az apró képernyőkön rendelkezésre álló vizuális információkat (MOUZOURAKIS 2006). A modern telekommunikációs eszközök elterjedésével már olyanok is megengedhették maguknak, hogy videokonferenciát rendezzenek, akiknek ehhez nem állt rendelkezésükre drága berendezés vagy technikus: emiatt a tolmácsok szempontjából egyre nagyobb problémát jelentett az ingadozó hangminőség (SERESI 2016).

A járványhelyzet miatt azonban a tolmácsoknak még arról is le kellett mondaniuk, hogy a távtolmácsolás nehezített körülményei között a kabintársukra támaszkodjanak. Az online platformok már a koronavírus járvány előtt is megjelentek, és a használatuk nehézségei már 2020 előtt is kiderültek (BOUHMID 2019), de a járvány miatti távolságtartási kötelezettség sokkal láthatóbbá tette a problémákat. Ráadásul nem csak a konferenciák, hanem a tolmácsképzés is webinárium applikációkra került át (ESZENYI 2021, SERESI 2021). A virtuális platformokra szoruló tolmácsokat kikérdező kutatásunkat 2021 januárjában, még a vakcinák lakossági alkalmazása előtt folytattuk le. A kutatás célja az volt, hogy félig strukturált interjúk keretében felmérje a képzett tolmácsok tapasztalatait az online távtolmácsolási platformokon történő tolmácsolással kapcsolatban.

2. A kutatás módszertana

Kvalitatív kutatási módszer alkalmazása mellett döntöttünk (CRESWELL 2009). Egyrészt a tolmácsoláskutatásban eleve nehéz nagy számú résztvevőt toborozni (GILE 1998), és a járványügyi lezárások mellett ez még bonyolultabb lett volna. Másrészt a célunk egy még sosem tapasztalt helyzet feltérképezése volt, amihez a kvalitatív módszerek megfelelőbbek (DUFLOU 2016).

2021 januárjában összesen tíz tapasztalt, a magyar és a nemzetközi tolmácsolási piacokon a járványhelyzet alatt is aktívan dolgozó konferenciatormácsot kérdeztünk ki félig strukturált interjúkon az online távtolmácsolási platformokon szerzett tapasztalataikról. Az interjúk egyenként 20-30 percesek voltak, és 5 állandó kérdés köré szerveződtek: 1. Eddig milyen online távtolmácsolási platformot használtak? 2. Mindig volt kabintársuk? Ha nem, miért nem? 3. Milyen nehézségek merültek fel a kabintárral való együttműködésben? 4. Milyen megoldásokat találtak ezekre a nehézségekre? 5. Hogyan lehetne az online platformokat továbbfejleszteni? A kérdések megválaszolása után a résztvevőknek lehetőségük volt olyan más témákra is kitérni, amelyeket a távtolmácsolással kapcsolatban fontosnak vagy érdekesnek tartottak. A beszélgetésekről felvettelt készítettünk, és közben jegyzeteltünk is.

A válaszokat a kvalitatív elemzés legalapvetőbb módszerével, tematikus megközelítéssel vizsgáltuk meg (CRESWELL 2009). Azonosítottuk azokat a kulcsszavakat, jelenségeket, amelyek a válaszokban visszatértek (mint pl. a váltás, a partner hallgatása, segítségnyújtás, hátráltató partner), és a kapott válaszokat ezek köré csoportosítottuk. Az alábbiakban azokat a tényezőket tekintjük át, amelyek online távtolmácsolási helyzetben kihatnak a tolmácsok kognitív terhelésére.

3. A kutatás eredményei

Az alábbiakban ismertetjük, hogy a kutatás résztvevői milyen tényezőket említettek, amelyek befolyásolták a távtolmácsolás közben megtapasztalt kognitív terhelést. Ezeket a tényezőket öt nagyobb kategóriába soroltuk: 1. Együttműködés, kommunikáció; 2. Eszközhasználat; 3. Új elvárások; 4. Kontrollvesztés; 5. Kevesebb holtidő. A következő alfejezetekben ezeket a nagyobb témákat elemezzük részletesebben.

3.1. Együttműködés, kommunikáció

Az online távtolmácsolási platformok használata megnehezíti a kommunikációt mind a tolmácsok között, mind az ügyfelekkel és az esetleges technikussal.

Szinkrontolmácsolási helyzetben a tolmácsok egy-egy nyelvpárt jellemzően ketten fednek le, akik a hagyományos, jelenléti konferenciákon egymás mellett ülnek, egymás teljesítményét folyamatosan monitorozzák és szükség esetén segítséget nyújtanak párjuknak (SERESI és LÁNCOS 2020). Ahhoz, hogy ezt a virtuális térben is meg tudják tenni, elengedhetetlen, hogy a tolmácsok, miközben hallják a „teremben” elhangzottakat, egymás tolmácsolását is figyelemmel tudják követni. Csak így biztosítható a mikrofon zökkenőmentes átadása, az egységes célnyelvi terminológiahasználat, és az, hogy szükség esetén a tolmácsok egymás segítségére tudjanak sietni. Ennek az együttműködésnek a fontosságát mutatja, hogy a 10 megkérdezett tolmácsból 7 mondta azt, hogy a járvány egyik legsúlyosabb időszakában, a vakcinák megjelenése előtt is inkább vállalta a kockázatot, és a párjával azonos helyszínről (az egyikük lakásából vagy erre a célra kialakított irodából) tolmácsolt. Hatan említették, hogy több eszközt is használtak, hogy egymást hallgatni tudják (több profillal jelentkeztek be a platformra, vagy egymás között egy másik eszközön kommunikáltak és hallgatták egymást). Ebben az időszakban csak ketten említették, hogy maga a távtolmácsolási platform is lehetővé tette, hogy a tolmács a teremhang mellett a párját is hallgassa, és ketten azt mondták: olyan sok plusz erőfeszítést kívánt volna tőlük, hogy a párjukat hallgassák, hogy erről inkább lemondtak.

Mind a tíz megkérdezett tolmács beszámolt arról, hogy a mobiltelefonja chat funkcióját használta arra, hogy a párjával a mikrofon átadásáról egyeztessen. Egyetlen résztvevő mondta csak, hogy erre a távtolmácsolási platform chat ablakát vette igénybe. Hárman is említették, hogy előfordult: szinte semmilyen módon nem tudtak egymással kommunikálni vagy egymást hallgatni, így előre megállapodtak a pontos időpontról, amikor (gyakorlatilag „vakon”), átadják majd egymásnak a mikrofont. Ketten számoltak be arról, hogy onnan tudták, hogy ideje átvenniük a szót, hogy a platformon látták, párjuk mikrofonja már nincsen bekapcsolva.

Azt, hogy a tolmácsok egymásnak segítséget nyújtsanak, nagyon megnehezíti, hogy az éppen aktív fél nem tud a tekintetével, testbeszédével segítséget kérni, csupán írásban; azonban szinkrontolmácsolás (hallgatás és beszédprodukció) közben szinte kizárt, hogy a tolmács egy emotikonnál hosszabb üzenetet begépeljen és elküldjön. Így a segítség csak akkor valósulhat meg, ha a másik fél hallgatja a párját, és észleli a problémát, esetleg ismeri a

kabintárs erősségeit, és anticipálni tudja, hol lesz szüksége segítségre. Így is nagy rá az esély, hogy a gépeléssel együtt járó idővesztés miatt a segítség nem érkezik időben, a párja nem veszi észre az üzenetet, vagy éppen az érkező üzenet jelzése kizökkenti a gondolatmenetéből, mivel megijed, hogy valamilyen technikai problémára figyelmeztetik. Többletfigyelmet és erőfeszítést igényel a tolmáctól a megfelelő chat csatorna kiválasztása – különben előfordulhat, hogy a tolmács kétségbeesett segítségkérését vagy kommentárját az összes konferencia-résztevő megkapja. Ezt leginkább úgy lehet elkerülni, ha a tolmácsok egymás között az okostelefonjukon küldenek csak üzenetet.

Többen említették, hogy virtuális térben tapasztalatlan, idegeskedő partner még hátráltató tényező is lehet. Az egyik tolmács arról számolt be, hogy kezdetben örült, ha a rövid (egy óránál rövidebb) eseményekre egyedül hívták tolmácsolni, így legalább ő kontrollált mindent.

Azt is érdemes itt megemlíteni, hogy az ügyfelek és a technikusok sokszor nincsenek tisztában azzal, hogy az éppen beszélő tolmács számára zavaró, ha chatben üzeneteket kap. Ráadásul ezekre az üzenetekre a tolmács semmiképpen sem tud azonnal válaszolni.

3.2. Eszközhasználat

Már az előző alfejezetből is kiderült: a kellő számú kommunikációs csatorna kialakítása érdekében a tolmácsok kénytelenek több eszközt (több laptopot, esetleg táblagépet és jellemzően még egy mobiltelefont is) használni. Az eszközökkel való zsonglörködés nyilvánvalóan növeli a kognitív terhelésüket. Az ügyfelek sokszor vonakodnak beruházni egy megfelelő tolmácsplatform használatához szükséges előfizetésbe, és ehelyett (az egyik válaszadónk szavaival élve) különféle „sufnituning” megoldásokhoz, vagyis több, nem erre a célra létrehozott platform kombinálásához folyamodnak.

A többszörös eszközhasználat azonban több fülhallgató használatával jár együtt, valamint a tolmácsoknak jobban oda kell figyelniük, melyik eszközön némítják és melyiken kapcsolják be a mikrofont, hogy megvalósuljon a szükséges kommunikáció, zavaró visszhang vagy sípolás nélkül.

3.3. Új elvárások

A tolmácsra nehezedő kognitív terheket az új elvárások is súlyosbíthatják. Általános probléma, hogy a technikus szerep az online tolmácsolás során részben vagy egészében a tolmácsra hárul, így az „nem tud a saját dolgára koncentrálni”. Több résztvevő is említette, mennyire fontos, hogy a virtuális üléseken is legyen technikus; ugyanakkor, ha a technikus tapasztalatlan, a tolmácsnak kell kiegészítenie. Ha van is technikus, sokszor nehéz eldönteni egy-egy technikai fennakadás esetén, kinek az oldalán merült fel a hiba, kinek kell intézkednie. Van, aki úgy védekezik az új, technikus szerep ellen, hogy már az árajánlatába beleírja, mi az, amiért nem tud felelősséget vállalni.

Összesen hatan jelezték, hogy már előfordult velük, hogy a meglehetősen instabil módon működő platform a tolmácsolás közben összeomlott. Ketten is mondták, hogy távmódban a saját pihenési idejükben sem mernek eltávolodni a gépüktől, attól tartva, hogy a párjuk oldalán éppen akkor merül fel valamilyen technikai probléma, amikor ők nincsenek

a mikrofonjuknál, hogy átvegyék azt. Egyikük beszámolt róla, hogy már megtörtént vele, hogy valóban át kellett vennie a pihenőidejében a mikrofont, mivel társánál összeomlott a rendszer.

Mindezek kivédése érdekében jelent meg az a további új elvárás, hogy a tolmács vegyen részt egy vagy több előzetes technikai próbán, ellenőrzésen. Neki kell gondoskodnia arról, hogy legyen megfelelő gyorsaságú számítógépe, internetkapcsolata, mikrofonja, fülhallgatója, és időt kell rászánnia, hogy mindezeket (és a platform működését) a technikussal vagy az ügyféllel együtt kipróbálják. Ez jó alkalom számos kérdés tisztázására, de jól ismert platform esetén szükségtelen tehernek tűnhet, és az árban is nehéz ezt a többletmunkát érvényesíteni.

További új elvárás a tolmács felé, hogy hangosan tolmácsolja vagy fordítsa a chatben megjelenő üzeneteket. Az ügyfelek sokszor nincsenek azzal tisztában, hogy az éppen hangzó beszédet tolmácsoló tolmács nem tudja közben a chatet is fordítani, ahogy a pihenő idejét töltő tolmács sem tolmácsolhatja párhuzamosan ugyanarra a csatornára ezeket. A kutatás résztvevői azt szokták javasolni az ügyfeleknek, hogy a moderátor olvassa fel a chatüzeneteket, így a tolmácsok hallás után tudják azokat fordítani. Egyéb esetben előfordulhat, hogy az újabb üzenetek megjelenésével a régi chatüzenetek eltűnnek, és a tolmács nem tudja, hogyan fejezze be a mondatot.

Az egyik megkérdéztet tolmácsot arra kérték, készítsen hangfelvételt, „ha már úgyis a gombokat nyomkodja”, de ő türelmesen elmagyarázta, hogy a bejövő input hallgatása, a beszédprodukciónak és a tolmácsoláshoz szükséges gombok kezelése teljesen lefoglalja a kognitív erőforrásait. Az ilyen kéréseket valóban érdemes udvariasan elutasítani. Nem lehet elég gyakran hangsúlyozni az ügyféledukáció szerepét: az ügyfelek is csak most ismerkednek ezzel az új felülettel, ami jó alkalom az „új normális” elfogadható kereteinek kialakítására.

Az utolsó új elvárás, amelyet nagyon sok tolmács említett, a megfelelő munkakörnyezet biztosítása. Jelenléti konferenciahelyzetben a megbízó gondoskodik arról, hogy a tolmácsfülkébe ne hallatszódjon be fűnyírás, kutyaugatás, gyereksírás vagy a trolibusz zaja. A tolmácsok meg is próbálnak felelni ennek az elvárásnak (kaputelefon áramtalanításával, a család napirendjének átalakításával stb.), de a világjárvány alatt mindannyian megtapasztaltuk, hogy képtelenség az összes ilyen tényezőt kontrollálni. Az egyik megkérdéztettünkhöz például a karantént ellenőrző rendőrök csöngettek be, amikor éppen tolmácsol, míg egy másiknál jégeső kezdett el dobolni az ablakon. Ezek az előre nem látható, kivédhetetlen zavaró tényezők kizökkentik a tolmácsot és növelik a távtolmácsolással járó stresszt.

3.4. Kontrollvesztés

Az előzőekben azt tekintettük át, milyen plusz feladatok, plusz terhek hárulnak a szinkrontolmácsokra, amikor online, a kabintársuktól távol tolmácsolnak. Azonban nem csak az növeli a kognitív terheket, ha a tolmácsnak új tényezők fölött kell ellenőrzést gyakorolnia, hanem az is, ha bizonyos tényezők fölött elveszíti az ellenőrzését.

Ilyen kontrollvesztést jelent a mikrofon átadásának lehetősége. Platformtól függően a mikrofon átadása jellemzően egy többlépcsős folyamat, amelyet csak az egyik tolmácsnak van lehetősége elindítani, illetve hibázás esetén korrigálni. Míg a jelenléti tolmácskabinban

egyetlen gombnyomással helyre tudjuk hozni a saját vagy a párunk hibáját, online környezetben erre csak a technikus jogosult.

Bizonyos fokú kontrollvesztést jelent a képernyőmegosztás funkció is, hiszen ebben az esetben a tolmács csak azt láthatja, amit a beszélő megoszt, és olyan ütemben tűnnek föl és el a diák, ahogy az a beszélőnek kényelmes. Ezért ha lehetséges, a megkérdezett tolmácsok előre elkérik a prezentációkat, és egy külön készüléken, saját ütemükben léptetik a diákat. Az egyik megkérdezett arról is beszámolt, hogy tolmácsoláskor mindig van egy offline számítógépe is, és ezen tárolja az ügyfél dokumentumait: így garantálja, hogy a hackerek ne tudjanak az online gépén keresztül ezekhez hozzáférni. Nyilvánvaló, hogy több gép használata egyben nagyobb kognitív terhet jelent.

Megkérdezett tolmácsainkból azonban a legintenzívebb reakciót a konferencia résztvevői által használt (vagy nem használt) eszközök váltották ki. Míg a tolmács által használt eszközöket és internetkapcsolatot sokszor több lépcsőben ellenőrzik, általában nem tesztelik végig az összes résztvevő oldalát az események előtt, és ha mégis, az ügyfelek sokszor magára az eseményre máshonnan, más eszközökkel jelentkeznek be, mint a próbára. Sokszor a felszólalók magas beosztása sem teszi lehetővé, hogy a szervezők kieroszakolják a megfelelő eszközök használatát. A leggyakoribb probléma, hogy a felszólalók nem a mikrofon felé fordulva beszélnek, nem használnak megfelelő mikrofont, egymás szavába váganak, nem kapcsolják ki a mikrofonjukat (így kellemetlen visszhangot okoznak), nem megfelelő környezetből jelentkeznek be, nem megfelelő szögben tartják a kamerát vagy nincs is kamerájuk. Ezek felett a tényezők felett a tolmácsok legtöbbször semmilyen ellenőrzést sem tudnak gyakorolni, de azok annál inkább kihatnak a munkájukra.

A nem megfelelő hangminőség miatt sokszor az elhangzottaknak csak egy része hallható, míg a többit a tolmácsnak kell kikövetkeztetnie, ami igencsak megterhelő. Jellemző, hogy az egyes felszólalók eltérő technikai felszerelése és internetkapcsolata miatt a felszólalások hangminősége és hangereje állandóan változik, ami a tolmácsot a hangerő állandó igazítására kényszeríti, és hosszú távon akár halláskárosodáshoz is vezethet.

3.5. Kevesebb holtidő

Végül egy utolsó tényezőt szeretnénk kiemelni, amely kihat a tolmácsok kognitív terhelésére online módban. Az online zajló megbeszélések, konferenciák tempója feszesebb, időbeosztása hatékonyabb. Egyrészt mivel a résztvevők nem egymás mellett ülnek, nem tudnak összesűgni, magánbeszélgetésekbe kezdeni: a kommunikáció nagyrésze mindenki számára hallható, így a megbeszélés tárgyára szorítkozik. Másrészt a felszólalók közötti váltás sem annyira időigényes, hiszen az előadónak nem kell megvárnia, amíg kollégája elhagyja a pódiumot: egyetlen gombnyomással átveheti a szót. Az online megbeszéléseken az is jellemzőbb, hogy a résztvevők csak az esemény egy bizonyos részére csatlakoznak be, és ebben az időintervallumban kipihenten, információgazdagon kommunikálnak, majd kilépnek a platformról. Ez a fajta hatékonyság megkönnyítheti a résztvevők dolgát, de a tolmács terhelését növeli, mivel eltűnnek az üresjáratok, nincs szusszanásnyi idő a felszólalások között, és a résztvevők sem fáradnak együtt a tolmáccsal.

4. Összegzés

Kutatásunkban tíz tapasztalt konferenciatolmányosot kértünk meg, hogy beszéljenek az online távtolmányosolási platformokon szerzett tapasztalataikról. A feltáró kutatásunkat összefoglaló cikkünkben áttekintettük azokat a tényezőket, amelyek kihatnak a kognitív terhelésükre. Összességében elmondható, hogy a képzett, tapasztalt tolmácsok képesek megbirkózni az online térben felbukkanó kihívásokkal, annak ellenére, hogy a kabintársukkal való együttműködésről sokszor a kognitív terhek aránytalan megnövekedése, vagy egyszerűen a technikai feltételek hiánya miatt kénytelenek lemondani. Azonban nem szívesen dolgoznak tartósan ilyen körülmények között. Megoldásként sokan említették a speciálisan távtolmányosolásra kialakított helyiségek, vagyis hub-ok bevezetését, ahol a két legfontosabb igényük teljesülhet: a váltótársuk (és a tolmácssteam többi tagja) közelében, velük együttműködve dolgozhatnak, valamint lekerül a vállukról a technikai háttér biztosításának felelőssége.

Irodalom

- BOUHMID, MOHAMED 2019. *Impact of working remotely from the booth partner in the videoconference-based interpreting setting: Comparative Study between Voiceboxer and Kudo platforms*. London Metropolitan University TR7P81 MA Research Project.
- CHISTOVA, ELENA V. 2020. Interactivity of simultaneous interpreters as actors of a cognitive event. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. 2020 13 (3): 375–384.
- CRESWELL, JOHN W. 2009. *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Los Angeles: Sage.
- DUFLOU, VEERLE. 2016. *Be(com)ing a Conference Interpreter. An ethnography of EU interpreters as a professional community*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- ESZENYI RÉKA 2021. Teaching simultaneous interpreting during the lockdown: What can we learn from this extraordinary semester? In SERESI MÁRTA, ESZENYI RÉKA, ROBIN EDINA. (Eds). *Distance learning in translator and interpreter training. Methodological lessons during the Covid-19 pandemic*. Budapest: ELTE Department of Translation and Interpreting. 110–120.
- FANTINUOLI, CLAUDIO; DASTYAR, VORYA 2022. Interpreting and the emerging augmented paradigm. *Interpreting and Society. An Interdisciplinary Journal*. September 2022: 1–10.
- GILE, DANIEL 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. John Benjamins: Amsterdam.
- GILE, DANIEL 1998. Observational Studies and Experimental Studies in the Investigation of Conference Interpreting. *Target*. 10 (1): 69–93.
- GILE, DANIEL 2020. *THE EFFORT MODELS and GRAVITATIONAL MODEL Clarifications and update*. DOI: 10.13140/RG.2.2.24895.94889
- MOSER-MERCER, BARBARA 2005. Remote interpreting: Issues of Multi-Sensory Integration in a Multilingual Task. *Meta*. Vol. 50. No. 2. 727–738.

- MOSER-MERCER, BARBARA; KÜNZLI, ALEXANDER; KORAC, MARINA 1998. Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress. *Interpreting*. Vol. 3. No. 1. 47–64.
- MÓRICZ KRISTÓF ANDRÁS 2018. The Usage of ICT Tools as CAI Tools in Interpreting. In: HORVÁTH ILDIKÓ (szerk.) *Latest Trends in Hungarian Translation Studies*. Budapest: OFFI Zrt. 35–51.
- MOUZOURAKIS, PANAYOTIS 2006. Remote interpreting – A technical perspective on recent experiments. *Interpreting*. 8 (1): 45–66.
- ROHONYI, BORBÁLA 2016. Birkózás az írott szöveggel szinkrontolmácsolás közben 2. rész. *Fordítástudomány*. 18 (1): 31–49.
- SERESI MÁRTA 2016. *Távtolemácsolás és távoktatás a tolmásképzésben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- SERESI MÁRTA 2021. Teaching consecutive interpretation online using asynchronous methods. In: SERESI MÁRTA, ESZENYI RÉKA, ROBIN EDINA. (eds) *Distance education in translator and in interpreter training: methodological lessons during the Covid-19 pandemic*. Budapest: Eötvös Loránd University, Department of Translation and Interpreting. 90–119.
- SERESI MÁRTA; LÁNCOS PETRA 2020. Szinkrontolmácsolás együttműködése a tolmácskabinban. *Fordítástudomány*. (2): 30–43.
- ZEIER, HANS 1997. Psychophysiological stress research. *Interpreting*. Vol 2. No. 1/2. 231–249.

A VILÁGJÁRVÁNY HATÁSA A TOLMÁCSOLÁS HELYZETÉNEK ALAKULÁSÁRA (KOLOZSVÁR PÉLDÁJA)

SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA

*Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárbelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
sarosikerisztina2015@gmail.com*

Absztrakt. A világjárvány Romániában is nagy hatással volt a tolmácsok életére és munkavégzésére, különösen a teljes vesztegzár időszaka alatt (2020. március – május közötti időszak). A vesztegzár feloldása azonban nem jelentette a rendezvények hagyományos megszervezésére való visszatérést; a legtöbb konferencia, üzleti találkozó, képzés az online térbe költözött Romániában is. A tolmácsolási szolgáltatások igénybevételének problematikussá válása befolyásolta az üzleti szféra és az igazságszolgáltatási szervek tevékenységét. Éppen ezért át kellett gondolni a tolmácsolás piac működését, és átalakítani azon események hagyományos menetét, ahol tolmácsolásra is szükség volt. Sürgetővé vált, hogy a romániai tolmácsolási piac, illetve a szolgáltatások megrendelői is alkalmazkodjanak az új valósághoz.

Jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy a tolmácsok hogyan tudták ellátni feladataikat, s milyen online és hibrid megoldások születtek a pandémia időszakában? Hogyan teljesíthetők a megrendelők részéről érkezett megbízások a korlátozások megsértése nélkül, és a megrendelők mi módon tudták elfogadni az új helyzetet? Milyen jó gyakorlatok alakultak ki (amelyek költség- és időhatékonyságot is növelhetné a jövőben)? Tanulmányunkban a kolozsvári helyzetre fókuszálunk, figyelembe véve a helyi és a romániai piac sajátosságait.

Kulcsfogalmak: online tolmácsolás, a tolmácsolás digitalizációja, romániai tolmácsolási piac

Utjecaj pandemije na oblikovanje stanja usmenog prevođenja u Rumunjskoj (Primjer Cluj-Napoca). Pandemija je imala veliki utjecaj na život i rad prevoditelja i u Rumunjskoj, posebno tijekom razdoblja potpuno karantene (od ožujka do svibnja 2020.). Ukidanje zabrane pak nije značilo povratak tradicionalnoj organizaciji događanja; većina konferencija, poslovnih sastanaka i obuka preselila se u *online* prostor i u Rumunjskoj. Problemi vezani za korištenje usluga usmenog prevođenja utjecalo je na djelovanje poslovnog sektora i pravosudnih tijela. Zato je bilo potrebno preispitati funkcioniranje tržišta usmenog prevođenja i transformirati tradicionalni tijek događaja gdje je prevođenje također bilo potrebno. Za zajednicu tumača u Rumunjskoj, kao i za klijente, postalo je neophodno prilagoditi se novoj stvarnosti.

Ova studija traži odgovor na to kako su prevoditelji bili u mogućnosti obavljati svoje zadatke i koja su *online* i hibridna rješenja nastala tijekom pandemije? Kako izvršiti narudžbe primljene od naručitelja bez kršenja ograničenja i kako su kupci prihvatili novonastalu situaciju? Koje su dobre prakse razvijene (koje bi mogle povećati troškovnu i vremensku učinkovitost u budućnosti)? U našem istraživanju usredotočeni smo na situaciju u Cluj Napoci, uzimajući u obzir osobitosti lokalnog i rumunjskog tržišta.

Ključni pojmovi: *online* usmeno prevođenje, digitalizacija usmenog prevođenja, rumunjska zajednica prevoditelja

The impact of the pandemic on the activity of the interpreters (a case study: Cluj-Napoca): The pandemic has also had a major impact on the lives and work of interpreters in Romania, especially during the period of the total lockdown (March to May 2020). However, the lifting of the lockdown has not meant a return to the traditional way of organising events, with most conferences, business meetings and training moving online in Romania too. The problem of access to interpretation services has affected the business sector and the judiciary. This is why the interpretation services market had to be rethought and the traditional course of events where interpretation was needed had to be changed. It has become urgent for the Romanian community of interpreters and the clients of the services to adapt to the new reality.

This study looks at how interpreters have been able to fulfil their tasks, what online and hybrid solutions have been developed to ensure that interpretation assignments can continue to be fulfilled without breaching restrictions, how clients have been able to accept the new situation and what good practices have emerged (which could also increase cost and time efficiency in the future). Our presentation will focus on the situation in Cluj-Napoca, taking into account the specificities of the local and Romanian market.

Keywords: online interpreting, digitisation of interpreting, Romanian community of interpreters

1. Bevezető gondolatok

A világvárvány által előidézett kihívások között az egyik legjelentősebb a bizonytalanság növekedése, amely érinti a gazdasági társaságokat, a magánvállalkozókat, így a szabadúszó tolmácsokat is. A Covid-19 világvárványként való megjelenésekor (Egészségügyi Világszervezet 2020. március 11-én hirdette ki ezt) a legtöbb tolmácsolási eseményt azonnal lemondták vagy átütemezték, mivel a közegészségügyi korlátozások, a nemzetközi utazási tilalmak és korlátozások bevezetése lehetetlenné tette a társadalmi érintkezést, és a személyes részvételt igénylő nemzetközi események megszervezését is. A konferenciák és találkozók elmaradtak vagy átkerültek az online térbe, a konferenciatolmácsok, akiket gyakran szabadúszóként alkalmaztak, ennek megfelelően kénytelenek voltak alkalmazkodni az új helyzethez (HOYTE–WEST 2020). Ezen okoknak a következtében a világvárvány hatása a romániai tolmácsi piacon is érezhető volt.

Amint azt a cikk bevezetőjében is említettük, a személyes jelenléttel szervezett nemzetközi konferenciák elmaradása a világvárvány különböző hullámai során negatívan hatott a konferenciatolmácsokra és foglalkoztatási kilátásaikra, ugyanakkor szintén negatívan befolyásolta azon tolmácsokat, akik a közösségi (orvosi, közjegyzői, üzleti) vagy hatósági (bírószáki vagy rendőrségi) területén fejtették ki tevékenységüket, továbbá azon gazdasági társaságok munkáját is, akik tevékenységük során rendszeresen szoktak tolmácsokat szerződtetni különféle ügyleteik (jogi, kereskedelmi) lebonyolítására. A tolmácsok szolgáltatásáról való lemondás nagy mértékben befolyásolhatja a gazdasági társaságok

jövődélmezőségi szintjét is, hiszen elmaradhat olyan nemzetközi ügyletek lebonyolítása, amelyekhez minden esetben tolmácsra lenne szükség.

Fontos megemlíteni, hogy a koronavírusjárvány okozta hatások láncszerű sorozata sokként érte a gazdaság szereplőit. A vállalkozások jelentős hányada felkészületlenül sodródott a kialakult helyzettel, azonban az innovatív megoldásokra nyitott cégek sok esetben megtalálták a piaci réseket és lehetőségeket (KÖMÜVES–GROTTE–HOLLÓSY–VADÁSZ et al 2021: 65). Ez igaz a tolmácsolási szolgáltatásokat nyújtókra és a munkájukat igénybe vevő gazdasági szereplők esetében is.

Pontosítani szükséges, hogy Romániában a hivatalos fordítók és tolmácsok tevékenységét a 2004-ben, majd 2016-ban módosított 178/1997-es törvény szabályozza¹. Ennek értelmében az engedéllyel rendelkező hivatalos fordítók egyúttal hivatalos tolmácsok is, akik a bíróság, ügyészség, rendőrség, stb. számára végeznek munkát. Ugyanakkor ezek a fordítók és tolmácsok nem csupán hatósági tolmácsként tevékenykednek, hanem szabadúszóként gyakorta vállalnak más jellegű tolmácsmegbízásokat (orvosi, közjegyzői, üzleti tolmácsolást), de még konferenciatolmácsolást is, így a világjárvány szinte kivétel nélkül érintette a romániai tolmácsvásáradalom tagjait.

Romániában a hivatalos tolmácsolás ügymenete a következőképpen modellezhető: a polgári peres és kereskedelmi eljárások során az ügyfél számára az ügyvéd választ tolmácsot (ebben az esetben az ügyfél fizeti a tolmácsolási díjat), büntető perek és az ahhoz kapcsolódó előkészítő eljárások esetében a hatóság idézi be a tolmácsot nyelvi közvetítői (*intervenient*)² minőségben (ebben az esetben az állam fizeti a tolmácsolási díjat). A közösségi tolmácsolást – beleértve az orvosi, üzleti és a közjegyzői tolmácsolást – általában olyan tolmácsok végzik, akiket valamely természetes személy, gazdasági szereplő, ritkábban a közjegyző (*ti. a megbízó*) választ. Jelen tanulmány főként ezen szegmensre fókuszál, azt kívánja bemutatni, hogy a megbízók hogyan oldották meg a világjárvány ideje alatt (különös tekintettel a vesztegár időszakára és az azt követő közvetlen időszakra) a tolmácsok igénybevételével kapcsolatos problémákat.

Elsőként ismertetjük a hivatalos tolmácsolás eljárásának két fő jellemzőjét: szóbeli munkavégzés személyes jelenléttel (sok esetben szükség van blattolásra is, helyben keletkezett iratok vonatkozásában), hosszú várakozási idő – a tolmács szempontjából „holt idő” (SÁROSI-MÁRDIROSZ 2017: 87). Mindkét jellemző szinte lehetetlenné tette a tolmácsok munkavégését a vesztegár ideje alatt a járványügyi intézkedések miatt.

Íme a romániai járványügyi intézkedések kronológiája: A 2020. évi 195. számú katonai rendelet révén szükségállapotot hirdettek Romániában. Miután március 11-én bezárták az iskolákat és az óvodákat, 16-án szükségállapotot hirdettek ki, ezzel felfüggesztve mindenféle

---

1 A bűnügyi nyomozó hatóságok, a bíróságok, a közjegyzők, az ügyvédek, az igazságügyi minisztérium és az egyéb igazságügyi intézmények számára szolgáltatásokat nyújtó tolmácsok és fordítók engedélyezését és díjazását a 178/1997. törvény szabályozza, amint ez az európai igazságügyi portálon is olvasható (https://e-justice.europa.eu/content_find_a_legal_translator_or_an_interpreter-116-ro-maximizeMS-hu.do?member=1)

2 Az *intervenient* szó jelentése a jogi szótár szerint mellékbeavatkozó (perbe).

oktatást és korlátozva az egyéb tevékenységeket is. Március 17-én bezárták a vendéglátó egységeket és betiltottak minden zárt térben zajló rendezvényt (így a templomi istentiszteleteket is), március 23-án részleges, majd 25-én teljes kijárási tilalmat vezettek be: csak indokolt, halaszthatatlan esetben (munkavégzési kötelezettségek, alapvető élelmiszerek beszerzése, orvosi kezelés stb.), írásos nyilatkozat birtokában hagyhatják el az emberek a lakásukat, és nem közlekedhetnek csoportosan. Ekkor kezdődött a tulajdonképpeni vesztegár. Az utóbbi intézkedéscsomag érinti leginkább a tolmácsok munkáját, tekintettel arra, hogy ezek a korlátozások vonatkoznak az üzleti szférára és az igazságügyre is. Az ügyvédek és közjegyzők folytathatták tevékenységüket a biztonsági intézkedések betartásával, a szabadúszó fordítók és tolmácsok nem rendelkezvén munkáltatóval, nem tudtak munkáltatói igazolást szerezni, ezért nem hagyhatták el lakhelyüket hivatalos minőségükben, mert rájuk vonatkozólag nem tett pontosítást a jogalkotó, így csak magánemberként, nyilatkozat birtokában hagyhatták el lakhelyüket. A tolmácsolási tevékenység nem mindig behatárolható időben és térben történik (több helyszínen is történhet, késő estig is elhúzódhat), s ez megnehezítette a vesztegár ideje alatt a lakhelyelhagyást a tolmácsok számára. Elmondható tehát, hogy a járvány mindenképpen hatást gyakorolt a hatósági és közösségi tolmácsok munkavégzésére, ez a konferenciatolmácsok helyzetéhez hasonlóan főként anyagi veszteséget jelentett (kis összegű egyszeri támogatás igényelhető volt az államtól, de csak abban az esetben, ha a magánvállalkozás egyáltalán nem valósított meg jövedelmet a szükségállapot idején, így kizárólag csak a vesztegár idejére nem lehetett igényelni a támogatást, ha ennek elmúltával a tolmács már tudott és akart vállalni megbízásokat)³.

Az online tolmácsolásra való átállás nehezebb volt, mint az online oktatásra történő átállás, annak ellenére, hogy a távtolmácsolás létező dolog volt már jóval a járvány kezdete előtt. A távtolmácsolást Mouzourakis szerint olyan tolmácsolási helyzetként határozhatjuk meg, amikor a tolmács nincs személyesen jelen a megbeszélés helyszínén, hanem képernyő és fejhallgató segítségével dolgozik, anélkül, hogy közvetlenül rálátna a teremre vagy a beszélőre (MOUZOURAKIS 2006). Ebben az esetben ő maga sem látható.

Távtolmácsolás révén megvalósítható, hogy egy fizikailag távol levő munkaállomásról vegyen részt a tolmács a tolmácsolt eseményen, és így munkáltatója megtakarítsa az utazási és szállásköltségét, illetve a napi költségtérítést is (SERESI 2015). A távtolmácsolásra a megbízók a világjárvány előtt mégis csak ritka alkalmakkor, speciális körülmények között igénybe vehető szolgáltatásként tekintettek. A romániai piacon nagyon ritkán folyamodtak ehhez az eljáráshoz, tekintettel arra, hogy a tolmácsolási folyamat résztvevői valamennyien úgy gondolták, hogy a tolmácsolás személyes jelenlétet igénylő munka, mivel a kommunikáció egy olyan specifikus esete, ahol nemcsak a nyelvi eszközökkel megfogalmazható üzenet, hanem a nyelven kívüli tényezők, a testbeszéd, és a nonverbális kommunikáció egyéb elemei is szerepet játszanak. További ok, ami miatt nem éltek a távtolmácsolás lehetőségével az

---

3 2020. évi 130 Sürgősségi Kormányrendelet a magánvállalkozók, valamint a kis- és középvállalatok támogatásáról a Covid-19 világjárvány ideje alatt

üzleti szférában és a kereskedelmi jogi eljárások során, az volt, hogy a technikai eszközök nem mindig álltak rendelkezésre. Sok esetben egy ilyen eljárás során akár három helyen is szükség volt a tolmácsok jelenlétére (pl. ügyvédi iroda, közjegyző, cégbíróság, stb.), és nehéz lett volna mindenütt biztosítani a szükséges eszközöket, tekintettel arra, hogy az egyes hivatalok székhelye, sőt még a bíróságok épülete sincsen felszerelve ilyen jellegű berendezésekkel.

A világvárványnak a tolmácsszakmára gyakorolt hatásáról már készültek kutatások, de ezek a kutatások nagyrészt a gyakorlati szempontokra összpontosítottak, amelyek közvetlenül a képzéssel vagy a távtolmácsolás módszertanával kapcsolatosak. Jelen tanulmány célja a tolmács piac egy különleges szegmensének – a hivatalos és üzleti tolmácsolásnak – a bemutatása a világvárvány fényében a megrendelők szempontjából.

2. A kutatás bemutatása

A kutatás kivitelezése érdekében fókuszcsoportos beszélgetést szerveztünk a megrendelői szegmens képviselőivel. Azért esett a választásunk a fókuszcsoportos vizsgálatra, mert ez egy olyan társadalomtudományos adatgyűjtési módszer, amely a vélekedések interakcióján keresztül igyekszik megismerni a fókuszba állított szituációk és jelenségek résztvevői percepcióját (VICSEK 2006), esetünkben rámutat arra, hogy az érintett megrendelői csoport tagjai hogyan élték meg a hirtelen beálló helyzetet, amikor ügyeik bonyolítását sok más tényezőtől kívül az is nehezítette, hogy egy számukra vagy ügyfeleik számára idegen országban nem szerzõdtethettek tolmácsot.

A fókuszcsoportos beszélgetés témája és egyben címe *A távtolmácsolás mint átbidaló megoldás a megrendelők számára* volt. A megrendelői szegmens 8 képviselője (2 közjegyző, 2 ügyvéd, 1 cégvezető, 1 fordítóiroda-vezető, 2 eseményszervező – valamennyien kolozsvári székhelyűek) vett részt a beszélgetésben, a meghívottakat személyesen kerestük fel telefonon, s úgy válogattuk össze a csoport tagjait, hogy egymást ne ismerjék. A fókuszcsoportos beszélgetésre 2021. november 24-én került sor, időtartama 90 perc volt. Helyszínül az online teret választottuk, a Zoom-on keresztül lebonyolított beszélgetés román nyelven folyt.

Az alábbi kérdések kerültek tárgyalásra:

- 1) Milyen gyakorisággal vették igénybe tolmácsok szolgáltatásait a világvárvány előtt? Milyen jellegű eseményeken volt tolmácsra szükségük?
  - 2) Milyen jellegű problémákkal szembesültek a világvárvány során a tolmácsolási szolgáltatások vonatkozásában?
  - 3) Mikor és milyen módon kerültek kapcsolatba távtolmácsolással a világvárvány során (mikor vált szükségessé az alkalmazása, a világvárvány előtt volt-e ilyen tapasztalatuk, kinek a javaslatára kezdték alkalmazni)?
  - 4) Milyen módszereket, platformokat alkalmaztak?
  - 5) Milyen nehézségeket tapasztaltak?
  - 6) Milyen pozitív tapasztalatokat szereztek?
- + 1 kérdés: Hogyan tovább?

Az alábbiakban a kérdésekre adott válaszokat mutatjuk be összegezve és a válaszok legfontosabb gondolatait kiemelve.

Az 1. kérdésre adott válaszok alapján elmondható, hogy az ügyvédek és a közjegyzők heti rendszerességgel vették igénybe tolmácsok munkáját (pl. hagyatéki ügyek, cégügyletek, adásvételi szerződések megkötése során). A cégvezető, aki magyarországi volt és romániai jogi személy képviselőjeként vett részt a beszélgetésen, azt nyilatkozta, hogy szükség szerint szerződött tolmácsokat, főként szerződések megbeszélése során külföldi vagy román nemzetiségű partnerrel. Az eseményszervezők elmondása szerint, nekik főként konferenciák során volt szükségük tolmácsokra, ez heti, de legalább is kétheti rendszerességet jelentett (tudományos konferenciák, ismeretterjesztő előadások, termékbemutatók keretében). A fordítóiroda-vezető, aki fordításközvetítőként tevékenykedik, azt nyilatkozta, hogy napi rendszerességgel folyamodott tolmácshoz különféle tolmácsolási munkák végett (konferencia, közösségi tolmácsolás, bírósági tolmácsolás, kísérő tolmácsolás) annak függvényében, hogy ügyfelei mit igényeltek.

A 2. kérdésre adott válaszok alapján elmondható, hogy a világvárvány alatt (különös tekintettel a vesztegzár idejére) főként az ügyvédek és közjegyzők számára jelentett problémát a tolmács jelenlétét is igénylő ügyek lebonyolítása, mivel nem rendelkeztek sem ők sem az ügyfelek a megfelelő platformokkal és eszközökkel a távtolmácsolás lebonyolításához. Az ügyvédek elmondása szerint kevesebb ügy is volt, viszont a közjegyzőknek nagy szüksége lett volna tolmácsokra, de kevés volt az a tolmács aki hajlandó volt személyes jelenléttel részt venni az ügyek megoldásában. A cégvezető elmondása szerint kezdetben megpróbálták belső ember segítségével megoldani a tolmácsolást, aki ismerte az érintett nyelveket, viszont ez nem bizonyult járható útnak a minőségbiztosítás szempontjából. Az eseményszervezők számára egyértelmű volt, hogy át kell és át is lehet térni az online tolmácsolásra (távtolmácsolásra), számukra az jelentett inkább problémát, hogy nehéz volt az ügyfeleket meggyőzni arról, hogy online térben is lehet megfelelő minőséget nyújtani. Nyilatkozatuk szerint, amint nőtt az online térbe költöző konferenciák száma, nőtt a megrendelők bizalma a távtolmácsolást illetően is. A fordítóiroda-vezető azt tapasztalta, hogy kezdetben a tolmácsok is vonakodtak az online munkavégzéstől, attól tartottak hogy a szakma veszít presztízséből, illetve hogy nem tudják távtolmácsolás során a megszokott minőséget biztosítani.

A 3. kérdésre, amely az előzetes tapasztalatokra vonatkozott, az ügyvédek és közjegyzők azt válaszolták, hogy a világvárvány előtt nem volt ilyen tapasztalatuk, és akkor kezdtek ehhez folyamodni, amikor halaszthatatlan ügyek jelentek meg, amelyek nem voltak tolmács nélkül lebonyolíthatók. Megjegyezték, hogy a tolmácsok javaslatára tértek át erre a módszerre. A cégvezető elmondása szerint a világvárvány előtt néha vett igénybe a cége telefonos tolmácsolást, főként idő- és költségtakarékosság miatt. A világvárvány ideje alatt csak viszonylag későn vont be online tolmácsot magyarországi üzlettársai javaslatára, a tolmács által választott platform és technika alkalmazásával. Az eseményszervezők, illetve a fordítóiroda-vezető egybehangzóan azt nyilatkozták, hogy voltak előzetes tapasztalatok, voltak ismeretek, könnyen át lehetett állni az előzetes tudás gyümölcsöztetésével és minimális pénzbefektetéssel, csak a piaci szereplők viszonyulását kellett megváltoztatni.

A módszerekre vonatkozó 4. kérdésre adott válaszok összegzése alapján elmondható, hogy az ügyvédek és közjegyzők főként a telefonos tolmácsolást (*dialogue interpreting*) vették igénybe. A megkérdezett ügyvédek közvetlenül nem folyamodtak ehhez saját ügyeik során, de a tárgyalóteremben látták a hagyományos videokonferencia alkalmazását. Több esetben a Google Meet platformot vették igénybe, ritkábban a Zoom-ot (főként konszekutív tolmácsolás elvégzése érdekében). A cégvezető elmondása szerint a telefonos tolmácsolás és Google Meet platform voltak a leggyakrabban alkalmazott módszerek, de sokszor előfordult, hogy a tolmácsnak az előre elküldött szöveget kellett telefonon blattolnia. Az eseményszervezők és a fordítóiroda-vezető azt nyilatkozták, hogy megvásárolták a Zoom Pro használatához szükséges licencet és ezt alkalmazták online tolmácsolás során. A fordítóiroda-vezető arról tett említést, hogy egy alkalommal Google Meet-et használtak több eszközről (technikailag nehezebben kivitelezhető megoldás), de ekkor elmondásuk szerint a tolmácsoknak három eszközt kellett igénybe venniük, ha egymással is szerettek volna kommunikálni, így ennek a platformnak a használata nehézséget jelentett, és a tolmácsok részéről elutasítást vont maga után.

Az 5. kérdésre adott válaszok szerint a hátrányok tekintetében az alábbiak foglalhatók össze: az ügyvédek és közjegyzők meglátása szerint főként az ügyfelek technikai ismereteinek hiánya miatti időfecsérlés jelentett problémát, de nem elhanyagolhatók a félreértések sem, amelyekkel a személyes jelenlét hiánya miatt szembesültek a beszélgetőpartnerek. Az érintettek úgy vélték, hogy nehezebben lehetett tisztázni a felmerülő problémás kérdéseket is. A cégvezető az idővesztést említette, és kiemelte a telefonálás többletköltségét is. Az eseményszervezők és a fordítóiroda képviselője főként a szakmai szempontokra fókuszáltak: mint a vizuális információk hiánya (gesztusok, segédletek), személytelenné vált munkavégzés, de ők is kiemelték, hogy az ügyfelek nem szívesen tértek át távtolmácsolásra, mivel nem voltak meg a szükséges ismereteik, és nem utolsósorban nem akartak pénzt fordítani a szükséges eszközök és technológia beszerzésére.

A 6. kérdésre adott válaszok szerint az előnyök vonatkozásában az alábbiak foglalhatók össze: az ügyvédek és közjegyzők kiemelték a tolmácsok segítőkészségét és türelmét; a cégvezető fontosnak tartotta az új lehetőségek megismerését, az alkalmazkodókészség növelését a cég dolgozói és a külső munkatársak körében. Továbbá hangsúlyozta, hogy a költségvetés szempontjából jelentős megtakarítást jelentett, hogy a tolmács kiszállási költségeit nem kellett téríteni. Az eseményszervezők és a fordítóiroda képviselője szerint a tolmácsok professzionalizmusának köszönhetően gördülékenyen lehetett lebonyolítani az eseményeket az idő- és költséghatékonyság növelése mellett.

Az utolsó, számozatlan kérdés a jövőbeli elképzelésekre vonatkozott. A rövid távú célok mellett (ami jelen esetben a szükségmegoldások alkalmazása és általuk a tolmácmunka hatékonyságának biztosítása) a hosszabb távú szemléletmód, azaz annak igénye is megfogalmazódott, hogy a megkérdezettek a jövőben úgy alakítsák tevékenységüket, hogy közben a fenntarthatóságot is figyelembe vegyék. A világjárvány idején megszerzett tapasztalatokból továbbra is használni tudják a pozitívumokat, például egy 15 perces megbeszélésre ne utazzassák a tolmácsot (kétszer 40 percet), hanem az újonnan beszerzett eszközöket és az elsajátított módszereket használják.

3. Összegzés

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés keretében elhangzottakból kiderült, hogy a válságnak számos negatív hatásán túl pozitív hozadéka is volt. A romániai üzleti szféra sem tudta sokáig nélkülözni a tolmácsolást mint szolgáltatást, ezért viszonylag könnyen áttértek az online alternatívára. Az ügyvédek és közjegyzők kivételével – akik úgy vélték, hogy az ügyfelek technikai járatlansága miatt sokszor idővesztés lép fel – a beszélgetés résztvevői pozitívként kiemelték, hogy csökkent a veszteségidő azáltal, hogy kiesett a tolmácsok egyik helyszínéről a másikra való ingázásának ideje. További költségmegtakarítást eredményezett a szállással és a napi költségtérítéssel kapcsolatos kiadások megszűnése. Mondhatjuk tehát, hogy a problémák és az előnyök tekintetében a beszélgetés résztvevői nagyjából ugyanúgy vélekedtek, amint azt a szakirodalom is megfogalmazza: legnagyobb nehézséget a közösségi és bírósági tolmácsolás online térbe költöztetése jelentette, a legkönnyebben a konferenciák tolmácsolása oldódott meg.

Ami a jövőt illeti, a megkérdezettek úgy vélekednek, hogy a megszerzett tapasztalatok a későbbi vis maior helyzetek átvészelésére is megoldást jelenthetnek. Az online tolmácsolás új lehetőséget kínál munkavégzésére mind a tolmácsok, mind pedig a tolmácsokat szerződtető gazdasági szereplők számára. A távtolmácsolás nyitást jelentett a világ felé a bezártság ideje alatt, a beszélgetés résztvevői úgy vélték, ezáltal lehetőség volt a normalitás fenntartására az üzleti életben, és az ahhoz kapcsolódó jogi és kereskedelmi ügyletek megoldásában. Fontos ugyanakkor azt is megemlíteni, hogy a válság rákényszerítette a vállalkozásokat a digitalizáció fejlesztésére. A technika és a digitalizáció révén a korábban megszokott gazdasági, társadalmi tevékenységek egy része helyváltoztatás és személyes találkozások nélkül is megvalósíthatóvá vált (ZÁDORI–NEMESKÉRI–SZABÓ 2020).

Pozitív következményként elmondható, hogy a külső kényszer miatt a romániai hivatalok is tettek egy lépést az e-kormányzás, digitális ügyintézés irányába, és ez hatással lesz a jövőben a fordítók és tolmácsok életére is.

A jelen kutatás folytatásaként tolmácsokkal is tervezzük elvégezni a fókuszcsoporthoz tartozó interjúkat ugyanezekkel a kérdésekkel, megfelelően adaptálva a résztvevők sajátosságaihoz, mert úgy véljük, nagyon fontos információkhoz juthatunk a romániai tolmácsolás alakulásának és jövőjének vonatkozásában.

Irodalom

- HOYTE-WEST, ANTHONY 2021. No longer elite? Observations on conference interpreting, covid-19, and the status of the post-pandemic profession. *Orbis Linguarium* 20 (1): 71–77.
- KÖMÜVES ZSOLT–GROTTE JUDIT–HOLLÓSY-VADÁSZ GÁBOR et al 2021. A pandémia által teremtett szervezeti szintű lehetőségek észlelése különös tekintettel a HR vonatkozásában bekövetkezett változásokra. In: *Koronavírus-válság. Kibívások és HR válaszok: Első és második fázis összehasonlítása*. Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem. Gödöllő. 62–67.
- MOUZOURAKIS, PANAGIOTIS 2006. Remote interpreting – A technical perspective on recent experiments. *Interpreting* 8 (1): 45–66.
- SÁROSI-MARDIROSZ KRISZTINA 2017. A fordító és tolmács szerepe a külföldi vállalkozások romániai leányvállalatainak megalapításában. In: LAJOS KATALIN–TAPODI ZSUZSA (szerk.). *Az idegenség diskurzusa*. Státus Kiadó, Erdélyi Múzeum Egyesület. Csíkszerda–Kolozsvár. 83–92.
- SERESI MÁRTA 2015. Új utak a nyelvi közvetítők képzésében: virtuális órák. In: HORVÁTH ILDIKÓ (szerk.). *A modern fordító és tolmács*. ELTE–Eötvös Kiadó. Budapest. 193–204.
- VICSEK LILLA 2006. *Fókuszcsoport*. Osiris Kiadó. Budapest.
- ZÁDORI IVÁN–NEMESKÉRI ZSOLT–SZABÓ SZILVIA 2020. Deglobalizáció vagy reglobalizáció? Munkaerőpiac a vírus előtt, alatt és után (vitaindító tanulmány). *Munkaügyi Szemle* (3) 2–13.

A kötet szerzői/Autori članaka/Authors of the book

1. **ALEKSA VARGA, MELITA** (Eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, tanszékvezető, egyetemi tanár)

Az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Kar Német Nyelvi és Irodalmi Tanszékének egyetemi tanára. Doktori értekezését a Pécsi Tudományegyetem Doktori Iskoláján védte meg számítógépes nyelvészet témakörből Automatic Morphological Analysis of Croatian and German languages (Horvát és német nyelvek automatikus morfológiai elemzése) címen. Fő kutatási területe a korpusz- és számítógépes nyelvészet, a parömiológia és a nyelvelsajátítás.

MELITA ALEKSA VARGA (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, voditeljica Odsjeka za njemački jezik i književnost, izvanredna profesorica)

Izvanredna profesorica i voditeljica Odsjeka za germanistiku Filozofskog fakulteta u Osijeku. Doktorsku disertaciju s područja računalne lingvistike obranila je na Sveučilištu u Peču pod naslovom Automatic Morphological Analysis of Croatian and German languages (Automatska morfološka analiza hrvatskog i njemačkog jezika).

Glavna područja istraživanja: računalna lingvistika, paremiologija i usvajanje jezika.

MELITA ALEKSA VARGA (Josip Juraj Strossmayer University of Osijek Faculty of Humanities and Social Studies, Associate Professor and Head of Department)

She is an Associate Professor at the Department of German Language and Literature at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. She defended her PhD-Thesis on the University of Pécs, Hungary, in the field of computational linguistics, with the topic of Automatic Morphological Analysis of Croatian and German languages. Her main research interests include corpus and computational linguistics, paremiology and language acquisition.

2. **BOCKOVAC, TÍMEA** (Eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, egyetemi docens)

A PTE BTK-n szerzett magyar nyelv és irodalom, illetve horvát nyelv és irodalom szakos diplomát, majd 2018-ban a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájában védte meg doktori értekezését. Tudományos érdeklődése: nyelvpolitika, nyelvi jogok, kétnyelvűség, fordítás, tolmácsolás.

TÍMEA BOCKOVAC (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, docent)

Diplomirala je mađarski jezik i književnost i hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Pečuhu. Godine 2018. obranila je doktorsku disertaciju na Doktorskoj školi lingvistike Sveučilišta u Pečuhu. Njezini znanstveni interesi uključuju jezičnu politiku, jezična prava, dvojezičnost, prevođenje i tumačenje.

TÍMEA BOCKOVAC (Josip Juraj Strossmayer University of Osijek Faculty of Humanities and Social Studies, Assistant Professor)

She graduated from the Faculty of Humanities of the of the University in Pécs with a degree in Hungarian Language and Literature and a degree in Croatian Language and Literature, and defended her doctoral thesis at the Doctoral School of Linguistics of the University of Pécs in 2018. Her academic interests include language policy, language rights, bilingualism, translation and interpretation.

3. ĐELATOVIĆ, SONJA (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, doktorandusz)

Az eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész, valamint horvát nyelv és irodalom szakos tanári diplomát 2020-ban, s kezdte meg doktori tanulmányait az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjában. Magyar nyelvet és kultúrát tanít a Második Pélmónostori Középiskolában, valamint az eszéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék munkatársa.

Tudományos érdeklődése: fordítástudomány, magyar–horvát összehasonlító nyelvészet.

SONJA ĐELATOVIĆ (Sveučilište Eötvös Loránd u Budimpešti, doktorandica)

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku stekla je zvanje magistre mađarskog jezika i književnosti i magistre edukacije hrvatskoga jezika i književnosti 2020. godine, a od iste godine pohađa Doktorski studij translologije Doktorske škole lingvistike na Sveučilištu Eötvös Lóránd u Budimpešti. Zaposlena je kao profesorica Mađarskog jezika i kulture u Drugoj srednjoj školi Beli Manastir te kao vanjska suradnica Katedre za mađarski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Osijek.

Područje njezina znanstvenog interesa ponajprije je translologija te hrvatsko-mađarska kontrastivna lingvistika.

SONJA ĐELATOVIĆ (University of Eötvös Loránd in Budapest, PhD student)

She graduated from the Faculty of Humanities of the Josip Juraj Strossmayer University in Osijek with a degree in Hungarian Language and Literature and a degree in Croatian Language and Literature in 2020, and started her PhD studies at the ELTE Doctoral Programme in Translation Studies. She is a teacher of Hungarian language and culture at the Second Secondary School of Pélmonostor and a staff member of the Department of Hungarian Language and Literature in Osijek.

Her academic interests include translation studies and comparative Hungarian-Croatian linguistics.

4. ESZENYI, RÉKA ZSUZSANNA (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, egyetemi adjunktus)

Az ELTE Néderlandisztika (1997), majd Angol Nyelv és Irodalom tanári szakán (2000) szerezte diplomáját, majd az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén szerzett társadalomtudományi és gazdasági szakfordító és tolmács (2009), majd posztgraduális konferenciatolmács képzést (EMCI, 2012). Az ELTE Nyelvpedagógiai Doktori Programjában 2007-ben védte meg a nyelvtanai technológiahasználatról szóló doktori disszertációját. Fő kutatási területe a fordítástechnológia, a gépi fordítás, valamint a fordítói kompetenciák fejlesztése.

RÉKA ZSUZSANNA ESZENYI (Katedra za obrazovanje prevoditelja i tumača Filozofskog fakulteta Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, poslijedoktorandica)

Diplomirala je nederlandistiku (1997) na Sveučilištu Eötvös Loránd u Budimpešti, potom i engleski jezik i književnost (2000), nakon toga stekla je zvanje prevoditelja i tumača za gospodarske teme (2009) na Katedri za obrazovanje prevoditelja i tumača Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, a završila je i poslijediplomski stručni studij za konferencijskog prevoditelja. U programu Doktorskog studija Pedagogije jezika Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti obranila je doktorsku disertaciju s područja korištenja tehnologija u nastavi stranog jezika. Osnovna su joj područja istraživanja strojno prevođenje i razvijanje prevoditeljskih kompetencija.

RÉKA ZSUZSANNA ESZENYI (University of Eötvös Loránd, Department of Translation and Interpreting, Senior Lecturer)

Graduated in Dutch Studies (1997) and in English Language and Literature (2000) at the University of Eötvös Loránd, and obtained a degree in Translation and Interpreting specialising in Social Science and Economics (2009) and a Postgraduate Degree in

Conference Interpreting (EMCI, 2012) at the Department of Translation and Interpreting at the University of Eötvös Loránd. In 2007, she defended her doctoral dissertation on the use of technology in language teaching at the University of Eötvös Loránd Doctoral Programme in Language Pedagogy. Her main research interests are translation technology, machine translation and the development of translator competences.

5. KARABALIĆ, VLADIMIR (Eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, egyetemi tanár)

Fő tudományos érdeklődési területe a germán nyelvészet (a modern német nyelv szintaxisa, fonetika és fonológia, német és horvát nyelvek és német szaknyelvek kontrasztív grammatikája), az általános nyelvészet (különösen pragmatikus nyelvészet) és a fordítástudomány. Eddig négy német nyelvű könyve, mintegy negyven tudományos, ismertető és szakértői cikke jelent meg hazai és nemzetközi folyóiratokban, antológiákban az előbb említett területekről.

2022-től az alábbi nemzetközi projektben vesz részt: a „Deutsche Phrasemkonstruktionen und ihre Entsprechungen in slavischen Sprachen” Ein Beitrag zu Theorie, Übersetzung und Didaktik usueller Wortverbindungen im Grenzbereich zwischen Lexikon und Grammatik.

VLADIMIR KARABALIĆ (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, redoviti profesor)

Glavni znanstveni interesi prof. dr. sc. Vladimira Karabalića u području su germanističke lingvistike (sintaksa suvremenog njemačkog jezika, fonetika i fonologija, kontrastivna gramatika njemačkog i hrvatskog jezika te njemački stručni jezici), opće lingvistike (posebno pragmatička lingvistika) i translatoologije. Iz navedenih područja objavio je do sada četiri knjige na njemačkom jeziku i četrdesetak znanstvenih, preglednih i stručnih članaka u domaćim i međunarodnim časopisima i zbornicima radova.

Aktualni projekt (od 2022. godine): suradnik na međunarodnom projektu „Deutsche Phrasemkonstruktionen und ihre Entsprechungen in slavischen Sprachen. Ein Beitrag zu Theorie, Übersetzung und Didaktik usueller Wortverbindungen im Grenzbereich zwischen Lexikon und Grammatik“.

VLADIMIR KARABALIĆ (Josip Juraj Strossmayer University of Osijek Faculty of Humanities and Social Studies, Full Professor)

His main academic interests are Germanic linguistics (syntax of modern German, phonetics and phonology, contrastive grammar of German and Croatian languages and German specialised languages), general linguistics (especially pragmatic linguistics) and translation studies. So far, he has published four books in German and about forty scientific, review

and peer-review articles in national and international journals and anthologies in the above-mentioned fields.

Since 2022, he has been involved in the international project „Deutsche Phrasemkonstruktionen und ihre Entsprechungen in slavischen Sprachen“ Ein Beitrag zu Theorie, Übersetzung und Didaktik usueller Wortverbindungen im Grenzbereich zwischen Lexikon und Grammatik.

6. LÁNCOS PETRA LEA (Pázmány Péter Katolikus Egyetem dékán, egyetemi docens)

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szerzett jogász diplomát és ott is védte meg nyelvi jogokról szóló doktori értekezését 2012-ben. Posztgraduális képzésben konferenciatolmácsolást, valamint gazdasági és jogi szakfordítást tanult. Szakmai érdeklődés: bírósági tolmácsolás, gépi fordítás, jogi szakfordítás.

PETRA LEA LÁNCOS (Katoličko sveučilište Pázmány Péter, dekanica, docentica)

Diplomirala je pravo na Katoličkom sveučilištu Pázmány Péter gdje je 2012. godine obranila i doktorsku disertaciju s područja jezičnih prava. Osposobljavala se i na poslijediplomskim stručnim studijima za konferencijskog prevoditelja te za stručnog prevoditelja s područja gospodarstva i prava. Znanstveni interesi: prevođenje na sudovima, strojno prevođenje, stručni prijevod pravne tematike.

PETRA LEA LÁNCOS (Pázmány Péter Catholic University, Dean, Associate Professor)

Graduated in Law from Pázmány Péter Catholic University, where she defended her doctoral thesis on language rights in 2012. She studied conference interpreting and business and legal translation in postgraduate studies. Fields of interest: court interpreting, machine translation, legal translation.

7. LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANA (Eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, tanszékvezető, egyetemi tanár; OFFI Zrt., fordító, lektor)

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvészeti Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot. Az Eszéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék vezetője és oktatója. Oktatott tárgyak: Szakfordítás, Magyar–horvát kontrasztív nyelvészet, Bevezetés a nyelvtudományba, Magyar mondattan, Dialektológia. Tagja az MTA Kárpát-medencei Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatának, a Pécsi Akadémiai Bizottság horvátországi (eszéki) képviselője, a Glotta Nyelvi Intézet elnöke.

Kutatási területe: fordítástudomány, a fordításoktatás módszertana, magyar–horvát összehasonlító nyelvészet, szociolingvisztika, kontaktológia, dialektológia. Publikációi a magyar MTMT-ben és a horvát CROSBIB-ban megtalálhatók.

ANA LEHOCKI-SAMARDŽIĆ (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, izvanredna profesorica, voditeljica Katedre za mađarski jezik i književnost, Mađarska državna agencija za prevođenje i ovjeru prijevoda OFFI d.d. – prevoditeljica i lektorica)

Doktorsku titulu stekla je na Doktorskoj školi lingvistike Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. Predsjednica je Katedre za mađarski jezik i književnost u Osijeku. Predaje sljedeće kolegije: Stručno prevođenje, Hrvatsko-mađarsko kontrastivno jezikoslovlje, Uvod u jezikoslovlje, Sintaksa mađarskog jezika, Dijeloktologija. Članica je Međunarodne istraživačke mreže Termini Mađarske akademije znanosti, predstavnica je znanstvenika iz Hrvatske pri Regionalnom odboru Mađarske akademije znanosti u Pečuhu, te je predsjednica Instituta za jezik Glotta.

Područja istraživanja: znanost o prevođenju, metodika nastave prevođenja, mađarsko-hrvatsko kontrastivno jezikoslovlje, sociolingvistika, kontaktologija, dijalektologija. Popis radova vidljiv u mađarskoj bazi MTMT i u hrvatskoj bazi CROSKI.

ANA LEHOCKI-SAMARDŽIĆ (Josip Juraj Strossmayer University of Osijek Faculty of Humanities and Social Studies, Associate Professor and Head of Department; Hungarian Office for Translation and Attestation OFFI Ltd., Translator, Reviewer).

Obtained a PhD from the Doctoral School of Linguistics University of Eötvös Loránd in Budapest. Associate Professor and Head of the Department of Hungarian Language and Literature in Osijek teaching the following subjects: Specialized Translation, Hungarian-Croatian Contrastive Linguistics, Introduction to Linguistics, Hungarian Syntax, Dialectology. Member of the Hungarian Language Research Network of the Hungarian Academy of Sciences in the Carpathian Basin, the Croatian (Osijek) representative of the Pécs Academic Committee, and the President of the Glotta Language Institute.

Research focus: translation studies, methodology of translation teaching, Hungarian-Croatian comparative linguistics, sociolinguistics, contactology, dialectology. Her publications are listed in MTMT (Hungary) and CROSKI (Croatia).

8. MILINKOVIĆ, SLADANA (a Szerbiai Állandó Bírósági Fordítók és Tolmácsok Szövetségének elnöke)

Klasszikus filológusként középiskolában oktatott latin nyelvet, a Kelet-Szarajevói Egyetem Orvostudományi Karán pedig orvosi terminológiát és latin nyelvet. Tudományos, szak- és műfordítóként és kutatóként több mint 50 bibliográfiai egységet publikált: fordításokat latinból (Varro, Plautus, Seneca, Apicius, Sulpicius), ógörögből (Lukianosz, bizánci regények), olaszból és angolból, valamint elkészítette a Standard latin-szerb, szerb-latin szótár első modern kiadását, amelynek összesen négy kiadása jelent meg. Tagja valamennyi hazai és több nemzetközi fordítói szakszervezetnek, a Matica srpskának, a Vajdasági Történeti

Levéltárnak, emellett a Petnicai Tudományos Kutatóállomás munkatársa. A latin nyelv hites bírósági tolmácsa, a Szerbiai Bírósági Fordítók és Tolmácsok Szövetségének elnöke.

SLAĐANA MILINKOVIĆ (Predsjednica Udruženja stalnih sudskih prevodilaca i tumača Srbije)

Kao klasični filolog radila je kao profesor latinskog jezika u gimnaziji i predavač za predmet Medicinska terminologija i latinski jezik na Medicinskom fakultetu Univerzita u Istočnom Sarajevu. Kao znanstveni, stručni i književni prevoditelj i istraživač objavila je preko 50 bibliografskih jedinica prijevoda s latinskog (Varona, Plauta, Seneku, Apicija, Sulpicija) starogrčkog (Lukijana, bizantskih romana), talijanskog i engleskog jezika, među kojima je i prvo suvremeno izdanje Standardnog latinsko-srpskog, srpko-latinskog rečnika koji je doživio četiri izdanja. Članica je svih domaćih strukovnih prevoditeljskih udruženja i više međunarodnih, suradnik Matice srpske, Istorijskog arhiva Vojvodine i Naučne istraživačke stanice Petnica. Stalni je sudski tumač **za latinski jezik i predsjednica** je Udruženja stalnih sudskih prevodilaca i tumača Srbije.

SLAĐANA MILINKOVIĆ (President of the Association of Court Translators and Interpreters of Serbia)

A classical philologist, she worked as a professor of Latin language in high school and as a lecturer in the subject of medical terminology and Latin language at the Faculty of Medicine at the University of Eastern Sarajevo. As a scientific, professional and literary translator and researcher, she published over 50 bibliographic units, translations from Latin (Varro, Plautus, Seneca, Apicius, Sulpicius), ancient Greek (Lucianus, Byzantine novels), Italian and English, among which is the first contemporary editions of the Standard Latin-Serbian, Serbian-Latin dictionary, which had four editions. She is a member of all domestic professional translation associations and several international ones, associate of Matica srpska, Historical Archive of Vojvodina and Scientific Research Station Petnica. She is a court interpreter for the Latin language and president of the Association of Court Translators and Interpreters of Serbia.

9. NAGY LEVENTE PÉTER (Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, OFFI Zrt., lektor)

A szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskolán szerzett angol nyelvtanári és alkalmazott nyelvészet szakos oklevelet 2005-ben, majd az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén végezte el a társadalomtudományi és gazdasági szakfordító- és tolmácsképzést 2009-ben. Közel nyolc éves szabadúszó fordítói és lektori munka után 2021 júniusa óta az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda főállású lektora. Bejegyzett igazságügyi nyelvész szakértő.

LEVENTE PÉTER NAGY (Mađarska državna agencija za prevođenje i ovjeru prijevoda OFFI d.d., lektor)

Diplomirao je 2005. godine na Visokoj školi Berzsényi Dániel u Sombatelu (Mađarska) na nastavničkom studiju engleskog jezika i primijenjene lingvistike, a nakon toga je 2009. godine na Katedri za obrazovanje prevoditelja i tumača Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti završio smjer prevoditelja i tumača za područje društvenih znanosti i gospodarstva. Nakon gotovo osam godina samostalnog prevoditeljskog i lektorskog iskustva, od lipnja 2021. godine stalni je lektor Mađarske državne agencije za prevođenje i ovjeru prijevoda OFFI d.d. Registrirani je stručnjak lingvist za pravna pitanja.

LEVENTE PÉTER NAGY (Hungarian Office for Translation and Attestation OFFI Ltd., Reviewer)

Graduated in English Language Teaching and Applied Linguistics at Berzsényi Dániel College in 2005, and then obtained a degree in Translation and Interpreting specialising in Social Science and Economics at the Department of Translation and Interpreting at the University of Eötvös Loránd in 2009. After nearly eight years of freelance translating and reviewing, he has been a full-time reviewer at the Hungarian Office for Translation and Attestation since June 2021. He is a registered forensic linguist.

10. NÉMETH GABRIELLA (Budapest Metropolitan University, főiskolai docens; OFFI Zrt., vezérigazgató)

A Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot (*summa cum laude*). A Budapesti Metropolitan Egyetem docense (oktatott tárgyak: jogi alapismeretek, digitális médiajog, reklámjog, adatkezelés online ÁSZF), óraadó a Szegedi Tudományegyetem Üzleti Jogi Intézetében, az Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiáján (hivatáserkölcis igazságügyi szakértőként), valamint a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán (civilisztikai szakmai ismeretek). Kutatási területe: polgári jog (kötelmi jog), elektronikus szerződéskötés, általános szerződési feltételek (ÁSZF) az online térben, akadálymentes online jogi kommunikáció, technológiai fejlődés és jog. Publikációi az MTMT-ben megtalálhatók.

GABRIELLA NÉMETH (Sveučilište Metropolitan u Budimpešti, docentica, generalna direktorica Mađarske državne agencije za prevođenje i ovjeru prijevoda OFFI d.d.)

Doktorsku titulu stekla je na Doktorskoj školi Fakulteta političkih znanosti i prava Sveučilišta Széchenyi István (*summa cum laude*). Docentica je Sveučilišta Metropolitan u Budimpešti gdje predaje kolegije: Uvod u pravo, Zakonodavstvo digitalnih medija, Zakonodavstvo

reklamiranja, Korištenje podataka u *online* formi za opće uvjete sklapanja ugovora), predavač je na Sveučilištu u Segedinu (Mađarska) na Institutu za poslovno pravo, na Pravnoj akademiji za pravosuđe (profesionalna etika forenzičkih vještaka), te na Fakultetu političkih znanosti i prava Sveučilišta Széchenyi István (građansko pravo). Područja istraživanja: građansko pravo (obvezno pravo), elektroničko sklapanje ugovora, opći uvjeti sklapanja ugovora (ÁSZF) u *online* okruženju, neometana pravna komunikacija, tehnološki razvoj i pravo. Popis radova nalazi se u mađarskoj bazi podataka MTMT.

GABRIELLA NÉMETH (Budapest Metropolitan University, College associate professor; CEO of Hungarian Office for Translation and Attestation OFFI Ltd.)

Obtained her doctoral degree with *summa cum laude* from the Doctoral School of Law and Political Sciences of Széchenyi István University. Associate professor at the Budapest Metropolitan University (taught subjects: Basic Legal Knowledge, Digital Media Law, Advertising Law, Data Management Online GTCF), lecturer at the Business Law Institute of the University of Szeged, at the Judicial Services Law Academy (Professional Ethics for Forensic Experts), and at the Faculty of Law and Political Sciences of the Széchenyi István University (Professional Civil Law Knowledge). Research focus: civil law (contract law), electronic contracting, general terms and conditions (GTC) in the online space, accessible online legal communication, technological development and law. Her publications are listed in MTMT.

11. ROBIN EDINA (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, egyetemi adjunktus)

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének egyetemi adjunktusa, a Nyelvi Közvetítés Intézetének igazgatóhelyettese. Fordításközpontú magyar nyelvhelyességet, lektoráláselméletet, lektorálási gyakorlatokat és angol–magyar fordítástechnikát oktat. Témavezetőként és oktatóként részt vesz az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának munkájában is. Fő kutatási területe a lektorálás és az utószerkesztés kérdésköre, valamint a fordítás univerzális jellemzői. Az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottságának tagja, illetve a MANYE Fordítástudományi Szakosztályának társelnöke.

EDINA ROBIN (Katedra za obrazovanje prevoditelja i tumača Filozofski fakultet Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, poslijedoktorandica)

Poslijedoktorandica je na Katedri za obrazovanje prevoditelja i tumača Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti i zamjenica ravnateljice Instituta za jezično posredovanje gdje predaje kolegije Mađarska jezična norma s aspekta znanosti o prevođenju, teorija lektoriranja, praksa lektoriranja i englesko-mađarske prijevodne vježbe. Sudjelovala je i u radu Doktorskog programa prevođenja Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti kao predavač i kao mentor.

Glavna su joj područja istraživanja su joj pitanja s područja lektoriranja i *posteditinga* te univerzalne značajke prevođenja. Članica je Radne skupine primijenjene lingvistike Mađarske akademije znanosti, a supredsjednica je i Stručnog razreda za znanosti o prevođenju Mađarskog društva primijenjenih lingvista (MANYE).

EDINA ROBIN (University of Eötvös Loránd, Department of Translation and Interpreting, Senior Lecturer)

is a Senior Lecturer at the Department of Translation and Interpreting at Eötvös Loránd University, deputy director of the Institute of Language Mediation. She teaches translation-focused Hungarian linguistic correctness, proofreading theory, proofreading practices and English-Hungarian translation techniques. She also participates in the work of University of Eötvös Loránd's Doctoral Program in Translation Studies as a teacher and mentor. Her main field of research is the issue of proofreading and post-editing, as well as the universal characteristics of translation. Member of the Applied Linguistics Committee of the Hungarian Academy of Sciences and co-chairman of the Department of Translation Studies at Hungarian Association of Applied Linguists and Language Teachers (MANYE).

12. SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, egyetemi adjunktus)

Sárosi-Márdirosz Krisztina a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem marosvásárhelyi karának adjunktusa. Csíkszeredában született. Magyar–angol szakon végzett a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2002-ben, majd ugyanezen az egyetemen 2003-ban a Politikatudományi és Közigazgatási Karon is megszerezte diplomáját Politikatudományok szakirányon. Magiszteri fokozatát Antropológiai Nyelvészetből szerezte meg 2004-ben, majd doktori képzésen vett részt a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Doktori Iskolájában, doktori dolgozatát 2009-ben védte meg. A kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézet munkatársa. Több nemzetközi konferencián vett részt (New York, Budapest, Eger, Szeged, Bécs, Újvidék, Kolozsvár, Csíkszereda, Marosvásárhely), számos szakirányú tanulmánya jelent meg, továbbá több szakszótár társszerkesztője is. Kutatási területe: fordítástudomány, terminológia, szaknyelvek, általános nyelvészet.

KRISZTINA SÁROSI-MÁRDIROSZ (Mađarsko sveučilište Sapientia u Transilvaniji, poslijedoktorandica)

Poslijedoktorandica je na Mađarskom sveučilištu Sapientia u Transilvaniji. Rodila se u Miercurea Ciucu. Diplomirala je 2002. godine na studiju mađarskog i engleskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Babeş-Bolyai, a na istom je Sveučilištu 2003. godine diplomirala na Fakultetu za političke znanosti i javnu upravu. Diplomski studij Antropološke lingvistike završila je 2004. godine. Godine 2009. obranila je doktorsku

disertaciju na Doktorskoj školi hungarologije Sveučilišta Babeş-Bolyai. Suradnica je Instituta za jezik Szabó T. Attila iz Cluj-Napoca. Sudjelovala je na više međunarodnih znanstvenih konferencija (New York, Budimpešta, Eger, Segedin, Beč, Novi Sad, Cluj-Napoca, Miercurea Ciuc, Târgu Mureş), objavila je mnoge stručne radove, a bila je članom uredništva više stručnih rječnika. Područje istraživanja: znanost o prevođenju, terminologija, stručni jezici, opće jezikoslovlje.

KRISZTINA SÁROSI-MÁRDIROSZ (Sapientia Hungarian University of Transylvania, Senior Lecturer)

She is a Senior Lecturer at the Faculty of Târgu Mures, at Sapientia Hungarian University of Transylvania. She was born in Miercurea Ciuc. She graduated in Hungarian and English on Faculty of Humanities of Babeş-Bolyai University in Cluj-Napoca in 2002, and in 2003 she obtained a degree in Political Sciences and Public Administration at the same University. She received her Master's degree in Anthropological Linguistics in 2004, and then completed her doctoral studies at the Babeş-Bolyai University Doctoral School of Hungarian Studies, defending her thesis in 2009. She is a member of the Szabó T. Attila Language Institute in Cluj-Napoca. She has participated in several international conferences in New York, Budapest, Eger, Szeged, Vienna, Novi Sad, Cluj-Napoca, Târgu Mures and has published several papers on subject of translation studies, and is co-editor of several dictionaries. Research fields: translation studies, terminology, technical languages, general linguistics.

13. SERESI MÁRTA (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, egyetemi adjunktus)

Az ELTE Francia Nyelv és Irodalom szakán szerezte diplomáját, majd az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén szerzett posztgraduális konferenciatolmács képesítést. Az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjában 2017-ben védte meg a távtolmácsolásról szóló doktori disszertációját. Fő kutatási területe a tolmácsolás oktatása, valamint a távtolmácsolás.

MÁRTA SERESI (Katedra za obrazovanje prevoditelja i tumača Filozofski fakultet Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, poslijedoktorandica)

Diplomirala je francuski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, te je potom završila i poslijediplomski stručni studij za konferencijsko prevođenje na Katedri za obrazovanje prevoditelja i tumača Filozofskog fakulteta Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. Godine 2017. u okviru Doktorskog programa Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti obranila je disertaciju na temu usmenog prevođenja na daljinu. Glavna su joj područja istraživanja metodika nastave usmenog prevođenja i usmeno prevođenje na daljinu.

MÁRTA SERESI (University of Eötvös Loránd, Department of Translation and Interpreting, Senior Lecturer)

Graduated in French Language and Literature at University of Eötvös Loránd, and then obtained a postgraduate qualification as a conference interpreter at the Department of Translation and Interpreting at University of Eötvös Loránd. In 2017 she defended her doctoral thesis on remote interpreting in the Doctoral Programme in Translation Studies at University of Eötvös Loránd. Research focus: interpreting education and remote interpreting.

14. SZOTÁK SZILVIA (Budapesti Metropolitan Egyetem, főiskolai docens; OFFI Zrt., lektorátusvezető)

A Pécsi Tudományegyetem Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot (2017, *summa cum laude*). A Metropolitan Egyetem docense, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója. Tagja az MTA Kárpát-medencei Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatának, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének. A Termini Egyesület és az ausztriai UMIZ-Imre Samu Nyelvi Intézet elnöke.

Kutatási területe: szociolingvisztika, nyelvpolitika, nyelvitájkép-kutatás, kontaktológia, terminológia, kétnyelvűség. Publikációi az MTMT-ben megtalálhatók.

SZILVIA SZOTÁK (Budapest Metropolitan University, docentica, voditeljica Lektorata Mađarske državne agencije za prevodenje i ovjeru prijevoda OFFI d.d.)

Titulu doktora znanosti stekla je na Doktorskoj školi primijenjenog jezikoslovlja Sveučilišta u Pečuhu (2017., *summa cum laude*). Docentica je na Sveučilištu Metropolitan u Budimpešti, a predaje i na Reformatskom sveučilištu Károli Gáspár. Članica je Međunarodne istraživačke mreže Termini Mađarske akademije znanosti, Društva mađarskih lingvista i Društva mađarskih jezikoslovaca i nastavnika jezika. Predsjednica je Insituta za jezik Imre Samu Centra za medije i informiranje u Austriji (UMIZ).

Područja istraživanja: sociolingvistika, jezična politika, istraživanje jezičnog krajobraza, kontaktologija, terminologija, dvojezičnost. Popis radova nalazi se u mađarskoj bazi podataka MTMT.

SZILVIA SZOTÁK (Budapest Metropolitan University, College Associate Professor; Hungarian Office for Translation and Attestation OFFI Ltd., Head of Translation Department)

Received her PhD from the Doctoral School of Applied Linguistics of the University of Pécs in 2017 (*summa cum laude*). Associate Professor at Budapest Metropolitan University, lecturer at the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary. Member

of the Hungarian Language Research Network of the Hungarian Academy of Sciences in the Carpathian Basin, the Hungarian Linguistic Society and the Association of Hungarian Applied Linguists and Language Teachers. President of the Termini Association and the UMIZ-Imre Samu Institute of Linguistics in Austria.

Research focus: sociolinguistics, language policy, linguistic landscape research, contactology, terminology, bilingualism. Her publications are listed in MTMT.

15. TAMÁS DÓRA MÁRIA (OFFI Zrt., vezető terminológus)

Az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot. Rendszeresen tanít egyetemen (oktatott tárgyak például: bevezetés a terminológiába, gazdasági és jogi terminológia, nyelvtechnológia és terminológiamenedzsment).

A MANYE Terminológiai Szakosztályának elnöke, tagja a TERMIK Terminológiai Kutatócsoportnak, a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsának, az MTA Szótári Munkabizottságának, az MTA Kárpát-medencei Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózatának, a német terminológiai társaságnak (DIT) és az európai terminológiai társaságnak (EAFI). Szabó T. Attila-díjas.

Kutatási területe: terminológia, terminológiamenedzsment, gazdasági és jogi terminológia, terminológiai adatbázisok. Publikációi az MTMT-ben megtalálhatók.

DÓRA MÁRIA TAMÁS (Viši terminolog Mađarske državne agencije za prevođenje i ovjeru prijevoda OFFI d.d.)

Titulu doktora znanosti stekla je u Doktorskoj školi znanosti o prevođenju u okviru Dokorskog programa lingvistike Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. Redovito predaje na fakultetu (predaje kolegije poput Uvoda u terminologiju, terminologija gospodarstva i prava, jezična tehnologija i menadžment terminologije).

Predsjednica je Stručnog razreda za terminologiju Mađarskog društva primijenjenih lingvista (MANYE), članica je Istraživačke grupe za terminologiju TERMIK, članica je Mađarskog savjeta za terminologiju, članica Leksikografske radne skupine Mađarske akademije znanosti, članica je Međunarodne jezikoslovne istraživačke mreže Termini, članica Društva njemačkih terminologa (DDT) i Europskog društva terminologa (EAFI). Dobitnica je nagrade Szabó T. Attila.

Područja istraživanja: terminologija, terminološki menadžment, pravna i ekonomska terminologija, terminološke baze podataka. Popis radova nalazi se u mađarskoj bazi podataka MTMT.

DÓRA MÁRIA TAMÁS (Hungarian Office for Translation and Attestation OFFI Ltd., Senior Terminologist)

Obtained a PhD degree from the Doctoral School of Translation Studies at the Doctoral School of Linguistics at the University of Eötvös Loránd. She regularly teaches at universities (courses taught include Introduction to Terminology, Economic and Legal Terminology, Language Technology and Terminology Management). President of the Terminology Section of Association of Hungarian Applied Linguists and Language Teachers (MANYE), member of the TERMIK Terminology Research Group, the Terminology Council of the Hungarian Language, the Hungarian Dictionary Working Committee of the Hungarian Academy of Sciences, the Hungarian Terminology Research Network of the Carpathian Basin, the German Terminology Society (DTI) and the European Association of Terminology (EAFI). Szabó T. Attila Prize winner.

Research focus: terminology, terminology management, economic and legal terminology, terminology databases. Her publications are listed in MTMT.

16. VLAINIĆ, HRVOJE (Eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar)

2021-ben szerzett MA diplomát német fordítástudományból az Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Karán dr. Melita Aleksa Varga mentoráltjaként.

HRVOJE VLAINIĆ (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera 2021. godine završio je Diplomski studij s temom iz znanosti o prevođenju pod mentorstvom dr. sc. Melite Alekse Varga.

HRVOJE VLAINIĆ (Josip Juraj Strossmayer University of Osijek Faculty of Humanities and Social Studies)

Obtained his MA degree in German Translation Studies from the Faculty of Humanities and Social Sciences of the Josip Juraj Strossmayer University of Osijek in 2021 under the mentorship of Dr. Melita Aleksa Varga.

17. WALKÓ ÁDÁM (Eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar, vendégoktató, lektor)

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett horvát nyelv és irodalom szakos diplomát és az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájában védte meg 2012-ben doktori értekezését. Magyar mint idegen nyelv tanári diplomát szerzett 2017-ben a budapesti Károli Gáspár Református Egyetemen. 2018-tól az eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék vendégoktatója, lektora.

Szakmai érdeklődés: magyar mint idegen nyelv, fordítástudomány, posztmodern kispróza, horvát–magyar irodalmi kapcsolatok, nemzetkép, nemzeti identitás, kétnyelvűség.

ÁDÁM WALKÓ (Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, strani lektor)

Diplomirao je Hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, a godine 2012. obranio je doktorsku disertaciju na Doktorskoj školi književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. Godine 2017. diplomirao je na Studiju mađarskog jezika kao stranog na Reformatskom sveučilištu Károli Gáspár. Od 2018. godine strani je lektor na Katedri za mađarski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Znanstveni interes: mađarski kao strani jezik, znanost o književnosti, postmodernistička kratka proza, hrvatsko-mađarske književne veze, slika narodnosti, nacionalni identitet, dvojezičnost.

ÁDÁM WALKÓ (Josip Juraj Strossmayer University of Osijek Faculty of Humanities and Social Studies, Visiting Lecturer)

Graduated in Croatian Language and Literature from the Faculty of Humanities of Eötvös Loránd University in Budapest and defended his doctoral thesis at the ELTE Doctoral School of Literature in 2012. He graduated as a teacher of Hungarian as a foreign language from the Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary in 2017. Since 2018, he has been a Visiting Lecturer at the Department of Hungarian Language and Literature at the Faculty of Humanities of the Josip Juraj Strossmayer University in Osijek, Croatia.

Fields of interest: Hungarian as a foreign language, translation studies, postmodern short prose, Croatian-Hungarian literary relations, national image, national identity, bilingualism.

TÁRGYMUTATÓ/POJMOVNIK/INDEX

A

analiza pogrešaka 65
assessment 65
átváltási műveletek 148

B

bírósági eljárás 22
boothmate 161
booth work 161

C

cognitive load 161
court proceedings 22
culture-specific items 134

E

education models 57
együttműködés 160
error analysis 65
értékelés 66
EULITA 7
European Charter for Regional or Minority
Languages 27
evaluacija 65

F

footnotes 134
fordítás 66
fordítási szakértelem 57
gépi fordítás 66, 95
hiteles fordítás 22
irodalmi fordítás 135
tudományos szövegek fordítása 57
fordítói kompetencia 86
fordítói megoldások 148
FPE 95
fusnote 134

G

Glotta Nyelvi Intézet 7

H

hibaelemzés 66
hibrid 8
Hungarian Office for Translation and Attestation OFFI Ltd. 183

I

interpretation 14, 23
judicial interpretation 22
interpreting 23, 160
digitisation of interpreting 170
online interpreting 170
IUSTerm projekt 33
IUSTerm project 33, 34
izmjena mikrofona 160
izrada terminologije 34

J

jezik 18
jezično posredovanje 22
jog 41
jogi szöveg 66
Josip Juraj Strossmayer Egyetem 7

K

kognitivno opterećenje 160
kognitív terhelés 160
kultúraspecifikus elemek 135
kulturnospecifični izrazi 134

L

lábjegyzet 135
language 14
language mediation 22
law 14
legal text 65
lekszički transformacijski postupci 148
lektorálás 75
alullektorálás 75
féllektorálás 75
tullektorálás 75
lektura 75

nedovoljna lektura 75
pogrešna lektura 75
prekomjerna lektura 75
lexical switching 148
LIT 13
LPE 95

M

machine translation 95
Mađarska državna agencija za prevođenje i
ovjeru prijevoda OFFI d.d. 183
microphone handover 161
minőségbiztosítás 75
minőség-ellenőrzés 86
MT errors 95
MT hibatípusok 95
MT pogreške 95

N

naknadno uređivanje 95
neurális gépi fordítás 86
neural machine translation 87
neuralno strojno prevođenje 86
normák 135
norms 134
nyelv 40
nyelvi közvetítés 22

O

obrazovni modeli 56
oktatási modellek 57
Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda
Zrt. 9
osiguranje kvalitete 75
osiguravanje kvalitete 86

P

pandémia 15
pandemic 23
pandemija 9
partner u kabini 160
platforme za simultano prevođenje na daljinu
160
post-editing 86, 87, 95
pravni tekst 65
pravo 60

prevođenje 56, 60, 62
književno prevođenje 134
prevođenje udžbenika 148
prevođenje znanstvenih tekstova 56
strojno prevođenje 65, 95
prevoditeljske kompetencije 86
prijevod 58, 62
ovjereni prijevod 22
rješenja u prijevodu 148
stručnost prijevoda 56
prijevodne norme 134

Q

quality assurance 75, 87

R

rad u kabini 160
remote simultaneous interpreting 161
remote simultaneous interpreting (RSI) plat-
forms 161
revision
misrevision 75
over-revision 75
translation revision 75
under-revision 75
romániai tolmácstársadalom 169
Romanian community of interpreters 170

S

sudski postupak 22

T

tankönyvfordítás 148
terminológia 33, 42, 148
horvátországi magyar jogi terminológia 33
terminológiaépítés 33
terminológiaipolitika 33
terminologija 34, 148
izrada terminologije 34
primjene pravne terminologije na mađar-
skom jeziku u Hrvatskoj 34
terminološka politika 34
terminology 34, 148
Croatian Hungarian legal terminology
practice 34
terminology building 34

- terminology policy 34
- tolmácsolás 164
  - a tolmácsolás digitalizációja 169
  - igazságügyi tolmácsolás 22
  - online távtolmácsolási platformok 160
  - online tolmácsolás 169
- translating 148
  - translating classified data 30
  - translating educational technology texts 148
  - translating legal texts 73
  - translating textbooks 148
- translation 11, 23
  - certified translation 22
  - literary translation 134
  - machine translation 65
  - non-certified translations 23

- translation of scientific texts 57
- translation professionalism 57
- translation revision 75
- translation solutions 148
- translator's competence 87
- tumačenje na sudu 22

U

- usmeno prevođenje
  - digitalizacija usmenog prevođenja 170
  - online usmeno prevođenje 170
- utószervezés 86, 95

V

- váltás 160
- váltótárs 160

INSTITUT ZA JEZIK

GLOTTA

NYELVI INTÉZET

Glotta Nyelvi Intézet / Institut za jezik Glotta / Glotta Language Institute
Osijek, 2022